

83-023-83
02 Kčs 18-

DUKLIANSKE MÚZEUM

DUKLA VEČNE ŽIVÁ 5

DUKLA

večne živá

5

DUKLA VEČNE ŽIVÁ 5

Zborník spomienok účastníkov
karpatsko-dukelskej operácie

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo Košice
pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1983

Úvod

Dukelské múzeum predkladá čitateľovi v poradí už piaty zborník Dukla večne živá. Publikácia čitateľov oboznámi s osudmi československých a sovietskych vojakov, ich hrdinskými činmi, ale aj utrpením a obeťami. Priblíži im boje o Dukelský priesmyk, ktorými sa začalo priame oslobodenie Československa hrdinskou Sovietskou armádou, po boku ktorej statočne bojoval za slobodu svojej vlasti 1. čs. armádny zbor v ZSSR pod velením armádneho generála Ludvíka Svobodu.

Autori príspevkov, priami účastníci bojov o Duklu, spomínajú na osudy svojich bojových druhov, na padlých dukelských hrdinov, ktorých odkaz v povojnových rokoch i v súčasnosti čestne plnia. V jednotlivých príbehoch sa odráža veľká morálna sila, odvaha, pevná vôľa a odhodlanie príslušníkov Sovietskej armády a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ktorí prelievali spoločne na dukelskom bojisku svoju krv, bojovali za slobodu československého ľudu proti nepriateľovi — nemeckému fašizmu.

Sovietski vojaci, poddôstojníci, dôstojníci a generáli boli v tomto boji žiarivým príkladom. Za hrdinské činy, ktoré sovietski vojaci preukázali aj v bojoch na Dukle, bolo pätnásť z nich poctených najvyšším vyznamenaním — titulom Hrdina Sovietskeho zväzu.

V spomienkach ožívajú dramatické príbehy zdravotníkov, ktorí zachraňovali životy tisícom ranených bojovníkov hrdinskej Dukly, spomienky na dirigenta, zakladateľa armádneho súboru Vita Nejedlého a na desiatky ďalších, ktorí so zbraňou v ruke prinášali slobodu, na vztyčenie československej vlajky na štátnej hranici, vykreslené sú aj prvé dojmy bojovníkov pri vstupe na rodnú pôdu.

V menšej miere je zobrazená aj história partizánskeho hnutia a bojov Sovietskej armády, niektoré príspevky aktualizujú známe udalosti a osobnosti (armádny generál Ludvík Svoboda).

Z celej publikácie cítiť nerozborné bratstvo, priateľstvo a družbu sovietskych a československých vojakov, sovietskeho a československého ľudu. Dokumentujú to aj fotografie z frontových dní, z bojových akcií vojakov i z chvíľ odpočinku.

Zborník Dukla večne živá 5 je v porovnaní s predchádzajúcimi zborníkmi štruktúrou najrozmanitejši, aj preň je však charakteristické protifašistické vyznenie. Ukazuje absurdnosť a krutosť vojny v dejinách ľudskej spoločnosti, ale zobrazuje predovšetkým statočnosť a hrdinstvo bojovníkov proti fašizmu, ich vlastenectvo a internacionalizmus.

Niektoré príspevky prinášajú detailné prehĺbenie historického poznania národnooslobodzovacieho boja v období druhej svetovej vojny.

Zborník má svojim ideovým a obsahovým zameraním význam pre oblasť internacionálnej a vlasteneckej výchovy hlavne mladej generácie. Aj táto publikácia je čiastočným príspevom k boju miliónov pokrokových ľudí na celom svete za mier, za slobodu národov, za spravodlivú sociálnu rovnosť, demokraciu a krajší zajtrajšok.

PhDr. Ivan M i n d o š,
riaditeľ Dukelského múzea

OTTO DUFEK

Zdroj hodnot

Vyznání armádního generála Ludvíka Svobody

Právě v těchto dnech, kdy jsem se dozvěděl zarmucující zprávu o úmrtí armádního generála Ludvíka Svobody, vzpomněl jsem si na jeho moudrá slova z dob, kdy mi bylo dopřáno zblízka mu pohledět do tváře. Při jednom setkání se našla chvíle pohovořit si o věcech hluboce lidských a přitom prostých. Člověk totiž musí být někde doma, musí mít domov nejen tam, kde žije. A právě z krátkého rozhovoru jsem vycítil, že soudruh Ludvík Svoboda je srdcem v rodném Hroznatině na Třebíčsku. Tam prožil svoje dětství, tam prvně poznal hodnotu lidské práce, utvářel si představu o charakteru člověka. Nejednou hovořil o zdrojích lidských hodnot. Opravňovaly ho k tomu velké životní zkušenosti, poznání a především plodný život naplněný prací ve prospěch lidu země, z níž vyšel.

Kde se nejlépe cítím? Příroda mi učarovala, naplňuje srdce pohodou. Šumící hora je mi vším: chlebem, solí i vínem života. Bez přírody nemohu žít. Je to láska od nejtěplejších let. U nás doma v rodném Hroznatině je krásný smrkový les. A právě tam jsem jako chlapec chodíval a spolu s ostatními naslouchal jeho řeči, vdechoval jeho vůni. Les uměl rozehnat chmury, utišit i tu největší bolest. Mohutný smrk vždy poznal, co mě trápí, jaké jsou moje tužby a sny. Příroda je výhni charakteru, říkávala moje maminka. Ukuje člověka podle své podoby, naplní ho jemností i drsností. Zkušenost mne naučila věřit těmto slovům. Vždyť maminka sama byla taková — neúnavná žena, která vyrostla z půdy, ryzí a čistá jako zem, na které celý život pracovala. Naše někdejší hospodářství bylo prosáklé jejími mozoly. Naučila mě milovat půdu, vážit si kousku chleba, který se na Horácku těžko vydělával. Moje dětství — to jsou nespočetné dny strávené při práci na poli. Ano, srdce mi nesmírně přirostlo k přírodě a k rodnému kraji na Horácku. Kdykoliv jsem býval doma, nebylo takřka jednoho dne, abych se nepustil do nějaké práce.

Jestli věřím v pevné přátelství? Myslím si, že je součástí a podstatou lidského života. Kdo tento pocit nepozná, kdo povyšuje svoje vlastní já nad všechno ostatní, především nad zájmy společnosti, ten nežije. Přátelský vztah, ryzí a neposkvrněný, je tím největším darem, který může dát člověk člověku. Nebýt přátelství, lidská srdce by byla prázdná, naplněná samotou.

Kdesi ve mně dřímají vzpomínky na léta, kdy jsem spolu s ostatními

vrstevníky z naší vesnice chodil denně do školy v Rudíkově. Bylo nás několik, co by jeden za druhého život dal. Když někdo něco provedl, všichni jsme přiznali vinu. Jinak tomu nebylo ani v zemědělské škole ve Velkém Mezíříčí, nebo později ve Vojenské akademii v Hranicích. Vždy mě nesmírně těšilo, když jsem někomu mohl pomoci, přítele jsem nikdy neodmítl.

Nejhlubší přátelský cit vytryskne znenadání, jako pramen čiré vody, zdolává všechny průtrže a vlnobití, nachází si cestu k obyčejnému porozumění. Každý člověk si vybere mezi přáteli toho nejvěrnějšího, kterému důvěřuje a komu se svěřuje s radostmi i starostmi.

A bojové přátelství? Zrodilo se v březnu 1943 u Sokolova, u docela malé vesničky, která nám, československým vojákům, přirostla k srdci stejně tak, jako lidé ze tří stovek chaloupek, rozsetých v povodí řeky Mže. Vesnička se nám, Čechoslovákům, stala blízká a drahá. Nebylo divu. Tolik vzpomínek vtiskla člověku do paměti, že žádný čas je nemůže odváť. Právě u Sokolova se začala psát slavná kronika bojové družby a přátelství mezi československými a sovětskými vojáky, mezi národy Sovětského svazu a Československa. Hned na první stránku této kroniky se svou krví podepsalo 112 padlých a 180 raněných příslušníků 1. čs. samostatného polního praporu v SSSR. Jejich krví bylo vykoupeno naše první vítězství na bitevním poli 2. světové války, ve společném boji se slavnou Sovětskou armádou bylo zakaleno československo-sovětské přátelství. A na to se v životě nezapomíná. Vždyť pevné přátelství a spojenectví se Sovětským svazem je dnes pevným pilířem naší samostatnosti, síly naší země i celého socialistického společenství.

Co považuji za hrdinství? Statečnost, čest, umět se obětovat pro druhého, oddanost vlasti a národu. A to v každé situaci. Každý prostý člověk, toužící rozdávat štěstí jiným, nesoucí pochodeň pokroku, zapalující jiskry lidskosti, je svým způsobem hrdina.

Mnozí lidé ztotožňují pojem hrdinství s velkými činy, s něčím, co na normálního člověka působí jako neskutečná událost. Nesmíme však zapomínat, že i velké, v pravém slova smyslu hrdinské skutky v letech bojů proti fašismu a jeho zvěřím, se rodily z mozaiky malých, drobných a naoko bezvýznamných činů.

Živě si vzpomínám na hrdinství svobodníka Josefa Černého, který sám zlikvidoval nepřátelský transportér s celou osádkou a několik dalších samopalníků, aniž se ke svému skutku přihlásil. Upozornili mě na něho jeho kamarádi.

Další vzpomínka je na kapitána Otakara Jaroše. I když byl dvakrát zraněn, neustoupil, neopustil velitelské stanoviště roty. Proti najíždějícímu nepřátelskému tanku odvážně vyskočil z krytu a vrhl svazek granátů pod jeho pásy. Byl při tom zasažen dlouhou dávkou z kulometu a zahynul. Nepochybují o tom, že kapitán Otakar Jaroš nepokládal svůj čin za dané situace za něco mimořádného, neobyčejného. Udělal prostě to, co mu přikazovalo srdce a čest vojáka. Sotva by se k podobnému rozhodnutí odhodlal,

kdyby nemyslel na své kamarády, frontové druhy. Jeho čin vyplynul z nejúšlechtilejších vlastností, které se v něm zrodily a silily již dávno předtím.

S hrdinstvím všedního dne se můžeme setkat všude, na každém kroku. Když se kolem sebe podíváme, nacházíme je v továrnách, na družstevních lánech, v nemocnicích, v dolech, hutích, ve výzkumných ústavech a armádě. Zkrátka všude tam, kde člověk naší společnosti vytváří hodnoty a přetváří svět k společnému prospěchu lidstva.

Jaslo

V prosinci 1944 1. čs. armádní sbor přešel do obrany na Ondavě. Úsek 1. čs. armádního sboru byl velmi široký, jeho prořídlé řady nemohly tvořit souvislou frontu, a proto se stále usilovně maskovala dělostřelecká činnost, a to hlavně pomocí kočujících děl, klamných palebních postavení a pod.

A právě za této činnosti přišel rozkaz, že se máme zúčastnit „dělostřeleckého útoku“ připravovaného dělostřelectvem 38. armády. 14. prosince odjel průzkum a 15. pak celý pluk. Již první předběžné nařízení a náčrty ukazovaly, že jde o věc skutečně mimořádnou. Přesně zakreslené maskované cesty přesunu, označení pozorovaných úseků, časový plán přesunu jednotlivých pluků do prostoru akce byly přesně dodrženy. Utajení akce bylo dokonalé. Ani pěší jednotky Sovětské armády, které byly při útoku překročeny, neměly možnost pozorovat přísun nových jednotek.

Velitelé jednotek určených pro útok nacvičovali společně s dělostřelci v terénu asi 20 km vzadu celou tuto akci od hodiny zahájení až do splnění úkolů určených na 1 den. Palební postavení se budovala pouze v noci. U nás bylo pouze jedno dělo pro zastřílení hlavního směru a teprve potom zajišťovala řídicí děla jednotlivých baterií. Zastřílení bylo prováděno postupně v čase přesně vyznačeném velitelem dělostřelecké skupiny.

Dělostřelectvo 38. armády 1. čs. sam. sboru a jiné pluky přidělené 38. armádě byly rozděleny do několika skupin. Náš 2. dělostřelecký pluk byl zařazen do skupiny „Všeobecné činnosti“, kde bylo osm pluků houfnických, dva pluky divizního dělostřelectva a dva pancéřové vlaky.

Při osobní návštěvě velitele dělostřelectva armády, kdy jsme dostali úkoly, mapy a jiné pokyny, nám byl přidělen prostor palebních postavení a pozorovatelů, seznam a náčrt cílu, určeno místo velitele skupiny, čas pro hlášení atd.

Zastřílení bylo dle plné přípravy s denním hlášením meteorologické stanice. Jednalo se nejenom o prolomení obrany nepřítele, ale o jeho zničení v obranném postavení.

Pro zajištění splnění úkolů bylo nutné, aby všichni důstojníci znali do podrobností terén, nepřátelské odpory a jejich úkryty. Proto byla vybudována celá síť pozorovatelů, přední byla jenom 60 metrů od nepřítele. Po

zastřílení se denně kontrolovaly prvky kontrolní ranou, též dle rozvrhu, aby několik pluků nestřílelo najednou.

Cíle přidělené našemu pluku jsme „hlídali“, denně ověřovali jejich životnost a porovnávali s leteckými snímky, které jsme dostávali.

Pro dělostřeleckou přípravu byly určeny dva palební průměry. Spolupráce se Sovětskou armádou byla skutečně bratrská. Uvedu příklad; budování palebních postavení se dělo pouze v noci. Kopat zmrzlou zem není tak snadné, když pro úkryt obsluhy, děla a munice se muselo vykopat 28 m³ zeminy. Při kopání krytu pro munici kolem procházeli zákopníci RA, kteří budovali kryty pro velení pěších jednotek. Sami nabídli pomoc a skutečně pomocí vrtaček a výbušnin velmi rychle vyhloubili potřebné díry. To ještě nebylo moc sněhu a ostatní naši snadno dodělali. Neobešlo se bez tradiční „zakurky“ a vzpomínání společných bojů u Dukly.

Za několik dnů, když jsme dostali dodatečné úkoly a zvýšení počtu ran na dva palební průměry, musely se rozšiřovat úkryty, a proto se kopal zas. I tentokrát nabídli zákopníci svou pomoc. Výsledek byl ale trochu jiný, než jsme čekali my i oni. Tentokrát již byl sníh a vítr, nálože snad trochu silnější než bylo vhodné, a tak na bílém sněhu zůstaly tmavé pruhy drobné hlíny, které vítr rozfoukal do značné vzdálenosti. Místo „zakurky“ dělostřelci a zákopníci do svítání nosili čistý sníh v plášténkách a upravovali stopy, aby nebylo prozrazeno palební postavení. Zprávy o nepříteli a náčrty cílů byly úplně přesné, velení skupiny ovládalo svěřený úsek.

Jak jsem již uvedl, děla přidělených pluků nebyla v palebních postaveních a pro zajištění operace se určovaly dva oddíly služby, které zajížděly na vedlejší palební postavení, kde měly připravené prvky na všechna nepřátelská děla ve svém úseku. Tato pohotovost trvala 24 hodin. Jak přesně byla tato akce připravena, ukazuje následující epizoda.

Každý druhý den byli velitelé pluků nebo náčelníci štábu voláni k veliteli skupiny na instruktáž a informace. A tak se stalo, že v době jedné rozpravy, která se konala v obci Jedliče, asi 4 km od nepřítele, ostřelovalo nepřátelské dělostřelectvo jmenovanou obec. U zděného domku, kde se konalo shromáždění, dopadl granát 105 mm přesně pod okno. Na štěstí tam sklo nebylo, okno bylo ucpáno prkny. Výbuchem bylo všechno vmeteno dovnitř a podle toho jsme taky vypadali. Nejhůře velitel, který seděl proti oknu. Rozzlobeně vyskočil, zavolal telefonem svojí pozorovatelnu a ptál se, kdo střílí cíl číslo 14 a 26. „Padavit,“ zněl rozkaz. Ničit cíle předem bylo zakázáno. Neprošly dvě minuty, zahřměly děla dvou oddílů, které měly službu, a Němci střílet přestali. Ranní letecké snímky ukázaly dobré zásahy dělostřelců.

Činnosti nepřátelského dělostřelectva se věnovala zvláštní pozornost. Grafické vedení činnosti nepřátelského dělostřelectva bylo kontrolováno. Hlášení se musela naprosto shodovat se sousedem, který měl náš úsek jako vedlejší. Rozdíl dvou ran, které asi nic nepoškodily, jsem musel vysvětlit osobně, jestli to náhodou není nový útvar!

Po ukončení příprav se důstojníci, poddůstojníci včetně dělovodů záváza-

li, že splní úkoly, které na ně připadají. Pátrači si žádali povolení jít s pěchotou Sovětské armády, podívat se zblízka na „svoje cíle“. Pochodovali s automaty na zádech a přivedli čtyři napolo živé, ohlušené Němce, které našli někde ve velmi hlubokém bunkru.

Za tuto dělostřeleckou přípravu byly naše 2. 4. a 5. pluk rozkazem velení I. ukrajinského frontu jmenovaný „jaselskými“ a štáb pluku požádán navrhnout vojáky, poddůstojníky a důstojníky na udělení vysokých vojenských řádů za vzorné plnění bojových úkolů.

V době příprav každou druhou noc některé dělo zajíždělo zpět k Ondavě, kde střílelo z klamných palebních postavení. Po týdnu jsme od toho upustili, jednak pro přílišné zatížení obsluhy, která z daleka nebyla v plném počtu a také děla by asi dlouho nevydržela 80 km jízdy po kopcích u Ondavy.

Největší potíže ale byly v nedostatku důstojníků, neměli jsme ani velitele pluku. Velitelé baterií byli většinou absolventi Rjazaňského dělostřeleckého učiliště, nejlepší z nich byl podporučík D. Somol.

Po dobu přípravy byl pluk mnohokrát kontrolován vyššími orgány, včetně inspektora dělostřelectva frontu. Zvláště dobře dopadla prověrka u baterie, kde byl skoušen mířič prvního děla, četař Šlegr z Mirohoště, který s prostřelenou nohou v kotníku přesně a jasně odpověděl na všechny otázky zadané generálem Lichačevem, velitelem dělostřelectva 38. armády. Ten ho chtěl okamžitě vyznamenat. Na otázku proč není v nemocnici, odpověděl, že je mu tady dobře, když je přesun, tak se veze a když střílí, tak sedí na lafetě. Po této rozmluvě se dál už nekontrolovalo a generál Lichačev při odchodu řekl, že nemá obavy o úspěšné plnění úkolu.

Ještě ten den po dělostřelecké přípravě, 15. ledna večer, jsme zajížděli do palebních postavení na Ondavě, které jsme právě před měsícem opustili.

Na posvátných miestach

Serpentína za serpentínou. Za jednou zo zákrut sa otvára pohľad na historické miesta. Dnes je celý kraj od Svidníka na sever prírodným múzeom. Na Duklu prichádza autobus zo Svidníka päťkrát za deň. Neraz z neho vystúpi niekto, kto hľadá svojich blízkych. Prišla aj žena Jozefa Kohúta zo Zakarpatska. Aj ona hľadala celé roky manželov hrob. Písala, pýtala sa. Bezvýsledne. Až ho našla.

Tu, na Dukle.

Padol 7. októbra 1944 v bojoch o Komárnik. Je pochovaný v spoločnom hrobe, na jeden z náhrobných kameňov pribudlo meno.

Na ďalšom obelisku meno vymazali . . .

„Áno, bolo to moje meno,“ vraví podplukovník Peter Roškanin. „Vtedy mi odtrhlo ruku. Na bojisku ostala s vojenskou blúzou a dokladmi. Mňa odniesli do nemocnice. A potom som sa objavil v zozname mŕtvych.“

Ziadal, aby jeho meno z náhrobku vymazali. Nemohol sa naň pozerat . . .

Ludia hľadajú na studené mramorové obelisky s vytesanými menami stoviek hrdinov, ktorých posledná cesta sa skončila v spoločnom hrobe. V jesennom slnku sa leskne mramor. Úlomky železa a ocele, pískajúce míny a granáty roznášali smrť.

Ludia stoja a uvažujú. Nad tými, ktorí zomierali aj za nás. Ozaj, koľko matiek, bratov, synov, sestier či dcér čítalo tieto zápisy so slzami v očiach?

Pri jednom náhrobku čítame: Malá Poľana. A potom mená tých, ktorí padli 23. septembra 1944. Slobodník Ján Pirš, Ján Šubert, Štefan Hupcej, Ján Jevelák, partizán Vasil Griačov . . .

Vedľa ďalší hrob a na ňom podobná kamenná doska. Text: Malá Poľana. Osem neznámych partizánov a ten istý dátum. „Týchto partizánov našli nad Malou Poľanou,“ vraví sprievodca a pokračuje: „V lese Bukové. Pod jedným stromom, ktorý zasiahol nepriateľský delostrelecký náboj. Padlých zviezli do dediny a pochovali pod lipou. V spoločnom hrobe vedľa kostola. Boli to príslušníci partizánskej skupiny Čapajev. Po zriadení Dukelského cintorína aj ich previezli na Duklu k spolubojovníkom.“

A práve tu na historickú Duklu pozval v týchto dňoch minister národnej obrany ČSSR stopäťdesiat priamych účastníkov karpatsko-dukelskej operá-

cie. Sprevádzal ich námestník ministra, generálporučík Ján Lux, a generál-major Stefan Gajdoš z Východného vojenského okruhu.

Aj oni kráčali cintorínom. Prezerali si hroby, čítali mená padlých. Boli tu veteráni z celej vlasti. Medzi nimi poručík Il'ko Bilej. Pred tridsiatimi ôsmimi rokmi veliteľ roty samopalníkov na známej krvavej kóte 534. Prišiel aj Jaroslav Sitár, vtedajší desiatnik. Bojové hrdinstvá oboch spomína vo svojej knihe Z Buzuluku do Prahy aj armádny generál Ludvík Svoboda.

Obaja si zaspomínali.

„Za Karpatmi na nás čakali ľudia, celé ubolené východné Slovensko. Naši a sovietski vojaci sa urputne bili o všetky kóty. Kráčali sme proti presile. Po kroku, po metroch. A na desiatkach metrov padali stovky vojakov. Tu sa utužovalo naše priateľstvo. Spečatilo sa krvou. Za slobodu, za život.

Šli sme cez spálenisko i krvavé rieky, aby sme ráno o šiestej v šiesty októbrový deň mohli podať hlásenie: Dosiahli sme československé štátne hranice! Šiesteho októbra o šiestej ráno. V bitke, ktorej historici dali meno karpatsko-dukelská operácia a ktorá sa začala 8. septembra 1944.”

Premnohí padli pred bránami vlasti.

Z tých, čo ostali nažive, ne jeden chodí v uniforme s medailami, vyznamenania na prsiach. Medzi pozvanými boli aj účastníci bojov z nášho kraja. Major Viktor Bodnár, podplukovníci Michal Ljach, Peter Rožkanin, Peter Radačovský, plukovníci Michal Sabadoš a Ján Rokyta. Mnohí z nich dnes učia našich synov. Učia ich majstrovsky ovládať zbraň, aby v mene mieru presne cielila proti vojne. A učia ich milovať našu rodnú zem, ktorú oslobodzovali. Učia ich vážiť si život, v mene ktorého bojovali.

Započúvali sme sa do rozprávania generálporučika Jána Luxa:

„Našu armádu dnes pripravujeme proti vojne, čo ničí plody ľudského ducha a práce. Pripravujeme ju ako neochvejnú strážkyňu všetkých výmožností socializmu. Preto je armáda milovaná ľuďom a ľud milujúca. Z ľudu vyšla — ľudu slúži. A ľud jej dáva najmodernejšiu techniku. Vojak sa ňou učí vládnuť. A to je úloha zložitá, ťažká. Pri jej plnení však vojak nesmie zabudnúť ani na tie najvšednejšie povinnosti. Ani na odtrhnutú gombičku. Nemôže. Lebo plne chápe potrebu železnej, uvedomelej disciplíny.”

Veteráni opäť kráčajú cintorínom. Priestor, kde vedľa obrovského obelisku odpočiva toľko ich spolubojovníkov, je im veľmi blízky. Veď všetci boli príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru. Od jeho utvorenia až do konca druhej svetovej vojny. Mnohí z nich boli tiež ranení.

Ale žijú! Preto prišli, aby vzdali hold padlým.

Bránou k domovu

Expedice Svobody v místě bojů za svobodu

Kousek za hranicemi na polské straně jsme mávli autostop. Vystoupili jsme několik kilometrů za Duklou. Bylo málo po osmé hodině 9. září. Stáli jsme na kraji rozoraného pole. Všude kolem voněla pluhem zobračená země klidem babího léta. Kouř z brambořišť v dáli na horizontu splýval s nízkou mlhou. Pak se lehkým poryvem větru začal šedavý opar zvedat. Před očima se postupně vynořovaly mírné svahy a pak celé hřebeny hor. Nízké Beskydy, pohoří Karpat. Naprosto stejný zamžený pohled, jako byl na den a hodinu přesně před devětatřiceti léty, kdy do těchto míst dorazili příslušníci 1. čs. armádního sboru.

Peklo Wrócanka

Nebe se najednou vyčistilo od obláček a cárů mlhy. Šlapali sme po dně obrovské mísy, koldokola obklopené návršími. Jako na dosah ruky se zdály být vesničky jmen, jež vyvolávají mrazení v zádech pamětníků. Vlevo Wrócanka. Vpravo Bóbrka, již zdejší znězněle říkají Bubka. Poněkud vzadu Machnówka.

Šli tudý v pochodových útvarech. Říkají, že některé rotý dokonce ještě s písničkou na rtech. Pušky na ramenou, děla v zápřazích. Na tuto chvíli čekal protivník. Tělo našeho sboru měl rozprostřeno v této míse jak na pitevním stole. Čelo brigád došlo až na vzdálenost několika metrů. A tehdy se to stalo. Dělostřelecké granáty explodovaly mezi pochodujícími jednotkami. Těžké kulometry z palebných srubů značkovaly každý metr země. Od lesa vyrazila zesílená četa tanků.

„Bylo to, jako když se najednou rozevře peklo. Rachot, detonace, sténání raněných. Nebylo kam uhnout. Jen rýt a zavrtávat se hloub a hloub do země.”

„Nejhorší to bylo ve třetí brigádě. Tam byli kluci, kteří si ještě nevystřelili. Propadli zmatku a začali překotně pobíhat ve snaze najít úkryt.”

Dnes o tom hovoří klidně. Napětí prozradí jen nepatrné zachvění hlasu. Ale tehdy?

„Vešel jsem četě. První, co jsem musel udělat, bylo zakopat se. Přemoci otřes a děs z palebného přepadu, krýt se, být za malým kopečkem hlíny

a především necouvnout. Osobním příkladem jsem musel strhnout ostatní, přitlačit je všechny k zemi. Pak už se dalo něco dělat."

Tak skončil první den bojů našich na cestě k domovu. Velké ztráty a pouhých tři sta metrů územního zisku.

Stromy bez vrcholků

Cestou mezi pahorky jsme se ponořili do kopců a jejich úbočí. Zatím to byla v podstatě obyčejná a celkem příjemná vycházka. Ještě jsme netušili, co nás čeká.

Zde malebné kopečky chovají ve svém klíně osady o několika domcích. Pak se však začal postup měnit. Úbočí zešíkměla a k nejvyšší hoře, kterou jsme měli co chvíli ve výhledu, se rovnala další a další údolíčka s lesíky a remízky. Cesta přestala ubývat. Porost na svazích pomalu houstl, až jsme na několik hodin vstoupili do lesa.

Podivný les. Až na málo výjimek není tu kmenů starších čtyř desítek let. A když už, pak jim chybějí vrcholky. Leží zatlívající opodál. Vzpomněl jsem si, jak jsem v dětství zápolil prutem s porostem kopřiv. Tady to byla oceťlová smršť.

Smutný, strašidelný les. Mezi trochu odrostlými stromy bují houští, mladý porost lísek, hloží, trnek, bukoviny a kdovíčeho ještě. Začali jsme bloudit ve vlhkém zeleném pološeru. Před cestou jsme slyšeli, že jarní přívaly každoročně vyplaví několik prorezavělých min a granátů. Drželi jsme se proto křečovitě vyšlapaných cest. Ale ty se postupně ztrácely a rozplývaly se v propleteném porostu. Několikrát jsem se vydal hledat nějakou pěšinku. Při jednom tápání v rošti se mi rozestoupila půda pod nohama a přebořil jsem se do mazlavého bahna. Každým našlápnutím jsem se s mlaskavým plesknutím propadal hloub a hloub. Pak jsem přece jen ucítil oporu. Byla to výdřevo zákopů. Kolem se táhla jejich polozavalená, ale znatelná linie. Rostl v nich žabinec a stála hnědě kalná voda. Do jejich dna, do tohohle mazlavého bláta se před devětatřiceti léty tiskli celým tělem.

„Když na nás stříleli z děl, hrozně jsme se báli. To je takový normální strach — co když to dostanu. Ale neochromoval. Leželi jsme přitom na břiše s rukama na prsou, abychom zmírnili bolest z tlaku vzduchu po detonacích.

Leželi jsme v palbě na dně zákopu, kryli si hlavu a dělali hloupé poznámky. Třeba: „Tohle asi dostala druhá četa prvního praporu.“ Nebo: „Netrefils, Fricku, ještě dejchám.“ Taký jsme se dohadovali o ráži střel. Každý z nás tisíckrát kopal okop. Dlouhý asi tak pro tělo, široký právě tak pro ramena a hluboký, jak na to stačil čas. Byli jsme v něm někdy dvě hodiny, někdy dva dny. Jak to vylíčit? Až jednou na podzim půjdete po hluboce zoraném poli, rozmoklém po dešti, lehněte si do brázd plné vody. Alespoň přibližně si budete moci představit některé naše pocity."

Ještě chvíli jsme bloudili lesem. Pak najednou začal porost řídnout. Vy-

16

stoupili jsme na úpatí prudkého, zvlněného svahu. Nad ním byl vrcholek kóty 534.

Hora smrti

Chtěl jsem se sehnout pro kvítek enciánu na mezi malého políčka. Zpod kořene vypadla rží a hlinou obalená nábojnice. Dodnes tu pole rodí i zbytky munice.

Podle starých vojenských předpisů byla kóta naše, jestliže jsme ovládali i odvrácený svah. Jenomže tam zase byli naši vojáci jako na dlani pro mířenou střelbu z protější Hyrowy hory.

Boj o kótu se rozhořel 11. září a ve své urputnosti nepolevoval po čtyři dny. Během 13. září změnila kóta šestkrát držení. Každý zde skládal zkoušku. Z okamžité rozhodnosti. Z rychlého postřehu. Ze správně promyšleného plánu. Z prosté statečnosti. Ze správného odhadu. Anebo jenom z důvěry.

„Hned v prvních dnech bojů jsme měli velké ztráty mezi veliteli. Přicházeli noví a ti se teprve museli v boji osvědčit. Museli se s jednotkou sžít. Ale nebyl čas. Dral se na nás neustále nepřítel. Plán operace byl neúspěšný. Na nic jsme neměli čas.

Byli jsme k smrti vyčerpáni. Už několik nocí jsme spali zoufale málo. Oproti prvnímu dni nás byla polovina. Ale úsek jsme měli nezmenšený. Velel jsem četě. Desetkrát, stokrát jsme se zvedali do útoku, k protizteči. Vždy jsme byli sražení zpět. Potom, když jsem velel „Vpřed!“, kluci jen povystrčili hlavy a rychle je zase stáhli zpět v prudké palbě. Velitelé museli strhnout osobním příkladem.

Dostali jsme rozkaz dosáhnout Teodorówky a vybit nepřitele. Seběhli jsme svahy kóty a bojovali mezi staveními. Němci zaútočili obchvatem z týlu. Hájil nás sovětský samopalný prapor. Padli do posledního. Ale naše záda udrželi krytá."

Dukla

Den před vlastní cestou celým bývalým bojištěm jsme společně s velkou skupinou účastníků karpatsko-dukelské operace pobývali v Dukle. Jejich návštěvu zde doplnil pietní akt na místě posledního odpočinku našich vojáků. Stranou v koutě u brány se zdržel starý muž v černém obleku a upřeně hleděl na jedno místo. Pomalu svíral a rozevíral prsty a tělem mu co chvíli proběhla vlna zachvění.

„Je vám něco, potřebujete pomoc?“ zeptala jsem se.

Podíval se na mne nepřítomným pohledem. Chvíli neodpovídal.

„Nemůžu pochopit, jak to, že tu neležím!"

Takto jsme se učili dívat se na lidi, kteří zde bojovali. Poslouchali jsme a oni kupodivu nehovořili o statečnosti nebo hrdinství, přestože jejich hrudi byly dekorovány řádů a vyznamenáními. Dukla je synonymem lásky k vlasti.

„Učili jsme se válečnická pravidla na každém kroku v tvrdých podmínkách

17

boje. Získávali jsme běžnou moudrost, která pak rozlišovala zkušeného válečníka od nováčka a dávala naději, že to přežijeme. Třeba zasunutí lopatky za opasek nebo odhození přilby, která překážela. To byla cenná naučení.

Při zteči jste se museli pohybovat rychle. Pokračovat v pohybu vpřed, ať se děje co se děje. Často jsem měl zpočátku pocit, že se musím vrhnout na zem a chránit si hlavu. Věděl jsem však, že potom bych byl zasažen první ranou.

Při odráženém útoku se kamarád zapomněl u německých zákopů. Už dobu jsme byli zpět ve výchozím postavení, když najednou začal bengál. Dotyčný posbíral od mrtvých granáty, dva samopaly a pak najednou se vymrštil, házel to kolem sebe, střílel, řval a utíkal k nám. Když zapadl do zákopu, vyrazil ze sebe: „Kluci, já se zpotil hrůzou, že tam u nich zůstanu!”

D o m ů

Pomalou jsme sešli z kóty 534. Dým komínů pokojně stoupal z domků v Helenowce, Frankowce, Teodorowce. Jen pasoucí se kravky nás sledovaly vlhkým pohledem hnědých očí. Hledali jsme a snažili jsme se najít stopy po válce i v dědinách. Ale všude jsou úhledné domky. Všude klid a pohoda podzimního dne, kdy i půda skoro slyšitelně oddechuje po vydané úrodě. Až znenadání se pod botou opět vyloupila střepina pláště miny.

V lesích pod Hyrowou horou jsme znovu začali bloudit. Děsivý terén. V Praze nám říkali, že jeden horský hřeben následuje za druhým. Na mapě jsme však napočítali šest horských hřebenů od Krosna až po Ondavu. Ale ve skutečnosti jsou hory a kopce navršeny a sraženy navzájem a ještě je prořezávají hluboká koryta vyschlých potoků. Přecházeli jsme už alespoň pětadvacátý hřbet a před námi zase údolí a zase stoupání. K tomu neprostopné, zarostlé stráně. S klesajícím sluncem stoupal v nás tísnivý pocit.

Konečně jsme u Tylawy sešli tou strání k silnici. Dodržovali jsme směr postupu první brigády armádního sboru. Ušlapali jsme už hodně přes třicet kilometrů. Na naše trápení mlčky shlížely bezejmenné výšiny, místo posledních urputných bojů na polské straně. Nohy jsme sotva vlekli. S přibývajícím šerem tísně neubývalo. Do kopců už by nás nikdo nevyhnal.

Jsmo podráždění, vyčerpání.

Ale ještě jsme museli šlapat. Domů!

Barwinek. Poslední dědina na polském území. Tady u této chalupy byl štáb armádního sboru. Odtud armádní generál Ludvík Svoboda řídil boj o přechod hranic.

„Běželi jsme vzhůru do kopce. Palba umlkla, jak řídly vlny odporu. Stejně jsme museli každou chvíli k zemi, když kolem hlavy hvízdla dávka z kulometu. Přechod hranic nebyl příliš slávnostní. Na parádu měl čas druhý sled. My nesměli ztratit dotyk s nepřitelem. Ale neodpustil jsem si pohlazení rukou země na prvních metrech vlasti. A zhluboka jsem se nadechl.”

P a m a t u j a n e z a p o m e ň

Po proclení jsme usedli u hraničního kamene. Zůstal chladný, lesklý noční rosou a drsný pod dlaní. Je to zvláštní. Jen několik metrů nás dělilo od Polska, ale tady, tady je přece domov. Domov, i když do Prahy je ještě tak daleko. Trochu jsem podlehl příjemné vlhému vlně. Byl jsem asi příliš unavený, abych v sobě něco tlumil. Byli jsme první, kteří za devětadvacet let tímto bojištěm prošli.

Před očima si pouštím zpomalený film celého putování. Více než osmdesát tisíc kroků jsme udělali od Bóbrky k hranicím. Každý krok tohoto postupu byl tehdy skropen krví.

V myslí mi najednou vytane bílý kamenný pamětník z „kóty smrti”. Když jsme tam seděli, zastavil na nedaleké cestě polský fiat. Bylo to už několikáté auto, které sem přijelo během našeho krátkého odpočinku. Z vozu vystoupila svátečně oděná a stejně tak naladěná rodina. Dědeček, babička, otec, mladá paní domu a neposedný, asi desetiletý klučina. Kluk chvíli pronásledoval běláška, než dospěli došli k památníku. Všichni přečetli nápis a rozhlédli se po kraji. Odtud je opravdu skvělý výhled. Pak otec rozmáchlým gestem vojevůdce doprovázel výklad o taktických a strategických variantách karpatsko-dukelské operace. Muž hovořil a hovořil. Věděl toho opravdu mnoho. Jenomže trpělivost dítěte je krátká. Za chvíli se začal vrtět a hrabat rukama v hlíně. Matka se k němu sklonila a řekla jednoduše: „Tudy šel československý sbor. Tady bojovali a taky padli. Pamatuj si to, Tadeusz, a nezapomeň!”

Cestami života

Je mnoho ľudí v našej republike, ktorí videli a počuli armádneho generála Ludvíka Svobodu. Stretli sa s ním pri jeho cestách do tovární, na stavby, všade mu radi stisli ruku a povedali pár viet.

Po svojom zvolení do funkcie prezidenta vybral sa na jednu zo svojich ciest na Slovensko. Všade ho vital ľud, ktorý ho poznal ešte z čias, keď podstupoval cesty ťažké, plné prekážok, cesty nebezpečné, pri ktorých sa nedalo zaručiť, že ten, kto ich nastúpil, dôjde až k cieľu. Generál Ludvík Svoboda došiel.

Spomínam si na jeho stretnutie so spolubojovníkmi na strednom Slovensku. Také krásne bolo zvítanie. A takmer každého poznal, dokonca aj po mene. Mnohí z nich tomu nechceli uveriť. „Naozaj ma poznávate?“ „Pravdaže,“ odvetil s úsmevom a spomenul niektorú z tých mnohých bojových situácií. Strohým vojenským krokom, s priamym držaním tela kráčal pred čestnou rotou, vľúdne a milo sa prihovárал nadšenému špalieru ľudí lemujúcich chodníky. Pohladil po vlasoch malého pioniera, ktorý mu z mamičkinej náruče vtisol do ruky kytičku kvetov, pritúlil na prsia starenku, ktorej padali slzy od dojatia.

Zvlášť vreľý vzťah mal Ludvík Svoboda k Slovensku. Svedčia o tom jeho početné návštevy, či už oficiálne alebo neoficiálne.

Vybral som sa za niektorými ľuďmi, ktorí si stretnutia s ním uchovávajú v pamäti. Stretnutia s človekom, generálom, ktorý si hodnosť nevyšlúžil len v posluchárňach, či laviciach učební, pre ktorého boli maturitami fronty a bojiská dvoch svetových vojen.

Slzy v očiach Evy Rusinkovej

Dostal som sa až do Vyšného Komárniku, tam pod Duklou, kde pred tridsiatimi deviatimi rokmi na seba narážali tony ocele a búrky neboli dielom prírody. Eva Rusinková začala hneď rozprávať. O chvíľach, ktoré prežila počas bojov o Dukelský priesmyk, priamo v ich centre, v ohnisku, vo Vyšnom Komárniku. A jej spomienky boli smutné. Na dvore jej dokoncal muž, zasiahla ho črepina míny. O dvanásť v noci.

„Vtedy som nevedela či ten, či druhý je veliteľ. Prišli, nuž som im dala,

čo ešte zostalo. Mlieko, zemiaky. Čože sú to dnešné zimy, to by ste vtedy boli videli, chúlťatká, ležali v snehu. Muža som pochovala. A starala som sa o nich. Front prešiel, vojna sa skončila, zostala som sama. S kožuchom, ktorý mi dali na pamiatku.“

Po rokoch, už ako prezident republiky, prišiel armádny generál Ludvík Svoboda na Duklu. Nezabudol na Evu Rusinkovú. Hneď ako sa ukázala, spoznal v nej ženu, ktorá pomohla, ako vedela. S Evou Rusinkovou sme si pozerali fotografie, pobožkala ich a dolu lícami jej stekali slzy. „Veľmi dobre mi padlo, že ma spoznal, spytoval sa ma ako žijem a aj mi pomohol.“

Vždy v prvej línii

„Pamätám sa dobre na Buzuluk. Súdruh Svoboda chodieval medzi vojakov. Zaujímal sa nielen o výcvik, ale aj o ubytovanie, o všetko, čo s formovaním jednotky súviselo. Pri každom príchode nezabudol zdôrazniť, aby sme sa dobre pripravili na plnenie zodpovednej úlohy, na boj za oslobodenie republiky spod fašistického jarma,“ vraví plukovník Mohorita.

Taký bol. Bola v ňom nezlomná vôľa, veril vo víťazstvo, pretože bol zapáleným vlastencom, priateľom Sovietskeho zväzu. Hovoril o priateľstve a spojení ako trvalom a večnom zväzku. A zo to sa vždy dokázal postaviť.

Maršal Sovietskeho zväzu I. S. Konev v knihe Čtyřicátý pátý hovorí: „Svoboda bol ozajstným ľudovým hrdinom, jedným z najudatnejších, ktorých som vtedy poznal, vojakom v tom najlepšom slova zmysle.“¹

„Bol to človek,“ spomína maršal I. S. Konev, „disciplinovaný a neobyčajne statočný. Bez zveličovania možno o ňom povedať, že sa na bojisku pred nepriateľom nesklonil, aj keď mu niekedy doslova nič iného neostávalo, ak uvážime, do akého nebezpečenstva sa vydával. Dokonca som musel niekoľkokrát súdruha Svobodu upozorniť, že sa skutočne zbytočne často ukazuje v bojových zostavách svojich jednotiek a požiadať ho, aby zo seba nerobil samopalníka ani v kritických okamihoch, lebo pre nás má význam predovšetkým ako veliteľ zboru.“²

Plukovník Mohorita si tiež takto spomína na súdruha Ludvíka Svobodu: „Vojaci by boli išli pod jeho velením aj do ohňa. Stretávali sme sa aj tu, na Dukle,“ hovorí, „a pamätám sa, raz strašne lialo. Premokli sme až do nitky. Aj sme sa trošku sťažovali. Ale on nič, šiel ďalej a poznamenal, že treba vydržať, na fronte si tiež počasie nevyberalo. Vždy som si ho vážil pre jeho ľudské, ale i vojenské vlastnosti. Takých veliteľov sa nájde málo. A som rád, nesmierne rád, že bol naším prezidentom.“

¹ K o n e v, I. S.: Čtyřicátý pátý. Praha, Svoboda 1970, s. 84.

² Tamtiež.

Prvé vztýčenie vlajky na československej štátnej hranici

V časopise Za svobodné Československo, ktorý vydával 1. čs. armádny zbor v ZSSR, sa vo zvláštnom vydaní 6. októbra 1944 dozvedáme, že prvá prieskumná hliadka 2. práporu kapitána Knopa 1. československej samostatnej brigády 6. októbra 1944 o 6.00 hodine prekročila v Dukelskom priesmyku štátne hranice a vstúpila do vlasti. Jej veliteľom bol čatár Michal Nebiljak a tvorili ju desiatnici Týrek, Páčil a Hajda a vojaci Kučeravý, Teheraň, Nemrich, Koubala a Mazúr z rotý automatčikov podporučíka Bileja. Veliteľ hliadky čatár Nebiljak a desiatnik Týrek vztýčili na hraniciach československú štátnu vlajku.

Aký osud stihol túto vlajku? Na túto otázku nám odpovedal žijúci svedok prieskumnej hliadky desiatnik Týrek, dnes plukovník Československej ľudovej armády, inžinier mechanizovaných vojsk.

„V dňoch 4. a 5. októbra 1944 v smere k československým štátnym hraniciam sme oslobodili ešte dve poľské osady — Zyndranowu a Barwinek. Jednotka bola ubytovaná v Zyndranowej. Našu čatu, ktorej velil vtedy čatár Chmelík, zobudili o druhej hodine po polnoci. Veliteľ čaty nám oznámil, že sme v blízkosti československej štátnej hranice a vysvetlil nám, že medzi jednotlivými práporami prebieha súťaž, ktorý prápor prvý prekročí československé štátne hranice a vztýči na nich štátnu vlajku. My sme sa z našej čaty prihlásili všetci. Bola to rota podporučíka Bileja. Veliteľ však vybral len šiestich. Čatár Nebiljak v našej jednotke predtým neslúžil, prišiel k nej asi pred dvoma mesiacmi. Bol to zdatný, vysoký, priebojný vojak. Keď sme sa vybrali na prieskum, stal sa veliteľom prieskumnej hliadky. Pred odchodom nám čatár Chmelík odovzdal československú štátnu vlajku malých rozmerov so žrdkou dlhou asi meter. Túto vlajku sme mali odniesť na československú štátnu hranicu a tam ju vztýčiť.

Vyrazili sme po druhej hodine po polnoci. V Zyndranowej sme museli prejsť cez kopec a dostať sa k ceste. — Pôjdete ďalej pozdĺž tejto cesty, až prídete k lesu, tam už bude štátna hranica, — povedal veliteľ čaty Chmelík.

Na hranici však bola fašistická hliadka, ktorá tam zakladala míny a my sme ju vyrušili. Nejako sme sa museli prezradiť, spôsobiť nejaký podozrivý hluk. Fašisti začali strieľať smerom k nám. Zaľahli sme k zemi. Vlajku, ako sme ju vztýčenú niesli, nám nepriateľské guľky rozstrieľali a žrdku prerazili.

Paľba sa sústredila do jedného miesta, kde fašisti predpokladali našu pozíciu. Ďalej sme preto pokračovali len plazením. Dostali sme sa až k priekope pri ceste. Nieкто z nás potichu zašepkal: — Chlapci, sme v mínovom poli! — Pred štátnymi hranicami bolo totiž mínové pole v šírke 15 až 20 m a my sme ním museli prejsť. Vedeli sme, že Nemci tu kladli míny šachovitým spôsobom a prechod mínovým poľom nám preto trval dlhší čas.

Dostali sme sa až na okraj lesa, kde bola štátna hranica. Poniektorí z našich chlapcov sa vracali do vlasti po šiestich rokoch, plných utrpenia, námahy a odriekania. Ich pocity sa slovami dajú len ťažko vyjadriť. Mnohí sa neubránili slzám a dojatiu.

Potom sme spoločne uvažovali ako vztýčiť dostrieľanú vlajku.

Dnes, po rokoch, si už ani nepamätám, ako sa to presne odohralo. Myslím, že sme vlajku odovzdali veliteľovi čaty podporučíkovi Bilejovi. No urobili sme i toto. Ako vojaci sme dostávali tabak, takzvanú machorku. Cigarety sme si robili z novinového papiera. Preto mal každý z nás pri sebe vždy nejaké staré noviny. Okrem toho sme so sebou nosili červenomodrú ceruzku, ktorou sme označovali na stromoch, ohradách, či telefónnych stĺpoch smer postupu československých jednotiek. ňou sme na kus papiera nakreslili našu štátnu vlajku a na druhú stranu sme sa všetci podpísali. Na hranici v tomto čase neboli žiadne stĺpy ani búdky, hranicu sme poznali len podľa výseku lesa. Pri ceste smerom k Vyšnému Komárniku boli iba telegrafné stĺpy po ľavej strane cesty. Myslím, že to bol v poradí tretí stĺp, na ktorom sme našli plechovú tabuľku s číslami. Nožom sme odtiahli plech a zaň strčili túto našu papierovú vlajku. Bola to prvá československá vlajka, ktorá bola 6. októbra 1944 za šera asi o 6. hodine ráno vztýčená na československej štátnej hranici. Potom sme o tom zaslali hlásenie podporučíkovi Bilejovi. Za odmenu nám poslal fľašu ruskej vodky a kilogram cukru. Odkázal nám, aby sme postupovali ďalej.

Postúpili sme asi 100 až 150 m a dostali sme sa približne do priestoru dnešného Pamätníka Československej armády na Dukle. Bola tu poľná kamenistá cesta, podmíňovaná a rozbitá. Jeden člen nášho družstva, ktorý nás vzaďu zaisťoval, našliapol na protipechotnú mínu. Odtrhlo mu pravú nohu, mňa raniť do hlavy a hodilo do priekopy.

Nemci boli v tomto čase v obranných pozíciách nad Nižným Komárnikom, odkiaľ mali na tento priestor zacielené svoje zbrane. Keď počuli, že v zamínovanom priestore vybuchujú míny, spustili delostreleckú paľbu. Na okraji lesa, po pravej strane cesty, zabilo veliteľa prieskumnej hliadky čatára Nebiljaka a ešte ďalšieho vojaka. Miesto, kde Michal Nebiljak padol, sme označili a postupovali sme smerom k Vyšnému Komárniku po pravej strane cesty. Tu sme sa zastavili.

Medzi ôsmou a desiatou hodinou — ako sme sa neskôr dozvedeli — postupovali československé jednotky do vlasti. Keď celá naša jednotka prešla československé hranice, spojku sme oznámili, kde sme. V ten istý deň sme pochovali čatára Nebiljaka na označenom mieste. Z rozprávania sme sa dozvedeli, že našu pôvodnú papierovú vlajku, ktorú sme vztýčili na telegraf-

nom stípe, vzal so sebou veliteľ, generál J. Vedral-Sázavský, ktorý však pri prechode hraníc autom narazil na protitankovú mínu a zahynul. Tak bola zničená aj prvá neumelá vlajčka, vztýčená na československých štátnych hraniciach.”

V ten istý deň v dopoludňajších hodinách dorazili do prvej obce pod Duklou Vyšný Komárnik, ktorú Nemci opustili už skôr, československé jednotky. Hárstka obyvateľov, ktorí sa v obci a v okolitých lesoch zachránili, dojato privítala československých vojakov. Osvetový dôstojník práporu rotmajster Ivanič vztýčil v obci na budove ľudovej školy československú štátnu vlajku a odovzdal ju do ochrany miestnemu občanovi Michalovi Chandogovi. Na našej štátnej hranici, pri hlavnej ceste v Dukelskom priesmyku vztýčil československú štátnu vlajku veliteľ 1. československého armádneho zboru v ZSSR brigádny generál Ludvík Svoboda, sprevádzaný dôstojníkmi štábu. Nad hlavnou cestou zaviala štandarda s ruským a slovenským nápisom: „Czechoslovakija privetstvujet i blagodarit svojich osvoboditelej. Da zdravstvujet večnaja družba narodov SSSR i Českoslovakiji!” — „Československo víta a ďakuje svojim osloboditeľom. Nech žije priateľstvo narodov ZSSR i ČSR!”¹

Pracovníci osvetového oddelenia postavili nový československý pohraničný stĺp, na jeho vrchol pripevnili československý štátny znak.

Priesmykom prechádzali kolóny československých i sovietskych vojsk, pešiakov, delostrelcov, mínometníkov. Červenoarmejcov víta pozdravná štandarda s nápisom: „Červenej armáde — osloboditeľke nazdar!” Priesmykom prechádzajú vojaci, vzájomne si blahoželajú a objímajú sa. Frontoví fotografi zvečňujú prvé okamihy návratu na oslobodené územie vlasti. Priesmykom prechádzajú sovietske tanky a obrnené vozy. Z ďaleka, z hĺbky československého územia sa ozývajú výstrely. Oslobodzovanie Československa od fašistických okupantov sa ešte len začalo. Červená armáda vstúpila na širokom fronte na územie našej vlasti a po jej boku aj 1. čs. armádny zbor v ZSSR.

Na prvé chvíle priateľského stretnutia s československými vojakmi, ktorí prví vstúpili do obce Vyšný Komárnik, spomína zaslúžilá učiteľka základnej školy vo Svidníku Mária Mindošová: „Mala som vtedy jedenásť rokov. Pamätám sa, ako prišla do obce československá hliadka. Občania, ktorí sa ukrývali v suterénoch, pivniciach a lesných úkrytoch ju srdečne privítali. Na toto milé stretnutie, objatie, stisk rúk budeme stále spomínať, od rasti sa nám slzy tisia do očí. Ťažko nájsť slová na vyjadrenie úcty a uznania sovietskym a československým vojakom, ktorí nám priniesli slobodu a ukončili naše utrpenie. Boli to chvíle radosti z prvého dňa slobody. Dobre sa pamätám na vyvesenie československej štátnej vlajky na obecnej škole. Ako deti sme sa chodili na ňu pozeráť. Po obci sa roznieslo, že ju zavesili

¹ Autorom uvedeného hesla na československej štátnej hranici je docent PhDr. Ilja Voľoščuk, CSC., bývalý redaktor časopisu Za svobodné Československo.

československí vojaci a že už bude nová republika, na ktorú sa všetci občania tešili.”

Boje prekročením hraníc a dobytím Dukelského priesmyku sa neskončili, ale začali. Otvorila sa nimi brána slobody do našej vlasti. Slobody, ktorú naši vojaci po boku hrdinskej Sovietskej armády prinášali našim obciam, prelievajúc krv v boji proti spoločnému nepriateľovi — nemeckému fašizmu.

Na Dukle sa takto krvou spečatilo večné priateľstvo a družba narodov ČSSR a Sovietskeho zväzu.

Pátranie po hrdinovi

V roku 1973 dostalo Dukelské múzeum vo Svidníku list z prezidentskej kancelárie, v ktorom pani Geislerová žiada o pomoc pri hľadaní stôp po svojom synovi, príslušníkovi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Po dôkladnom preštudovaní archívnych dokumentov vo Vojenskom historickom ústave v Prahe a Dukelskom múzeu, viedli stopy k 2. samostatnej paradasantnej brigáde, ktorá sa zúčastnila od 12. do 19. septembra 1944 po boku hrdinskej Sovietskej armády bojov karpatsko-dukelskej operácie v predhorí Karpát na poľskom území pri osadách Pietnia, Nowosielce, Besko a Rymanów.

Múzeum poverilo odborných pracovníkov úlohou nájsť v PLR hrob padlého hrdinu, poručíka Geislera, veliteľa 1. čaty 1. roty 2. práporu 2. čs. paradasantnej brigády.

Na prvej zastávke v osade Besko získali pracovníci múzea prvú správu od tajomníka miestneho národného výboru, že padlí „zoľnierzi Czechosłowacji“ sú pochovaní v parku v obci Nowosielce.

Návšteva v tejto obci bola veľmi užitočná. Pracovníci sa stretli s riaditeľom poľnohospodárskej technickej školy, ktorého požiadali o pomoc pri zistení hrobu padlého poručíka. Riaditeľ školy prizval aj 67-ročného občana obce, Teodora Kovacza, ktorý v tomto období zväžal ranených a padlých z frontu a spolu s ďalšími občanmi a vojakmi pochovával padlých v parku pri kaštieli. Kovacz ukázal aj miesto, kde sa tento spoločný hrob nachádza. Spomenul si, že v tomto období kaštieľ slúžil chorým a ťažko raneným frontovým vojakom. Podotkol, že do spoločného hrobu pochovával okrem vojakov a poddôstojníkov aj jedného „oficera“, dôstojníka, na meno ktorého sa už nepamätá. Do tohto spoločného hrobu pochoval 157 padlých československých vojakov, ktorých na svojom vlastnom voze zväžal z okolitých svahov.

Po návrate oznámili pracovníci múzea získané informácie prezidentskej kancelárii a matke padlého syna. Správa sa však nezдалa úplna a presvedčivá. Vznikla otázka, kde je vlastne pochovaný poručík Geisler? Po ďalšom pátraní sa bolo treba obrátiť na československého vojenského atašé vo Varšave generálmajora Juraja Pivolusku. Od neho prišla potešujúca správa. Poručík Geisler bol veliteľom 1. čaty v jeho rote.

O Geislerovi píšu v Československých listoch frontoví druhovia, nadporučík Gajdoš a poručík Rapoš:

„Bol len krátko u nás a hneď dokázal, že zasluhuje meno hrdina-rozvedčík.“¹

Tmavá noc. Vzadu vidno tmavé Karpaty. Na odvrátenom úbočí má svoje obranné postavenie nepriateľ. Rozvedčíci sa pod velením poručíka Geislera pustili do tmavej noci. Cvičený sluch počuje každý šuchot, každé prasknutie zlomenej vetvičky. Po niekoľkých stovkách metrov hliadka narazila na mínové pole. Zákopníci odstraňujú míny. Opatrný zostup. Veď nepriateľ musí byť už blízko. Bystvý, vycvičený zrak narazí na drôtené prekážky. K okraju je ešte 250 m. Zahrmí prudká paľba mínometov — pár skokov a rozvedčíci sú v zákopoch medzi prekvapenými Nemcami. Začal sa zápas na život a na smrť. Poručík Geisler hádže niekoľko granátov do bunkrov a povzbudzuje vojakov. Vyplašení Nemci sa spamätávajú a stavajú na odpor. Veliteľ dal povel k ústupu, sám zobral raneného rotmajstra Hrabovského na plecيا. Nemci paľbou prenasledovali ustupujúcich rozvedčíkov, no tých o chvíľu pohltila tmavá noc.

Prvá, druhá, tretia rozvedka bola úspešne splnená. Posledný rozkaz znel preskúmať les. Poručík Geisler sa rýchlo so svojimi chlapcami prebija k lesu. Dostali sa až k prvým stromom, ale prieskumnú čatu víta nepriateľská paľba. A poručík Geisler hrdina-rozvedčík, priateľ a otec svojej čaty, verný bojovník za slobodu, je mŕtvý.

Na jeho ceste k večnému odpočinku v bratskej poľskej zemi mu znela „karpatská“ melódia. Odprevádzal ho rachot guľometov, hlas kanónov, slávnostný chorál sovietskych kaľuší a piskot mín našich ruských bratov, ktorí sa cez karpatské hory a údolia prebijaľi na pomoc Slovenskému národnému povstaniu.

Dnes už aj matka vie, kde je jej syn — hrdina. Spí svoj večný sen v spoločnom hrobe v obci Nowosielci v Poľskej ľudovej republike. V parku pri kaštieli bol v roku 1974 postavený pomník padlým príslušníkom 2. čs. paradasantnej brigády. Na večnú pamiatku bolo meno poručíka Geislera vyryté do bronzovej tabule pri Pamätníku Československej armády na Dukle.

Jeden z veteránov Veľkej vlasteneckej vojny

Kandidát technických vied docent Stepan Avetisovič Saakijan slúžil po skončení strednej školy v Jerevane v Arménskej SSR od októbra 1939 až do novembra 1945 v Sovietskej armáde. Jeho bojová cesta bola ťažká, ale víťazná.

Po vyhnaní fašistických okupantov z územia Sovietskeho zväzu sa zúčastnil bojov za oslobodenie Poľska, Rumunska, Maďarska a Československa. Bol trikrát ťažko ranený a za svoje bojové zásluhy bol vyznamenaný sedemástimi vyznamenaniami a medailami. Za mimoriadne zásluhy v bojoch pri oslobodzovaní Československa a najmä mesta Nepomuk sa stal čestným občanom tohto mesta. Za aktívnu účasť v bojoch strategického významu bol vyznamenaný osemnástou medailou Hlavného stanu ozbrojených síl ZSSR.

Veliteľ prvej jazdeckomechanizačnej skupiny vojsk, dvojnásobný hrdina Sovietskeho zväzu, hrdina Mongolskej ľudovej republiky armádny generál Plijev vo svojich memoároch Pod gvardejskim znamenem analyzoval hrdinské bojové operácie uskutočnené pod jeho velením. Tu opísal niektoré frontové epizódy, kde spomína aj vojáka Stepana Saakijana. V spomenutej knihe charakterizoval jeho bojové zásluhy takto: „Medzi vojakmi — gvardejcami osobnou odvahou, presnosťou, znalosťou a presvedčenosťou svojho konania sa vyznamenal Stepan Saakijan. Ani zranenia, ani ohlušenia ho nemohli odtrhnúť od splnenia bojového rozkazu.“¹

Veliteľ 4. gardového kubánskeho, kozáckeho, jazdeckého zboru vyznamenaného Radom Lenina, Radom Červenej zástavy, Radom Kutuzova a Suvo-rova generálplukovník I. V. Turaninov vo svojich spomienkach napísal: „Stepan Avetisovič prešiel hrdinskou bojovou cestou od Kubáne do Prahy, statočne a hrdinsky bojoval za slobodu svojej vlasti i za oslobodenie mnohých krajín v Európe...“²

Dnes v krajských a mestských múzeách Taganroga, Ždanova, Minska (Štátne múzeum Bieloruska), Nového Buga, Nikolajeva, Odesy, Slonima, Stolbcova, Jerevanu, Budapešti, Neregharu, Nepomuku a v mnohých ďalších múzeách a pamätných izbách Sovietskeho zväzu sú materiály a dokumenty,

ktoré hovoria o jeho frontových bojových zásluhách. Okrem toho odznelo niekoľko relácií v rádiu i medailóny v televízii. V roku 1951 S. A. Saakijan vstúpil do KSSZ. Ako invalid sa pustil do štúdia. V roku 1951 skončil fakultu mechanizácie Arménskeho poľnohospodárskeho inštitútu, v roku 1965 obhájil vedeckú dizertačnú prácu a získal vedeckú hodnosť kandidáta technických vied. V roku 1969 mu udelili hodnosť docenta.

V súčasnosti prednáša v Arménskom poľnohospodárskom inštitúte. Je autorom asi šesťdesiatich vedeckých prác, niektoré z nich vyšli knižne.

Pri každom výročí oslobodenia našej vlasti slávnou Sovietskou armádou spomíname na známych i neznámych hrdinov, ktorí doniesli našim národom slobodu. Posielame aj úprimný bratský pozdrav docentovi S. A. Saakijanovi. Náš ľud nikdy nezabudne na svojich osloboditeľov, ďakuje za bratskú pomoc sovietskemu ľudu a uisťuje ho, že pod vedením KSC bude pevne stáť na stráži mieru, pokroku a socialistického spoločenstva.

¹ Plijev, I. S.: *Vospominanije*. Moskva 1975, s. 82.

² *Vojenno-islaničeskij žurnal* č. 4. Izdatel'stvo Krasnaja zvezda, Moskva 1971, s. 79.

Návrat do vlasti

Koncem března roku 1944 dopravilo sovětské vojenské dopravní letadlo do Moskvy skupinu asi deseti vojáků, kteří se od rudoarmějců lišili na první pohled. Jejich stejnokroje měly jiný střih, také označení hodností bylo jiné. Tak kupříkladu četař Rudé armády tehdy nosil na zelečných náramenících polního stejnokroje tři červené pásky. Těmhle se tam blýskaly jen stříbrné „pecky“. Nebylo tedy pochyb: šlo o Čechoslováky. To se dalo poznat právě podle těch „pecek“. Že by si tam hoši přijeli pro vyznamenání? Ne, nepřijeli. Vždyť někteří ještě na frontě ani nebojovali. Čechoslováci se brzy s lidmi v hotelu spřátelili. Brzy tu o nich věděli, že jsou z jednotky generála Ludvíka Svobody, která se tak statečně bila s nacisty už před rokem u Sokolova, pak u Kyjeva, Žaškova a Bílé Cerkve.

Ale co tady v Moskvě celé dny dělají?

Ráno vstávají velmi včasné. Patří mezi hosty, kteří první opouštějí hotel. Zato navečer je občas můžete potkat v moskevských ulicích. Procházejí se po Gorkého třídě, postávají na Rudém náměstí u Leninova mauzolea. Povídají si se sovětskými vojáky. Ale když se jich zeptáte, co tady v Moskvě dělají, hned se zatváří velmi ostražitě a žádná řeč s nimi není. Tajemní Čechoslováci však zatím nezaháleli. Jejich „pracovní den“ byl od rána do večera nabit usilovnou činností. Prodělávají totiž v Moskvě speciální výcvik. V době, kdy sem přijeli, toho už hodně uměli. Byli vycvičení jako výsadkáři, měli za sebou seskoky z balónu i z letadla a tvrdý výcvik. Deset Čechoslováků bylo vybráno pro práci v týlu nepřítele. Tady v Moskvě si již jen doplňovali znalosti. Pracovníci sovětské rozvědky jim poskytovali čerstvé zprávy o situaci na Slovensku, probírali s nimi do všech podrobností svěrené úkoly.

Moskva zatím žila válečným životem. Válka s nacistickým Německem a jeho pomáhači se ale rychle blížila ke konci. Počítalo se s tím, že v dohledné době sovětští vojáci vstoupí na území Československa.

Dva z nich spolu bydleli na pokoji a dobře si rozuměli. Snad už proto, že oba pocházeli ze Zakarpatské Ukrajiny. Jmenovali se Kučeravý a Kohút. Oba Vasilové.

Čechoslováci přihlíželi 1. mája 1944 slavnostní přehlídce na Rudém náměstí. Poslední večer v Moskvě. Na obloze se ještě kolébají balóny, ale

skutečně letecké nebezpečí již nehrozí. Fronta je daleko. Kohút s Kučeravým se naposled procházejí známými místy a radista Kohút, který přece jen v Kučeravém vidí svého velitele, nesměle říká:

„Dobře, že nás nevysadí do neznámého terénu. Že to tam znáš.“

Vasil Kohút ma za sebou teprve tři seskoky z letadla. Kučeravý nad nímž se otvíral padák teprve třicetkrát, je proti němu zkušený výsadkář. A proto si myslí: — Co ty víš brachu, poletíme v noci, krajina je tam samá hora, jeden kopec vylézá z druhého. Kde ví, kde nás vysadí... —

Druhý den odevzdávají Čechoslováci vojenské stejnokroje, dostávají civilné šaty. Oblek, košili, kravatu, ještě pistoli, celou od vazelíny, jak ji přivezli ze skladu. Pak náboje, radiostanici, nějaké potraviny, granáty. Byla toho pořádná hromádka.

Kučeravý s Kohútem neměli ani čas se rozloučit s kamarády. Také oni balili svou váleční výbavu. Teprve když nasedli do letadla, uklidnili se. Teď už se nedá na jejich osudu nic změnit. Nad ránem startovali, letěli v přízemní výšce. Jako na dlani měli města a vesnice těžce poznamenané válkou, vyhořelé zdi, trosky domů, pobořené průmyslové objekty. Až do Kyjeva stejný obraz. Do Kalinovky pokračovali autem. Nedaleko zrušeného města bylo vojenské letiště. Fronta duněla blízko. Co chvíli se ozývala děla, řev leteckých motorů a rozzlobené štěkání protiletadlových kanónů. Řekli jim, že příští noc jich vysadí.

Příští noc spali ještě na tvrdém slamníku v chalupě pod otevřeným oknem. Vonělo to jarem. Počasí však bylo deštivé, oblačnost nízká, letadla nemohla vzlétnout.

Vasil Kučeravý byl netrpělivý. Po více než čtyřech letech se měl vrátit domů, do své vlasti. Mezi Užhorodem a Michalovcemi se nachází vesnice Ostrov. Je to blízko městečka Sobrance, žil tam Vasilův strýc, jmenoval se Višňovský. Vasil ho dobře znal. Maminka s dětmi často za svým bratrem jezdila a Vasil se hrál na návsi s ostrovskými kluky stejně jako v rodné obci, která jse jmenovala Turia Poljana. Když je v Moskvě připravovali na výsadek do nepřátelského týlu, přišel s nápadem, že by mohl se strýcem snadno navázat spojení a získat podporu místních obyvatel. Tak se stalo, že dolina mezi Užhorodem a Michalovcemi měla být místem jejich výsadku. Vasil věděl, že tu nezabloudí. Je tu sice rovina, ale hora Vihorlat je nedaleko. Nechají se vysadit v rovině, to je bezpečnější než přistávat s padákem v lese, a za den pochodu už budou v horách. Tady si zřídí základnu a práce může začít.

Vasil vyšel před domeček. Stmívalo se. Pohlédl k obloze a spatřil úzký proužek jasného nebe. Že by se konečně počasí umoudřilo? Skutečně. Temná mračna rychle ustupovala k východu. Vasil spatřil na obloze první hvězdy. Tu a tam se přes ně převalily cáry oblaků, ale protrhanou oblačností co chvíli prosvítal měsíc. Je rozhodnuto, pomyslel si, v tomhle počasí určitě poletíme.

A nemýlil se. Zanedlouho dostali rozkaz, aby se připravili. Pak je odvezli autem na letiště, kde se chystaly ke startu dva bombardéry a doprovodné

stíhačky. Nastoupili do bombardéru. Za chvíli již sledovali noční krajinu pod sebou. Měsíc, který se sem tam objevil mezi mraky, osvětloval pásy krajiny, nad níž letěli. Ramena vysokých hor se před nimi zvedala do tmy.

Pak se ozvala palba. To už bylo nacistické dělostřelectvo. Přeletěli frontu. Vasila Kučeravého malounko zamrazilo v křížích.

„Jak vysoko letíme?“ zeptal se letovoda.

„Tři a půl kilometru.“

Po půlhodině došlo i na naše výsadkáře.

„Podgotovtės!“ nařídil jim. Připravit k seskoku!

V podlaze letadla zely teď dva otvory pro nouzový východ. Oba do nich zalezli, proud ledového vzduchu je zmrazil. Měli na sobě padáky, zbraně, měli i radiostanici — sotva se do otvoru vešli. Konečně řekli Kučeravému:

„Puskajsja!“

Vasil Kučeravý padal ledovou tmou, pak zatáhl za šňůru padáku a po chvíli se už houpal pod jeho vrchlíkem. V civilních šatech mu byla zima. Ale příliš to nevnímal. Jeho starostí bylo, aby zjistil kde je jeho kamarád — radista Vasil Kohút. Co by si počal bez jeho radiostanice? Jak by splnil úkoly, které dostal? Konečně zahlédl v měsíční záři kousek pod sebou a poměrně daleko bílou skvrnku. Po bedlivém pozorování s jistotou usoudil, že je to opravdu padák. Malý bílý obláček se pohyboval ve větru a kymácel se. Najednou měl vrcholky stromů téměř pod nohama. Ještě naposled si určil směr dopadu svého kamaráda a odhadl vzdálenost. Pak dosedl.

Nebylo to však žádné ideální přistání. Padl do svahu na kořeny starého buku. Vítr ho strhl, ucítil úder, nemohl se nadechnout. Už myslel, že se zadusí, až se mu konečně podařilo vymanit ze šňůr. Zase dýchal, i když byl silně otřesen a pokoušely se o něj mráкоты. Pravou ruku měl pohmožděnou. Chtěl se postavit na nohy, ale nešlo to. Všude kolem bylo ticho. Jeho poslední pohled před dopadem patřil okolnímu terénu. V záři luny spatřil siluety hor.

„Jsem v Karpatech,“ řekl si nahlas.

Potom stáhl padák a zahrabal jej do listí. Byl velmi vyčerpán. Čekal. Za svítání bolest v noze poněkud ustala, uklidnil se. Vydal se na cestu směrem, kde podle jeho odhadu měl dopadnout Vasil Kohút. Postupoval pomalu a opatrně. Kolem poledne začal opisovat kružnici kolem místa přistání. Její poloměr byl asi dva kilometry. Dokonce si dodal odvahy a vystřelil z pistole. Za půl hodiny poté se již k sobě přibližovali dva lidé. Kryli se kmeny stromů, zbraně připravené ke střelbě. Konečně se poznali.

Dva Vasilové byli spolu zase.

Rozhodli se, že nejdříve musí zjistit, kde vlastně jsou. Sestupovali z kopců do podhůří a v podvečer spatřili, jak se na několika místech kouří z komínů v první vesnici pod horami.

„Hned jak se setmí, půjdeme k první chalupě,“ rozhodl Kučeravý. „Tady ten kraj neznám. Vysadili nás někde stranou.“

Kohút souhlasil. Schovali veškerý materiál, včetně vysílačky, a pod ochra-

nou tmy se vydali ke vsi. Ještě než došli k první chalupě, ozvalo se ze tmy německé „halt!“

Tiše se odplížili. Znovu naložili na bedra rance, obešli vesnici a šli stále dál a dál na jih. Šli tři noci. Už si raději ani nesedali, odpočívali buď opření o vysokou mez nebo o strom. Kdyby si sedli — asi by hned usnuli a mohli by se stát kořistí německé nebo maďarské hlídky.

Ctvrtý den konečně Kučeravý poznal, kde jsou. Cesta dole v údolí vede určitě na Sninu. Rozhodl, že se vydají do vesnice Turia Paseka. Tam by měl být Kučeravého známý, hajný Ivan Barna. Vasil u něho před válkou pracoval jako praktikant.

Šestou noc po seskoku dorazili k hájovně. Už se sotva vlekli. Vzbudili hajného a po chvíli dorozumívání se Barna na Kučeravého upamatoval, poznal ho a ukryl oba výsadkáře v chalupě. Barnova žena s dcerou jim daly, co bylo v chalupě k snědku. Nejdříve sladký čaj, pak kousek chleba s máslem, gulášovou polévku, vajíčka a nakonec guláš. Za dva dny byli oba výsadkáři znovu v pořádku. Barna slíbil spolupráci. Zejména lesníci mu věřili a ochotně přinášeli informace.

Svízel však byla v tom, že při seskoku rozbili rádiové lampy ve vysílačce. Nemohli navázat spojení s velením partyzánských oddílů v Kyjevě. Vesnice byla plná fašistických vojáků. Nedávno tu totiž sovětské vojáci-letci vysadili další skupinu partyzánů, ta přistála v noci přímo ve vsi. A fašisté za ní též slídili.

Naši dva Vasilové si však dovedli poradit. Kučeravý se vypravil za svým strýcem Višňovským do Ostrova u Sobranců, aby si tam připravili další úkryt. Postupně rozšiřovali síť spolupracovníků. Také partyzánů bylo všude více a ze Sovětského svazu přibývali na Slovensko další a další výsadkáři — budoucí velitelé partyzánských oddílů. V červnu byla v kraji vysazena skupina hrdiny Sovětského svazu plukovníka Alexandra Tkanka, jemuž se mezi partyzány neřeklo jinak, než Alexander Vasiljevič. Tkanko byl už před válkou profesorem. Člověk mimořádně vzdělaný a zkušený z partyzánských bojů na Ukrajině.

Seskok skupiny byl však obtížný. Krátce po přistání se na ně vrhli fašističtí vojáci. Skupinka se musela rozptýlit. Vasil Kučeravý dostal úkol najít plukovníka Tkanka. Týden putoval po kraji obsazeném nepřitelem, než se mu to podařilo. Obyvatelé slovenských vesnic pomáhali partyzánům, kde mohli, varovali je před nebezpečím, poskytovali jim informace. Vasil pak našel i náčelníka štábu nově vysazené skupiny Mariněnka. Ten však při útoku před fašisty ukryl radiostanici v lese a teď ji nemohl najít. Naštěstí si Mariněnko nakreslil náčrtek a popis prostorů a Vasil Kučeravý poznal, že radiostanice je ukryta u Poloniny Rovné. Zavedl sovětské výsadkáře na místo a radiostanici našli. Okamžitě navázali spojení s partyzánským štábem v Kyjevě. Skupina dostala úkol napadat fašisty v prostoru Užhorodu, Sobranců, Sniny, Humenného.

Léto roku 1944 znamenalo pro Vasila Kučeravého tvrdý bojový křest. Partyzánský oddíl navázal spojení s místními občany, vyvíjel činnost se že-

lezničáři, dodával jim sabotážní pumy a nacistické transporty na východ co chvíli vyletěly do povětří. Jindy se deset partyzánů vydalo do postavení nepřátelských protiletadlových děl. Mezi čtvrtou a pátou hodinou ranní napadli maďarské vojáky, kteří bojovali na straně hitlerovců, v boji zblízka je rozehnali a ukořistili jim zbraně a střelivo.

V lesích objevili partyzáni tábor. Pobývalo v něm několik set lidí, většinou Maďarů, kteří byli nepohodlní maďarské fašistické vládě. Pracovali na opevňovacích pracích tzv. Arpádovy linie v Karpatech. Vězně hlídalo asi třicet ozbrojených vojáků. Partyzáni tábor obklíčili, vojáky odzbrojili, vyslekli z uniforem a poslali je v neděli do kasáren ve městě. „A cestou všude říkejte, že vám pušky vzali partyzáni,“ nařídili jim. „Aby lidé věděli, že partyzáni nezabijejí nepřítele, když se jim vzdá.“

Na sklonku léta vypuklo Slovenské národní povstání. Vasil spolu s kamarády z partyzánského oddílu, se probíjel k Dukle, ke svým. Tehdy ještě nevěděl, že jej velitel partyzánského oddílu navrhl na vyznamenání Řádem Velké vlastenecké války. Toto sovětské vyznamenání mu bylo uděleno až po válce.

Jednoho dne se partyzánský oddíl plukovníka Tkanka konečně přiblížil k frontě. Lidé byli na smrt unavení. Týdny jim byli nacisté v patách a partyzáni nejenže odráželi jejich útoky, ale také útočili, přepadali jejich posádky, transporty. Na železniční trati z Debrecína do Košic a Užhorodu se stali postrachem fašistů.

Když se konečně jednoho deštivého rána dostali přes nacistické linie ke svým, měli nohy olověné únavou. Ihned je odsunuli do zákemí. Museli se především vyspat a pořádně najíst. A pak už do nekonečna odpovídali na otázky svých spolubojovníků z 1. čs. armádního sboru: „Jak to doma vypadá? Co povstalci? Vydrží v horách?“

„Vydrží,“ řekl jim Vasil Kučeravý. A v té chvíli si vzpomněl na hajného Barnu, na starého válečného invalidu strýce Višňovského a desítky dalších lidí, kteří jim pomáhali, i když riskovali svůj život. Věděl, že ti všichni jsou stále v nebezpečí. A proto ještě dodal:

„Musíme si pospíšet, chlapci! Doma nás už čekají.“

VLADISLAV HYBLER

Směr — Praha

*„Přes spáleniště, přes krvavé řeky
jdou mstící pluky neochvějně dál,
na naší straně srdce, právo, věky —
jdem vpřed jak čas, jak pomsty hrozný val.“*

Tuto pochodovou píseň autorů Mareše a Tomana jsme zpívali za druhé světové války v uměleckém souboru Víta Nejedlého a s námi všichni příslušníci 1. čs. armádního sboru v SSSR. S touto písní přišli jsme do Prahy a tato píseň žije a zpívá se podnes . . . Existuje i Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého, nositel Řadu republiky, Řadu Rudé hvězdy a laureát státní ceny; — jeho zakladatel, Vít Nejedlý, však spí svůj věčný sen na dukelském hřbitově spolu s padlými spolubojovníky a spolu s padlými členy hudby 1. čs. brigády . . . Přijdete-li tam někdy, postůjte tiše u dukelského památníku a zaposlouchejte se do šumění lesů . . . Možná, že ty horské stráně a úbočí, ty jednoduché náhrobní kameny připomenou vám toto vyprávění a doplní to, co jsem možná zapomněl nebo nedovedl dost dobře vylíčit, nedovedl popsat . . .

V Buzuluku

Zasněženou přiuralskou stepí zaznělo houkání lokomotivy a dlouhý vojenský vlak přijížděl na nádraží. „Buzuluk,“ hlásila průvodčí cestujícím, kteří zvědavě nahlíželi do zamrzlých oken. Byl konec února a mráz přes 30 stupňů Celsia pod nulou. Nástupiště bylo liduprázdné a ti, kteří vystoupili z vlaku, chvátali ihned k městu. Jen jediný voják — rudoarmějec — se rozhlížel kolem bezradně a zhlédnuv ve dveřích nádraží vytáhlého vojína v nápadném stejnokroji, obrátil se na něho s dotazem, kde se nachází jednotka československých vojáků.

„A ty co jsi zač, proč to chceš vědět?“ odpověděl otázkou dlouhán.

„Jsem také Čechoslovák a sovětské velitelství mne k této jednotce poslalo.“

Oba vojínové mluvili spolu dosud rusky, ale po těchto slovech řekl dlouhán správnou češtinou: „Tak jsi Čech a odkud, prosím tě?“

„Z Volyně, soudruhu — z Malované, Václav Kaufman.“

„Tak to jsme tedy krajané, Vašku!“ zvolal dlouhán radostně a tiskl srdečně přichozímu ruku. „Já jsem z Ulbárova, Pepík Naiman. Můj táta tam měl kapelu a možná, že jsi při jeho dechovce taky někdy tancoval . . . A poslou-

chej, nejsi náhodou taky muzikant? My tady dáváme dohromady kapelu a je nás pořád ještě málo . . .”

„A víš že jo, jsem baskřídlouk, ale nástroj nemám a taky jsem už moc dlouho nehrál.”

„Nevadí, však do toho zase přijdeš . . . a o nástroj se nestarej, ten bude. Ale pojď se mnou za Kačerem, nebo tady oba zmrzneme.”

Do kasáren, ve kterých byla československá jednotka, bylo dobré dva kilometry, ale při stálém vyprávění uběhla tato cesta vojínům překvapivě brzy.

Václav Kaufman byl v roce 1941 povolán na vojenské cvičení jako záložník, a protože fašisté brzy potom přepadli Sovětský svaz, prodělal válku od prvního dne. Prošel těžkými ústupovými boji a jeho život visel mnohokrát na vlásku . . . Nyní byl přijat k 1. čs. praporu a později přidělen k hudební četě.

Co Čech — to muzikant praví přísloví a láska k hudbě a zpěvu je našemu lidu vlastní. Proto i zde, v Buzuluku, se našlo hned zpočátku několik nadšených hudebníků, kteří večer, po namáhavém výcviku, vzali svoje nástroje a vyhrávali sobě i svým kamarádům pro radost a rozptýlení známé písničky a melodie. A hoši se častokrát dali do zpěvu, a tak zaháněli trudné myšlenky a stesk po svých drahých ve vzdáleném domově . . . Těmito hudebníky byli Edvín Šafář (dříve Safr) — houslista a harmonikář Ervín Toman (dříve Traubman). K nim se přidružil Alois Kačerek na klarinet, Bergman na bubny a tak vzniklo „kvarteto”, které nacvičilo — většinou z paměti — několik skladeb — šlágry — polky a valčíky.

Nejstarší člen tohoto kvarteta, Kačerek, pocházel z Nového Jičína. Byl hudebníkem od mládí a za 1. světové války sloužil u císařsko-královské vojenské kapely. Po válce demobilizoval a usadil se v Černovicích na Bukovině, kde se oženil. Jako hudebník z povolání hrál hoboje v orchestru černovického divadla a ve volném čase účinkoval též s malými skupinami na klarinet nebo saxofon. Za 2. světové války odešel do Sovětského svazu a v únoru 1942 se přihlásil v Buzuluku do čs. vojenské jednotky.

Houslista Šafář byl rodákem z Moravské Ostravy, odkud pocházel i jeho přítel Toman. Oba byli židovského původu a účinkovali ve stejném podniku, kam po obsazení fašisty byl vstup jejich souvěrcům zakázán. V říjnu 1939 provedli hitlerovci v Ostravě velký záťah a na tisíc občanů židovské národnosti odvezli na nucené práce do Polska. Edvín spolu se svým otcem a dalšími trestanci uprchl později do Sovětského svazu. Do československé jednotky v Buzuluku se přihlásil Edvín spolu se svým otcem 15. února 1942. Tady se znovu dostal ke svým zamilovaným housličkám, na které měl možnost opět zahrát Skřivánka — jako kdysi v Ostravě.

Jakou radost měli členové kvarteta, když objevili v kasárnách staré křídlo, které bylo sice ve velmi špatném stavu, ale když jej očistili a trochu vyladili, dalo se na něm hrát. Svoje první vystoupení měli v městském kině, kde objevili další obstojný klavír. Pak už dostali povolení jednou týdně

zkoušet a v těchto zkouškách se připravovali na nedělní koncerty a hru v důstojnické jídelně.

Na jednu zkoušku se dostavil sám velitel praporu, podplukovník Ludvík Svoboda a vyslechnuv jejich program, byl s jejich hrou spokojen. Oznamil jim, že očekává z Moskvy významnou návštěvu, pro kterou bude jejich hudba překvapením. Překvapení se vskutku vydařilo, i když bubeníkovi spadl a to v nevhodnou chvíli, s velkým řinkotem, činel.

Pobočník velitele praporu, kapitán Bedřich, nařídil, aby byli sepsáni všichni hudebníci v praporu. Výsledkem tohoto soupisu bylo ustanovení dvanáctičlenné kapely s pěveckým triem, ve kterém zpívali Vojta Erban, Tesařík a škodovák Bém.

Začátky této hudby byly velmi těžké. Chyběly nástroje, nebyly noty — ba ani notový papír. Některé skladby aranžovali Šafář s Tomanem a noty rozepisoval Alois Kačerek. Do podzimu měl soubor nacvičený hodnotný program pod názvem Putování Československem, který byl předváděn v klubu železničářů a na městském sovětu. Soubor nahrál také pořad pro československé vysílání v kujbyševském rozhlasu. Vedle tohoto estrádního souboru, řízeného Edvínem Šafářem, byla založena i malá dechovka, kterou vedl Alois Kačerek. Nebyla to hudba samostatná a její členové prodělávali tvrdý vojenský výcvik podle hesla: „Čím více potu na cvičišti, tím méně krve na bojišti.”

Významnou událostí v životě čs. jednotky v Buzuluku byla návštěva Klementa Gottwalda, který k vojákům promluvil ve velkém sále městského kina. Jeho přednáška vyvolala bouři potlesku a všichni přítomní s ním plně souhlasili. Nakonec předvedla svůj program také hudba a tento byl zakončen slavným husitským chorálem Kdož jsou boží bojovníci.

Prapor měl v té době již skoro tisíc příslušníků a jejich vztah k místním obyvatelům byl srdečný. Byla uskutečněna celá řada akcí, jako stavba mostu přes řeku Samarku, oprava zemědělských strojů a pomoc o žních.

Hudba měla však ještě stále nedostatečný archiv a chyběly jí nástroje, hlavně dechové. Velitelství praporu vedlo v té věci jednání s hudebním redaktorem čs. vysílání v Moskvě, Vitem Nejedlým, a v říjnu byl za ním poslán četař Hlom a rotný Kačerek s osobním listem podepsaným velitelem praporu. S pomocí Vítu Nejedlého dostala hudba noty i nástroje.

Po závěrečném cvičení 2. prosince 1942 zmocněnec Rady lidových komisařů generálmajor G. S. Žukov uznal jednotku připravenou k splnění bojového úkolu. Podplukovník Ludvík Svoboda požádal jménem vojáků o odeslání na frontu a 28. ledna 1943 dal k tomu generalní štáb Rudé armády svůj souhlas.

Prapor měl přesně 979 příslušníků, z toho 38 žen. Při jejich loučení z Buzulukem vyhrávala naposled praporeční kapela. Hudebníci odevzdali pak svoje nástroje do skladu a nastoupili s ostatními vojáky na památný ešalon č. 22904. Ještě z tohoto ešalonu odeslali českoslovenští vojáci J. V. Stalinovi hlášení, že udělají vše, co bude v jejich silách, aby si zasloužili důvěru Rudé armády.

Po odjezdu z Buzuluku a vysilujícím pochodu v mrazech a hlubokém sněhu prapor dorazil pozdě večer 3. března 1943 k řece Mži, kde mu byl svěřen důležitý úsek obrany. Štáb, druhá a třetí rota zůstaly na severním břehu řeky a první rota, zesílena pěší četou druhé roty, minometnou a protitankovou četou a četou automatčiků, zaujala postavení na jižním břehu Mže, v Sokolově. Velitelem této zesílené roty byl npr. Otakar Jaroš. Václav Kaufman, který v Buzuluku prodělal poddůstojnický kurz, byl přidělen k ženistům.

S pomocí místních občanů se narychlo kopaly zákopy a budovala obrana Sokolova. Ve zmrzlé zemi to bylo velmi obtížné.

Zajištění obranného postavení probíhalo až do 8. března, kdy průzkum hlásil soustředění nepřátelských tanků ve směru na Sokolovo. V odpoledních hodinách nepřítel zaútočil.

Na pomoc bojujícím četám byl v průběhu boje vyslán i Václav Kaufman se svým družstvem. Za soustředěné palby nepřítele se dostali plížením a přískoky až k vysokému náspu, odkud spatřili přímo před sebou hrůzný obraz. Směrem k náspu se řítily čtyři nepřátelské tanky a nedaleko před nimi seděl na jednom ze dvou koní Václavův krajan, Jozef Jirkovský z Volkova na Volyni. Jirkovský zůstal sám z obsluhy děla ráže 45 mm a snažil se zřejmě odsunout protitankové dělo na jiné stanoviště, snad ke kruhové obraně u kostela. Pojednou se kůň vzepjal, zasažen střelou a plnou vahou svého těla padl na Jozefa. Ozval se srdcervoucí výkřik a vzápětí se hora železa převálila přes muže, koně a dělo. Aby zkáza byla dokonalá, tank se ještě jednou kruhovitě obrátil a pak se rozjel proti náspu. Václav zoufalý ve své bezmocnosti i svědectvím hrozné smrti svého přítele, sklouzl dolu po náspu a přískokem se dostal mezi hořící stavení.

Všude kolem se ozýval praskot granátů a rachot pušek a automatů se mísil s hukotem tanků a hřmotem hroustících se budov. Delostřelectvo našich i sovětských baterií nemohlo již zasáhnout, neboť by střílelo do svých. V rozměklém ledu na řece Mži uvázly sovětské tanky, které byly vyslány obráncům Sokolova na pomoc. Bojovalo se nyní již ve skupinkách nebo jednotlivě a nikdo neměl přehled o situaci.

V budově školy zalehli u dveří tři vojíni. Jedním z nich byl čelista buzulucké kapely Šebl. Nepřetržitý rachot přehlušilo silné dunění a ulicí ke škole se řítil nepřátelský tank. V té chvíli ztratil jeden z vojínů nervy a vyskočil na okno, chtěje se zachránit útekem. Odkusi z pozadí zarachotila krátká dávka nepřátelského automatu a chlapec klesl k zemi jako podřátý. Byl to fašistický automatčik, který se kryl za tankem. Šebl stiskl spoušť a jedinou ranou jej skolil. Tank projel mimo a Šebl se svým druhem byl odříznut od svých.

Teprv večer podařilo se těm, kteří přežili obranu Sokolova, dostat se ke svým na druhý břeh řeky. Tam se setkal Kaufman i se svým přítelem Šeblem a oba hudebníci měli z tohoto shledání nesmírnou radost.

Ztráty první roty byly však veliké. Padl i její velitel, nadporučík Otakar Jaroš. Bojový úkol byl však splněn a rozmrzlá řeka se stala zatím překážkou v postupu německých tanků. Hrdinství československých vojáků bylo sovětským velením náležitě oceněno: Otakar Jarošovi byl udělen in memoriam titul Hrdina Sovětského svazu a prvý prapor byl vyznamenám Řádem Suvo-rova II. stupně.

Po bojích nad řekou Mži byl prapor odeslán na „formírovku“ do Novocho-perska. Po příjezdu náhradního pluku z Buzuluku byla zde zorganizována 1. československá brigáda, která měla 3600 příslušníků.

V Novochopersku byla znovu zřízena hudba, která byla doplněna novými hudebníky.

Dne 3. května byl uskutečněn velký koncertní zájezd do Moskvy, kde se v tu dobu konal všeslovenský sjezd. V Sloupové síni Domu odborů předvedla hudba svůj program, ve kterém byly poprvé hrány pochody Edvína Šafáře Věrní zůstaneme a autorů Mareše a Tomana Směr Praha. Oba pochody byly do programu zařazeny na doporučení Víta Nejedlého, který potom odejel spolu s hudbou do Novochoperska. Rozkazem velitele brigády byl Vít Nejedlý jmenován podporučíkem armády a kapelníkem brigádní hudby. Tato hudba dosáhla pod jeho vedením vysoké úrovně a stala se základem Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého v Praze.

Vítek

Vít Nejedlý se narodil 22. června 1912 a jeho maminka Marie Nejedlá, ve svých vzpomínkách vypráví, že v tento nejdelší den v roce bylo krásné, slunné počasí, a proto věřila, že její syn bude mít vždy jasno v hlavě a že jej čeká dlouhý život. Prvá část její naděje se splnila, druhá nikoliv...

Vítek projevoval již od mládí velké hudební nadání. Nebylo divu, vždýť byl svědkem velké tvůrčí a umělecké práce svého otce, profesora Zdenka Nejedlého, ctitele velkého díla Bedřicha Smetany. Svoje jméno dostal po pradědovi z Dětnic u Libaně, rodišti hudebního skladatele Romana Nejedlého, Vítova děda.

Hře na klavír se začal učit v šesti letech a po skvělé přípravě ve vlastní rodině byl jeho prvním učitelem Ladislav Svěcený. Jeho umělecký růst a politické přesvědčení byly utvářeny prostředím, ve kterém žil: hudebností celé rodiny a bojem dělnické třídy za sociální spravedlnost. Komponovat začal od dvanácti let a první, jím komponovaná skladba, byla v roce 1927 dána jeho otci jako dárek k vánočním svátkům. V té době začal se studiem kompozice a hry na klavír u Otakara Jeremiáše.

Již jako student akademického gymnázia úzce spolupracoval s dělnickým hnutím a pro vysočanskou Proletscénu napsal a řídil celou řadu skladeb. Členem strany se stal v roce 1932 a po ukončení univerzitních studií promoval na doktora filozofie v roce 1936. Promotorem byl tehdy jeho vlastní otec, profesor Zdeněk Nejedlý. Krátce byl u divadla, kde působil po dvě sezóny (1936—1938). Mimo vysilující práce u divadla psal hudbu k činohrám

a dovedl si najít čas k vlastnímu komponování. Právě z Olomouce pochází jeho třetí symfonie, věnovaná španělským obráncům demokracie, španělským bojovníkům proti Frankovu režimu, dále smyčcový kvartet, symfonie věnovaná otci k 60. narozeninám a velká skica opery na námět Hauptmannových Tkalců.

V Olomouci se spřátelil se sopranistkou opery Štefou Petrovou, která odešla od divadla brzo po odchodu Víta a později v SSSR se stala jeho ženou.

Když Němci obsadili Prahu, Vítek plnil vojenskou službu v Terezíně — po dvouletém odkladu. Po zabrání terezínské důstojnické školy nacisty byl Vítek demobilizován a vrátil se do Prahy. Jeho otec byl v té době ještě ukryt v Praze, ale brzy poté byl diplomatickým autem sovětské ambasády odvezen do Kolína a pak již vlakem do Varšavy. Odtud se již snadno dostal do Moskvy.

Vítek se svojí matkou žil zatím na Smíchově pod dozorem gestapa, ale když se stávala situace stále tíživější, rozhodl se uposlechnout návrh sovětského vyslanectví a odejít rovněž za hranice.

Po dvou nezdařených pokusech se jim po třetí, a to v den Vítových narozenin, podařilo u Bohumína překročit československou státní hranici. Mokří a vyčerpáni se přihlásili s matkou na četnické stanici se sovětskými pasy na jméno Vladimírských. Bez překážek dojeli potom až do Varšavy a odtud do Moskvy, a to třetího dne v poledne. Cesta k hotelu Metropol byla jim známa ze zájezdu v roce 1934, vydali se na ni pěšky. Zdeněk Nejedlý však v hotelu nebyl, ale na odpočinku v sanatoriu Akademie věd... Tam se opět všichni shledali a Vít s matkou bydleli po celý měsíc v Metropolu.

Vít byl potom poslán do domu MOPR v Opališti u Moskvy, kde se dal pilně do práce. Ke konci roku 1939 nastoupil místo hudebního redaktora čs. vysílání v Moskvě. V té době se stal členem Svazu sovětských skladatelů a jako aspirant studoval dirigování na moskevské konzervatoři u profesora L. M. Ginsburga. Když v r. 1941 fašisté napadli Sovětský svaz a došlo k bezprostřednímu ohrožení Moskvy, byla Nejedlého rodina vyzvaná čs. velvyslancem Zdeňkem Fierlingrem, aby se uchýlila do bezpečí. Zdeněk Nejedlý odejel do tehdejšího sídla sovětské vlády Kujbyševa a Vít se svojí ženou, Štefou Petrovou, která za ním přijela r. 1940, na střední Sibiř, nejprve do Prokopěvska a poté do Stalinska, kde působil u místních divadel. Koncem června 1942 se opět vrátil do Moskvy a pokračoval ve vyčerpávající činnosti jako redaktor moskevského rozhlasu.

O jeho pílí a energii svědčí to, že i v tomto bouřlivém období napsal celou řadu skladeb, i známý pochod Vítězství bude naše.

Stejně těžká práce čekala Nejedlého i u hudby 1. čs. brigády. Většina členů souboru byli amatéři, které bylo nutno pracně připravovat a nacvičovat náročný program. V létě 1943 složil spolu se spisovatelem Marešem hudebně literární pásmo Do boje, Slované, které se stalo základem bojového repertoáru souboru.

Hudba měla v té době již 50 členů a byla samostatným útvarem. Se svým programem zajížděla k našim i sovětským jednotkám a útvarům. Houslista Šafář vzpomíná na zájezd do Tambova, kde se vyráběly pověstné samovary i samopaly:

„Soubor měl sólisty i sbor a řídil jej kapelník Vít Nejedlý. Hráli jsme sovětským letcům v lese, kde byly ukryty jejich letadla. Uvítal nás náčelník těchto letců, dvojnásobný hrdina Sovětského svazu. Náš koncert se letcům líbil a potom následovala hostina, při které nechyběla ani pravá ruská vodka.”

Ve dnech mezi 30. zářím a 6. říjnem odejelo z Novochooperska 9 vlakových souprav s československými vojáky a s nimi odjela také hudba 1. čs. brigády. Do boje o hlavní město Ukrajiny, Kyjev, zasáhl oddíl houfnic dne 3. listopadu a postupně se zapojily do této bitky všechny útvary 1. čs. brigády. Bojovalo se nepřetržitě dnem i nocí a Čechoslováci byli mezi prvními, kteří k výročí Velké říjnové socialistické revoluce přinesli Kyjevanům svobodu. Bojů o Kyjev zúčastnili se i někteří hudebníci. O život nepřišel nikdo.

V bojích o Bílou Cerkev a Žaškov projevila brigáda zdatnost a hrdinství, které bylo oceněno hlavním velením Rudé armády. Byla vyznamenána Řádem Bohdana Chmelnického 1. stupně. V těchto bojích utrpěla však brigáda těžké ztráty a po osvobození Volyně tam byla odeslána na doplnění. Náborovým střediskem bylo nejprve Rovno a později město Luck. Na Volyni žilo v českých vesnicích na 45 tisíc Čechů, kteří se hlásili do čs. armády spontánně ve věku od 17 do 50 let. Hlásili se i mladší a starší a odvodní komise musela někdy dlouho přesvědčovat starého tátu, aby se vrátil domů na své hospodářství. Všichni se chtěli zasloužit o osvobození své vlasti, kterou znali jen z vyprávění svých předků.

Na Volyni

Spolu s 1. čs. brigádou přijela do Rovna i brigádní hudba, která byla zpočátku ubytovaná nedaleko železničního nádraží. Protože nádraží bylo stále bombardováno fašistickými letadly, byla hudba později přemístěna až na konec města, kde byl poměrný klid.

Mezi volyňskými branci bylo také mnoho hudebníků, kteří sa hlásili do armády i se svými hudebními nástroji a hudebním archivem. Přezkušování prováděl rotný Kačerek s Edvínem Šafářem a ti, kteří se osvědčili, byli přiděleni k hudbě. Po provedení mobilizace na Volyni měla být první brigáda přeorganizována na 1. armádní sbor o třech brigádách, které by měly mít své vlastní hudby. Zatím se nacvičovalo společně a prováděl výběr hráčů a zpěváků do uměleckého souboru.

Abyste hudebníci navzájem lépe poznali, byl uspořádán v malém domku vedle kasáren seznamovací večírek, kde se hrálo, zpívalo a každý měl možnost vyprávět o svém životě, či zážitcích. Družnou zábavu přerušil pojednou známý hřmot fašistických letounů a palba sovětské protiletadlové obrany.

„Na tohle se musím podívat,” řekl Šebl a s Bergmanem, spojkou kapel-

nika Nejedlého a synem majitele domku, kde se konala ona schůzka, vyšel ven. Sotva zavřeli dveře, zahřměl ohlušující výbuch a malý domek se otrásl ve svých základech. Zvenku bylo slyšet křik a když hudebníci vyběhli na dvůr, spatřili hrůzný obraz. Šebl a syn domácího leželi v tratolišti krve vedle schodů a kousek dál nařikal Bergman a spojka Nejedlého. Tito dva byli ranění, ale violoncellista Šebl s oním vojínem byli mrtvi...

Četař Horymír Šebl, absolvent konzervatoře, byl vynikajícím cellistou a soubor v něm ztratil dobrého hudebníka. Pohřeb byl na městském hřbitově v Rovně s vojenskými poctami a slzy v očích všech hudebníků dosvědčovaly, jak jej měli rádi. Byl to první padlý člen hudby 1. brigády.

Po mobilizaci volyňských Čechů byla 1. brigáda přeorganizována na 1. čs. armádní sbor, který měl tři brigády a náhradní pluk. Dechové hudby měla první a třetí brigáda a také náhradní pluk. První brigáda měla ještě umělecký soubor, který spolu s dechovkou vedl kapelník Vít Nejedlý. Kapelníkem hudby 3. brigády byl volyňský Čech Jaroslav Židlický a kapelníkem hudby náhradního pluku další Volyňák — Masopusta.

Koncem února 1944 byla osvobozena i moje rodná obec Vilhelmovka a v březnu si k nám přijelo auto brigádní osvěty pro psací stroje, rozmnožovač a knihy, které jsme naší jednotce nabídli. Auto vedl osvětář podporučík Herman a na jeho radu jel jsem s ním do Lucka, kam byl nyní štáb brigády přeložen. Spolu s námi jeli: bývalý redaktor Krajanských Listů Foitík a můj bratranec Slávek Žitný. Všichni tři z vydavatelství našeho menšinového časopisu, který se dal plně do služeb zahraničního odboje. Foitík byl přidělen k osvětě, Žitný byl odeslán do důstojnické školy a mne přidělili k hudbě Víta Nejedlého.

V Lucku jsem se poprvé setkal s kapelníkem Vítem Nejedlým, o jehož otci jsem slyšel již před válkou. V dechové hudbě jsem hrál baskřídllovku a v souboru zpíval první tenor. K hudbě 1. brigády byl později přidělen i můj starší bratr František a k hudbě 3. brigády bratr Jaroslav.

Oblastní volyňské město Luck se rozkládá nad řekou Styrem a kdysi mocný hrad Lubarta je historickou památkou ze XIV. století. V minulosti to byla nedobytná pevnost proti nájezdům divokých tatarských hord. Za druhé světové války zde trpělo a zahynulo tisíce vězňů.

Fronta byla od Lucka vzdálená asi 40 kilometrů, ale město bylo stále bombardováno fašistickými letadly. Zvláště silný nálet byl v noci na prvního května, ale hned ráno naše kapela vyhrávala v ulicích města prvomájový budíček.

Naše hudba byla v Lucku ubytována v tzv. Červených kasárnách. Tam jsme mívali také zkoušky a jednou si nás přišel poslechnout sám velitel brigády, generál Svoboda. Nacvičovali jsme právě státní hymny a on řekl: „Nacvičte naši státní hymnu tak, jak jsme na ni vzpomínali po ta dlouhá léta v cizině. Vaše hudba bude mít tu čest ji zahrát poprvé na naší osvobozené státní hranici po těžkých letech okupace.“

Rudá armáda přešla do obranného postavení asi šest kilometrů od naší vesnice, a protože připravovala další velkou ofenzívu, byli všichni civilní

obyvatelé odsunuti z přífrontového pásma dále na východ. Obyvatelé naší vesnice byli přestěhováni do Ozeran, odkud za námi jednoho dne přijely moje i bratrova manželka s dcerkou. Vědělo se, že odjedeme z Lucka někam na výcvik a ony se přišly s námi rozloučit. V Ozeranech žily naše rodiny v těžkých podmínkách. Z domu si mohly vzít jen nejn nutnější věci a tam byly natlačeny ve stodolách a na půdách stavení. Bylo to pro ně velmi těžké a těžké bylo i naše loučení.

Stecova

Dne 3. května se naše jednotky začaly přepravovat z Volyně. Jelo se vlakovými soupravami a hudba byla umístěna na konci ešalonu. Když jsme projížděli českými vesnicemi, naši krajané nás zdravili a loučili se s námi se slzami v očích.

Bývalou polsko-sovětskou hranici jsme přejeli na druhý den. Na každém kroku je vidět následky nedávných bojů, zpustošené a vypálené ukrajinské osady. Na nádraží ve Vinici jsme nějaký čas stáli a měli jsme možnost chlapcům zahrát několik skladeb.

Do Šepetovky, důležitého železničního uzlu, jsme přijeli třetího dne. Město bylo 1. května zbombardováno a na mnohých místech ještě hořelo. V noci byl opět nálet, ale pro nás to dopadlo dobře.

Konečným cílem vlakové přepravy bylo město Kamenec-Podolskij a to proto, že dále nebyla železnice způsobilá k jízdě. Dojeli jsme tam večer a přespali v kasárnách, ve kterých ještě nedávno byli Němci.

Kamenec-Podolskij má bohatou historii. Zříceniny hradu připomínají boje s Tatary, kteří v minulosti pronikali do Evropy. V tomto volil smrt pán Volodyowsky, ale hrad nepříteli nevydal. Zřícenina hradu smrti se tyčí nad Dněstrem a my přecházíme na druhý břeh po pontonovém mostě, který tu sovětská ženistická narychlo postavili.

Za řekou vedla cesta do příkrého kopce a my v plné polní, s automatickou puškou a nástrojem jsme zakrátko unaveni a žízňní. Z nedaleké obce je slyšet zpěv a jakési fujary. Je mobilizace a tamní branci se takhle loučí z domovem.

Před polednem pochodujeme kolem nějaké sochy, z jejíhož podstavce vytékal pramének — prý zázračné vody. Na naší žízeň byl to nápoj vskutku zázračný. K večeru jsme dorazili do jakési obce, kde končil plánovaný úsek cesty na tento den. Čtyřicet kilometrů bylo za námi.

Ráno jsme vyšli před východem slunce a šlo se nám dobře. Před polednem míjíme návrší, na němž stojí devět větráků. Za nimi se rozkládala obec. Do večera jsme urazili dobrých 20 kilometrů a kam oko dohlédlo, bylo vidět chatrče, které si byly podobny jako vejce vejci. Bylo to vlastně devět obcí a žili v nich Ukrajinci a Moldavané. V jedné moldavské obci se nám podařilo koupit od hospodáře hrnek mléka.

Ráno jsme vyrazili časně a teprv kolem deváté jsme vyšli z této neobyčejné obce do polí.

„A zpívat, kluci!“ zavelel náš četař a do kukuřičných polí zazněla známá písnička: Stuhu československou si za čepici dám . . .

Toho dne bylo velmi horko a nám už do zpěvu nebylo. Náš útvar byl jakž-takž vyřízen vpředu, ale vzadu pokulhávalo několik starších kamarádů s odřenýma nohama. Stravování také vážlo, protože polní kuchyni jsme potkali jen zřídka.

Minuli jsme Sadaguru a konečně čtvrtého dne k večeru se dostáváme do cíle našeho pochodu. Je to velká ukrajinská obec Stecova nedaleko městečka Sniatyn. Ubytovali jsme se u vesničanů, kteří na nás hleděli zpočátku s nedůvěrou. Já spolu s bratrem Frantíkem jsme bydleli u jakéhosi Ukrajince uprostřed obce. Hned druhý den zde byl odvod a naše kapela doprovázela brance až do města.

Teď teprve začala pravidelná vojna. V pět ráno budíček, potom rozsvička, snídaně a zkouška dechovky nebo souboru. Odpoledne býval pořadový výcvik, individuální cvičení nebo koncert.

Naše jednotky byly rozmístěny po lesích a my k nim zajížděli se svým programem. Koncem června odjíždíme do Černovic, kde hrajeme v městském divadle.

Je poslední chvíle před zvednutím opony a kapelník Nejedlý přehlíží svůj „ansambl“ — orchestr, sbor, sólisty — a ustrnul. Ve sboru chybí Griša s Miškem, dva mladí hoši z Užhorodu. Oba byli členy ilegální organizace, kterou na gymnáziu založil a vedl jejich profesor. Neměli ještě sedmáct let, když uprchli před okupanty do Sovětského svazu a nyní jsou členy souboru Víta Nejedlého.

„Kde ti kluci zase vězí?“ ptá se kapelník vykonaného Hrimuta.

„Já jim . . .“ vybuchl rotný a jako střela vletěl do zákulisí. Vrátil se za okamžik a vlekl chlapce sebou. Hoši byli velmi rozrušeni a Griša stěží přemáhal plač.

„Pane poručíku, Grišovi doma zastřelili bratra a někdo mu to řekl právě teď.“

Kapelník podal Grišovi svůj kapesník a řekl: „Notak, synku, vzmuž se, jsi přece voják . . . ale zpívat tě nenutím, je-li ti to těžké . . .“

„Já budu zpívat, pane kapelníku,“ řekl Griša a postavil se na svoje místo ve sboru.

Černovickým divadlem zazněla hudba Smetanovy symfonické básně. Je slyšet šumění Vltavy — čarovná hudba velkého mistra nám přibližuje krásu vzdálené vlasti a její slavnou minulost. Do starých bájí zazní pojednou ostrá, dizonanční fanfára: je patnáctý březen — okupace Československa. Konferenciér Brechler zesiluje svůj hlas a jeho přednes Marešova textu v ruštině je vynikající. Sálem zní Chopinova Poloneza, do které vpadají trubky novou fanfárou: fašisté přepadli Polsko, začala druhá světová válka. Hrdé slovenské Tatry! Zpíváme písně slovenského lidu, zakarpatskou Verchovinu, pak písně rudoarmějců i jugoslávskou U boj, u boj, meče tasme . . . ! A teď jsme tu my s naším legendárním velitelem — a jdeme vpřed, přes spáleniště, přes krvavé řeky . . .

Náš program je u konce a obecenstvo bouřlivě tleská a zasypává nás květy. „Ať žijí Čechoslováci! Smrt fašistům!“ zní sálem znovu a znovu a my si uvědomujeme, co to vše znamená, že spolu s námi jsou národy této velké země a že vítězství bude naše!

Další zájezd uskutečnila naše hudba v prvních dnech června, a to až do Proskurova na Ukrajině, kde prodělávala výcvik 2. paradesantní brigáda. Koncertovali jsme u našich i sovětských útvarů, na letišti, v nemocnici i v divadle. Město bylo každou noc bombardováno nepřátelskými letci. Byli jsme nevyspaní, a to se projevovalo na našich vystoupeních. Z toho důvodu nás odváželi na noc do ukrajinské osady asi 10 kilometrů od města.

Za teplých letních večerů besedoval s námi náš kapelník Nejedlý a vyprávěl o Československu i o tom, jak si tam po válce zařídíme život. V této obci začal pracovat na své druhé montáži Příkladíme ze Sovětského svazu, která měla náš lid doma, ve vlasti seznámit s tvorbou sovětského lidu i s jeho bojem s největším nepřítelem lidstva — fašismem.

V Proskurově jsme se zdrželi deset dnů a denně vystupovali až třikrát. Před odjezdem se s námi přišel rozloučit velitel brigády plukovník Příkrýl. Na zpáteční cestě jsme se zastavili na dva dny v Sadaguře, kde prodělávala svůj výcvik 3. brigáda. Tam jsem se sešel s bratrem Jaroušem, který hrál v hudbě 3. brigády es-klarinet.

Po návratu do Stecovy pokračujeme v obvyklém zaměstnání — nácvičce nových skladeb a vojenském výcviku.

Nastaly žně a naši vojáci vypomáhali sklízet obilí. Před dvěma roky pomáhali při sklizni v Buzuluku, odkud to bylo na československou státní hranici dva a půl tisíce kilometrů. Nyní už bylo Československo na dosah ruky.

Ke konci července zahájily jednotky 1. čs. armádního sboru přesun na západ. V prvních srpnových dnech se loučíme se Stecovou i my a odjíždíme na město Sambor. V obci Vytkoky jsme se dozvěděli o Slovenském národním povstání. Odjíždíme ihned do Lvova, kde máme několik koncertů. Po několika dnech odjíždíme za našimi jednotkami do města Przemysl, kde máme také několik koncertů. Městem protéká řeka San.

Za Przemyslem začíná Podkarpátí — lesnaté kopce a travnaté stráně, takzvané „hale“, na kterých se v míru pásly stáda ovcí a zněly fujary pastevců . . . Nyní sem doléha stále zřetelnější dunění fronty a cesta i lesy jsou přeplněny vojskem.

Dne 7. září k večeru dojíždíme k osamělé, pobožené myslivně v lesích, kde na půdě uléháme k spánku. Bylo ještě šero, když jsme byli probuzeni ostrým jekotem kašuší.

„Kluci, už to začalo, slyšíte? Už to začalo . . .“ volal rotný Kaufman, který si dobře pamatoval dělostřeleckou přípravu na Kyjev. Rázem jsme byli na nohou a ve chvílce stáli venku před barákem.

Na lesní mýtině nastoupila 1. brigáda a k ní promluvil její velitel generál Ludvík Svoboda. Mluvil o zradě, které se na našem národu dopustili spojenci, o zradě domácí reakce i o tom, že to byl Sovětský svaz, který nám

zůstal věrný a jehož zásluhou stojíme tu dnes připraveni k boji za osvobození své vlasti... Byla to velká chvíle, na jakou nelze zapomenout nikdy v životě.

Jednotky 1. brigády nastoupili potom ihned k pochodu a nás, hudebníky, odvezli do obce Domoradce, kde jsme vyčkávali na další rozkazy. Druhý den byla neděle a do nemocnice začali dovážet první raněné.

Na prahu domova

Uběhl celý týden a my vypomáháme v nemocnici, která je raněnými přeplněna. Leží na chodbách, venku na dvoře, i když prší a v noci je už velmi chladno. Zdravotníci pracují bez oddechu, ale mnozí ranění umírají než se dočkají operace.

Stěhujeme se ke Krosnu, které je v rozvalinách. Spíme v jakési kůlně, z nedalekého letiště sem doléha hukot letadel a neustálá střelba. Později jsme se dozvěděli, že této noci měla být na Slovensko přepravena 2. čs. paradesantní brigáda, ale pro záškodnický ostřel letiště musela být přeprava odložena na pozdější dobu.

V dalších bojích naše jednotky utrpěly velké stráty a dne 22. září bylo odesláno na frontu 18 našich hudebníků. Je mezi nimi i můj bratr František. Při loučení řekl: „Sbohem, Vlášo a kdybychom se více neviděli, pozdravuj naše doma... a taky Prahu!“

26. září jdu také na frontu a se mnou dalších osm hudebníků. Jsme přiděleni k štábní rotě a posílají nás na úklid po boji nebo k ženistům a přímo k praporům.

Byla tmavá noc a déšť, který neustával ani na chvíli, měnil údolí i všechny cesty v bezedné tůň. Rozbahněnou cestou k Barwinku se brodilo několik pěšáků a s nimi šel bývalý křídlovák hudby 1. brigády, táta Kadlec. Déšť jim promáčel oblek a voda stékala až do bot. Prapor se přemísťoval a chystal se nový útok. Nevyspalí a na smrt unavení vojáci postupovali ostražitě kupředu, aby nepřítel neměl potuchy o jejich přesunu a aby v té tmě neodbočili z odminované cesty. Kadlec vzpomínal na domov a rodinu. Pocházel z muzikantské rodiny. Hudebníky byli všichni jeho bratři, otec i děda. Co se nahráli o bálech, posvíceních či poutích... Jestlipak si ještě někdy zatroubí sólo na svoji křídlovku?

„Tak, chlapci, tu jsme na místě a ihned se zakopte!“ nařizoval velitel.

Byli v zahradě u zřícenin rozstříleného domku. Tady začínal Barwinek, poslední polská vesnice před československou státní hranicí. Dalí se do práce a do rána byli připraveni. Útok začal za svítání po důkladné dělostřelecké přípravě. Kadlec se krčil v jámě po vybuchlém granátu a uslyšel výkřik raněného vojína v sousedním zákopku. Kadlec si připravil sanitní kabelu s obvazy a vyskočil. Nepřátelský kulometčík po něm páčil, ale on již klečel vedle raněného a zručně obvazoval jeho zraněnou ruku. A v tu chvíli — hromová rána a všechno zahalil gejzír dýmu a kamení.

Útok našich byl úspěšný a Němci museli ustoupit až k lesu na českoslo-

venských hranicích. Ztráty byly však značné a jedním z našich padlých vojinů byl i Václav Kadlec.

2. října za námi přijelo dalších 14 členů naší hudby. Někteří se vrátili, ale já zůstávám. Mám hrozné bolesti v žaludku a už dva dny jsem nic nejedl. Pořád jen prší a prší a já mám občas horečku. Dá se to vůbec přežít?

Sotva znatelnou cestou postupovali dva vojáci. Byli to sanitáři, jedním byl baskřídlovák Břečka Kučera. Šli ostražitě, neboť všude kolem byly miny. Němci je nastražili i tam, kde by s nimi nikdo nepočítal — na osamělý pařez, pod tělo zabitého fašisty, do dveří prázdného domku a dokonce i na stůl pod pecen chleba.

Prapor útočil a sanitáři měli plné ruce práce. Teď šli pro posledního raněného, prapor se přemísťoval na jiné místo. Brzy jej našli, ošetřili mu zraněnou nohu a na nosítkách ho odnášeli na ošetřovnu. Cestu znali dobře a zdála se být bezpečná. A přec tu byla ještě jedna mina, která explodovala, přední nosič padl k zemi se zmrzačenou nohou. Břečka byl bezradný, na zemi sténali ranění a on neměl již ani obvazy. Pojednou zaslech klapot vozu a na cestě se objevil povoz se dvěma vojiny, v nichž poznal své přátele z kapely, Baču a Bačevského. Společně ošetřili raněné, naložili na povoz a odváželi na ošetřovnu. Klarinetista Bača se ptal Břečky, kde je Vokalov, protože byli k tomuto praporu přiděleni za sanitáky spolu.

„Vokalov odešel později k dělostřelcům. Jeho dělo dostalo přímý zásah a on byl na místě mrtev,“ odpověděl Kučera.

Dojeli na ošetřovnu, kde předali oba raněné. Kučera vyzvedl obvazy a byl poslán znovu kupředu. Rota útočila a byli další ranění. Šel nyní neznámým terénem, a proto sledoval telefonní linku, která vedla k jeho rotě. Po chvíli zaslechl nárek a spatřil raněného, který ležel bez pomoci v kaluži krve. Vrhł se k němu a to se mu stalo osudným... Zahřměla rána a on klesl jako podřátý k zemi. Pravou nohu měl přerванou v půli lýtka a levou až nad kolenem. Chtěl se ještě zvednout, ale všechno se s ním zatočilo a jeho paměť obestřela černá, dusná tma.

6. října přešly československé jednotky státní hranici a obsadili prvou slovenskou obec, Vyšný Komárnik. Na hranicích se konala slavnost za přítomnosti našich i sovětských důstojníků a několika hudebníků — zbytek právě šel kolem. Byli jsme vzrušeni a dojatí až k slzám.

Nedaleko za hraničním kamenem les končí a silnice vede otevřeným terénem. Před naším autem vybuchl granát, což svědčí o tom, že Němci jsou sem zastřílení a mají nás jako na dlani. Couvli jsme do údolí a auto ukrýváme do lesa. Náš řidič, chlapec ze Zakarpatské Ukrajiny, poklel na zem a políbil ji se slovy: „Drahá země československá, už šest let jsem tě neviděl!“

Bylo to dojemné, ale není čas. Musíme náš náklad dopravit do vesnice. Jsou to potraviny pro naše vojáky, kteří tam vpředu možná hladovějí. Chceme dál po okraji lesa, ale auta zapadají a jen tak tak, že jsme se dostali zpět na silnici. Posíláme do vsi spojku. Ta se za chvíli vrací s rozkazem: vojáci půjdou po okraji lesa, ale auta se musí dostat do vesnice za každou

cenu. První auto vyjelo na silnici a řítí se po výšině jako střela. Němci po něm zuřivě pálí a jejich granáty vybuchují kolem dokola. Ještě kousek a už je v roklině, kam nepřítel nevidí. Na silnici vyjelo druhé auto a celý výjev se opakuje. Měli jsme toho dne štěstí — přeprava se podařila.

Vyšný Komárnik, prvá slovenská obec, kterou naše jednotky obsadily, se rozkládá na horním okraji Komárnické doliny. Je ze všech stran obklopena lesnatými stráněmi Východních Beskyd. V den osvobození bylo obyvatelstvo této vesnice již úplně vyhladovělé a o jeho výživu se starala Rudá armáda. Obec byla přeplněna našim vojskem a ostřelována dělostřelectvem dnem i nocí. Více než měsíc trvaly boje o vypuzení nepřítele z obranného postavení na jih od obce a v těchto bojích padlo mnoho našich i sovětských vojáků.

Jednoho rána, kdy v dolinách ležela ještě hustá mlha, přijížděl ke stanovišti první pomoci vozka s párem pohublých koní. Byl to povoz sanitní služby a vozkou jeden z nejmladších členů kapely, Pepík Křešina. K druhému pěšímu praporu byl přidělen za zdravotníka spolu s Kostkou, Bačem a Bačovským. Prvé dny pomáhal odnášet raněné pod velením rotného Krále na obvažiště, odkud je Kostka odvázel povozem do týlu. Když pak byl Kostka raněn, přidělili k jeho koním malého Křešinu. Pepík pocházel z malé české vesničky Kurdybáň na Volyni a k hudbě se dostal na doporučení Václava Kadlece spolu se starším bratrem. Teď je ale tady a není to služba lehká. — Raněný leží pod palbou nepřítele a ty slyšíš jeho volání. Je třeba přemoci strach a nasadit svůj vlastní život, ne, to není hrdinství, to je samozřejmá povinnost každého sanitáře.

Cesta, kterou jel, vedla výmolem, kde byl trochu kryt, ale sotva se mlha počala zvedat, už to začalo. Nepřátelská mina vybuchla nedaleko a Pepík uslyšel výkřik. Nechal koně ve struze a spěchal k raněnému. — Bože, vždyť to jsou jeho kamarádi od hudby! Bača byl mrtev a Bačovský se svíjel na zemi s roztrášenou nohou. S pomocí jakéhosi vojína ošetřil raněného a potom jej odvezl na ošetřovnu.

Dělostřelecký přepad končil, a protože u rotý nebylo více raněných, Křešina si vyžádal svolení pohřbit kamaráda Baču. Dovezl jej ke komárnickému kostelu, kde bylo již pohřbeno více našich vojáků a tam se dal rychle do kopání hrobu. Spěchal, protože toto místo bylo často ostřelováno fašistickým dělostřelectvem. Nebyl ještě hotov, když zaslechl známý hvízd. Padl do spola zasypaného hrobu, kde byl kryt před střepinami. Když potom vstal, uviděl, že mina zabila oba jeho koně a povoz byl úplně rozbit. Bylo mu do pláče, ale zaskřípal jen zuby a zařatou, skoro dětskou pěstí zahrozil: „Vrahové! Lotři, tohle vám nedaruji!”

8. října jsem se dozvěděl, že můj bratr František padl. Nechtěl jsem tomu věřit, ale odpoledne mi to potvrdil bratr Jaroslav, který mne navštívil. Našel Frantíka na poli u spáleného tanku u obce Zydranowa sotva tři kilometry od hranic vlasti, na kterou se tolik těšil... Měl přeraženou ruku a nohu a hlubokou ránu v boku. Bratr Jarouš jej pohřbil na kraji vesnice pod starým dřevěným křížkem.

Dnes jsem měl namále i já. Mina vybuchla sotva tři metry ode mne a jejími střepinami byli zabiti dva sovětsí vojáci. Těžce byl raněn křídlovák Novák a mne to jen trochu škráblo. Mám štěstí... Střepina jako dlaň se zaryla vedle mé hlavy. Kdybych ležel o pět centimetrů dál... V noci jsme nesli k druhému praporu lopaty. Připravuje se nový útok.

Jsmo opět v Polsku. Kopeme bunkry pro štáb a celý den prší. Hranice je nedaleko, v údolí slovenské vesnice Krajná Porúbka. Prší neustále. Mám kašel a žaludek mne pořád bolí. Várničky nosíme za tmy, protože ve dne bychom se na pozorovatelnu nedostali.

29. října je v naší obci na Volyni posvícení. Je asi smutné, vždyť celá řada našich občanů již nežije a jiní jsou těžce raněni ve vojenských nemocnicích. Na zpáteční cestě z pozorovatelný jsem se zastavil u našich kluků a napsali jsme domů dopis, který všichni podepsali.

Velitel štábní rotý, nadporučík Vyhnánek, nám řekl, že z rozkazu velitele sboru se máme vrátit k hudbě. Bylo k večeru, ale my se vydali hned na cestu do Jaslika, kde měla být naše kapela. Je to prý asi 20 kilometrů.

Dne 31. října jsme už opět u hudby 1. brigády. Bohužel, nevrátili se všichni. Padli můj bratr František, Kadlec, Málek, Vokalov a Bača. Těžce raněni byli oba Kučerové, Novák, Kostka, Pěnička, Domášek, Svoboda, Bačovský a Moravec. Nebyli jsme na frontě dlouho, ale naše ztráty byly značné.

Druhý den nás nechali odpočívat a pak při nástupu nás přivítal kapelník Nejedlý a oznámil, že budeme povýšeni a obdržíme vyznamenání. Mně se stýskalo po bratrovi a žádal jsem kapelníka, aby mne pustil zpět na frontu. Zamžikal očima, jak mívával ve zvyku, a řekl: „Já vím co tě trápí a taky tě chápu. Dnes však je brána do vlasti otevřená a já tě potřebuji tady. A to si pamatuj, že tě ze souboru nepropustím, pokud tady budu.”

Čtvrtý den po mém návratu k hudbě jsem se dozvěděl, že do vojenské nemocnice dovezli chlapce, Antonína Kačírka, který za převozu zemřel. Takto se jmenoval můj švagr, a proto jsem si vyžádal povolení a šel do nemocnice zjistit, o koho se vlastně jedná. Po dlouhém hledání a vyptávání jsem jej našel. Byl to skutečně Toník, nejmladší bratr mé manželky. Nebylo mu ještě sedmnáct a u odvodní komise v Lucku se prohlásil o rok starší, aby byl přijat do naší armády. Nyní tu ležel za stodolou přikryt slámou a na hřbitově pro něj dva vojáci kopali hrob. Požádal jsem, aby posečkali a nechal jsem udělat jednoduchou rakev, do které jsme ho spolu s bratrem Jaroušem uložili a pohřbili druhý den ráno. Je těžké vylíčit, jak mi bylo. Byl to již pátý padlý v naší rodině.

Kapelník Vít Nejedlý se snažil dát znovu dohromady svoji kapelu. Využívala se každá volná chvíle k nácvičku programu, i když nyní celá řada hudebníků chyběla. První veřejné vystoupení jsme měli při oslavě Velké říjnové revoluce v Jaslisku.

Vojska 4. ukrajinského frontu osvobodila města Humenné, Michalovce a Medzilaborce a fašisté, vycitlivše nebezpečí obklíčení, stáhli se za řeku Ondavu do předem připravených pozic obrany. U Ondavy zaujaly obrannou pozici i naše jednotky a sklady a intendance se nyní stěhovaly na Slovensko.

Skupina našich hudebníků vypomáhala při tomto přesunu a já byl mezi nimi. Dne 6. prosince jsme se přemístili do Krajiní Poljany a už 11. prosince jsme měli koncert pro naše vojáky a nového velitele 1. brigády generála Bočka v obci Ladomírová.

Na programu odpoledního koncertu byla Smetanova předehra k Libuši, Rimského Korsakova Tanec Šašků, Nejedlého Suita a jeho druhá montáž Přicházíme ze Sovětského svazu. Po tomto koncertě byl Vít Nejedlý velmi unaven a o přestávce se ohříval u kamen.

O půl šesté přišel generál Boček a náš druhý koncert začal. Libuši dirigoval Vít jistě, ovládá své klidnými pohyby celý orchestr. Pak následoval houslový koncert Čajkovského a sólista Flor vzpomínal, jak se Vít přemáhal, aby tuto náročnou skladbou zvládl. Pak následoval opět Rimský-Korsakov, jehož skladba končí ve vášnivém prestissimu, a Vít Nejedlý si co chvíli otíral čelo kapesníkem. Pak následovala jeho Suita. Byl již klidný, ale pobledlý a o přestávce se ihned posadil na lavici u kamen. Generál Boček byl překvapen, že bylo vůbec možno nacvičit na frontě koncert takové úrovně a tiskl Vítovi srdečně ruku.

Po krátké přestávce jsme začali montáž Do boje, Slované a Vít dirigoval již klidně. Ve druhé polovině skladby však náhle silně zbledl a levou rukou se slabě opřel o pult. Při závěrečném grandiozu držel ruku na prsou. Slabě se uklonil a usedl na lavici úplně vyčerpán.

Vrátili jsme se do Krajiní Poljany s velkými starostmi. Náš kapelník byl vážně nemocen. Bránil se tomu, ale nakonec uposlechl rady lékaře a jel do Krosna na rentgen v doprovodu své manželky Štefy Petrové. Z Krosna byl odeslán do infekční nemocnice v Krosienku. Před odjezdem nařídil Tomanovi, aby v době jeho nepřítomnosti hudbu vedl. Dirigováním souboru pověřil Edvína Šafáře a Kačerka vedením dechovky.

Štefa Petrová se v nemocnici od lůžka svého manžela nevzdálila dnem i nocí, ale přes její i lékařskou péči se jeho zdravotní stav zhoršoval. Byl spalován vysokými horečkami a když teplota poklesla, byl hrozně zesláblý.

Jednoho dne došel do hudby dopis, ve kterém Štefa sdělovala, že její manžel má břišní tyfus a jeho stav že je velmi vážný. Po této zprávě se ihned za ním vydali lékaři Škvařil a Engl. Z hudby jel Toman a Flor.

O dva dny později přišel doktor Škvařil do zkoušky a dal si zavolat Tomanu. Tušili jsme, že tato návštěva nevěští nic dobrého. Když se Toman vrátil, nechal nastoupit celou kapelu a řekl:

„Náš velitel a kamarád Vít Nejedlý nežije...“

Dále nemohl, slzy udusily jeho hlas.

Pohřeb kapelníka Víta Nejedlého se konal 3. ledna 1945.

Mráz pronikal až do kostí a my jeli na Duklu, abychom se s ním naposledy rozloučili. Mimo nás tu bylo několik jeho přátel a manželka Štefa Petrová.

Pohřeb se konal na malém hřbitůvku, kde byl pohřben generál Vedral-Sázavský a českoslovenští vojáci, kteří padli v boji o přechod státní hranice. Nyní je vše zavato sněhem a ostrý severák vrší nové a nové závěje. Prostá dřevěná rakev s tělesnými pozůstatky našeho kapelníka je spouštěna do

hrobu za zvuku československé státní hymny. Z nedaleké fronty je slyšet kočovné minomety a nám je tak teskno, smutno... Vždyť ztrácíme svého kapelníka, nadějného skladatele a dobrého přítele!

N á v r a t

Třetí den po pohřbu našeho kapelníka jsme dostali na ošetřovně injekce a na zpáteční cestě se k nám připojil štábní rotmistr Felix Knosp. Knosp byl kapelníkem levočské posádkové hudby, zúčastnil se Slovenského národního povstání, byl raněn a letadlem dopraven na léčení ve Lvově. Po vyléčení jej naše velitelství přidělilo k hudbě 1. čs. brigády jako nového kapelníka. Jednalo se již delší dobu o rozdělení naší hudby na dechovku 1. čs. brigády a umělecký soubor, který by byl pod správou 1. čs. armádního sboru.

V lednu uskutečnila Rudá armáda velkou zimní ofenzívu u Jasla a na sever od Karpat. Neprítel byl donucen ustoupit z východního Slovenska a naše kapela byla přestěhována do Prešova. V Prešově jsme měli v divadle koncert na uvítání vládního zmocněnce dr. Němce.

V Prešově jsme se zdrželi několik dnů a měli celou řadu koncertů, a to jak soubor, tak i hudba dechová, kterou nyní dirigoval kapelník Knosp.

Po osvobození Levoče a Kežmarku byla naše hudba přemístěna do Popradu. V té době probíhala na osvobozeném území Slovenska mobilizace a k nám se hlásili hudebníci z posádkové hudby v Levoči. V Popradě došlo k definitivnímu rozdělení naší hudby na umělecký soubor a dechovku. Soubor přešel pod správu 1. čs. armádního sboru a jeho dirigentem byl Edvín Šafář. Dechovka zůstala dále jako hudba 1. čs. brigády a jejím kapelníkem byl jmenován štábní rotmistr Felix Knosp.

Zůstal jsem u hudby 1. čs. brigády a prožil mnoho zajímavého. Nezapomenutelným bylo vítání naší zahraniční vlády v čele s prezidentem Benešem v Košicích. Naši vládní činitelé přijeli zvláštním vlakem a my při jeho příjezdu hráli slavnostní fanfáry z opery Libuše. Vlak zastavil a na nástupiště vystoupilo moskevské vedení KSČ a členové vlády s dr. Benešem. Sovětská hudba hrála naši hymnu a my po nich hymnu Sovětského svazu. K prezidentu Benešovi přistoupila Slovenka v národním kroji a vítala jej chlebem a solí. Potom vítali vládu představitelé města i armády a následovala přehlídka čestného oddílu naší armády.

Osud Hitlerovy říše by již definitivně spečetěn. 30. dubna padl Berlín a u Torgau se setkaly vítězné armády Sovětského svazu a západních spojenců. V Československu planuly však ještě stále těžké boje a Schörnerova armáda kládla tvrdý odpor. Koncem dubna zuřily těžké boje u Vrútek, kam jsme dojeli i my. 30. dubna byla osvobozena Žilina a 4. května přijíždíme na Moravu.

Praha volala o pomoc a my byli ještě tak daleko! Pražským povstalcům přispěli opět na pomoc naši nejuvěřnější přátelé — tankové armády generálů Rybalka a Leljušenka.

5. května jsme byli na náměstí v Holešově, kde hrajeme jásajícím občanům města známé skladby našich lidových skladatelů. Pojednou mocné volání přehlušilo i naši muziku. „Ať žije major Murzin! Ať žije Československo!“ Na náměstí přichází skupina partyzánů a na ramenou nesou vousatého muže. A legendární partyzánský velitel se usmívá a mává na pozdrav...

8. května k večeru jsme dojeli do velké moravské obce pod lesnatou stráni. Z nedaleké fronty zní stále silnější palba. Kdosi přinesl zprávu, že Němci protrhli frontu a k obci se blíží oddíl fašistů. Je poplach a zaujímáme obranu na stráni za vesnici. Od lesa skutečně přichází skupina ozbrojených lidí, ale je nám nápadné, že jdou bezstarostně. Byli to moravští partyzáni, kteří nám oznámili, že válka skončila. Objímáme se s nimi a po chvíli pálíme i my salvu na oslavu vítězství.

Na zpáteční cestě jsem uviděl sovětského důstojníka, který se opíral rukou o zeď a díval se na večerní oblohu ozářenou světelnými střelami.

„Koněc vojny, tovarišč,” říkám a tisknu mu ruku.

„Da, da koněc. A co bude dál? Už šest roků jsem z domova, na frontě od počátku války a několikrát raněný. Doma fašisté postříleli celou moji rodinu, vypálili a zničili celou naši obec, ba celou Ukrajinu... Těžko nám bude začínat, těžko žít. No, což... ruský člověk všechno vydrží, všechno přežije. Jen aby po nějakém čase se někde neobjevil nový Hitler, který by uvrhl celý svět do války. Víš, ty, Čechoslováku, já mám zrovna takovou radost jako ty, že tahle dlouhá a nesmyslná válka skončila, ale tady, v srdci cítím smutek. Snad je to proto, že tolik mých rodných se této velké chvíle nedočkalo...”

Praha, stověžatá, zlatá matička Praha!

Tolik jsme o ní slýchávali v daleké cizině, tak jsme po ní toužili a teď jsme tu, na hlavním nádraží a fanfárami vítáme naši vládu v Praze osvobozené, Praze naší. Je tu i ona veliká hudba ukrajinského frontu, která hraje naši hymnu a my pak sovětskou hymnu. Na takovou událost nelze zapomenout nikdy v životě!

Vracíme se přeplněnými ulicemi, kde zní volání slávy. A já si pojednou připomněl dopis mé neteře Toničky, jediné dcery mého padlého bratra. „Strýčku, Vládo, mě je tak těžko, nevýslovně smutno, že bych nejraději umřela. A přece bych ráda uviděla tu naši drahou vlast, stověžatou Prahu, pro jejíž svobodu můj tatínek obětoval svůj život...”

Dne 17. května 1945 se konala na historickém Staroměstském náměstí v Praze přehlídka naší československé armády. Šli jsme v čele před naší brigádou a vyhrávali rázné vojenské pochody, aby se chlapcům dobře šlapalo. Před staroměstskou radnicí, poznamenanou nedávnými boji, jsme odbočili a postavili se čelem k tribuně. Útvar za útvarem přechází kolem nás a zdraví prezidenta, vládu i našeho velitele, armádního generála Ludvíka Svobodu, který je nyní ministrem národní obrany.

Brigáda pochoduje pod svojí historickou zástavou, vyznamenanou sovětskými Rády Suvorova a Bohdana Chmelnického. Jdou hrdinové od Dukly,

Mikuláše, bojovníci ze slovenských hor. S nimi pochodují i naše ženy-bojovnice, tak jako kdysi dávno za válek husitských.

Celé dvě hodiny se valil nepřetržitý proud vojska kolem staroslavné radnice a všichni, od vrchního velitele až po řadového vojáka vzpomínají v té chvíli na ty, kteří tu s námi nejsou, kteří odpočívají na té dlouhé cestě z Buzuluku do Prahy.

Odcházíme za poslední jednotkou 1. čs. brigády a za námi přichází 3. brigáda se svojí kapelou. My jdeme vzhůru na Letnou a v Baxově škole klesáme vysílení a vyčerpáni na podlahu. Za chvíli přišel náš kapelník s několika vojáky, kteří nám přinesli večeri: chléb, salám a pivo — opravdové české pivo!

Přes velkou únavu jsme nemohli dlouho usnout. Vzpomínali jsme na všechny ty zážitky z naší bojové cesty, na naše padlé přátele a kamarády, na zakladatele naší hudby, kapelníka a soudruha, poručíka Víta Nejedlého...

Ludia, ktorí prinášali slobodu

Ako sladko znejú tie slová — domovina, vlast moja! Tíško o nej snívali počas šiestich dlhých rokov vyhnanstva tí, ktorí sa nechceli skloniť pred „nadčlovekom“. Verili, že raz príde deň, keď sa vrátia. A ten deň sa blížil. Od východu bolo čoraz častejšie počuť dunenie kanónov. Červená armáda hnala pred sebou nenávidených fašistov a priblížila sa až tesne k bráne našej domoviny — Karpatom. Tu sa strhol boj. Neľútostný, strašný, ale i hrdinský zároveň. Bok po boku ako rodní bratia, nepozerajúc na spoločne preliatu krv, kliesnili si sovietski a naši vojaci cestu do Československa.

Delostrelec, prieskumník, partizán, traja ľudia, s ktorými som sa tu, na pamätných miestach pod Duklou stretol, akoby symbolizovali a predstavovali všetkých tých, ktorí v ohni neľútostného boja kovali známe heslo — So Sovietskym zväzom na večné časy a nikdy inak. Tri príbehy ľudí, odlišné jeden od druhého, ale predsa v niečom rovnaké. Všetci traja verili vo víťazstvo nad fašizmom a pre toto víťazstvo boli ochotní obetovať všetko. Svoje sily, schopnosti, ba i život.

Delostrelec

Miesta troch bratov Tošnerovcov z dediny Kupičev vo Volynskej oblasti zostali jedného rána za spoločným rodinným stolom prázdne. Všetci traja odišli do lesa k partizánom. S nimi sa potom prebýjali cez front k Červene armáde. Prihlásili sa do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Stanislava vyslali do Smolenského učilišťa sídliaceho v Irbite za Uralom. Absolvoval ho v skrátenom termíne a ako novopečený podporučík sa ponáhľal na front hľadať svoju jednotku.

„Bol som pridelený k oddielu 122 milimetrových húfnic ako delostrelecký prieskumník-pátrač,“ hovorí Stanislav Tošner, v súčasnosti pracovník Ústredného výboru Československého federálneho zväzu protifašistických bojovníkov v Prahe. „Pre nás delostrelcov bolo práce viac ako dost. Veď od toho, ako presne zistíme ohniská nepriateľského odporu a ako ich zničíme, závisel ďalší postup našich jednotiek. Práve tu,“ hovorí a ukazuje na nevelký lesík medzi Vyšným a Nižným Komárnikom, „mali sme palebné postavenie oddie-

lu. Niekoľko dní chrľili naše delá oheň na fašistov v Ladomírovej. Keď sme túto dedinku nakoniec dobyli, naskytol sa nám obraz krajiny, po ktorej akoby sa prehnal ničivý tajfún. Kráter vedľa krátera, nezostal kameň na kameni. Fašistické postavenia boli preorané skrz-naskrz...“

V tých jesenných dňoch roku 1944 sa Stanislav Tošner dozvedel smutnú zvesť. Jeho mladší brat Bohuslav, ktorý bojoval v mínometnom oddiele kapitána Bedřicha, zahynul ešte na poľskom území pri Kobylanoch po výbuchu nepriateľskej míny.

„Až po rokoch, za pomoci miestnych obyvateľov sa mi podarilo presne určiť miesto, kde v širom poli ležali jeho kosti a preniesť ich sem na Duklu,“ s pohnutím v hlase spomína Stanislav Tošner a kladie kyticu červených klinčekov na hrob svojho brata.

Okolostojaci dobre chápu bôľ človeka, ktorý sa uprene pozerá na mohyly, akoby si chcel stoj čo stoj vybaviť v pamäti podobu svojho brata pri ich poslednom stretnutí. Spomína na spoločné detské huncútstva, či na plány, ktoré spriadali do budúcnosti a ktoré pretrhla smrť?

Ticho opäť prerušuje Stanislav Tošner: „Tu vedľa leží aj náš dobrý spoločný priateľ z rodnej dediny Jozef Dobrovský. V Ladomírovej stúpil na mínu... Pri odvode tvrdil, že má osemnásť a zatiaľ mal sotva šesťnásť rokov. Z našej obce tu na Dukle padlo až šesťnásť ľudí. Veru, každý krok na oslobodenom území bolo treba draho vykúpiť. Často tým najcennejším — vlastným životom...“

Prieskumník

Pre mladého Michala Sabadoša nebol v tých pohnutých vojnových rokoch život v neustálom nebezpečenstve ničím zvláštnym. Akosi si zvykol na to, že nepriateľom treba zasadzovať každú chvíľu nový, nečakaný úder, aby nemali ani chvíľku pokoja. Mnoho sa z partizánskej abecedy naučil počas piatich mesiacov v skupine hrdinu ZSSR Maslova, usalašenej v tyľe fašistov. Vlastne bol aj rád, keď ho presne pred karpatsko-dukelskou operáciou zaradili k tretej brigáde nášho zboru k prieskumnikom.

„Ak na iných miestach museli byť prieskumníci počas vojny veľmi ostražití, tak to určite platilo prinajmenšom dvojnásobne v Karpatoch,“ spomína plukovník Michal Sabadoš. „Nielenže sme museli mať neustále oči a uši ako na stopkách, pretože hocikedy a z ktorejkoľvek strany sa mohli objaviť postavy v šedých uniformách, ale predovšetkým bolo treba pozorne skúmať každý krok. Smrť v podobe mín číhala všade. Hitlerovci ich bez ladu a skladu dávali, kam len mohli. Kým terén neprehmatali ruky ženistu, nemohol si byť človek istý životom. Oči každého z našej prieskumnej skupiny priam viseli na pohyboch nášho ženistu Kováča, keď kliesnil úzku cestičku. Neraz bola zbytočná i mínohľadačka — fašisti tu totiž použili nový typ mín s bakelitovým a skleneným puzdrom. Často záležalo iba na Kováčovej intuícii a šikovnosti, či sa dostaneme z nebezpečného pásma.“

Pre prieskumníkov v Karpatoch neexistovalo slovo oddych. Velenie potrebovalo čerstvé správy o úmysloch protivníka každý deň. A tak sa Michal Sabadoš znovu a znovu vydával so svojimi podriadenými na nebezpečnú cestu za jazykom. Neraz sa museli vrátiť naprázdno. V piatich prípadoch však slávil úspech.

„Najväčší úlovok sa nám podaril neďaleko Nižného Komárnika,“ nadväzuje na niť svojich spomienok plukovník Sabadoš. „Zajali sme nemeckého feldvébla. Prešli sme len pár stoviek metrov, keď nás Nemci zbadali a spustili paľbu. Rýchlo sme skočili do blízkeho potoka, jeho nízke brehy nás ako-tak načas chránili. Bola to nepríjemná situácia. Nachádzali sme sa v zemi nikoho a fašisti nás nechceli vypustiť zo svojich pazúrov. Na svah hory pred nami, kde boli postavenia našich jednotiek, spustili delostreleckú paľbu. Zajatý feldvébel poskytol nášmu veleniu cenné informácie. I vďaka nim sme potom mohli postúpiť o ďalší krok vpred.“

Partizánsky veliteľ

Vasil Mohorita, rodák z dediny Volovo neďaleko Chustu na Zakarpatskej Ukrajine, sa už dlhšie nemohol na zlovôľu fašistov pozerieť. Preto na jeseň roku 1940 ušiel do Sovietskeho zväzu. O tri roky neskôr sa dozvedel, že v Buzuluku zakladajú prvú samostatnú československú jednotku, a tak spoločne s mladším bratom Ivanom zamierili tam. Ivan, ktorý je teraz náčelníkom Vojenského odboru Fakulty telesnej výchovy a športu na Karlovej univerzite, bojoval pri Kyjeve, Bielej Cerkvi i na Dukle, ale Vasil zostal ako veliteľ čaty v náhradnom pluku. V Novochofersku pomáhal pri zostavovaní druhej paradesantnej brigády. Už sa tešil na bojový krst, keď prišiel rozkaz vytvoriť jednotku pre zvláštne úlohy. Ocitol sa v partizánskej škole vo Sviatošine pod Kyjevom. Len tam spoznal, čo je to tvrdý výcvik. Sovietski inštruktori neľutovali síl a námahy, aby dobre a všestranne pripravili svojich žiakov pre neúprosný boj v ďalekom nepriateľskom zázemí.

„Skoro každú noc odlietali novosformované skupiny na západ. Len my sme zostávali a veru nás i trápili obavy, či ešte stihneme zasiahnúť do bojov,“ s úsmevom priznáva plukovník Vasil Mohorita. „Konečne náš oddiel pomenovaný po ukrajinskom vlastencovi Borkaňukovi dostal rozkaz vyraziť. Bolo to 27. septembra, keď sme sa zniesli na základňu čapajevovcov asi 13 km od Humenného. Bez zbytočného otáľania sme sa ihneď presunuli bližšie k Vihorlatu. Náš operačný priestor bol medzi Michalovcami, Sobrancami, Čopom, Užhorodom, Stakčínom a Sninou.“

Oddiel vedený Vasilom Mohoritom sa čoskoro rozrástol na viac ako stočlennú partizánsku skupinu. Popri diverznej činnosti plnil hlavne spravodajské úlohy v prospech 4. ukrajinského frontu. Dennodenne v určenom čase leteli éterom šifry správ o rozmiestnení, sile a presunoch nepriateľských útvarov. Vďaka včasnej informácii bol napríklad v neďalekom lesíku sovietskymi lietadlami zbombardovaný a zničený fašistický pluk šesťhlavňových mínometov. Ovečením úspechmi spojili sa príslušníci partizánskeho

oddielu 12. novembra 1944 pri Hrabovke neďaleko Sniny s postupujúcou Červenou armádou. O niekoľko dní nato už Vasil Mohorita preberal velenie nad jednotkou v 1. čs. armádnom zbore, s ktorou bojoval až do 5. marca 1945, keď utrpel ťažké zranenie.

Traja ľudia. Traja vojaci, ktorí nehľadiac na utrpenie ani na vlastnú krv niesli pred 39 rokmi z týchto miest pod Duklou slobodu našej krajine. A s tisíckami im podobných nám ju aj priniesli. Všetci traja žijú, no mnohí ich bojovní druhovia už nie sú medzi nami. Preto ich spomienky ožívajú pred návštevníkmi dukelského bojiska, aby pripomínali a varovali. Lebo Dukla, a vôbec všetky hrôzy vojny, sa už nesmú opakovať!

Tri listy zo životopisu

Do konca vojny chýbajú dva týždne. Vie to niekto? Nie. Zaprášeni a unavení chlapci z tankovej brigády nášho armádneho zboru vnímajú teraz čosi iné. Oceľové srdce republiky, hlavné mesto ocele a uhlia ich vlasti, ktorú už nevideli mesiace a roky, neprestalo biť. Z poľského Sliezska prerazili fašistické opevnenia Moravskej Ostravy — na dym čakajú nezvalené vysoké pece, banské štôlne sa nezasyпали, otvorenými ústami šácht volajú baníkov.

Akoby bol mier. Ale nie je. V slúchadlách to škripe, šušťí, miešajú sa hlasy, nie, ešte nie je koniec.

VOLÁ PRAHA! PRAHA VOLÁ!

„Čo tam máš, Jozef?“ volajú na rotmajstra chlapci z „tétridsaštvorky“.

Prv ako stačí osvetový dôstojník Kováčik odpovedať, zaznie povel: Smer Praha! A unavení chlapci v zaprášených, horúcich tankoch vyrazia na západ. Po ceste sa dozvedajú, čo ešte stále počuť v slúchadlách. Zo zmesi hlasov a slov českých, ruských, slovenských, nemeckých a poľských sa len nejasne vynára obraz toho, čo sa deje v Prahe. Spod pásov odletujú kusy jarnej vysušenej zeme, z výfukov sa valí čierny dym, potom výbuch, náraz a tma.

V tme ako záblesk svetla ostrá bodavá bolesť medzi plecami a krkom, tam, kde by si tušil kľúčnu kosť, šľachu, sval a cievu a červené mokré teplo vlastnej krvi na prsiach pod zelenou košeľou. A zasa tma.

Do konca vojny zostávajú len hodiny, ktosi vraví, Jozef, Rusi ťa vytiahli. Do konca vojny zostávajú len hodiny, nik to nevie a ani by ťa to možno nezaujímalo — pýtaš sa, koľko hodín bude mať môj život? Železo z čiernej hlavne si pýta svoje mýto. Potom znovu počuť, už jasnejšie, Rusi ťa vrátili tomuto svetu. Si rád, hoci kus železa necháva svoje stopy, keď jarne slnko, celkom iné ako v predošlé roky, zreteľnejšie cítiš s každou novou kvapkou krvi. Slnka pribúda.

* * *

Koľko rokov trvá, kým sa stane z vojaka generál? Komunista Jozef Kováčik nikdy tieto roky nepočítal, nepočítal ani počet hviezd na svojich

výložkách. Dôležitejšia bola obrana tohto kúta zeme, za ktorý aj on preliat vlastnú krv. Poznal cenu slobody, stratenej a získanej. Preto sa so svojim nevyčerpateľným elánom zasadzoval o budovanie obranného štítu vlasti. Nepýtal sa, za čo, ale — kde a čo.

Hneď po vojne ho nájdeme v tankovom útvere, z neskorších rokov sa naň pamätá veľa dnešných mladších veliteľov, ktorí vyrástli vo Vojenskej škole Jána Žižku, pamätajú sa na svojho prvého veliteľa, náčelníka školy. A už celé roky je jeho meno spojené s politickým životom Východného vojenského okruhu. Je náčelníkom jeho najvyššieho politického orgánu — politickej správy.

To však neznamená, že ho stretneme len tam, kde sa riešia zásadné problémy. Tohto generála s prísnyim a skúmavým pohľadom, no s porozumením pre ľudské potreby a znalosťou maličkostí, ktoré človekom hýbu, poznajú vojaci nejednej rotý z osobnej návštevy. Účasť na straníckych či zväzáckych schôdzach v jednotkách, na cvičeniach či ostrých streľbách je preň systémom práce: „Len ten môže na schôdzach štábov hovoriť o tom, čo a s kým budeme robiť, kto pozná zblízka duše a schopnosti zverených vojakov.“

Škola je základ života. Náš vojenský poslanec má dve — jednu je sám život. V nej absolvoval všetky triedy od bojujúceho vojaka po generála v mieri, ona mu dala dostatok skúseností a schopností poznať ľudské hranice. Druhá škola, v ktorej svoje skúsenosti zúročil, bola vojenská škola v Moskve. Tam nielen získal teoretické vedomosti, ale znovu sa presvedčil o cene bojového bratstva našich národov. Nie náhodou nájdeme jeho osobnosť za každou akciou družby dvoch vojenských okruhov — nášho Východného a Priekarpatského vojenského okruhu so sídlom vo Lvove.

Pravda, to nie je jediné, z čoho vo svojej politickej práci vychádza. Pozná cenu spolupráce i v mierovom živote, vie, že nové Československo môže existovať len v rámci spoločenstva socialistických krajín na čele so ZSSR.

* * *

Tretí list svojho životopisu píše generálporučík Jozef Kováčik už vyše desať rokov. Alebo, ak chcete, dve volebné obdobia v zastupiteľskom zbere. Je poslancom v najvyššom zastupiteľskom orgáne na Slovensku, v Slovenskej národnej rade — za obvod Hlohovec.

Život síce zasvätil armáde, ale keď stál pred skutočnosťou, že bude zastupovať civilné obyvateľstvo — necúvol. A vedel, aj čo z toho vyplývalo. Začal sa zasväcovať do problematiky nevojenskej. Celou váhou skúseností a znalostí sa vložil do tejto práce. Akcia Z, budovanie mesta a prilahlých dedín, otázky priemyslu, drobnej výroby a poľnohospodárstva sa stali preň novými témami na úvahy. I skúšobným kameňom jeho schopností.

Nikdy nevidel len mesto — zhluk domov, fabriek a ľudí. V tom kaleidoskope našiel človeka a človek — jeho. Otec dvoch detí s chorou ženou dostal povolávací rozkaz. Je to pre poslanca-generála problém zariadiť, aby nastúpil na cvičenie neskôr? Kdeže! Povinnosť. Treba pomôcť zariadiť ma-

terskú školu? Deti čakajú, školský rok sa blíži. Zvonia telefóny, generál Kováčik nachádza správnych ľudí, lebo o nich vie, a zrazu na kľačianske deti čaká materská škola.

Oči a uši otvorené — tak sa má medzi ľuďmi pohybovať ich zástupca. To je krédo poslanca Kováčika. Tie drobné poznatky, ktoré mu dáva denná prax veliteľa a poslanca, premieňa na nové slová v Ústavnoprávnom výbore SNR, kde sa tvoria základné normy nášho spoločenského života, ktorý ovplyvňuje a kontroluje činnosť súdov, prokuratúr, všetkých štátnych orgánov. Ako jeden z najpovolanejších je členom Stálej pracovnej skupiny pre branné otázky pri Predsedníctve SNR, kde uplatňuje svoj prehľad, argumenty, skúsenosti. Nakoniec — je členom Imunitného a mandátneho výboru SNR.

Práce dosť. Možno nad hlavu. No vojak si musí vedieť zorganizovať svoj čas, akokoľvek by ho bolo málo. A mať aj rezervu. Preto takmer nikdy nepočujete od sekretárky, že generál nemá čas. Povie: teraz nemá čas. Prídte vtedy a vtedy. Aj keď ide len o zvedavého novinára. „Spolu,“ tak vraví generál-poslanec, „spolu musíme k ľuďom hovoriť, ukazovať im cestu a čakať na ich otázky. Lebo s ľuďmi a pre ľudí budujeme našu vlasť, s nimi a pre nich ju musíme chrániť.“

JAN IVANCO

Vzpomínky odbojára

Dne 5. listopadu 1939 se mi podařilo překročit ilegálně hranice. Přihlásil jsem se u sovětských pohraničnicků. Po prověrce bezpečnostními orgány jsem pracoval jako lesní dělník až do února 1942.

Po napadení Sovětského svazu německými vojsky jsem netrpělivě očekával povolávací rozkaz k nástupu vojenské služby. Po jeho obdržení jsem nastoupil 14. února 1942 do Buzuluku, kde se formovala československá vojenská jednotka pod vedením pplk. Svobody. Tam jsem prodělal výcvik samopalníka pod vedením npor. Jaroše a později jsem byl zařazen do průzkumné čety, které velel ppor. Sochor. Výcvik průzkumné čety byl velmi náročný a vyžadoval od nás hodně odvahy a kázně. Netrpělivě jsme očekávali jednání naší vlády v Londýně, která se nám všemožně snažila zabránit v odjezdu na frontu. Měli jsme být pouze malou symbolickou jednotkou, která měla přežít válku daleko za frontou. V dobách, kdy sovětsí vojáci vedli krvavou bitvu u Stalingradu, nemohli jsme přece zůstat s rukama založenýma a čekat. Proto jsme všichni, kteří byli v Buzuluku, žádali urychlený odjezd na frontu.

Pamatuji si dodnes, jak byla vyhlášená bojová pohotovost a jak jsme všechno balili k odjezdu na frontu. Bylo to 30. ledna 1943, kdy jsme opustili ubikace v Buzuluku, do kterých jsme se již nikdy nevrátili. Po vagónování do ešalonu jsme po několik dní projížděli vesnice a městečka s vypálenými domy, chalupami i továrnami. S nesmírným jásotem a radostí jsme přijali zprávu o kapitulaci hitlerovské armády u Stalingradu. Tato vzrušující zpráva vyvolala v nás nejen bojové nadšení, ale i to, že jsme chtěli mít u našeho praporu tank. Proto jsme provedli mezi sebou sbírku, kde každý dával, co mohl. Sbírkou vynesla 50 tisíc rublů. Když jsme tyto peníze předávali našemu veliteli, ten se usmál a řekl: „Kde koupíte tank za padesát tisíc rublů?“ Přesto napsal soudruhu Stalinovi a sovětské vládě. Soudruh Stalin rozhodl přidělit nám tank a tento byl pojmenován jménem Žižka. Obdrželi jsme nejen tento jeden tank, ale i dalších dvacet.

Po příjezdu do Ostrogožska převzal naši jednotku pod své velení generál Golikov. Když nás přebíral, řekl: „Nebudu přebírat kočku v pytli, musíte ukázat, co umíte.“ Provedli jsme útok s průzkumnou četou s velmi dobrým výsledkem, jak se vyjádřil generál Golikov. Náš transport pokračoval dál

směrem na Charkov. Tyto kilometry jsme museli zdolat pěším pochodem. Pochodovalo se pouze v noci, neboť ve dne stále hrozilo nebezpečí ostřelování a bombardování fašistickými letadly. Pochod byl velmi ztížen sněhovými bouřemi a mrazem a za několik dnů i zvyšující se únavou. Domnívali jsme se po příchodu do Charkova, že si odpočineme. Po dvoudenním odpočinku však byl v noci vyhlášen bojový poplach. Naše četa jako průzkum se musela na lyžích urychleně přesunout do 40 km vzdálené obce Sokolovo, s úkolem zabránit hitlerovcům do ní proniknout. Tam jsme zažili i bombardování z fašistických letadel. Sovětský důstojník, když viděl, jak rychle zaléháme po výbuchu bomby, řekl: „Když bomba vybuchla, tak již není třeba zalehnout. Zalehnout se musí, když bomba padá.“ Za naší průzkumnou hlídkou se urychleně přesunoval celý náš prapor.

V Sokolovu naše družstvo obdrželo rozkaz prozkoumat předpolí obce, kde jsme získali první dva nepřátelské jazyky, t. j. zajatce, kteří mohli vyprávět. Za tento úspěch jsme byli od našeho velitele, podporučíka Sochora, pochváleni. 6. března jsme byli rovněž na průzkumu u vesnice Borky, kde jsme zjistili 60 nepřátelských tanků a autokolonu. Bylo nám jasné, že jde o přesun na Sokolovo.

Druhý den jsme opět vyrazili na průzkum. Zjistili jsme 15 nepřátelských tanků. Podporučík Sochor nám vždy před odchodem na průzkum říkal: „Tak nezapomeňte, mládenci, že heslem automatčků je...“ „Úkol musí být splněn!“ odpověděli jsme hromově.

Při jednom průzkumu jsme se střetli s nepřátelskými pěšáky a osádkou tanku. Tehdy jsme na mýtině před lesem zlikvidovali pět fašistů. V Sokolově jsme budovali obranné postavení na věži kostela a kolem kostela.

Je odpoledne 8. března 1943. Hitlerovci se na nás vrhají se 60 tanky. Naše průzkumná četa byla jako záloha velitele roty npor. Jaroše. Když tanky s hitlerovskými výsadky vnikly až do vesnice, dostal náš velitel rozkaz odtrhnout německou pěchotu od tanků. Tak jsme vyrazili z kostela a šli do protiútoků. Zničili jsme hořlavými láhvemi a protitankovými granáty 12 fašistických tanků. Jakmile začaly hořet, pěchota ustupovala z vesnice. Na okraji vesnice jsme znovu zaujali obranu. V tuto dobu jsme již měli doprovozná děla i těžké kulometry zničeny. Přitom byl zabit velitel kulometné roty nadporučík Lom a hodně našich vojáků. Pod tlakem hitlerovců jsme pomalu ustupovali do vesnice. V jednom dvoře jsem se sešel s četařem Machem, svobodníkem Preserem a samopalníkem Peškou. Dostal jsem rozkaz podívat se na cestu. Jakmile jsem vyšel ze dvora, stál tam ve vzdálenosti asi 50 m nepřátelský tank. Četař Mach chtěl přeběhnout cestu, ale byl zasažen dělostřeleckým nábojem a na místě roztrhán. Proto jsme se soudruhem Peškou ustupovali do hořící vesnice, abychom se vyhnuli obklíčení. Najednou jsme však nemohli dále, neboť všude již byli hitlerovci. Zalehli jsme mezi mrtvé a raněné vojáky, natřeli se krví a předstírali, že jsme mrtví. Teprve po setmění jsme neslyšně ustupovali k zamrzlé řece Mži. Na ledě však do nás spustili palbu naši, neboť se domnívali, že to postupuje fašistický průzkum. Na naše volání nám pak okamžitě přispěchali na pomoc

a pomohli nám dostat se přes řeku. Tak nás zůstalo z naší čety ze 40 automatčků pouze 12. Velitel praporu, soudruh Ludvík Svoboda, nás samou radostí líbal, neboť hitlerovci v Sokolově naše a sovětské raněné vojáky házeli do hořících domů.

Po příchodu do Novochooperska nám bylo dodáno, jak jsem se již zmínil, 20 tanků, z toho 10 lehkých. Byli vybíráni odvážní a zkušení bojovníci od Sokolova. Byl jsem jmenován velitelem tanku. Prošli jsme tankovým učilištěm v Tambově pod vedením nadporučíka Janka. Po výcviku jsme byli nasazeni do bojů o Kyjev. Tam jsem bojoval společně s opavským rotmistrem Janem Nedvídkem. Po bojích o Kyjev jsme měli za úkol dobýt vesnici Černichovku. Hitlerovci tam byli silně opevněni, vybaveni protitankovými děly a těžkými kulometry. Velitel roty, nadporučík Tesařík, dostal za úkol vesnici dobýt a zničit nepřátelská opevnění. K čelnému útoku byl nasazen Nedvídkův tank s výsadkem. Jan Nedvídek byl skvělý řidič a již dříve se vyznamenal v bojích u Sokolova. Při tomto boji byl jeho tank zasažen a on sám padl, zahynul v hořícím tanku. Tam jsme ztratili jednoho dobrého, vždy veselého a upřímného kamaráda. V jeho výsadku byla i obětavá kyjevská občanka Lida Uvarenková, která se k našim tankistům připojila v Kyjevě, kde jim prokázala veliké služby tím, že je seznamovala s fašistickými nepřáteli body. Byla rovněž těžce zraněna a musela jí být amputována ruka.

Naše tanková brigáda pokračovala v bojích proti nepříteli a vyznamenala se v bitvách u Bílé Cerkve, Žaškova a na Dukle. Při bojích o Dukelský průsmyk jsem 16. září 1944 obdržel rozkaz dobýt se svou četou obec Kobylany a obsadit kótu 534. Rozkaz jsem obdržel od velitele brigády, štábního kapitána Janka. Prudkým útokem jsme dobyli vesnici, ale hitlerovci podnikli odpoledne protiútok, který byl podporován dělostřeleckou palbou a několika tanky. Hořelo již několik hitlerovských tanků, ale také my jsme měli značné ztráty. Při protiútoků, který jsem vedl podél potoka, dostal můj tank přímý zásah a převrátil se do vody. Přitom byl řidič tanku zabit a já těžce raněn. Tankový desant musel vyjmout těžký kulomet z tanku a sami pak provedli úspěšný protiútok. Pobili několik dotírajících hitlerovců, ale sami by se zuřivým útokům neubránili. Na pomoc přispěchala rota podporučíka Peška, který nás bránil až do setmění. Teprve v noci se přiblížili sběrači raněných. Po prvním ošetření mne naložili na nosítka, která byla přizpůsobena jako vozík. K tomuto vozíku bylo zapřaženo sedm psů. Psi táhli vozík cestou necestou a já jsem bolestí křičel. Nakonec jsem rozčlil i sběrače raněných, který se na mne rozkřikl slovy: „Buď zticha nebo tě tedy nechám!“ Konečně jsme dohrkali na praporem obvažitě, kde jsem byl dán trochu do pořádku a pak přesunut do vojenské nemocnice ve Lvově. Tank, který jsem zanechal u Kobylan, byl po velké námaze vyproštěn podporučíkem Jasiokem v ranních hodinách a odtažen do opraven. Později jsem se dozvěděl, že z mé osádky byli v těchto bojích dva muži zabiti.

Po vyléčení jsem se vrátil do městečka Krosna, znovu k tankové brigádě, která tam prováděla doplňování stavu a výcvik nových osádek. Připravovali jsme se k převzetí nových tanků. Asi v lednu obdržela naše brigáda 65 no-

vých tanků, se kterými jsme se přesunuli na Slovensko, do Kežmarku. V tomto městečku bylo provedeno soustředění brigády. Tam jsme provedli i slavnostní přehlídku naší 1. československé samostatné tankové brigády. Byli jsme srdečně pozdravováni obyvateli města.

Pak byl dán rozkaz přesunout se přes Karpaty, do osvobozeného Polska. Přesun byl velice namáhavý. Cesty byly úzké, zledovatělé, všude hodně sněhu a velká námraza. Na pásy tanku jsme museli namontovat speciální ocelové ostruhy. Přesto nám jeden tank sjel v místě, kde byl veliký svah a musel být třemi tanky znovu vyprošťován. Na některých úsecích cesty zvláště nebezpečných musel přidělený tankový výsadek dolu z tanku a jít pěšky. Konečně po několika dnech jsme dosáhli Wadowic. Zde jsme prováděli bojová cvičení a byly tam také provedeny poslední změny v zařazení. Byli jsme připraveni zahájit velký útok směrem na Těšín. K tomu nedošlo, neboť nastalo jarní tání a průzkum zjistil, že se nacházíme před silným nepřátelským postavením. Proto byla naše brigáda přesunuta k železničnímu uzlu Žóry.

24. března 1945 v ranních hodinách zahájila brigáda útok na městečko Žóry, který byl podporován silnou dělostřeleckou palbou. Na 1 km bylo soustředěno téměř 500 dělostřeleckých hlavních. Byl jsem zařazen jako velitel čety u 3. praporu. 1. a 2. prapor útočil čelně, 3. v druhém sledu. Velel mi major Šrámek, který jej převzal od hrdiny Sovětského svazu, poručíka Tesaříka. Při převzetí praporu nám major Šrámek řekl: „Chlapci, já jsem přijel z Anglie, nejsem tankista, ale průzkumák. V Anglii jsme cvičili pouze na parketách. Vy jste přišli z bojů od Sokolova, Kyjeva a Dukly. Věřím, že si budeme rozumět a společně bojovat. Nevadí, že já jsem major a vy všichni nižších hodností nebo poddůstojníci. Máte však velké bojové zkušenosti.“

Po dobytí městečka Žóry náš prapor přešel do prvního sledu a začali jsme útočit na Wodislaw. Při tom jsem si vzpomněl na svoji rodnou obec, kterou jsem nedávno navštívil. Vidím před sebou vypálenou obec, moji známí viděli na stromech oběšené. Dozvěděl jsem se, že otec byl odvečen do Německa. Rovněž mé sestry a příbuzní byli odvečeni neznámo kam. Pouze matku zachránila ruská rozvědka, která ji našla raněnou a odsunula ji do polní nemocnice v Polsku, kde jsem se s ní setkal. Tehdy jsem chtěl všechnu tu bolest a nenávist vybit na nenáviděných hitlerovcích. Náš útok byl však zastaven německými tanky u vesnice Rogojsna. Bylo to pro nás těžké. Byla tam rovina jako stůl a k tomu rozbahněný terén. Dostal jsem od velitele praporu majora Šrámkova rozkaz provést se svou četou noční průzkum tanky směrem na Wodislaw. Úkol jsem plnil tak, že jako čelní jel tank svobodníka Gregora, druhý a můj tank jely asi 100 m za ním. Hitlerovci první tank spatřili a zahájili palbu. Tím prozradili své postavení a umožnili posádkám obou tanků zamíření. Když jsme zasáhli nepřátelský tank, tento začal hořet. Tím se nám objevili další tanky, na které jsme se zastříleli. Podařilo se nám při tomto průzkumu zničit 4 nepřátelské tanky. Nepřátelskou palbou byl zasažen několika zásahy tank svobodníka Gregora. Náboje však sklouzly a tank nebyl poškozen. Velitel tanku svobodník Gregor však byl raněn. Pro

nedostatek střeliva jsme museli činnost omezit. V noci jsme doplňovali střelivo, což bylo ztíženo nepřátelskou palbou. Nejobtížnější bylo zásobit střelivem první tank. K ránu počali hitlerovci ustupovat a pak nás předešla sovětská pěchota a naše tankové jednotky.

Naše četa tanků se stala zálohou velitele praporu. Na druhý den jsem byl vyslán se svou četou zajišťovat stavbu zničeného mostu a bránit brod přes řeku. Poslal jsem dva tanky k ochraně ženistů a sám jsem si vybral postavení na malé vyvýšenině, kde stála zemědělská usedlost. Tam jsem zaujal věžové postavení, z něhož jsem měl nádherný výhled na silnici, která vedla z města Rybníku na Wodislaw. Přitom jsem byl zemědělskou usedlostí velmi dobře maskován. Po této cestě ve dne ustupovaly v panice hitlerovské jednotky a hlavně tanky. Sedl jsem si na místo střelce a začal ostřelovat ustupující tanky. Tím, že jsem mohl použít boční palby, podařilo se mi zničit tři hitlerovské tanky. Z toho vznikla na silnici ještě větší panika. Proto byl z Wodislavi poslán pancéřový vlak, který měl chránit město a zajišťovat ustupující hitlerovské jednotky. Znovu jsem zasedl za tankový kanón a zamířil na pojiždějící pancéřový vlak. Vyslal jsem několik ran a po zasažení lokomotivy zůstal vlak stát.

Po dobytí města Wodislavi našimi a sovětskými jednotkami a po dokončení ženijních prací, přesunuli jsme se do dobytého městečka. Tam získal můj sovětský tankový výsadek z německých skladů bednu másla a jinou železnou bednu, kterou naplnili různými potravinami, jako suchary, konzervami, cukrem, sirupem a podobně. Při jízdě jsem náhle zjistil, že máme v tanku olej. Zastavili jsme proto a řidič prohlížel mazání, neboť se domníval, že praskla olejová trubka. Jakmile však zvedl bednu, která byla přivázaná na kapotě tanku, zjistil, že je prázdná, a že to nebyl olej, ale máslo. Nakonec jsme měli další smůlu. Při přesunu do obce Matuši jsme dostali jediný zásah, a to právě do té plechové bedny s proviantem. Byl z toho velký smutek, neboť z bedny zůstaly pouze střepy.

Hitlerovci podnikli zoufalý protiútok a z města Wodislavi se muselo ustoupit. Proto začal znovu útok na město, kde došlo k velice těžkým bojům. Zvláště u vesnice Jastrábí, kde se podařilo naší brigádě zničit osm nepřátelských tanků. Při útoku jsem se dostal hodně blízko k městu úžlabinou. Nemohl jsem být spatřen, a tak se podařilo naší tankové osádce zničit tři nepřátelské tanky. Hitlerovci, když si nevěděli rady, neboť nás nemohli zasáhnout, poslali na nás letectvo. Můj výsadek se ukryl pod tank, a tak jsme všichni toto bombardování ve zdraví přežili, neboť letci, třebaže nás bombardovali a používali palubních kulometů, se do nás neztrefili. Z toho místa jsme však nemohli vyjet — ani dopředu, ani dozadu. Teprve v noci nad ránem se nám podařilo z úžlabiny vyjet a dostat se zpět do vesnice k veliteli našeho praporu. Tam si již mysleli, že náš tank byl zničen a málem nás pokládali za nezvěstné.

Po těchto bojích jsem dostal od velitele praporu rozkaz zmocnit se s četou výšiny s několika domy. Cesta vedla pouze přes bažinatý terén. Proto jsem šel pěšky a vyhledával sjezdnou cestu pro tanky, aby mi v bažině ne-

zapadly. Tím, že se nám podařilo celkem překvapivě se zmocnit této výšiny, ze které jsme měli výhled až na Bohumín, umožnili jsme postup celému tankovému praporu. Při těchto bojích byl zraněn velitel roty rotmistr Touška. Proto jsem byl určen jako velitel 6. roty tanků. Jednou při přehrazování cesty ustupujícím hitlerovským jednotkám se nám opět podařilo zničit německý tank, a tak mne sovětští vojáci vytáhli z tanku a samou radostí vyhazovali do vzduchu. Nakonec se nám podařilo do večera dosáhnout určeného cíle, kterým byl velkostatek. V těchto bojích, v nichž jsme dosáhli skutečně velkých úspěchů, jsem mohl alespoň částečně odčinit krivdu, kterou fašisté spáchali na mé rodné vesnici a mých nejbližších.

Jednou v noci přišla spojka od velitele brigády, abych se ihned dostavil na velitelství brigády. Než jsem se však obul, stál na tanku sám velitel brigády Janko, sundává mi rotmistrovské hvězdičky, připína mi své důstojnické hvězdičky a gratuluje mi. Při sundávání rotmistrovských hvězdiček jsem se domníval, že mě degraduje. Nebyl jsem si však vědom žádné chyby. Ale ve válce je všechno možné. Teprve po gratulaci řekl, že mne prezident republiky povýšil do hodnosti důstojníka, a to podporučíka.

15. dubna 1945 ráno jsme zahájili útok na Ostravu. Moje rota postupovala ve směru Sudice — Koberžice — Bolatice. Úkolem bylo dosáhnout obce Svobody — bolatický les. Při tomto útoku jsme naráželi na silný nepřátelský odpor, který byl podporován dělostřelectvem a tanky. Po celou dobu jsme však nezadržitelně postupovali a v odpoledních hodinách jsme dosáhli vesnici Borovou. Tam jsme zůstali stát pod ochranou lesa. S veliteli rot provedl pak velitel praporu pěší průzkum, při kterém jsme měli zjistit hitlerovské odpory. Po tomto průzkumu jsem šel na stanoviště roty. V ruce jsem držel čepici, pistoli a hůlku. Při chůzi jsem najednou zpozoroval družstvo hitlerovců. Skočil jsem do díry po vybuchlém granátu a pozoroval je. Pravděpodobně i oni zjistili, že se před nimi někdo skrývá a snažili se mne obklíčit. Měl jsem již různé myšlenky. V poslední chvíli se mi podařilo uprchnout a schovat se v hustém porostu lesa. Po nějaké době jsem se mohl vrátit ke svým tankům.

16. dubna útočila rota směrem na bolatické nádraží. Můj velitelský tank, který jel v určené vzdálenosti za četami, zastavil na vyvýšenině. Postavil jsem se do věžového postavení, ze kterého jsem mohl dobře řídit útočící čety. Najednou se v předpolí objevil fašistický tank, na který mne upozornil velitel praporu. Proto jsme v tom směru otáčeli náš tank. Bylo však pozdě, neboť nepřátelský tank mohl vypálit několik ran. Obdrželi jsme asi deset zásahu, které však nezpůsobily škodu, ale poslední zásah jsme obdrželi do přední části. Při tom byl pomocník řidiče zabit, nabíječ těžce zraněn a já zasažen 14 střepinami. Doposud jich mám v těle ještě pět. Po zásahu jsem byl v bezvědomí, ze kterého jsem se probрал v nemocnici v Rybníku. Odtud jsem byl odeslán do Sovětského svazu, kde v nemocnici v Przemyszlí slavili konec této hrozné války. Byli jsme rádi, že jsme se dožili vítězství.

Závěrem bych chtěl říci těm, kteří tyto vzpomínky budou číst. Braňte mír! Nedopusťte nikdy, aby si někdo dovolil narušovat naše bratrské vzta-

hy se zeměmi socialismu a zvláště s naším osvoboditelem, Sovětským svazem. Buďte si vědomí toho, že nás kapitalistické velmoci zradily, ponechaly nás v hanbě a ponížení. Neučinily by pro nás nic, kdyby se hitlerovcům podařilo jejich zvrhlé plány uskutečnit. Byl to jedině Sovětský svaz, který v tak těžkých chvílích nás chtěl svými vojsky podpořit, ale tuto pomoc naše buržoazní vláda z třídních hledisek odmítla.

Věnujte stálou pozornost těm, jejichž těla odpočívají v naší zemi, kteří se museli probojovat v těžkých a krvavých bojích od Moskvy a Stalingradu, aby došli k nám, kde téměř v předvečer druhé světové války položili za naše osvobození své životy. Každý z nich se chtěl dožít míru. Každý z nich měl otce, matku, sourozence, kteří je netrpělivě očekávali doma. Zůstaly po nich také sirotky, které se nedočkaly svého táty. Přeji si, aby svět již nezažil hrůzy války, neboť třetí světová válka by mohla být pro lidskou civilizaci skutečně tou válkou poslední.

ŠTEFAN CHOVANEC

Od partizánskeho boja v Sovietskom zväze po oslobodenie

Koncom roku 1942 a potom najmä začiatkom roku 1943 začali jednotky slovenskej zaistovacej divízie na východnom fronte robiť nemeckému a slovenskému veleniu ťažkosti. Už v druhej polovici roku 1942 a najmä v prvých mesiacoch roku 1943 jednotlivci i celé skupiny slovenských vojakov opúšťali jednotky slovenskej zaistovacej divízie a pridávali sa k protifašistickému boju, k sovietskym partizánom v hlbokom tyle nemeckej armády.

Dňa 14. mája 1943 vo večerných hodinách prešli od 101. pešieho pluku k sovietskym partizánom hrdinu ZSSR generálmajora Alexandra Nikolajeviča Saburova kapitán Ján Nálepka, nadporučík Imrich Lysák, poručík Michal Petro a vojak Peter Benkovič.

Veliteľ zaistovacej divízie, sudetský Nemecký plukovník Rudolf Pilfousek, zúrili a v hlásení do Bratislavy uviedol: „*Nemám v divízii spoľahlivého vojaka a dôstojníka...*“ Mal pravdu, pretože slovenskí vojaci a v značnej miere i dôstojníci začali chápať, že nemecký fašizmus je nebezpečný celému svetu. Stovky slovenských vojakov, poddôstojníkov a niekoľko dôstojníkov slovenskej zaistovacej divízie zbehlo k sovietskym partizánom v priebehu roku 1942—1943 na Ukrajinu a Bielorusku. Slováci ako partizáni bojovali odvážne a statočne. Za svoj boj proti fašizmu si získali dôveru, úctu a vážnosť hrdinských sovietskych spolubojovníkov.

Mnohí z týchto vlastencov položili svoje mladé životy v ťažkých bojoch proti hitlerovským fašistom, ktoré zvädzali každý deň na šírých poliach, stepiach a v lesoch sovietskej krajiny.

18. mája 1943 pri zakladaní 1. československého partizánskeho oddielu v ZSSR za prítomnosti veliteľa partizánskeho zväzku hrdinu ZSSR generálmajora A. N. Saburova Ján Nálepka povedal, že boj proti fašizmu po boku sovietskych partizánov je bojom za slobodu našich národov a Československej republiky, že je to boj za slobodu bratských národov ZSSR. A i keď bojujeme ďaleko od svojej domoviny, bojujeme aj tu za dedičstvo svojich otcov. O našom boji sa musí dozvedieť každý otec, každá mať, brat i sestra, celý národ, ako jeho synovia draho platili za jeho slobodu. Veríme, že slovenský národ nemá nič spoločné s hrdkou zapredancov, ktorá si ho-

68

vorí, že je slovenskou vládou. A veríme, že tento národ sa onedlho chopí zbrane proti fašistickej tyranii.

Veľa ľudí sa ma na rôznych besedách a pri rôznych príležitostiach pýtalo, aký bol kapitán Ján Nálepka. Na takéto otázky musím vždy odpovedať, že Ján Nálepka bol nielen vynikajúcim veliteľom, priateľom a súdruhom, ale súčasne bol telom i dušou učiteľom — pedagógom. Avšak vždy a všade bol veľkým vlastencom — internacionalistom, ktorý nesmierne ľúbil svoj národ i vlasť. Ako pedagóg vedel svoje pedagogické zásady a schopnosti vynikať uplatňovať aj na partizánskom fronte v tyle nepriateľa pri každej príležitosti, či už pri výcviku, vo chvíľach voľna, ale i v najzložitejších bojových podmienkach.

Spomínam si, že v lete 1943 bol náš partizánsky oddiel i partizánsky oddiel kapitána Artuchova obkľúčený fašistickými vojskami v nevelkom lese, kde sme nemali čo jesť. Pre zabezpečenie obživy sme boli nútení zabíjať kone. V oblasti močiarov, bez zdravej vody a bez chleba sme odolávali bombardovaniu fašistického letectva, ale robili sme aj bojové výpady na nemecko-maďarské fašistické jednotky. Ján Nálepka žil s nami a jedol to isté nedovarené a neslané konské mäso ako my. Skromná zásoba soli bola podľa jeho rozhodnutia a za súhlasu partizánov určená výhradne na osolenie konského mäsa pre ranených a chorých.

Nálepka veľmi rád spieval, mal pekný hlas. Veľa a často besedoval a rozprával sa so svojimi partizánmi. O všeličom, aj o budúcej Československej republike, za ktorú sme i my bojovali na Ukrajine a v Bielorusku. Hovorieval, že my už bojujeme za novú, inú republiku, ako bola tá predchádzajúca.

Ako mladý, sotva 19-ročný učiteľ, prišiel na svoje prvé miesto na štátnej ľudovej škole v Maríkovej v okrese Považská Bystrica s mnohými predsa vzatiami a predstavami. Spoznal, že ani tie najkrajšie pedagogické zásady sa nedajú uplatniť, ak do školy chodí sotva tretina žiakov. Nálepka sa však s takým stavom neuspokojil, našiel si cestu k maríkovským občanom. Medzi sebou a nimi necítil a nerobil nijaké rozdiely. Dosiahol, že deti začali pravidelnejšie chodiť do školy, že sa im v škole začalo páčiť. Za Nálepkom prichádzali aj dospelí, ktorým pomáhal písať rôzne žiadosti, radil v hospodárstve a pod. Neuspokojil sa však len s touto činnosťou. Ako príslušník pokrokovej inteligencie začal obyvateľom vysvetľovať politické a hospodárske javy a súvislosti.

I vo svojej neskoršej učiteľskej praxi v obci Biele Vody okres Spišská Nová Ves a potom v Stupave pri Bratislave konal vždy tak, ako mu prikázalo jeho presvedčenie. Stál vždy na strane pokroku, mieru, veril vo víťazstvo socializmu. Obdivoval prvý socialistický štát na svete — Sovietsky zväz.

Ako politicky nespoľahlivý bol Ján Nálepka definitívne zbavený učiteľského miesta na jar roku 1939. Povolali ho do armády a preradili z rezortu ministerstva školstva do ministerstva národnej obrany a z úradnej moci aktivovali na dôstojníka z povolania. V jeho osobnom spise však bola poznámka „politicky nespoľahlivý“.

69

Pokrokový učiteľ Nálepka sa necítil dobre v dusnej atmosfére tzv. slovenského štátu a k tomu ešte v uniforme dôstojníka. Ani ako dôstojník Slovenskej armády nezľavuje Nálepka zo svojich pokrokových zásad. Neprestáva ich verejne hlásať a hájiť, pranieruje tisovský režim. Ako zaujímavosť možno uviesť príhodu, keď sa pri návšteve Bratislavy (bol na východnom fronte a prišiel na dovolenku) stretol na terajšom námestí SNP s priateľom a ten skríkol na Nálepku cez celú ulicu: „Tak čo, kedy už budeš tým generálom?“ A on mu z plného hrdla odpovedal: „Čoskoro, ale sovietskym!“

Slovenská zaistovacia divízia, v ktorej slúžil aj Ján Nálepka, mala ochrániť na Ukrajine a v Bielorusku tyl fašistov pred sovietskymi partizánmi. Jednotky 101. pešieho pluku, v ktorom bol Nálepka prvým pobočníkom veliteľa pluku, boli rozmiestnené na širokom priestore Bieloruska a Ukrajiny. Vojaci, poddôstojníci a i niektorí dôstojníci sa všade rýchlo spriatelili s miestnym obyvateľstvom, aj napriek prísnyim zákazom velenia divízie. Medzi dôstojníkmi a poddôstojníkmi, ktorí začali ako prví organizovane spolupracovať s partizánmi, boli dôstojníci Ján Nálepka, Imrich Lysák, Michal Petro, poddôstojníci Štefan Chovanec, Emil Gočál, Michal Kušnir a niektorí ďalší. S pomocou sovietskych partizánov organizovali akcie, ktoré fašistom nesmierne škodili. Dodávali partizánom zo skladov slovenskej armády zbrane, náboje, granáty, lieky, potraviny, mydlo, cigarety, uniformy. Upozorňovali partizánov na akcie, ktoré sa proti nim pripravovali, poskytovali im informácie o postavení, sile a posunoch nemeckých vojsk.

Kapitán Ján Nálepka sa napríklad dozvedel, že v určitom priestore bude o 17. hodine uskutočnený útok na partizánov. Ihneď o tom spojkou informoval velenie partizánov, a tak mohli partizáni včas vyhodiť mosty a urobiť protiopatrenia pre neočakávaný úder fašistom na inom mieste.

Podľa dohody s velením sovietskych partizánov organizoval Ján Nálepka i „útok na partizánov“. Na dohovorenom mieste sa uskutočnila fingovaná zrážka, pri ktorej sa nešetrilo strelbou do prázdna. Po návrate z akcie podal Nálepka hlásenie, že v akcii bolo zabitých mnoho partizánov, zatiaľ čo slovenské jednotky neutrpeli žiadne straty. Na základe takýchto „úspešných akcií“ pokladali kapitána Nálepku do určitej doby za jedného z najúspešnejších dôstojníkov. Takéto akcie boli veľmi vhodné pre odpisovanie množstva munície a iných materiálov, ktoré potom dodávali sovietskym partizánom.

Z poverenia veliteľa pluku Ján Nálepka zabezpečil osobné vypočúvanie zajatých partizánov. Partizánov, ktorí sa dostali do rúk slovenských jednotiek, dal dopraviť k nemu na veliteľstvo 101. pešieho pluku a po „vypočutí“ ich tajne, inokedy neskrývane prepúšťal na slobodu so zdôvodnením, že buď nešlo o partizánov, alebo hlásil, že boli popravení. Takto zachránil životy mnohým sovietskym ľuďom.

Počas svojho pôsobenia v zaistovacej divízii bol kapitán Nálepka v častom písomnom styku s domovom a viac ráz bol i doma na dovolenke. Pri prvej návšteve doniesol domov zbrane a povedal bratom, aby ich dobre

ukryli. Priviezol aj komsomolskú zástavu, ktorú Nemci kdesi ukradli a Nálepka ju od nich zobral. Doma požiadal, aby ju dobre ukryli, že po vojne ju vráti, kam patrí. Žiaľ, svoj sľub nemohol splniť a zástava ostala v múzeu v Smižanoch. Je jednou zo vzácných pamiatok na život kapitána Jána Nálepku.

V zaistovacej divízii, ako prvý pobočník 101. pešieho pluku, pripravoval plán hromadného prechodu slovenských jednotiek k sovietskym partizánom. Prechod bol naplánovaný na Vianoce roku 1942. Plán sa prediskutoval na niekoľkých ilegálnych schôdzkach so zainteresovanými veliteľmi — dôstojníkmi. Na jednom z týchto rokovaní bol prítomný i dôstojnícky zástupca — aspirant Čunderlík, ktorý prezradil pripravovanú akciu i mená jej organizátorov.

Veliteľ zaistovacej divízie plukovník Rudolf Pilfousek nariadil prísne vyšetrovanie pod názvom „Stotník Nálepka a spol. — spoložovanie sa s banditmi“. Poľný prokurátor, stotník justície JUDr. Rudolf Kadlečík, hlásil veliteľovi divízie i pluku, že v Bratislave nejavia veľký záujem, aby vec bola súdne vybavená, hlavne z politických dôvodov a aj preto, že sú do nej zapletení mnohí dôstojníci 101. pešieho pluku a k vážnejším škodám nedošlo. Po ďalších smerniciach z Bratislavy a kvôli uspokojeniu pomerov v pluku sa súdne vyšetrovanie nekonalo. Vplyv na to mala aj skutočnosť, že 101. pluk bol v nebezpečnom odľahlom pásme. Celá vec sa skončila tým, že veliteľstvo i jednotky 101. pešieho pluku boli premiestnené z priestoru Kapcieviči do priestoru Jelsk.

Situácia prezradených slovenských dôstojníkov sa zhoršovala, sledovalo ich gestapo. Preto generál Saburov poslal poručíkovi Michalovi Petrovi list, v ktorom vyzýva Nálepku a ďalších, aby prešli v záujme vlastnej bezpečnosti k partizánom. V liste písal: „*Keby ste tak neurobili, znamenalo by to vystaviť seba aj svojich ľudí ďalšiemu veľkému nebezpečenstvu. A práve preto sa treba veľmi poponáhľať s prechodom k partizánom.*“

Vzhľadom na zradu a preventívne opatrenia vo velení zaistovacej divízie ako i v jednotkách 101. pešieho pluku, vzhľadom na nerozhodnosť značnej časti dôstojníkov sa prechod jednotiek 101. pešieho pluku neuskutočnil v takom rozsahu, ako bol pôvodne pripravený.

Aj napriek tomu mal prechod kapitána Nálepku a jeho druhov k sovietskym partizánom veľký význam pre posilnenie protifašistickej činnosti príslušníkov nielen slovenskej zaistovacej divízie, ale i v slovenskej armáde vôbec.

Po prechode Nálepku prechádzali jednotlivo i v skupinách najmä vojaci a poddôstojníci. Došlo to tak ďaleko, že veliteľ zaistovacej divízie vyhlásil vo všetkých jednotkách stanné právo. Ale ani príchod ministra národnej obrany generála Čatloša do štábu zaistovacej divízie nezastavil protifašistické nálady a nepozdvihol bojového ducha slovenských vojakov.

Keď nepomáhali hrozby, vystriedali ich sľuby skorého návratu na Slovensko a pod. Ani hrozby, prísne opatrenia, ani sľuby nemohli zastaviť lavínu dezercii a morálny rozklad jednotiek slovenskej armády. Na rozkaz nemeck-

kého velenia boli zvyšky zaistovacej divízie urýchlene sústredené do priestoru Minska a odtiaľ premiestnené železničným transportom cez Nemecko a Rakúsko do Talianska. Slovenská armáda prestala v skutočnosti existovať.

Kapitán Ján Nálepka ako veliteľ Prvého československého partizánskeho oddielu v ZSSR viedol svojich partizánov od vzniku oddielu až do svojej hrdinskej smrti. Ako jeden z jeho blízkych spolupracovníkov a tiež ako náčelník štábu Prvého československého partizánskeho oddielu si spomínam, že Nálepka si veľmi často našiel čas pre svojich partizánov. Hovoril s nami o situácii na fronte, vysvetľoval pravú podstatu fašizmu, odhaľoval nám jasnejšie zradu slovenskej vlády a učil nás milovať svoj národ, vlasť a hrdinský ľud Sovietskeho zväzu, jeho Červenú armádu a našich najbližších spolupracovníkov — sovietskych partizánov.

Prvý československý partizánsky oddiel prešiel pod vedením kapitána Jána Nálepku slávnou bojovou cestou, i keď cestou plnou utrpenia a obetí. Počas činnosti a trvania oddielu došlo k mnohým bojom, v ktorých sme spoločne s nemeckým fašistom a ich prísluhovačom značné straty.

Tažko môžeme zabudnúť na deň, keď sme v bojových podmienkach spolu so sovietskymi partizánmi oslavovali 26. výročie Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Na slávnostnom zhromaždení prehovoril k príslušníkom celého oddielu veliteľ Ján Nálepka. Po ňom sa ujal slova hrdina ZSSR a veliteľ partizánskeho zväzku generálmajor Alexander Nikolajevič Saburov, ktorý vyhodnotil bojovú činnosť celého zväzku a vysoko ocenil činnosť Prvého československého partizánskeho oddielu.

Po slávnostnom zhromaždení k výročiu VOSR, ktorého som sa osobne zúčastnil, sa konala stranická schôdza komunistov partizánskeho zväzku. Na nej sa okrem iného prerokovala prihláška Jána Nálepku za člena Komunistickej strany Ukrajiny.¹ Stranická schôdza jeho prijatie schválila. Vstup kapitána Nálepku do veľkej rodiny sovietskych komunistov bol veľkou ctou, uznaním, ale i záväzkom preňho, ale i pre všetkých príslušníkov československého partizánskeho oddielu.

Pri oslobodzovaní mesta Ovruch preukázal kapitán Nálepka ako vždy hrdinstvo. Svojou príkladnou bojovnosťou vedel strhnúť ostatných bojových druhov do boja. Bol to nerovný boj — nepriateľ bol početne silnejší, ale aj lepšie vyzbrojený a disponoval ťažkými zbraňami, ktoré partizáni takmer nemali. Okrem toho nemeckí fašisti mali dobre vybudovaný systém obrany. Boj o Ovruch bol z hľadiska partizánskeho boja veľmi ťažkou úlohou, pretože priestor útoku nášho oddielu bol v odkrytom teréne a bol pod nepretržitou paľbou nemeckých guľometov, mínometov a kanónov. Náš postup bol zo začiatku veľmi pomalý. Asi o 14.30 bol na privrátenom svahu ranený partizán nášho oddielu Štefan Pliško. Z dosahu paľby nemeckých guľometov ho na odkrytom svahu severovýchodne od Ovruche pod ochranou našich guľometov odtiahol náš veliteľ za pomoci našich partizánov. Situácia po 16.00 hodine sa zmenila v náš prospech. Vtedy sa už stmievalo. Oddiel pod ve-

ním Jána Nálepku využil súmrak a rýchlym útokom prenikol až do blízkosti mostu na rieke Norýň, kde bola opevnená obrana nemeckej armády. Zlikvidovaním nepriateľskej obrany a ovládnutím mostov splnil náš oddiel prvú, ale dôležitú bojovú úlohu v bojoch o prístup k mestu Ovruch. Ovládnutím mostu sme kontrolovali i cestu, ktorá spojuje Ovruch s Korostenom. Nálepka poslal hlásenie generálovi Saburovovi o splnení bojovej úlohy a žiadal o povolenie pokračovať v útoku na mesto Ovruch. Generál vyslovil nášmu oddielu pochvalu a dal nám súhlas a súčasne rozkaz útočiť na mesto Ovruch. Za spevu piesne Slovenské mamičky pekných synov máte začal náš partizánsky oddiel útok na mesto. Spievali slovenskí i sovietski partizáni a spieval aj náš veliteľ, kapitán Ján Nálepka.

Ťažké boje sa rozpúťali v priestore železničnej stanice a okolia mesta Ovruch. Dobyť železničnú stanicu bola jedna z najťažších bojových úloh. Nepriateľ okrem výhodného postavenia a priaznivých terénnych podmienok mal aj zbrane všetkých druhov, zálohy, zabezpečil si zásobovanie a opevnenie. Preto sa útok a dobytie železničnej stanice a okolia bez použitia ťažkých zbraní zdal nemožným.

Kapitán Nálepka však vedel, že v boji sú dôležité aj ďalšie činitele. Nie vždy rozhoduje sila a materiálna prevaha. Bojový duch, morálka, schopnosť velenia a osobný príklad, pevná vôľa zvíťaziť boli zbrane, ktorými sme disponovali. V otvorenom a nerovnom boji sme bojovali spoločne so sovietskymi partizánmi proti presile nepriateľa o každý dom, každú ulicu. Bojovali sme odhodlane a húževnato a nepriateľ, aj keď početne silnejší a lepšie vyzbrojený, musel ustupovať.

Prudké pouličné boje sa rozpúťali na ovruchskom námestí, kde útočil náš partizánsky oddiel. Nemeckí fašisti ustúpili a sústredili sa v silno vybudovanom opevnení v priestore železničnej stanice. Postupne sme však ničili a umlčovali centrá odporu nepriateľa. V tomto nerovnom boji padol hrdinskou smrťou náš veliteľ, kapitán Ján Nálepka, a ďalší spolupracovníci — partizáni Fabián Krištofik, Cyprián Krpelan, Andrej Krčula, Matúš Michalík a Andrej Paškievič. Vďačný ľud oslobodenej Ovruche pochoval svojich hrdinov v mestskom parku. Nad Nálepkovou mohylou postavili Ovruchania mramorový pomník s nápisom: „Tu leží verný syn slovenského národa Ján Nálepka — Riepkín, ktorý padol v bojoch za oslobodenie Ovruche.“

Politické a bojové zásluhy kapitána Jána Nálepku vysoko ocenilo Prezídium Najvyššieho sovieta ZSSR, ktoré mu udelilo titul hrdina Sovietskeho zväzu im memoriám a po oslobodení našej republiky mu Slovenská národná rada udelila titul hrdina Slovenského národného povstania.

Tažko sme sa lúčili s našim veliteľom Jánom Nálepkom a ďalšími spolupracovníkmi, ktorí už nemohli pokračovať pri oslobodzovaní našej vlasti.

Vojna však ešte stále zúrila a my sme museli ísť ďalej. Veď naša rodná vlasť bola koncom roku 1943 ešte v moci fašistickej tyranie. Prešli sme ešte mnohými ťažkými bojmi, v ktorých som stratil veľa dobrých bojových priateľov. Chcel by som ešte spomenúť môjho spolupracovníka a priateľa pod-

¹ Pravda, 20. septembra 1972.

poručíka Ivana Gábora a môjho brata Adama Chovanca — účastníkov karpatsko-dukelskej operácie.

Koncom januára 1944 som spolu s ďalšími spolubojovníkmi dobrovoľne vstúpil do československej vojenskej jednotky v ZSSR. Spolu s niektorými ďalšími frontovými bojovníkmi som bol ako príslušník československej zahraničnej armády v ZSSR odvelený do sovietskej školy pre prípravu dôstojníkov v meste Rjazan. Do dôstojníckeho učilišťa prichádzali aj mladí vojaci československej zahraničnej armády v ZSSR, českej a ukrajinskej národnosti. Išlo hlavne o chlapcov českej národnosti z Volyne a chlapcov ukrajinskej národnosti zo Zakarpatskej Ukrajiny.

Do mojej skupiny v rjazanskom dôstojníckom učilišti bol pridelený aj mladý vojak Ivan Gábor. I keď predtým nebol vojakom, preukazoval pri učení a výcviku veľkú snahu získať vojenské, veliteľské a odborné vedomosti. Bol húževnatý a usilovný.

Školu sme všetci absolvovali úspešne a všetci sme boli odvelení na front, kde nás generál Svoboda všetkých menoval dôstojníkmi — podporučíkmi.

Ivan Gábor prejavoval ku mne od začiatku dôveru. Aj keď som bol starší a vojensky skúsenejší, vždy som ho bral ako seberovného a vždy som mu, tak ako i ďalším, pomáhal pri zvládnutí praktickej a teoretickej výuky v škole. Na front sme prišli na začiatku otvorenia karpatsko-dukelskej operácie. Zadelili nás do rôznych práporov a rôť na veliteľské miesta. Ja som bol pridelený k práporu tankových automatčikov a podporučík Ivan Gábor ako veliteľ čaty k inému práporu. V posledný deň, krátko pred našim rozchodom, Ivan za mnou ešte raz prišiel. Aj ja som s ním chcel rozlúčiť, veď sme vedeli, že ideme do ťažkých bojov.

Rozhovor ma však aj prekvapil. Ivan povedal, že napísal list svojim rodičom na Podkarpatskej Rusi a poprosil ma, že keby padol, aby som list doručil ja. Povedal som, že aj idem do bojov a máme preto tie isté šance prežiť, alebo padnúť. Ivan ma však prosil, aby som list vzal, lebo je presvedčený, že ja vojnu prežijem. Bolo nám veľmi smutno. S Ivanom som sa rozlúčil a obidvaja sme sa potom zúčastnili dramatických bojov na dukelskom bojisku.

Situácia v prápore tankových automatčikov, kde som bol aj ja, bola podobne ako v iných bojových jednotkách veľmi ťažká. Boje trvali nepretržite deň aj noc. Napriateľ sa zúrivo bránil a straty v jednotkách boli veľmi citelné. V takejto situácii, keď vojaci nášho práporu, vyčerpaní a hladní, v neustálom studenom daždi dostali rozkaz útočiť, bolo treba morálku pozdvihnúť osobným príkladom. Pred útokom som preto prešiel celý úsek práporu a oznámil, že do útoku vyrazím na čele práporu. Celý prápor, početne veľmi zriadený, ale odhodlaný, sa dal do útoku. Odpor Nemcov sa nám podarilo zlomiť a získali sme nové výhodnejšie pozície. V ďalších bojoch som bol veľmi ťažko ranený hlavne do nôh. Po niekoľkých hodinách ma previezli na brigádne obväzisko v Jasliskách, potom do sovietskej poľnej nemocnice v Zydranowej, odtiaľ do sovietskej poľnej nemocnice v Krosne a nakoniec do sovietskej evakuačnej nemocnice v Przemyszlí. Tu som prežil nálet ne-

74

meckých lietadiel, ktoré bombardovali i nemocnicu. Na izbe na štvrtom poschodí sme ležali štyria veľmi ťažko ranení. Nemocnica bola zasiahnutá na opačnom konci a my sme mali šťastie a prežili sme to. Veďľa mňa ležal Ján Radič, ktorý mal amputovanú nohu. Všetci sme len čakali, kedy bombardovanie prestane.

Môj stav bol vážny, v nemocnici v Przemyszlí mi chceli nohu amputovať. Bránil som sa i keď mi tvrdili, že iba amputáciou si zachránim život. Ja som však tvrdošijne amputáciu odmietal. Lekárka, ktorá ma ošetrovala, sa o mňa veľmi starala. Nakoniec zvíťazila pevná vôľa, noha nebola amputovaná. Z nemocnice v Przemyszlí som bol evakuovaný vojenským sanitným železničným vlakom do tyła, do vojenskej nemocnice „evakogospital 4453“ v Dneprodzeržinsku. Vtedy som ešte nevedel, aký osud stihol môjho priateľa Ivana Gábora. Pátral som po ňom po skončení vojny a zistil som, že podporučík Ivan Gábor padol ako veliteľ v bojoch o Dukelský priesmyk. Je pochovaný na cintoríne na Dukle. Želanie Ivana Gábora som splnil. Vyhládal a navštívil som jeho rodičov, ktorým som porozprával o bojovej ceste ich statočného syna.

Môj smútok nad stratou priateľa Ivana nebol jediný. Aj mne vojna spôsobila nesmierne ťažkosti a priniesla veľa žiaľu.

V najťažších dňoch boja proti fašizmu, dňa 6. októbra 1944 po prekročení poľsko — československej štátnej hranice v priestore Vyšného Komárnika som sa stretol so svojim najmladším bratom Adamom, ktorý podobne ako ja prešiel na Ukrajinu na stranu sovietskych partizánov. Po spojení s Červenou armádou ho odoslali k 1. čs. armádnemu zboru v ZSSR a zaradili ho k 3. čs. samostatnej brigáde ako prieskumníka. Od začiatku bojoval v karpatsko-dukelskej operácii.

Naše stretnutie bolo radostné. Obidvaja sme sa totiž zapojili so zbraňou v ruke do národnooslobodzovacieho zápasu boja proti fašizmu a bojovali v prieskumnej jednotke. Stretli a zvitli sme sa už na oslobodenom území Slovenska a tešili, že sme i napriek všetkým bojovým ťažkostiam boli zatiaľ obaja živí a zdraví. No naše krátke, vari len polhodinové stretnutie bolo stretnutím posledným.

Osud nám nedoprial stretnúť sa na bojisku ešte raz, aj keď sme obidvaja bojovali v jednotkách 1. čs. armádneho zboru.

O bratovi Adamovi som viac nemal správuy. Až po vojne som začal pátrať po jeho osude. Dozvedel som sa, že brat Adam padol 10. januára 1945 pri plnení bojovej úlohy prieskumníka pri obci Vyšný Sitník vo vtedajšom okrese Stropkov. Pochovaný je na cintoríne dukelského bojiska.

V spise Ministerstva národnej obrany šj. 872/46 osob. z 5. februára 1946 oznamujú mojej matke:

„S precítenou účasťou Vám zdeľujem, že Chovanec Adam, vojin, narodený 1922 v Turzovke, padol dňa 10. 1. 1945 v boji za slobodu a nezávislosť Československej republiky ako príslušník Československého zahraničného vojska pozemnej armády.

Menovaný sa zúčastnil zahraničného odboja s príkladnou obetavosťou

75

a nadšením. Bol dobrým vlastencom, skvelým vojakom, bojovníkom a verným kamarátom. Náš národ ho s hrdosťou počíta medzi svojich najlepších príslušníkov, ktorí sa zaslúžili o oslobodenie vlasti a nikdy nezabune na ich obeti."

Za ministra je na spise podpísaný generál Kumpošt.

Veliteľ prieskumnej rotý 3. československej samostatnej brigády nadporučík Ladislav Predmerský mi po vojne, 19. 3. 1946, napísal:

Bol som veliteľom prieskumnej rotý 3. československej samostatnej brigády v ZSSR od Dukly až po Stropkov, kde som ochorel na brušný týfus a bol som odvezený do sovietskej nemocnice.

Váš brat Adam bol v mojej rote. Manželka mi po príchode z nemocnice oznámila, že Chovanec padol pri prieskume pri Sitniku. Veliteľom roty bol po mne kapitán Lehár, ktorý slúži niekde v Čechách.

Touto cestou Vám vyslovujem sústrast nad úmrtím Vášho brata. Padol hrdinskou smrťou — za vlasť. Bol príkladným a obetavým vojakom. Nepíšem Vám takto preto, že je už mŕtvy, ale pravdu. Všetci sme ho mali radi.

Nadpor. Predmerský

I ďalšie informácie, ktoré som získal o svojom bratovi potvrdili, že Adam bol skutočne smelý a odvážny bojovník. V bojoch za oslobodenie vlasti položil svoj mladý život ako mnoho ďalších statočných vojakov.

JAROSLAV ŠKVAŘIL

Doma v Československu roku 1945

Ačkoliv Československo bylo původně mimo hlavní strategické směry útočného postupu Rudé armády, které byly v plánech vyznačeny na severu městy Moskva — Varšava — Berlín a na jihu Jasso-kišinevským směrem prodlouženým přes Budapešť a Vídeň, se snahou vyhnout se Karpátům, dostalo se již v roce 1944 do středu pozornosti operačních plánů štábů Rudé armády.

Bylo to hlavně Slovenské národní povstání, kterému na pomoc organizovala sovětská vláda rozsáhlá opatření a především i vojenskou pomoc, karpatsko-dukelskou operaci, která musela volit nejkratší a nejsnadnější směr bojové cesty, přímo přes Karpaty.

Tak začala jedna z největších horských operací 2. světové války, která již vlastně zahájila řadu válečných operací, trvajících osm měsíců, za osvobození Československa.

Na osvobození Československa se celkem účastnily tři skupiny sovětských armád, t. j. fronty Rudé armády, a sice:

1. ukrajinský front — sestávající z třinácti armád, pod velením maršala SSSR I. S. Koněva;
2. ukrajinský front — sestávající z devíti armád, pod velením maršala SSSR R. J. Malinovského;
4. ukrajinský front — sestávající z pěti armád, pod velením od 27. října 1944 generála armády I. E. Petrova a od 26. března 1945 generála armády A. J. Jeremenka.

Přitom se: 1. ukrajinský front zúčastnil karpatsko-dukelské operace, potom v první polovině května 1945 osvobodil hlavně severozápadní Čechy a vynikajícím způsobem v nejhorší době se zúčastnil pražské operace; 2. ukrajinský front se u nás zúčastnil osvobozovacích bojů od 7. listopadu 1944 do 12. května 1945 a osvobodil jižní část Slovenska, Moravy a Čech; 4. ukrajinský front se u nás zúčastnil osvobozovacích bojů od 20. září 1944 do 12. května 1945 a osvobodil celé východní Slovensko, severní část středního a západního Slovenska, severní část Moravy a východních Čech.

Uvážíme-li, že každý front se skládal z více armád o stavu 100 až 150 tisíc bojujících, vybavených nejrůznějšími druhy zbraní, bojové techniky

a služeb, dovedeme si alespoň poněkud představit jaké obrovské síly bylo nutno nasadit k osvobození naší země a zničení nepřítele.

Mimo již uvedené armády se osvobození Československa ještě zúčastnili také 2. polská armáda pod velením brigádního generála K. Swierczewského, která se zúčastnila bojů o Děčín, Ústěk a Mělník; 1. rumunská armáda pod velením generála Dascanescu, osvobozující Lučenec, Banskou Štiavnicu, Piešťany, Brno a Havlíčkův Brod; 4. rumunská armáda pod velením generála Avramescu, osvobozující Rožňavu, Plešivec, Brezno, Banskou Bystricu, Trenčín, Kroměříž, Prostějov a Nové Město na Moravě. Všechna tato vojska musela být zásobena proviantem a výzbrojí, veškerou municí a střelivem, zabezpečena a vybavena obvazy, léky, zdravotnickými zařízeními, obvazišti, nemocnicemi i evakuačními prostředky, přístroji a samozřejmě také lékaři a zdravotnickým personálem. To vše muselo k nám být dováženo, protože u nás nebylo možné nic získat, jen pouze někdy bylo možné část raněných nebo nemocných dát dočasně do ošetřování našich nemocnic.

Je nutno si uvědomit, že Rudá armáda všechny své raněné a nemocné musela léčit ve svých zdravotnických zařízeních, popřípadě je hospitalizovat a odsunovat svými evakuačními zařízeními po jednotlivých evakuačních směrech až do Sovětského svazu. Takto pečovala nejen o své raněné a nemocné, ale i o naše raněné i příslušníky ostatních armád, pokud bojovali v rámci sovětských armád.

Naše snaha o udržení velké části našich raněných v Tatrách se nedala uskutečnit pro velké množství raněných a nedostatek sil a prostředků k vybudování větší nemocniční základny. V nemocnici ve Vyšných Hágách jsme mohli hospitalizovat maximálně něco přes 1400 raněných a léčit je na místě, protože nebylo možné je jinak dále odsunovat. Proto jsme i potom většinu raněných museli odsunovat po sovětských etapách až do SSSR, mimo celkem malého množství těch, které jsme mohli ponechat v menších civilních nemocnicích. Chyběla nám armádní a frontová nemocniční základna, vyrůstající z domácích zdrojů a domácích orgánů, s celým systémem zásobování.

Těžce jsme zápasili se zásobováním a stravováním našich raněných, hlavně ve Vyšných Hágách, protože tato nemocnice nebyla plánována a zařazena do armádního pořádku. Když bylo nejhůře, objevili sovětští rozvědky ve Vyšných Hágách velký a dlouhý podzemní tunel — sklad, naplněný moukou, rýží a jinými věcmi, o kterých nikdo z domácích nevěděl.

Protože naše boje probíhaly velice nepravidelně, naše práce se musela měnit téměř každý den. Prošli jsme úseky, kde boje měly charakter rychlého pronásledování nepřítele a raněných bylo relativně málo. V některých místech si Němci vybudovali velice důkladnou obranu, kterou bylo nutno soustavně dobývat všemi prostředky a boj byl neustále zdržován bojovými zastávkami většího nebo menšího rozsahu. V čase menších bojů a menšího přísunu raněných museli jsme se věnovat organizační a kontrolní práci. Kontrolovali jsme například rozdělená obvaziště, která jsme museli nechat za sebou s těžce raněnými, neschopnými odsunu. U nich jsme museli zanechat zdravotnický personál, zásoby materiálu všeho druhu i odsunové prostřed-

ky, aby ranění, jakmile se jejich stav zlepšil, mohli být odsunuti do armádních nemocnic. Jinak jsme sledovali odsun našich nemocných a raněných a jejich stav v sovětských armádních nemocnicích. Tím jsme kontrolovali a ověřovali si správnost ošetření, která byla provedená na našich obvazištích. Některé stavy jsme konzultovali se sovětskými armádními odborníky.

Často jsme byli zváni k projednání různé problematiky na armádní nebo frontové štáby, které byly značně vzdáleny. Tak jsme například byli voláni ze Slovenska do armádní nemocnice do Lvova, kde někteří naši ranění — důstojníci — nesouhlasili s provedením zákroků, které jim byly navrhovány. Byly to nejčastěji amputace končetin po anaerobních komplikacích, nebo enukleace oční bulvy raněné střepinou, nebo ošetřování raněných, dopravovaných letadly ze Slovenska, u nichž vznikaly často komplikace. Mnoho obyvatel bylo těžce zraněno v minových polích, jindy jsme potřebovali pomoc v různých situacích také od civilního obyvatelstva.

Nejobtížnější při postupu našeho sboru od řeky Ondavy byly boje především o Branisko, horský hřeben asi 1100 m vysoký u Prešova, kde jsme měli také rozvinuto obvaziště. Po několika nezdařených přímých útocích bylo nutno tento německý opěrný bod vybojovat obchvatem ze severní a jižní strany, zvláště také proto, že jeho serpentiny Němci vyhodili do vzduchu a nebylo jich možno použít pro transport.

Dále to byly boje o Tatry a celý podtatranský prostor v zimě. V té době stále padalo velké množství sněhu a byly velké mrazy, které značně ztěžovaly pohyb, sběr a ošetřování raněných. Poprad byl získán celkem bez větší námahy. Dosti úporné boje se rozvinuly o Východnou, Važec a Liptovský Hrádok. V Tatrách postupovaly naše jednotky po cestě, kde Němci úplně rozrušili a do povětří vyhodili všechny mosty a mostíky. Stejně tak byla rozrušena elektrická dráha a ostatní komunikace. Ostatní vojska postupovala po hlavní podtatranské silnici.

Poprad se po osvobození stal důležitým opěrným bodem obrany, bylo tam organizováno československé výcvikové středisko a přemístěn náhradní pluk.

Je nutno se zmínit o našem překvapujícím zážitku z Tater. Při jednom z prvních průzkumu jsme narazili na hotel s rozzařenými okny, z kterého zněla hudba. Při vstupu jsme našli vybranou společnost, muže ve smokingu, dámy v elegantních róbách, v družné a veselé zábavě. Byly jsme překvapeni celým prostředím. Jak je vůbec možné, že ve válce, několik kilometrů od fronty, kde se bojuje na život a na smrt, kde se umírá ve válečném ryku, plném výbuchů, ohně a zoufalství jsme svědky takových protikladů. Později jsme se dozvěděli, že se jednalo o společnost lidí pocházejících z Československa, Maďarska a jiných zemí, kteří si zajeli do Tater v předpokladu, že se tak nejlépe vyhnou válce. Bylo mezi nimi zadrženo několik lidí, kteří se provinili kolaborací, udavačstvím, zrádcovstvím a jinými delikty.

Po uvolnění podtatranského prostoru jsme divizní obvaziště rozvinuli ve Východné. V Popradu jsme rozvinuli naše CHPPN (chirurgické polní pohyblivé nemocnice). Vedle toho jsme byli v Matějovcích nuceni zřídit ozdra-

vovnu, kam jsme na léčení posílali raněné, unavené a vyčerpané bojem, aby se i psychicky zotavili.

Východná mi zvláště utkvěla v paměti. Především Němci tam kládli zvláště tuhý odpor a v úporných bojích tam padlo také několik mých dobrých známých, příslušníku 1. čs. armádního sboru. Dále také proto, že jsme tam našli velice přátelské přijetí u tamějšího obyvatelstva. Bylo to pravděpodobně zásluhou tehdejších členů obecního výboru. Pro naše obvaziště nám byl ihned dán k dispozici nově postavený, dobře udržovaný „Evangelický dům“, kde jsme mohli dobře umístit jak operační sály, tak i lůžková oddělení. Vedle toho ženy nám nabídly ošetřování raněných ve dne i v noci, pomoc při zásobování, úklidu a umývání a i jinak se o naše raněné všemožně staraly.

Další vzpomínka na Východnou mi připomína i zranění našeho velitele, tehdy 3. brigády, generála Klapálka, který byl raněn ve svém štábu, umístěném ve škole v Žiari. Zranění bylo dosti vážné.

Vedle toho nám přicházelo také mnoho našich vojáků s omrzlinami různého stupně. Udeřily tehdy silné mrazy zesilněné ještě větry a stálým sněžením. Bylo třeba věnovat mimořádnou pozornost rychlému vynášení raněných z bojiště, jejich odsunu a zabezpečování proti zimě. Je třeba říci, že naši bojovníci i my všichni jsme nebyli dostatečně vybaveni výstrojí na takovou zimu. Vedle toho velká většina mužstva byli nováčci, kteří nebyli dostatečně otužilí a neuměli se dobře pohybovat v zimě v přírodě. Tato skutečnost hrála velkou roli, zvláště v množství a charakteru zranění. Jejich počty byly mnohem vyšší než u dobře vycvičených vojáků s bojovými a frontovými zkušenostmi.

Samostatnou bojovou akcí si vyžádalo osvobození předem dobře opevněného Liptovského Mikuláše. Jeho dobývání musela předcházet evakuace obyvatelstva v pásmu asi 10 km a celá řada útoků, dělostřeleckých i minometných bojů. Několikrát se již zdálo, že město je obsazeno, ale ihned nato je Němci opět obsadili. Jednou vznikla zvláště nebezpečná situace, když německé tanky vyrazily z Mikuláše na Liptovský Hrádok a ohrožily naše obvaziště a zdálo se, že budeme odříznuti od ostatních našich vojsk a zatačeni k hluboce zasněženým úpatím Tater.

Boje o Liptovský Mikuláš se prodloužily asi o dva měsíce a vyžádaly si celkem více než tři tisíce našich raněných, které jsme mohli aspoň částečně odsunout do nově vytvořené nemocnice ve Vyšných Hágách, kterou jsme otevřeli dne 17. března 1945. Byla to vlastně přepychová nemocnice, která léčila raněné a nemocné na místě. Po zkušenostech, které jsme měli s léčením raněných při běžném odsunovém systému, byli jsme překvapení výbornými výsledky. Při správném chirurgickém ošetření, pravidelných převazech a dohledu lékařů hojily se rány a všechna poranění velice rychle a nemocní se i celkově rychle zotavili z únavy a všech válečných útrap. Velitelem této nemocnice byl nynější generál MUDr. Ján Paškan a vedoucím primářem nynější akademik Karol Šiška.

Nemocnice ve Vyšných Hágách měla v tehdejších dobách pro naši zdravotnickou službu velký význam tím, že jsme mohli alespoň nejtěžší katego-

rie našich raněných umístit v krásném prostředí Tater a poskytnout jim nejlepší péči — na uvítanou ve vlasti. Naši zdravotníci ve Vyšných Hágách byli postaveni však před celou řadou vážných problémů, zejména organizačních, zásobovacích i léčebných. Nebylo snadné přeměnit sanatorium na velkou polní nemocnici, zejména při celkovém nedostatku zdravotnických kádrů a ostatních prostředků denní potřeby. Vždyť jen vytápění vyžadovalo — v tehdejších silných mrazech — dovážet denně dva vagony uhlí; a to po rozrušených komunikacích ze Svitů pod Tatrami. Že tyto úkoly byly dobře plněny, je patrné ještě dnes ze vzpomínek tam léčených raněných, kteří vděčně vzpomínají na péči, se kterou byli léčeni. A to vše je největší zásluhou všech zdravotníků, kteří tam tehdy s pochopením, láskou a vypětím všech sil plnili své úkoly.

Dne 5. dubna byl osvobozen Ružomberok, a tím se uvolnila pro naše raněné další nemocnice, která v době Slovenského národního povstání hrála velkou úlohu.

V té době byla po delších poradách ustanovena a zvolena nová, československá domácí vláda v Košicích. Vyhlásila svůj program, který jsme všichni uvítali s nadšením. Ministrem národní obrany byl zvolen generál Ludvík Svoboda.

Na jeho místo velitele 1. čs. armádního sboru v SSSR byl jmenován generál Klapálek.

Nejobtížnějším úsekem na cestě 1. čs. armádního sboru byly Velká a Malá Fatra. Největší obtíže vznikly při jejich přechodu, zejména v úžině Váhu u Kráľovan a Strečna. Všechny cesty podél Váhu byly zničeny, železnice byly rozrušeny a železniční most byl prolomen. V železničním tunelu byla roztržena část vlaku po srážce a tunel byl vagonů úplně ucpáný. Na Malou Fatru nebylo možné se jinak dostat, než obchvatem přes Ľubochňu, nebo přímým postupem přes hory. Byla to strašlivá překážka veškeré bojové činnosti, protože hory byly v té době pokryty vysokou vrstvou zledovatělého sněhu a Němci si vystavěli důkladná obranná postavení, dobře vybavená zbraněmi, kulomety a municí. Proto byla v místě vyhlášená pracovní mobilizace obyvatelstva, které opravdu velmi ochotně pomáhalo. Bez jeho vydatné pomoci by nebylo možné zvládnout včas všechny úkoly. Mnoho občanů z Vrútek, Priekopy, Turian, Turčianského Martina, Sučian a z okolních obcí pracovalo společně s ženisty a vojenskými pracovními jednotkami, bez odpočinku, v dešti, sněhu a mrazu, celé dny a noci. Německé lyžarské vojenské jednotky „Ski-jägeri“ je po pronikání lesem napadaly a ostřelovaly. Mnoho pracovníků těchto pomocných skupin na Malé Fatře bylo zákeřně usmrceno anebo raněno.

Také poskytování první pomoci a vynášení raněných byly ve sněhu a mrazu velice ztíženy. Ranění museli být odnášeni často až 10 lidmi na nosítkách z hor z výšky až 1300 m. Aby se pomoc raněným zlepšila, bylo později nutno umístit asi ve výšce 1000 m praporní obvaziště. Aby se do hor mohly dopravit děla a munice, musely se vybudovat nové cesty, vyložené kmeny stromů, k vyvezení některých těžkých součástí se používalo volských pota-

hů, které byly nejspěšnějšími prostředky v těchto podtatranských krajích, s úspěchem přepravovaly děla, minomety a munici přes bahnitě promrzlé louky a pole do bojových pozic.

Naše obvaziště bylo rozvinuto ve Vrútkách, v prostorné, několikaposchodové škole, kde jsme mohli rozmístit všechny součásti obvaziště. Všechny těžší chirurgické případy, zejména raněné do hlavy, kterých tehdy bylo mnoho, jsme odesílali na chirurgické oddělení v Martině. Němci se bránili s úžasnou silou, s odhodláním a zoufalstvím, zastrašení hrozbou zastřelením za každé ustupování z pozic.

Nejhorším bojovým úkolem byl skalnatý vrch Polom a Grúň, které naše vojska dvakrát dobyla a dvakrát v bojích ztratila. Po vítězném boji našli vojáci na vrchu Polom v lomu 24 svých kamarádů — automatčků, kteří byli zajati Němci. Všichni byli ubití, nelidsky až zvěřsky zohaveni. Fašismus znovu ukázal svoji krutou tvář...

V těchto bojích, v době od 12. do 30. dubna 1945, v tak těžkém terénu, bylo pouze v našem sboru 1528 mužů a žen raněných a celkem asi 200 mrtvých a nezvěstných.

Dne 11. dubna 1945 vstoupili vojáci 1. čs. armádního sboru do Martina, kde se setkali s vojáky rumunské armády, která bojovala po našem levém boku.

Dne 30. dubna 1945 v ranních hodinách byla osvobozena Žilina.

Ještě na našem obvazišti ve Vrútkách k nám přišel jednoho dne známý lékař, který byl v nedávné době poslán se skupinou lékařů naší londýnskou vládou přes Afriku, Teherán a Moskvu na pomoc osvobozenému území Československa. Po přátelském uvítání mi řekl: „Člověče, ty si tady válčíš, a ani nevíš, že tvoje žena s dítětem žijí již asi týden v těpluše na nádraží v Trebišově. Nemohou pokračovat v cestě, protože všechny komunikace jsou rozrušeny a není žádný dopravní prostředek, který by celé skupině mohl pomoci.“ Tato radostná zpráva byla pro mne velkým překvapením, protože jsem o své rodině, kterou jsem musel zanechat v Teheránu, neměl skoro žádné zprávy.

Proto jsem si ihned vyžádal povolení (komandírovku) pro sebe i pro řidiče a jeli jsme co nejrychleji do Trebišova. Na nádraží jsme hledali v odstavených těpluškách, v blízkém cukrovaru — kam jsme byli poslání — ale bezvýsledně... Zastavili jsme se na kratičkou dobu znovu na nádraží a náhle slyším za sebou křik a hvizd prudce brzdicího nákladního vozu. Právě v té chvíli jel okolo nás nákladní vůz, vezoucí skupinu, ve které jela také moje žena s dítětem. Zcela náhodou mě zahlédla, vůz zastavila a po třech letech odloučení jsme se šťastně shledali. Dále jsme již jeli společně.

Než jsem přešel do Sovětského svazu, pracoval jsem jako primář na chirurgickém oddělení v Teheránu, kde jsme v československé kolonii organizovali mobilizaci na pomoc Sovětskému svazu. Když jsem byl povolán k našim jednotkám do SSSR, na radu sovětského velvyslance jsem ponechal ženu a dvouletou dcerku v Teheráně. Spojení jsme spolu pochopitelně ve

válečné době žádné nemohli mít, pouze ojedinělými dopisy, když někdo jel přes Teherán do SSSR, buď na naše velvyslanectví, nebo přímo na frontu. Když na našem velvyslanectví v Moskvě byla ohlášena z Anglie skupina zdravotních sester a rozhlasových techniků, jedoucích na pomoc přes Teherán, využil této příležitosti náš vyslanec Zdeněk Fierlinger a připojil moji ženu a dcerku, tehdy 5-letou, k této skupině. Vyřídil jim všechny cestovní náležitosti, a umožnil jim tak návrat do vlasti. Jely až z Baku, za postupujícími frontami spolu s vojenskými transporty, z místa na místo, jak tomu válečná situace v dopravě dovolila, v zavřených těpluškách, ale i otevřených vagónech — až se dostaly do Trebišova. A dále to již — pro zcela rozrušené komunikace — nešlo.

Ihned jsme obě „naše děvčata“ přeložili do naší „frontové Wilisky“ a ujížděli do Košic, kde jsme získávali informace, co a jak dále. Válka byla ještě v plném proudu, všechno bylo v pohybu, plno transportů na frontu a opět odsunů raněných, evakuace obyvatelstva z ohrožených částí atd. Vcelku tedy situace byla ještě stále nebezpečná a nejistá. Zjistili jsme, že byla osvobozena Bratislava a moje rodné město Brno, k němuž byly všechny cesty již průchodné. Proto po poradě a doporučení v Košicích jsme se rozhodli, že po zvláštním povolení dopravíme rodinu přes Topoľčany, Lipovník, Bratislavu až do Brna, kde bychom je předali našim rodičům, jestliže je najdeme živé.

Plánovali jsme potom ihned návrat přímo na frontu, kde náš 1. čs. armádní sbor postupoval s 38. armádou přes Javorníky, Rajecké Teplice na Vsetín. A to jsme také splnili.

V Brně jsme našli rodiče nás obou. Moji rodiče měli poněkud zdemolované obydlí, protože v přímé blízkosti vybuchla letecká bomba, která zabila několik sousedů a vletěla přímo do sklepu mých rodičů. Jisté smrti ušli jen tím, že byli v té době v nedalekém krytu.

Obyvatelství Brna bylo značně rozrušeno pod vlivem složitého systému boje v okolí, nejasné situace a částečně nutné evakuace. Protože bylo stále velké množství raněných, byla sovětská polní nemocnice umístěna přímo v nemocnici u sv. Anny na Pekařské ulici. Všichni lékaři a zdravotnický personál byli velice neklidní, zejména také proto, že své rodiny poslali mimo Brno, do okolí Blanska a do Adamovského údolí doufajíce, že tudy nepůjde frontová linie. Bojovými operacemi však byli náhle odříznuti a neměli o svých blízkých žádné zprávy.

Ve Vsetíně jsme se opět setkali s naším sborem. Vsetín byl osvobozený již v povstání a jeho obyvatelé připravili Rudé armádě a sboru spontánní, srdečné přivítání. Dokonce na náměstí připravili stoly s pohoštěním — bylo krásné jaro, všechno v květu a bylo to opravdu přivítání, na které se nezapomíná...

Tamější nemocnici jsme ihned využili tak, abychom mohli rychle postupovat s našimi vojsky. Většina sil 1. čs. armádního sboru postupovala dále, liptalským údolím přes Fryštak a Hošťálkovou, na Bystřici pod Hostýnem a Holešov. I když ve skutečnosti se jednalo o rychlé pronásledování nepří-

tele, Němci si v některých místech na příhodných terénních vlnách i v objektech předem vybudovali důkladná opevnění, v nichž kladli houževnatý odpor. Měli jsme proto stále sice nepravidelné, buď větší, nebo menší ztráty a ranění. A v těchto posledních dnech války se velice těžce umíralo, zejména, když to bylo často takřka před domovem, kde čekali rodiče, žena, děti...

Dne 5. května se ozvalo volání Prahy. V Praze se bojovalo o rozhlas, na barikádách, na mostech a v ulicích. Byl to velký výkřik jménem všech, kteří ještě nebyli osvobozeni, bojovali, ale i trpěli pod fašistickým terorem a mstou v těch kritických chvílích. Toto volání proniklo do srdcí všech bojujících. Chtělo se nám co možno nejvíce urychlit náš postup, přeskočit vzdálenost, která stále ještě byla dost velká, abychom mohli v nejkratší době přispět na pomoc a zasáhnout ve chvíli rozhodné a nejpotřebnější. Věděli jsme o tom, když jsme projížděli Prostějovem, Letovicemi, Poličkou atd. Věděli jsme, že v severních Čechách a po našem pravém boku máme velké uskupení německých, dobře vyzbrojených vojsk skupiny „Mitte“, kterému velí zarputilý polní maršal Schörner, tzv. „železný maršal“ nebo „železný Ferdinand“, který měl k dispozici množství vojsk — asi 30 divízi, mezi nimi tankové a motorizované — jehož úkolem bylo krvavě potlačit každé české povstání a Prahu srovnat se zemí.

Naštěstí sovětské velení mělo od svých zpravodajských oddílů a průzkumných skupin přesné informace o situaci v českých zemích, o vzrůstající revoluční náladě českého lidu a o přípravách i počátcích jeho povstání. Zejména mělo informace o situaci v Praze a o nepřátelských záměrech okupantů. Proto velitel 1. ukrajinského frontu maršal Koněv dal rozkaz urychlit všechny přípravy k plánované pražské operaci a útok zahájit místo 7. již 6. května 1945 ve 14.00 hod. s cílem dosáhnout Prahy nikoliv podle původního plánu šestého dne, ale již čtvrtého, t. j. 9. května 1945.

Pro situaci na frontě v Čechách a na Moravě bylo závažné, že zástupci vrchního velení hitlerovského Německa podepsali akt o bezpodmínečné kapitulaci až 8. května 1945 ve 24.00 hod. tehdejšího času, tzv. německého letního času, to znamená v 1.00 hod. 9. května času moskevského. Hitlerovcům zbývalo tehdy pouhých 48 hodin, kterých zamýšleli využít k rychlému odsunu svých vojsk z českých zemí na západ k Američanům. Jeden z představitelů nacistické generality, Jodl, dokonce tvrdil, že díky květnovému povstání v českých zemích nebudou mít nacisté tuto kapitulaci možnost realizovat, protože čeští bojovníci proti nacizmu znemožňují provedení kapitulace, a dožadoval se toho, aby spojenci zakročili proti československým revolučním bojovníkům.

Maršal Schörner se odmítl podřídit rozkazu o bezpodmínečné kapitulaci německých vojsk a naopak, vydal rozkaz k pokračování v boji proti Rudé armádě. Jeho štáb byl tehdy v lázních Velichovky, odkud se snažil dostat přes Mladou Boleslav do prostoru Karlových Varů. Z Berlína do Prahy je více než 330 km. Cesta je přehrazená horami, jejichž přístupy a průsmyky znamenají velké překážky. Schörner tam postavil své nejlepší pěší a tankové

divize. Proto ho bylo třeba zlomit a překvapit ho mocným úderem. To se stalo v noci na 8. května, kdy sovětské tanky spěchající Praze na pomoc se probily všemi překážkami a prudkým úderem nepřítele zničily. V době od 9. do 13. května bylo zajato více než 672 000 německých vojáků a důstojníků, 30 generálů, ukořistěno 1245 tanků a samohybných děl, 902 obrněných transportérů, 4448 polních děl a více než 46 000 automobilů. Pouze Schörnerovi a jeho doprovodu se podařilo včas odletět z prostoru Žatce do Bavorska, do amerického zajetí.

Největšího horečného vypětí dosáhla všechna vojska v pražské operaci ve dnech 8. a 9. května 1945, zejména sovětsí vojáci tankových vojsk, útočících z prostoru Loun k západním okrajům Prahy. Vojáci ukrajinských frontů, kteří se podíleli na pražské operaci, vyhlásili mezi sebou soutěž, kdo dříve pronikne do Prahy a osvobodí hlavní město Československa...

Před 4.00 hod., dne 9. května, objevila se hlášení, že sovětské tankové oddíly překročily hranice Velké Prahy. Toto hlášení bleskurychle proniklo všemi štáby armád, frontů, až do hlavního velitelství.

Za nimi se řitily dvě tankové armády pod velením generálplukovníka Leljušenka a generálplukovníka P. S. Rybalka — a potom ostatní vojska 1., 2. a 4. ukrajinského frontu.

Praha byla osvobozena. Nehynoucí sláva Rudé armádě!

I na našem úseku silnice a všechny polní cesty hučí rachotem nekonečných proudů postupujících sovětských, československých a rumunských vojsk. Všichni směřují na sever, směřují ku Praze, která volala o pomoc. Fašisté, kteří se dostali do kleští dvou sovětských frontů, prchají. Někde zvedají ruce a vzdávají se, jinde se snaží stůj co stůj dosáhnout válečné zóny západních spojenců. Tanky, děla a všechna bojová technika se válí na hromadách kolem cest. Převrácená pásová vozidla, auta, dílenské vozy, sanitky a nejrůznější materiál plní příkopy, přilehlé pole a louky, zvláště kolem zatáček. Jen v lesích na Českomoravské vysočině se ještě skrývají zbytky fašistů a vysílají poslední dávky z kulometů a samopalů do oblaků prachu, které zahalují rychle spěchající kolony. Máme poslední ztráty, poslední raněné a mrtvé... Naše obvaziště se rozvinula v Boskovicích a odtud přes Letovice, Svitavy, Poličku a Chotěboř střídavě vroubila bojové cesty až do Uhřetěvesi u Prahy, aby zachytila poslední oběti druhé světové války. Uhřetěves je tedy poslední bojovou linií před Prahou — je vlastně se svým okolím prostorem soustředění našeho 1. čs. armádního sboru.

Praha, zachráněná před zničením a osvobozená nadlidským vypětím sil sovětských armád, se jen zvolna zotavovala ze svých ran, opravovala rozrušené budovy a náměstí, zničené komunikace. Silnice a postranní ulice byly rozbity tanky, vytrhanou dlažbou a barikádami. Celkově byl nedostatek potravin a nejdůležitějších životních potřeb. Na volných prostranstvích bylo plno hrobů padlých bojovníků. Zdravotné zabezpečení obyvatelstva bylo znemožněno, nikde jsme nemohli najít místo pro uložení našich raněných. Nemocnice byly přeplněny raněnými a nemocnými z pražského povstání, jichž bylo asi 20 000.

Němci okupovali všechny veřejné budovy a prostory, jako například Tyršův dům, Ženské domovy, Sanops, školy a pod., ve kterých bylo hospitalizováno asi 40 000 německých válečných raněných. Němci chtěli původně z Prahy udělat nemocniční město.

Na zdech a nárožích byla označena místa, kde padli bojovníci za Prahu. Smutný byl pohled zejména na Staroměstskou radnici a náměstí, které zůstalo ještě poznačeno bojema.

V nekonečných plánech o Praze z ní chtěli Němci udělat důležitou pevnost, vybavenou soustavou vojenských opevnění. Proto vojenští odborníci hitlerovské armády vypracovali plány výstavby opevnění předmostí na Vltavě, dále pak ochranných postavení na okraji města i ve vlastním městě. Všechny pražské mosty byly podminovány. V jednotlivých čtvrtích města byly vybudovány protitankové překážky. Počítalo se s tím, že některé čtvrti Prahy v době bezprostředního ohrožení se vyhodí do vzduchu, že z Prahy bude evakuováno asi milion obyvatel, pokud jich nebude zapotřebí na zákopové práce. Speciální jednotky zpravodajské služby wehrmachtu ukládaly ve vybraných průmyslových závodech, v dopravních zařízeních a jiných důležitých místech časované miny seřazené tak, aby vybuchovaly až po několika týdnech, po ústupu nacistických armád. Na všech stranách byla vybudována postavení dělostřelectva a pod. Prudký spád bojů ke konci války, zásluhou sovětských armád, nedovolil již nacistům realizovat tyto plány, které se původně měly uskutečnit 10. a 11. května 1945.

Bylo zajímavé, že všechna okna budov i budovy samé, zabrané pro německé raněné, byly přelepeny dlouhými papírovými pásy s červeným tiskem: „Sous la protection de la Croix Rouge Internationale.“ (Pod ochranou Mezinárodního Červeného kříže.) Kde se najednou vzal MČK a jeho mimořádná starostlivost o německé raněné?

Vždyť MČK se neozval, když Němci zrušili Český Červený kříž v době okupace a zabavili veškerý jeho majetek. Neozval se ani, když členové ČK byli vězněni a popraveni, ubíjeni v koncentračních táborech a na pochodech smrti. Neozval se, když bylo s českým lidem nelidsky zacházeno, když byli lidé vláčeni po gestapáckých vězeních, surově vyslýcháni, mořeni hladem, popraveni nelidským způsobem a zbavováni všech lidských práv! Všeobecně známý byl také výrok MČK po prohlídce koncentračního tábora v Terezíně, který MČK uznal za humanitní vězení vybavené lázněmi, kinem, vykachličkovanými denními místnostmi pro vězně a jinými kulturními zařízeními. Zapomněl ovšem dodat, že tato zařízení — pokud tam vůbec byla — sloužila pouze a výlučně gestapákům a jejich rodinám. Vězni byli namáčkáni na prýčnách v takových hygienických podmínkách, že státisíce ich trpělo řadou infekčních chorob, na které umírali. Na konci války to byl zejména nebezpečný škvřnitý tyfus a epidemie, které ohrožovaly osvobozené území. Nelidské podmínky a hrůzy Terezína jsou dodnes prokazatelné a zdokumentovány. Pouze díky pomoci českých a sovětských lékařů a jejich zdravotnických opatření bylo nebezpečí epidemie škvřnitého tyfu zlikvidováno. Legitimacemi MČK se především prokazovali němečtí lékaři

v Praze, v improvizovaných nemocnicích pro německé raněné, kteří za okupace měli na svědomí celou řadu provinění proti našim lidem. Nehledě na to měli jsme spolu se sovětskými lékaři, za situace, která vznikla v Praze podezření, že mezi německými raněnými a nemocnými se skrývalo mnoho zdravých příslušníků německé armády, kterým se již nepodařilo prchnout na západ k Američanům a kteří ještě mohli vyvolat nejrůznější komplikace uvnitř Prahy.

Chtěli jsme tehdy provést kontrolu všech německých improvizovaných nemocnic. Po žádosti a konzultaci na našem ministerstvu zahraničních věcí, které krátce před tím s vládou přesídlilo z Košic do Prahy, bylo nám doporučeno — samotným ministrem Masarykem — abychom od podobných zákroků upustili. Že MČK, jako mezinárodní humanitní organizace má právo exterritoriality a diplomatické nedotknutelnosti. Proto jsme veškerou snahu a pozornost obrátili na pokud možno rychlý odsun německých raněných z Prahy do Německa.

První pomoc osvobozené Praze poskytly sovětské armády rychlým přisunem potravin a nejdůležitějších životních potřeb. V té době přicházelo do Prahy na pomoc mnoho bojovníků z venkovských míst. Vracelo se také mnoho lidí z nacistických vězení, koncentračních táborů i z pracovního nasazení, lidí — často zbídačených lidských trosk —, kteří byli celé dlouhé dny i noci na cestách k domovu. Potřebovali vyšetření a zejména pečlivý a opatrný režim jako při dlouhém hladovění, únavě a vyčerpání. Pro všechny tyto okolnosti, které jsme zjišťovali v rámci orientačního průzkumu, nezbylo nám nic jiného, než v tehdejších místě soustředění, t. j. Uhřetěvesi před Prahou a v okolních vesnicích, rozvinout ještě jednu naše polní zdravotnická zařízení a polní obvaziště — tentokrát již opravdu naposledy — než se Praha trochu uvolní a vydechne ze svých útrap a než nás bude moci přijmout. A tak uprostřed všeobecného jásotu z vítězství a ze šťastného návratu domů rozvinujeme naposled zdravotnická obvaziště. Májový větřík si pohrává s jejich plachtovinou a všem našim zdravotnickým pracovníkům, lékařům, sanitárkám, zdravotnickým instruktorům a instruktorkám, zdravotním sestram a ošetřovatelkám se zdálo, že tyto stany přivezly s sebou domů kus historie posledních let, poslední pozdravy a pohledy všech těch raněných a umírajících, kteří jimi prošli, ale zůstali na cestě a domů nedošli.

Podle dosavadních zjištění dosahovaly při osvobození Československa celkové ztráty Sovětské armády 140 tisíc padlých a 364 000 raněných, ztráty 1. čs. armádního sboru 1947 padlých a 9065 raněných.

Zdálo se nám, že naše naposledy rozvinuté obvaziště volají ke všem našim lidem, kteří přežili válku, ba k celému lidstvu, na prahu nového života, aby nikdy nezapomněli na válku a její strašlivé oběti, jichž byli svědky.

Proto prvním a nejdůležitějším úkolem nás všech tehdy bylo a doposud zůstává, abychom bojovali proti válce všemi možnými způsoby a prostředky a zůstali vděční Sovětskému svazu a jeho lidu, který vynaložil tolik houžev-

natosti, sil a obětí v boji proti fašismu, aby otevřel novou epochu svobody pro všechny pracující světa.

17. května 1945 1. čs. armádní sbor ze Sovětského svazu nastoupil k první přehlídce a pochodu osvobozenou Prahou.

NAĎA SCHNEIDEROVÁ

História jednej fotografie

V tom čase maršal von Paulus kapituloval pri Stalingrade. Nemci zúrili. Janovu kartu zachytila cenzúra, vraj to bola šifra, alebo výsmech nemeckej armády za Stalingrad . . .

„A iné . . . iné už nič?“ vypytoval som sa ďalej so stiahnutým hrdlom. Človek si nebol istý, všade boli špicli, provokáteri. Najviac sme sa obávali slovenských vojakov nemeckej národnosti. Predtým nosili na golieroch označenie v podobe malých hákových krížov. Sovietski partizáni pri častých prepadoch vždy zajali najprv týchto, nás nechali na pokoji. Potom prišlo nové nariadenie, podľa ktorého už hákové kríže nenosili a nikto nevedel, kto je kto.

Predsa však bolo medzi nami niekoľko „skalných“, čo sme sa poznali už predtým.

„Máme tu ďalšiu zásielku,“ povedal mi jeden z tých skalných kamarátov a podal mi nadrobno zložený papier. Leták. Mal som taký istý vo vrecku, boli v ňom inštrukcie moskovského vedenia československého odboja a začínal sa slovami Klementa Gottwalda:

„Slováci, vaše miesto je v československej armáde, ktorá sa tvorí v Buzuluku . . .“

Čítať a rozširovať takýto leták — aj za to bola smrť. Kaukazské končiare sa už medzitým ponorili do hlbokkej tmy. Nastala noc, s ktorou chodievala smrť. Videl som pred sebou čudné starcove oči a počul som jeho hlas: „Ešte sa uvidíme.“

„Mali by sme už prebehnúť,“ zašepkal som. „Je najvyšší čas.“

„Najvyšší čas. No predsa treba ešte čakať.“

Sovietski vojaci boli za riekou Mijus. To sme vedeli. Nevedeli sme však, kedy presne a kam utekať.

A tak sme teda čakali na ďalšie inštrukcie. Stalo sa to už o niekoľko dní. Podvečer som sa šiel rozlúčiť s Litvinovom. Dal mi svoju fotografiu a na druhú stranu napísal adresu.

„Možno sa raz stretneme,“ povedal. Možno. Ak prežijem túto vojnu.

„Ak tam stretneš môjho syna, pekne ho pozdrav.“

„Pozdravím.“

„A nezabudni mu povedať, že ho čakám.“

Keď som od neho odchádzal, šírila sa červený súmrak a kraj bol neskutoč-

ný v tom zvláštnom svetle. Na strome som zbadal púčky. Pre mňa nastávala osudová noc, ale prírodu zaujímala iba jar.

Len aby tej noci nesvietil mesiac!

Prebehli sme až nad ránom. Kaukazské ľady sa už topili a rieka bola rozvodnená. Most bol vyhodený do vzduchu, snažili sme sa šplhať po jeho traverzách, lebo voda bola studená. Na tie minúty, ktoré boli možno aj rokmi, nikdy nezabudnem, voda trhala zvyšky mosta, pod nami to hučalo, rachotilo, boli sme ako bludičky vo veľkom duniacom a prázdnom priestranstve. Potom na nás začali strieľať Nemci. Keď som sa dostal na druhú stranu, pomyslel som si: ako dobre, že žijem. No cítil som, že sa v mojom živote začína aj čosi nové a veľké. Z desiatich sme prešli ôsmi.

Toho deviateho nepočítam. Bol to človek, ktorý to všetko zorganizoval. Už viem, prečo som si vtedy tak veľmi všimol jeho oči . . . boli to oči mladého človeka. Len brada, ktorou sa maskoval, ma vtedy mýlila. Spomínam, ako mi pri prvom stretnutí u Litvinova povedal: „Ešte sa uvidíme!”

V apríli roku 1943 sme prešli k sovietskym vojakom a spoločne sme postupovali asi dva týždne, kým prišiel rozkaz sústreďiť československých vojakov, posilniť armádu, ktorá sa formovala v Buzuluku. Rozlúčili sme sa teda s novými priateľmi, naposledy sme pili vodku, spievali pri harmonike a odišli sme do Novochooperska, kde som sa stal československým vojakom. Keď sa začala v Jefremove formovať paradesantná brigáda, absolvoval som parašutistický výcvik.

Jedného večera sme posedávali so sovietskymi vojakmi, spomínalo sa na domov a začali kolovať fotografie. Vtom jeden z červenoarmejcov vyskočí a skriekne:

„Ej, a toto odkiaľ máš?!”

V ruke držal fotografiu, ktorú mi dal Litvinov na pamiatku, tvár sa mu leskla kvapôčkami potu a oči od vzrušenia.

„On mi to dal. Viktor Alexandrovič.”

Keď som mu všetko porozprával, objal ma a s hlbokým dojatím povedal:

„Toto je môj otec.”

Vidíte, aj takéto náhody sa stávajú.

Od náhody závisel aj život. Boli situácie, keď človek ani neveril, že ešte žije. Protitankové míny, to bolo azda to najhoršie. Spomínam si na také moje druhé narodenie. Bolo to už v karpatsko-dukelskej operácii, keď sa bojovalo o každú piadť pôdy. Viedol som tank . . . a v tom zrazu priamy zásah nám odtrhol pás. Stroj bol v okamihu v plameňoch. Aj ja som začal horieť. Videl som ako veliteľ, staršina Savalin, vyskočil z tanku. Chcel som vybehnúť za ním, ale telo neposlúchalo, nevládal som urobiť jediný pohyb . . . a pritom som si s krutou jasnosťou uvedomoval, že každú chvíľu môže nastať výbuch. V tanku sme viezli muníciu a bola to len otázka sekúnd, kedy sa jej dotknú plamene. V týchto smrteľných okamihoch býva už myseľ natoľko ochrnutá, že človeku je jedno, čo bude ďalej. Ale ja som tak veľmi túžil žiť, žiť . . . ! a pritom som vedel, že musím zomrieť.

Potom som v kypiacich plameňoch zazrel staršinu Savalina a počul som, ako zručol: „Drž sa ma . . . !”

Stačil so mnou prebehnúť iba niekoľko metrov, keď tank vybuchol. Ostali v ňom dvaja kamaráti. Tiekli mi potoky slz a Savalin ma potľapkal po chrbte, ustavične hovoriac iba to isté: ničeho, ničeho . . . !

Veru, sú zážitky, ktorých silu ani čas neoslábí. Taký bol aj piaty október v štyridsiatom štvrtom, deň predtým, ako sme prišli na Duklu a s posvätným pocitom vstúpili na prvé metre oslobodenej domoviny. Bolo to v poľskej dedinke Krosno. Sedel som v izbici starého domčeka, v ktorom býval zlievač Wladislav Karwasieczki. V kúte bol opretý hraničný stĺp s československým štátnym znakom, ktorý Karwasieczki vymajstroval z plechu havarovaných lietadiel.

„Čo povieš, uhádol som ho?” vypytoval sa s rozžiarenou tvárou.

„Uhádol.”

„Robil som ho podľa fotografie.”

Ten stĺp mám v obrnenom voze odviezť na hranice . . . na tie prvé metre oslobodenej pôdy. Je to slávnostný pocit a neuveriteľná predstava.

„Urobil som ti aj kastrolik, na pamiatku,” pokračoval zlievač. A potom ustarostene dodal: „Len aby si ten stĺp šťastne dopravil.”

Keď sme sa lúčili, Karwasieczki neprítomne hľadel do diaľky a zamyslene povedal:

„Ktovie, ktorý z tých troch tam dôjde.”

Vtedy som netušil, čo znamená táto čudná veta. Dnes už viem. Poľský zlievač mal za úlohu zhotoviť tri hraničné stĺpy a každý z týchto stĺpov viezol iný bronevník.

Šťastne sa dovezol iba ten môj.

Tie dva už neprišli. Bronevníky narazili na míny . . .

Bolo to nezabudnuteľné. Cesta nebola ešte odminovaná, musel som ísť mimo nej, ale uviaznuť v blate by znamenalo smrť. Všade bola hustá hmla, skoro nič som nevidel. Mráz mi behal po chrbte a hoci sa kraj otriasal detonáciami, zdalo sa mi, že je ponorený do strašidelného ticha. Ani sa mi nechcelo veriť, keď z hmly vystúpila postava a prieskumník mi vraví: „Kamarát, si na hraniciach!”

Nebolo ľahké postaviť ten hraničný stĺp. Nemecký guľomet ustavične páľil, podarilo sa mi to až na tretí raz. Ale potom už stál pevne.

Vyhodil som do vzduchu čiapku.

Ako som už povedal, sú spomienky, ktorých silu ani čas neoslábí. K nim patria aj moje stretnutia s priateľmi z vojny — po vojne . . . s Litvinovom, Karwasieczkim, Savalinom . . . a mnohými ďalšími.

Môjmu záchrancovi staršinovi Savalinovi som vlastne svoje „ďakujem” povedal až po vojne. „Ničeho, ničeho,” vravel a opäť ma potľapkal po chrbte.

Keď som sa stretol s Litvinovovým synom, s tým, ktorý si spoznal otca na fotografii, povedal som mu:

„Dodnes počujem slová tvojho otca: aby si sa vrátil, že ťa čaká . . .”

„Vrátil som sa. Mnohí sa nevrátili . . .”

Stáli sme na námestí. Bolo tam slávnostné zhromaždenie pri príležitosti otvorenia školy, na ktoré Litvinov pozval aj mňa.

„Nesmúťme,“ povedal ticho.

Potom sa obrátil k nastúpeným dosafistom, to je ako náš Zväzarm, a zavelil:

„Teraz salvy na počesť nášho hosťa!“

Rakety vybuchovali a ľudia kričali hurá. Chcel som čosi povedať, ale nemohol som, hlas sa mi chvel . . .

MICHAL SABADOŠ

Cesta k budúcnosti

Po dočasnom zatlačení Slovenského národného povstania do hôr, aj 2. čs. brigáda odišla organizovane do hôr, aby prešla na partizánsky spôsob boja. Pochod bol neobyčajne namáhavý a smutný. Nielen preto, že výsadbári museli niesť ťažký náklad a ranených, ale hlavne preto, že museli opustiť pozície, ktoré dlho bránili. Ústup do hôr bol však jedinou cestou nádeje a budúcnosti, pre mnohých však aj cestou žiaľu a bolesti. „Bola to najťažšia a najstrašnejšia cesta, akú som kedy poznal v priebehu celej vojny,“ spomínal po rokoch Ivan Dzamko. „Mnoho ľudí zahynulo, nevydržalo to utrpenie . . . V horách bola veľká zima, stále pršalo, potom udreli silné mrazy a napadlo veľa snehu. Boli sme hladní, vysilení, ľudia cestou od únavy a hladu zomierali.“

Ivan Dzamko si nikdy nepredstavoval, že bude vojakom. Už od detstva rozmýšľal o tom, prečo jedni majú všetkého nadostač, aj keď nič nerobia, a druhí nič, hoci majú ruky zodraté od roboty. Na mnohé otázky mu odpovedali starí komunisti, na iné našiel neskoršie odpoveď sám. V roku 1939, ako 20-ročný, odišiel do krajiny soviетov. A tu, medzi sovietskymi ľuďmi, ktorí mu dali vzdelanie a prácu, začal poznávať nový svet, nový život. Keď sa začala vojna a on sa dozvedel, že sa v Buzuluku organizuje československá vojenská jednotka, prihlásil sa medzi prvými. Čoskoro sa stal veliteľom prieskumníkov. Vyznamenal sa v bojoch pri Sokolove, pri oslobodzovaní Kyjeva, Rudy, Bielej Cerkvi.

Potom prišla poddukelská zima roku 1944. Hitlerovci sa zúrivo bránia, podnikajú protiútoky, hynú, ale strach z odplaty za spálenú Ukrajinu, za vraždy starcov, žien a detí ich doháňa k fanatizmu. Tomu napomáha aj Hitlerov rozkaz udržať Karpaty za každú cenu a propaganda, že červenoarmejsci neberú vojakov do zajatia, ale každého hneď odstreli. Ivan Dzamko to dobre vie. Neraz musel polopomätených hitlerovcov, ktorí strelali do posledného náboja, vyháňať zo zákopu alebo z pivnice. Tí, ktorých so svojimi prieskumníkmi Chemincom, Hegedušom, Popovičom a Novotným vyhnal v noci zo zákopu a priviedol na štáb, nemohli ani rozprávať, od strachu im preskakoval hlas. Keď ich potom odvádzali do zajatia, nechceli veriť, že je to pravda.

Ivan Dzamko bojoval aj na Dukle. So svojimi bojovými druhmi chodieval

na prieskum, chytil „jazzykov“, zúčastnil sa mnohých bojov a mal šťastie, že okrem menších škrabancov nebol vážne ranený. Keď bolo treba do nebezpečnej akcie dobrovoľníkov, vždy bol medzi prvými.

Stávalo sa, že si ho chlapi občias žartom doberali:

„Ivan, priznaj sa úprimne, nemáš strach, keď ideš na druhú stranu?“

„Akože! Mám . . .“ odpovedal s úsmevom. „Lenže až na druhý deň, keď sa vrátim z prieskumu!“

Raz na Dukle dostal takmer nesplniteľnú úlohu. V tom čase vytvorili útočiacim jednotkám veľmi neprijemnú situáciu nemeckí ostreľovači. Naši a sovietski snajperi s nimi zvädzali urputný súboj a mnohých zneškodnili. Jeden z nich bol však zvlášť nebezpečný, ale nebolo možné ho odhaliť, dobre sa zamaskoval. Ivan Dzamko so svojimi chlapcami dlhé hodiny preležal v daždi a blate: hľadali, pozorovali. Už sa zdalo, že zákerný ostreľovač je nepolapiteľný, ale jedného dňa prieskumníci prišli na Nemcov trik. Zistili, že je skrytý v zničenom tanku, ktorý zostal v medzifrontovom pásme. Stačili dve rany z kanóna a Nemec sa viac neozval.

Prieskumníci museli riešiť aj veľa iných úloh. Odhaľovať nepriateľských pozorovateľov, vyhľadávať slabé miesta v obrane protivníka, úseky, kde boli rozložené minové polia, zátaras, drôtené prekážky a pod. To všetko museli presne zmapovať a včas hlásiť veleniu. Každá nepredvídaná prekážka nielen zdržiavala útočiacie jednotky, ale stála aj ľudské životy.

Neskôr bol Ivan Dzamko preložený k 2. čs. paradasantnej brigáde a letcky prepravený na letisko Tri duby. Prešiel ohňom boja na povstaleckom území, veľa vytrpel. Neskôr nastal ústup do hôr a čo bolo potom, som sa dozvedel až po skončení vojny.

Keď sa výsadbári presunuli do Lupčianskej doliny, začali stavať partizánsky tábor. Šiesteho novembra 1944 v podvečer 27. výročia Veľkej Októbrovej socialistickej revolúcie so zatajeným dychom počúvali správy z Moskvy. Hovoril maršal Stalin. Hovoril o posledných víťazstvách Červenej armády, o tom, že fašisti budú skoro porazení, o vztýčení víťaznej zástavy nad Berlínom. Po skončení vysielania sa slova ujal skúsený sovietsky partizánsky veliteľ, plukovník N. S. Asmolov, ktorý, ako si Ivan Dzamko spomína, povedal:

„Partizánska vojna je rýchla a pre nepriateľa prekvapivá. Je treba udrieť a skryť sa, pokiaľ možno bez strát. To vyžaduje, aby každý vojak i dôstojník samostatne riešil úlohy, na ktoré v armáde dostával rozkaz zhora. Nezakrývam, že boj bude ťažký — víťazmi však budeme my, pretože s nami ide ľud, pretože k nám prichádza Červená armáda . . . Naša cesta je cestou k víťazstvu a svetlej budúcnosti . . .“

Potom vystúpil Ján Šverma, plukovník Kratochvíl, komisár brigády Glicer a ďalší. Nehovorili dlho. A predsa ich otvorené, tvrdé a bojovné slová vlievali vojakom novú silu a vieru vo víťazstvo. Nebol to rozkaz, boli to skôr smernice pre ďalšiu bojovú činnosť, ďalší život v týle nepriateľa, v nových podmienkach.

Na druhý deň sa vybral Ivan Dzamko so svojou čatou do Križianskej

doliny. Ich úlohou bolo zistiť správy o nepriateľovi a zohnať potraviny. Pri stretnutí s našimi ľuďmi sa presvedčili, že duch povstania žije a príslušníci parabrigády si už získali v predošlých bojoch veľkú popularitu.

„Spadli z neba . . .“ hovorili o nich občania, „aby pomstili našich ľudí a priniesli nám slobodu.“

Bolo už neskoro v noci, keď sa výsadbári vrátili s dobrými správami a nákladom potravín na základňu. O dva dni boli opäť v Križianskej doline. Situácia sa však začala komplikovať. Od miestnych občanov sa dozvedeli, že v noci všetky dediny obsadili Nemci a chystajú sa proti partizánom. Bolo treba konať.

„V tejto chvíli mi stále zneli v ušiach slová plukovníka Asmolova. Partizánska vojna je rýchla, pre nepriateľa prekvapivá . . . každý vojak i dôstojník nemôže čakať na rozkazy zhora, ale musí riešiť úlohy samostatne . . .“ spomínal Ivan Dzamko neskoršie. Vtedajšiu situáciu opísal do najmenších podrobností: „Vyhľadali sme vhodné miesto a zaujali obranu. Nečakali sme dlho, okolo poludnia sme spozorovali čierne postavy, pohybovali sa smerom k nám. Odoslal som spojku k veliteľovi brigády s hlásením, že hitlerovci prečesávajú terén, a vydal som rozkaz pripraviť sa k boju. Keď sa nepriateľ priblížil asi na 200 — 300 metrov, začali sme paľbu. Ďaleko v horách hučala ozvena a niekoľkokrát znásobila našu palebnú silu. Nacisti zanechali niekoľko mŕtvych a ustúpili, prvý boj v horách sme vyhrali. Naše víťazstvo však netrvalo dlho. Asi po polhodine spustili na nás Nemci mínometnú paľbu, potom sa opäť ukázala pechota. Vyslal som ďalšiu spojku k veliteľovi brigády, aby nám poslal posily a my sme začali ústupový boj. Spojky sa nevrátili a posila neprichádzala. Dookola hučal boj, dochádzalo nám strelivo. Ustupovali sme hlbšie do lesov a počet ranených sa zvyšoval. Pred večerom začalo snežiť a snehová búrka sa stala naším pomocníkom a spojencom. Zakryla naše stopy a pretože sa hitlerovci báli ísť hlboko do lesov, prestali nás prenasledovať a vrátili sa.“

O utrpení, ale aj odvahe vojakov svedčí rozprávanie človeka, ktorý to prežil. Nepriateľ ustúpil, ale tým sa postavenie opustených bojovníkov nezlepšilo. Keď totiž dorazili na základňu, našli pri vatre jednu zo spojok. Druhá šla hľadať brigádu, ktorá sa počas ich neprítomnosti odsťahovala neznámym smerom. Vtedy ešte nevedeli, že veliteľ brigády za nimi vyslal hliadku, ktorá však nedošla, zablúdila v lese. Zostali teda sami, bez jedla — a čo bolo horšie — dochádzalo im strelivo. Z pôvodného stavu dvadsiatich piatich ľudí zostalo v jednotke osem. Niektorí padli a niekoľko nováčikov sa v lese stratilo. Lenže veliteľ musí nájsť v každej situácii riešenie!

Dzamko vedel, že kdesi za Križianskou dolinou sa nachádza kapitán Muzikant so svojou rotou. Rozhodol sa, že ho vyhľadá a spojí sa s ním. Šťastie im však neprialo, jednotku kapitána Muzikanta nenašli. Tiež sa presunula na iné, neznáme miesto. Blúdiac lesmi našli v opustenej, rozbitnej kolibe úplne vyčerpaného nadporučika Judina s manželkou, ktorí sa k nim pridali pri ústupe do hôr. Do večera ako-tak kolibu upravili a v noci sa pri vatre, po prvýkrát, odkedy boli v horách, ohriali a osušili. Ráno objavili pod sne-

hom zabitého koňa. V noci potom varili konské mäso, vo dne odpočívali. Mäso bolo tvrdé, nepoddajné ako guma, ale po trojdňovej hladovke im veľmi chutilo.

Šli dni a noci, stále snežilo a ich postavenie sa stále zhoršovalo. Napriek tomu, že vo veľkom snehu bol každý pohyb sťažený, preskúmali okolité hory. Po brigáde však nebolo ani stopy. Večerami sedávali pri vatre, spomínali na domov, na svojich blízkych, snívali o čase, keď skončí vojna, o budúcnosti. Len o jednom sa báli hovoriť — či sa toho aj oni dožijú!

Jedného dňa vyslal Dzamko dvoch vojakov do dediny. Prepadla ich však nemecká hliadka, začal sa boj. Jeden z vojakov zahynul, druhý priniesol neradostnú správu: Všetky obce obsadili hitlerovci.

Situácia sa zo dňa na deň zhoršovala. Nebolo čo jesť, trojčlenná hliadka, ktorá odišla hľadať brigádu, sa nevrátila. Zostala posledná nádej: nadporučík Judin s manželkou. Mali akési doklady, poznali dobre terén a ľudí v okolí. Odišli teda hľadať pomoc, v lese zostali už iba štyria výsadkári.

Prešiel ďalší deň a noc v napätom očakávaní. Hliadka brigády sa nevracala, od Judina neprichádzala žiadna správa. Vtedy sa Ivan Dzamko rozhodol pre zúfalý pokus: vyjsť na cestu, prepadnúť nepriateľa a získať jedlo a strelivo. V prípade, že by sa im podarilo napadnúť malú nepriateľskú skupinu alebo auto, mali ešte nádej. Táto nádej však žila veľmi krátko, asi po päťsto metroch sa zosypali do snehu. Boli na konci so silami.

Ivan Dzamko nebol žiadny nováčik, ale skúsený frontový vojak. Bol si však vedomý, že je veliteľ a musí nájsť nejaké riešenie.

Predvečerom sa úplne vyčerpaní priplazili späť do koliby. Oheň vyhasol, zápalky sa rozmočili, nemali sa už kde zohriať ani osušiť.

„Tej noci som nezažmuril oko,“ vracia sa Ivan Dzamko znovu k svojim spomienkam. „Stále som uvažoval, ako to máme robiť! Nad ránom som sa rozhodol: Správime si z ihličia *stúpačky* na nohy, aby sme sa neborili do snehu, a pôjdeme opäť na cestu. Lepšie sa zomiera v boji ako od zimy a hladu! Rozvidnelo sa. Skrehnutými prstami sme narúbali ihličie, potom začali pliesť *stúpačky* na nohy. Odrazu som vo vzdialenosti päťsto metrov zbadal pohybujúcu sa postavu na lyžiach. Nemci! Kto iný by to mohol byť? Nemusíme teda na cestu. Zaľahli sme medzi stromy a pripravili sa na boj. — Čudné bolo, že sme nevideli ďalších, zrejme nás obkľučujú — uvažovali sme.

Nečakali sme dlho, odrazu sa medzi stromami objavila Judinova manželka. Priniesla nám jedlo a dobré správy: Fašisti dolinu opustili, ona s manželom je u horára Chabana, ktorý aj nás pozýva k sebe. Naše *stúpačky* sa nám cestou veľmi zišli. Pred večerom sme boli na mieste. Chaban nás prijal veľmi srdečne. Dal sa nám najesť, umyť a po dlhých, mrazivých nociach sme zase spali v teplej izbe. Ani sa nám veriť nechcelo, že je to skutočnosť.“

Po niekoľkodňovom odpočinku odišiel súdruh Dzamko so svojou skupinou do obce Liptovský Kríž. Tu obnovili činnosť ilegálneho národného výboru, nadväzovali spojenie s ilegálnymi pracovníkmi, prostredníctvom nich sa spojili s kapitánom Muzikantom a potom i s vedením brigády. V ďalších

dňoch získavali správy o nepriateľovi, zháňali potraviny a teplé oblečenie a posielali to do hôr pre bojujúce jednotky. Táto činnosť mala široký ohlas u obyvateľstva, pridala sa k nim mládež, ktorá u partizánov hľadala pravdu a spravodlivosť. Ľudia v nich videli svoje revolučné vojsko, hľadali u nich záchranu pred okupantmi. Čoskoro sa k skupine pridalo vyše stodvadsať nových partizánov.

Partizánske dediny vtedy žili dvojakým životom. Jeden bol navonok pokojný — pre okupantské úrady — v druhom mali prvé miesto partizáni. Bol to ich domov, tu chodili oddychovať po bojoch, tu plánovali prepadnutia nepriateľských vojsk a diverzné akcie, tu mali svoj úkryt.

V ťažkom čase, v ktorom utrpenie násobila aj zima, žil ďalej duch povstania. Najmä obyvatelia chudobných horských dedín preukazovali svoju statočnosť, všestranne pomáhali partizánom, umožňovali im rozvíjať bojovú, diverznú a spravodajskú činnosť. Nezlomil ich nacistický teror a aj naďalej partizánov zásobovali a ukrývali, obstarávali lieky a pomáhali liečiť ranených. To všetko dokazovalo, že idey povstania zakotvili pevne v slovenskom ľude. O tom hovorí aj súdruh Dzamko:

„Nikdy nezabudneme na obetavú pomoc horára Chabana, na statočnosť Evy Špankovej, matky piatich detí, a desiatky ďalších odvážnych občanov, ktorí čestne plnili dobrovoľne prevzaté povinnosti aj vtedy, keď ich nepriateľ priamo ohrozoval. Pomáhali partizánom, hoci vedeli, že spolupracovať s nimi znamená smrť.“

V polovici januára 1945 došlo k spojeniu s parabrigádou. Z malej Dzamkovej skupiny vyrástol prápor vyzbrojených a na boj pripravených vojakov a partizánov. Veliteľom práporu sa stal kapitán Muzikant, poručík Dzamko politickým komisárom. Po presune do hôr začali príslušníci nového práporu bojovú a deštruktívnu činnosť, získavali správy a odosielali ich sovietskemu vedeniu. V prvej polovici februára sa jednotky 2. čs. paradesantnej brigády sústredili v okolí Ďumbiera. Front sa od nich zastavil asi 12 km, ocitli sa priamo vo frontovom pásme. Pretože situácia začínala byť kritická, vyslalo vedenie hliadky, aby nadviazali spojenie so sovietskymi jednotkami. Hliadky sa však na druhý deň vrátili. Nemohli prejsť hlbokým snehom, lebo všade boli fašisti.

Nastala chladná noc. Pod kótou Boka pri Ďumbieri sa zhromaždila jednotka kapitána Muzikanta, ktorý sa skláňa nad mapou a radí spolu s komisárom Dzamkom. Jednotka nemá strelivo ani potraviny, zásobovacie cesty sú odrezané. Vtom k nim prichádza veliteľ 2. paradesantného práporu, štábný kapitán Štrba so svojim komisárom Kováčom. Aj u nich je situácia taká istá. Vojaci sú zoslabnutí, mnohí ranení. Lekári — práporčík Artur Vlach a Ján Tlách hlásia prvý prípad týfu.

Výsadkári sa pozerajú dolu, vidia nemeckú obranu ako na dlani: zákopy, palebné postavenie delostrelectva, trasu spojovacích liniek. Vidia všetko, čo by mohlo zaujímať sovietske velenie, ktoré sa pripravuje zaútočiť na Mýto pod Ďumbierom a Jarabiu. Napokon padne rozhodnutie vyslať hliadku nadviazať spojenie a dohodnúť so sovietskym velením spoluprácu pre útok.

Jednotky dostávajú rozkaz presunúť sa bližšie k frontu. A tu dochádza k jednej z najdramatickejších situácií.

Velenie prieskumu preberá komisár 2. práporu, poručík Alexander Kováč, jeho zástupcom je rotmajster Ludvík Šmitovič. Obliekajú si maskovacie odevy a na nohy pripínajú lyže. Dzamko so skupinou výsadkárov kráčajú v hlbokom snehu za nimi. Prieskumníci sa na lyžiach rýchlo strácajú a oni kráčajú celú noc ďalej. Ráno však zistia, že sa ocitli na území medzi nepriateľským delostrelectvom a pechotou. Okolo poludnia na nich narazili nemeckí spojári, ktorí ťahali telefónny kábel. Výsadkári ich zajali. Keď sa však spojári nevracali, vyslali za nimi Nemci celú čatu. Aj tú zajali. Potom sa objavila rota maďarských honvédov. Odzbrojili aj ju, ale už sa tu vytvoril celý „zajatecký tábor“. Nepriateľ zrejme pochopil, čo sa stalo, lebo začal delostreleckú paľbu. Nastala trma-vrma, ťažko sa bolo orientovať. Na šťastie sa skoro zotmel a obloha sa zatiahla.

V noci dorazili na miesto sústreďenia všetky jednotky. Štáb sa zišiel na poradu. Rozhodlo sa, že ráno musia prelomiť nepriateľskú obranu.

„Tá noc bola strašne dlhá, nekonečná,“ spomína po rokoch generál Ivan Dzamko. „Sedeli sme v snehu, v treskúcom mraze a prežívali zvláštne pocity. Boli sme doma, vo vlastnej krajine, ale okolo nás sa nachádzal nepriateľ.“

Napokon nastalo ráno 19. februára 1945. Zaútočili sme a paľbou všetkých zbraní sme si *prebijali cestu do budúcnosti*. Keď sa rozvidnelo, ocitli sme sa v objatí sovietskych vojakov. Stisky rúk, smiech, ale po neoholených tvárach stekajú aj slzy. Takéto stretnutie býva len raz v živote.“

Keď sa skončila vojna, každý začal rozmýšľať o svojom uplatnení v ďalšom živote. Ivan Dzamko, vtedy mladý poručík, sa rozhodol pre vojenské povolanie. Bolo treba budovať novú armádu, ale aj sa učiť, frontové skúsenosti už nestačili. Úspešne absolvoval Vojenskú akadémiu v Hraniciach, potom sa stal veliteľom pluku.

V šesťdesiatych rokoch ho odoslali do Vojenskej akadémie generálneho štábu Sovietskej armády. Keď sa vrátil, čakala naňho divízia, najprv motostrelecká, potom tanková a hodnosť generála. Vojaci i veliteľský zbor si ho obľúbili a vážili.

Súdrh Dzamko bol skutočne skvelý človek, komunista, odvážny vojak, nositeľ vyše dvadsiatich sovietskych a československých vysokých štátnych vyznamenaní. Celý život venoval všetky svoje sily budovaniu ČSLA, okrem toho zastával verejné funkcie. Aktívne pracoval vo Zväze protifašistických bojovníkov, v telovýchovných a športových organizáciách.

Po čase sa začali prejavovať následky vojnových útrap, generál sa však nevzdával. Stal sa zástupcom veliteľa Východného vojenského okruhu a členom Vojenskej rady. Ešte dlho odovzdával mladým veliteľom svoje skúsenosti.

Generál Ivan Dzamko dnes už nie je medzi nami. Zomrel náhle, neočakávané. Ale všetko, čo sa vtedy zrodilo v boji, na dlhej frontovej ceste, k čomu aj on nemalou mierou prispel, prináša svoje plody.

MICHAL SABADOŠ

Tri osudy

Zasneženým priestorom letia sane. Kočiš poháňa kone od frontovej línie ku Charkovu. Už druhý deň bijú hitlerovcov pri Sokolove spolu so sovietskymi vojakmi i Čechoslováci. Všetci bojujú statočne. Tí traja, čo ležia vzadu na saniach, sa dívajú smrti do očí. Ale dnes jej unikli. Kočiš poháňa kone. Ponáhľa sa do poľného lazaretu, aby tam ošetrili raneného poručíka Františka Kráľa, odvážneho veliteľa protitankových strelcov. V noci priniesol z bojiska a zachránil dvoch ranených spolubojovníkov. Pri tejto odvážnej akcii bol i on sám ranený. Kočiš sa ponáhľa, aby ošetrili desiatnika Rastislava Proudka z Moravy. Celú noc sa plazil v snehu a niesol na chrbte raneného priateľa, i keď bol sám ranený. A kone uháňajú, aby lekári zachránili život Jožkovi Řepíkovi — chlapcovi, ktorý by sa chytil za pasy aj s medveďom.

V dedine Babaj prekladajú ranených na voz a idú hľadať nemocnicu. Kto však v tej trme-vrme zaručí, kde presne leží? Dnes je tu, ale za niekoľko hodín sa môže odsťahovať.

Kočiš poháňa kone, ale odrazu zahučali nepriateľské lietadlá, zasvišťali bomby. Črepina si nevyberá. Proudek bol znova ranený a ranený bol aj kočiš.

Ale dobrí ľudia pomohli. Vymenili kočiša, striedajú kone a tie idú ďalej. Zostáva nádej, že v Charkove nájdú vojenskú nemocnicu a bezpečie. Došli do mesta, ale tu je hotové peklo. Výbuchy bômb ničia ulice, domy. Kone sa znovu plašia. Lietadlá odleteli, prach sa zdvihol, kočiš zastavil. Naproti ide staršia žena s dcérou.

„Prosím vás . . . hľadáme nemocnicu!“

„Nemocnicu odsunuli,“ odpovedá tichým hlasom žena. „Ale je tu ošetrovňa . . . keby ste tam . . . I my tam bývame, pomôžeme . . .“

Už nezostáva ani nádej.

Ošetrovania sa ujíma devätnásťročná Tamara Kovpaková, komsomolka. Ich byt je nad prízemím, tam kde je aj ošetrovňa.

Plynú hodiny a dni. Charkov sa bráni hrdinsky. Poručík Kráľ ide na veliteľstvo obrany a hlási generálovi Belovovi: „Moji dvaja spolubojovníci ležia ťažko ranení v ošetrovni, ja sa hlásim na obranu mesta.“

„Vot bojec,“ objal generál Kráľa. „Až budeme potrebovať, zavoláme. Ale najprv sa musíš uzdraviť. A na spolubojovníkov nezabudneme.“

V noci 17. marca 1943 ich nakladajú do nákladného auta a odvážajú do tyla. Tamara máva na rozlúčku. Oči má plné slz.

Transport s ranenými ušiel len pár kilometrov. Po výbuchu bomby sa Proudek našiel na kope dreva, hľadá kamarátov. I tí prežili. Nad ránom sú znova v ošetrovni v Charkove. O šiestej prichádza Tamara. Keď zbadala ranených, zľakla sa . . .

„Chlapci, vy ste tu? A Nemci sú už vo vedľajšej ulici. Čo s vami?“

Beží po kamarátku Gaľu. Najskôr odniesli Proudeka do bytu Stolenkovcov, potom berú Kráľa. Řepíka už odniesť nestačili. S ťažkým zranením — poškodenou chrbticou — sa nevládze ani pohnúť. A ani o to nežiada. Chce len dve veci. Aby ho odtiahli za dvere a podali mu samopal.

O chvíľu prichádzajú Nemci. V miestnosti zarachotila strelba. Najskôr padli štyria Nemci, potom . . .

Vojak Jozef Řepík, príslušník 1. čs. samostatného poľného práporu zahynul ako hrdina. Proudek zostal ukrytý v Charkove. Poručík František Král, interbrigadista, odvážny veliteľ, vojak — komunista v obklúčenom meste dlho nevydržal. I keď nebol ešte celkom zdravý, opustil mesto a jedného dňa sa objavil medzi svojimi chlapcami v Novochoopersku.

V novembri 1943 útočí 1. čs. brigáda na Kyjev. Ako prví zasahujú do boja naši delostrelci. Medzi nimi aj poručík Král vo funkcii veliteľa delostreleckej batérie.

Horia domy, zo všetkých strán sa strieľa. Kráľovi delostrelci si kliesnia cestu. Chlapci sú unavení, ale veliteľ sa ponáhľa. Len rýchlo! Batéria postupuje za útočiacimi jednotkami v prvom slede a priamou paľbou ničí nepriateľské opevnenia. Fašisti vychádzajú s rukami nad hlavou a slovami „Hitler kaput! Ja nestrefat!“ Král posielala po sovietske strážne, aby ich prevzali, a s odporom sa odvracia. Prichádzajú červenoarmejci a mohutný seržant — Sibírčan len stručne povie: „No, pošli, davaj vperiod!“ Potom sa usmeje na Kráľa a kývne hlavou k chlapcom: „Molodci rebiata . . .!“ Král má radosť, že nedošlo k žiadnym stratám, ale bojovať treba ďalej. Na druhý deň sa víťazná bitka o Kyjev končí.

Prišli ďalšie boje pri Vasíľkove, boj o Rudu. Na Nový rok 1944 stojí Král so svojou batériou na výšine západného brehu rieky Ros pri Bielej Cerkvi. Odrazili tri nepriateľské útoky ešte predpoludním. Nasleduje krátky odpočinok. Popoludní sa objavujú nepriateľské tanky.

„Zastrieľať!“ nariaďuje Král.

Dlhá . . . krátka . . . a prvý tank je zasiahnutý. O chvíľu druhý. Tak to ide dvadsať minút. Hlavne sú rozpálené. Chlapci sa činia, majú radi svojho veliteľa. Nesklamú ho. Tankový útok nepriateľa bol zastavený. Ale v okamihu, keď delostrelci vystreľovali novoročné salvy, z jedného tanku vyletel plameň a zasiahol pravé krídlo obrancov kóty. Ozval sa výbuch. Poručík Král je ťažko ranený.

Straty, ktoré Kráľova batéria spôsobila Nemcom boli veľké. O tri dni neskôr, keď sa boje o mesto skončili, mohli chlapci zostaviť ich zoznam: jeden ferdinand, dva palebné zruby, jedna mínometná batéria, sedem ťažkých

guľometov, štyri odrazené protiútoky pechoty s podporou tankov. Medzi zničenými tankami je i ten, z ktorého posledný výstrel zasiahol poručíka Kráľa. Tank zničil slobodník Šelemba svojou štyridsaťpäťkou.

Řepík s Kráľom zahynuli. V Charkove zostal len Rastislav Proudek. Preniesli ho do bytu Kovpakovcov. Rana na nohe sa mu ťažko hojí, nemôže chodiť. Lieky sa nedajú zohnať. Všade sú Nemci. Anna Michajlovna mu varí bylinné odvary, Tamara ho ošetruje. Po nejakom čase môže Proudek chodiť pomocou barlí. Neskôr mu obstarajú preukaz a môže chodiť i do mesta. Ale jedného dňa dostáva Tamara dôvernú správu. Rozšírilo sa, že ukrývajú cudzieho vojaka. Proudek sa včas sťahuje k priateľovi Nikolajevovi. V byte Kovpakovcov robia domovú prehliadku, no bezvýsledne, stopy sú zahladené. Ale Tamaru odvliekli. Čaká ju dlhá cesta do koncentračného tábora.

8. septembra 1944 sa začína boj na Dukle. V ohni a dyme, po boku červenoarmejcov postupujú i naši vojaci. Medzi nimi aj veliteľ čaty Rastislav Proudek so svojimi chlapcami. Pri Sokolove sa bránili, z Charkova museli ustúpiť, ale teraz útočia, postupujú vpred . . .

Keď nastane tmavá noc, spomína Rastislav Proudek na Annu Michajlovnu a jej odvalu, na Tamaru, na mladého sovietskeho poručíka. Vbehol vtedy do lazaretu spotený a vzrušený. „Chlapci, Čechoslováci, pomôžte! Mám tu nemecký guľomet, ale čosi mu chýba, vyznáte sa v ňom? Každá hlaveň je dnes dobrá . . .“

Proudek sa dvíha na ležadle a prezerá guľomet. V Brne pracoval v Zbrojovke, vyzná sa v tom. Keď pred večerom počuje na okraji mesta zvuk guľometu, Tamara mu s nadšením oznamuje, že je to ten, ktorý opravil. „Vidíš, aj tu bojuješ.“

Sily sú však nerovné, mesto opäť dobývajú fašisti. Nemci odvážajú chlapcov budovať opevnenia na Dnepre. Jedného dňa sa dostáva medzi nich aj Proudek. Ale nakrátko. Zoznámil sa s istým učiteľom z Charkova. V noci sa rozhodli utiecť do Záporožia. Učiteľa chytili, Proudek sa zachránil. Dočkal sa aj oslobodenia. Potom dlho hľadal svoju jednotku. Vyrozprával všetko, iba o Tamare nevedel nič. Načo jatriť otvorenú ranu.

A už je zasa v boji. Vracia dlh fašistom za Řepíka, Kráľa, Tamaru, za umučených a popravených, za svoju rodnú zem. Bojuje pri Machnówke, na kóte 534, dobýva Duklu, vyháňa fašistov z Hyrowej hory, z Barwinku.

Už sa bojuje na našom území a Proudek je stále medzi prvými. Pri Nižnom Komárniku, v boji o Obšar bol však znovu ranený. A opäť sa takmer opakuje „charkovská cesta“. Najprv na chrbte kamaráta a na voze, potom poľná ošetrovňa, operačný stôl, vojenská nemocnica vo Lvove a doliečenie v Strednej Ázii. Kým vyzdravel, vojna sa skončila.

V lete 1945 prichádza Rastislav Proudek domov do Rakvíc. Matke vypadla motyka z ruky, keď ho uvidela v záhrade.

„Rasťo, synček môj, ty žiješ? A ja som ťa už oplakala,“ vraví a objíma syna. Po zvráskavenej tvári tečú slzy radosti a dojatia.

Proudek jediný žije z „charkovskej trojice“. Na ukrajinské dievča Tamaru

nemôže zabudnúť. Píše do Charkova, ale poštár mu nosí listy späť. „V go-rode Charkove adresat ne proživajet . . .“

Matkino srdce vie všetko, nič mu nezatajíš. „Keď ju raz stretneš,“ vraví jedného dňa Rastovi, „odovzdaj jej tento prsteň. Povedz, že jej ho dávam z vďaky . . .“

Tamara po oslobodení z koncentračného tábora pracuje v sovietskej nemocnici v Berlíne a domov sa vracia až koncom roku 1946. Z Charkova sa sťahuje do Kyjeva, vydáva sa a teraz sa volá Vovkobožniková. Rada by vedela, čo sa stalo s Proudkom, čaká správy z Československa, ale tie neprichádzajú. Rozhodne sa napísať sama. Chce vedieť, či je Rasťo živý, ale aj jej sa listy vracajú s poznámkou: „Adresát neznámy.“ Hľadá teda spojenie prostredníctvom zastupiteľského úradu.

Proudek však v Rakviaciach nežije, odsťahoval sa do Brna. Pracuje tam ako montér v závode Októbrovej revolúcie, domov príde len na skok. Tamara píše znovu a tentoraz list do Rakvíč došiel. Aby sa nestratil, položila ho matka do modlitebnej knižky. „To keď príde Rasťo . . .“ List v knižke ostal. Matka umrela, o liste z Kyjeva nik nevie. Až po niekoľkých rokoch . . . Rasťo sedí v izbičke, prehrabáva sa v zásuvkách a zrazu z knižky vypadne list!

„ . . . možno, že si ešte spomínate na marec 1943, na Charkov, na Tamaru a priateľku Gaľu, na jej matku . . . Veľmi by sme si želali vedieť, ako sa Vám vodi. Veľmi často na Vás spomíname . . .“

V liste bola aj prosba, že ak sa Proudek nevrátil, aby príbuzní oznámili, čo sa s ním stalo.

V lete 1962 sa ponáhľa Proudek so svojou manželkou do Bratislavy za Tamarou, ktorá tu prišla ako turistka. Ale vlak meškal a Proudekovci sa oneskorili. Keď prišli do hotela, Tamara tam nebola. Čakala, keď však nikto neprichádzal, domnievala sa, že Proudekovci nemohli pricestovať a tak odišla. Rastislav Proudek sa nevzdáva, čaká. Odskočí si kúpiť balíček cigariet. Jeho manželka sedí v hale, obzerá si ľudí. Tá vysoká . . . podľa fotografie by to mohla byť . . .

Spýta sa: „Tamara z Kyjeva?“

Keď sa Proudek vracia, ženy sa už rozprávajú. Stretli sa po devätnástich rokoch.

O rok neskôr vítajú Tamaru a jej matku Proudskovi rodáci a prijímajú ich za čestné občianky Rakvíč. V Prahe im armádny generál Ludvík Svoboda odovzdáva Sokolovskú medailu za pomoc raneným československým bojovníkom.

Proudek odovzdáva Tamare zlatý prsteň, ktorý jej darovala matka za záchranu syna.

MICHAL SABADOŠ

Od pechoty k letectvu

Čas sa nezastaví, každým rokom nás vzdäľuje od udalosti, ktoré sa odohrali na Dukle v jeseni 1944. Od udalostí, ktoré vošli do dejín československého a sovietskeho ľudu ako symbol ich družby a nerozborného priateľstva.

Odtiaľ, od Dukelského priesmyku, víťazným krokom prichádzala sloboda, ktorú v ťažkom boji s fašistami priniesli sovietski a československí vojaci. Bok po boku tu bojovali za spoločný cieľ. Bolo ich veľa, čo prelievali krv za našu slobodu. Tisíce. Desiatitisíce. Čo sa však s nimi stalo? Aký bol ich ďalší osud?

Spomenieme aspoň jedného z nich — poručíka Nikolaja Mojsejeva.

Keď svitol opäť nový deň, všetko sa opakovalo. Opäť ho odvážali na operačný stôl, rany sa nehojili. V noci kričal, budil sa spotený, s treštiacou hlavou. V myšlienkach znovu prežíval tie trpké hodiny pod Duklou. Ležal prestrelený guľometnou dávkou, život z neho unikal a vojak z jeho roty, takisto ťažko ranený, čo ležal vedľa, povedal:

„Zafajčíme si, poručík, aspoň dva dymy, aj tak sú už naše posledné . . .“

Padal drobný, novembrový dážď. Naokolo dunel front. Cítil, že nastáva koniec.

Keď sa v poľnej ošetrovni prebral z bezvedomia a zbadal, že nemôže pohnúť nohami, zúfalo kričal, aby mu dali pištoľ, že sa zastrelí. Zdravotné sestry i operujúci chirurg ho utešovali, že bude žiť. Potom ho previezli do tyly, do vojenskej nemocnice vo Lvove. Tam ho operovali ešte raz. Ale keď si pomyslel na budúcnosť, prepadával zatrpknutiu a beznádeji. Bol príliš mladý, aby vedel toľko trpieť.

Nikolaj Grigorjevič Mojsejev pochádzal zo sibírskej dediny Mamonova. Jeho otec bol železničiarom. Svojho syna dal vyučiť za kinooperátora. Často mu vravieval: „Šíriť kultúru, synček, je ušľachtilá vec.“

Nikolaj robieval svoju prácu rád, hoci v hĺbke duše sníval o niečom inom: o tom, že až vyrastie, stane sa letcom. Zatiaľ bol však spokojný. Na svojom vraníkovi obchádzal všetky okolité auly a dediny.

Keď sa začala vojna, býval s rodičmi v meste Telgár, po vojne pomenovanom na Panfilov, a odtiaľ odprevádzal otca na front. Za tri mesiace dostali správu — otec padol pri Moskve. Prišiel rád na Nikolaja, aby ho zastúpil. Nedostal sa však k letectvu, ako žiadal, zaradili ho k pozemnému vojsku.

Absolvoval pechotné učilište, presnejšie iba 6-mesačný kurz. Vtedy nebol čas na dlhé vysedávanie v školských laviciach, ozajstnou školou bol front. Čoskoro sa mladý veliteľ čaty poručík Mojsejev ocitol vo víre vojny. Prešiel mnohými bojiskami, okolo neho hynuli ľudia, iní boli ranení, ale na ich miesta prichádzali ďalší. On však mal stále akosi šťastie, guľka ho ani neškrabla.

„Nikolaj, ty si čarodejník,” vravievali žartom jeho spolubojovníci. „Ako to robíš, že sa ti všetky guľky i črepiny vyhýbajú?”

„Naopak,” odpovedal s úsmevom, „ja sa vyhýbam im . . .”

„Akože . . . ?”

„Nuž tak, kľučkujem ako zajac. Behám medzi guľkami a črepinami.”

Keď začala karpatsko-dukelská operácia, mal hodnosť poručíka a velil streleckej rote. Ani tu ho neopúšťalo bojové šťastie. Zúčastnil sa všetkých bojov, stále bol vpredu, medzi útočiacimi jednotkami; velenie ho poverovalo najnebezpečnejšími úlohami. V tom čase sa na jeho prsiach skveli Rad Veľkej vlasteneckej vojny, Rad Červenej hviezdy a niekoľko ďalších vyznamenaní.

Už sa bojovalo na území Československa. Zdalo sa, že vojaci sa už-už dostanú z karpatských hôr a prebijú sa na riekku Ondavu. Ale potom prišla tá osudná chvíľa.

Dvanásteho novembra viedol poručík Nikolaj Mojsejev svoju rotu do útoku na obec Nižná Pisaná pod Dukelským priesmykom. A tu z fašistického guľometu dostal dávku do nôh — pre poručíka Mojsejeva sa vojna skončila. Súčasne sa však rozplynuli aj sny stať sa letcom.

Smutný a bolestný bol návrat mladého poručíka z frontu. Po zdĺhavom liečení sa domov vrátil o barľách. A teraz už nie na vraníkovi (aj ten bol na fronte), ale na oslovi Dimkovi chodieval po dedinách a osadách s putovným kinom. Nikolaj Mojsejev sa však nechcel vzdať svojich plánov. Čím dlhšie rozmýšľal, tým viac sa v ňom upevňovala túžba dostať sa k letectvu. Ale ako to urobiť, aby obstál pred komisiou?

Pri skúškach do leteckého učilišťa sa dopustil prvého podvodu vo svojom živote — poslal k chirurgovi miesto seba kamaráta. Inak by nikdy nevyletel k oblakom. Letecké učilište navštevoval v Krivom Rogu. A tu sa zoznámil s veľmi zvláštnym dievčaťom — Galinou. Tá zvláštnosť priam bila do očí — dievča bolo úplne šedivé. V roku 1942 jej pred očami fašisti zastrelili otca, komunistu, starého pracovníka Kirovského depa.

Prešli roky. Hrdina od Dukly bol vynikajúci aj v škole. Do Alma-Aty sa vracal s titulom pilot, a už aj s Galinou. Dávny sen z detstva sa stal skutočnosťou.

V roku 1954 sa sovietska vláda rozhodla uskutočniť grandiózny plán — zúrodniť celinu. Rozhýbal sa obrovský stroj. Jedným z dôležitých koliesok tohto stroja sa stal i Nikolaj Mojsejev so svojim AN-2. Lietal s vtedajším tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Kazachstanu Leonidom Iljičom Brežnevom. Ten naňho vo svojej knihe Celina spomína: „Páčila sa mi posádka lietadla, veliteľ Nikolaj Mojsejev, druhý pilot Mubin Abi-

čev a palubný mechanik Alexander Gruglikov. Ako som sa presvedčil, boli títo moji stáli spoločníci skvelými majstrami vo svojom odbore . . .”¹

Nikolaj Mojsejev, ktorý sa vrátil z dukelského bojiska s barľami, nalietal so svojou „Anuškou” nad celinou dvadsaťtisíc hodín. To sú takmer tri roky nepretržitého pobytu vo vzduchu. Všetko bez jedinej havárie, hoci mnohokrát štartoval a pristával priamo v teréne.

Dnes dukelský hrdina a prvý pilot celín, Nikolaj Mojsejev, pripravuje mladých letcov. Pri kormidle „Anušky” je aj Mojsejevov mladší syn a jeho starší syn pilotuje rýchly JAK-40. Nikolaj Mojsejev je už v lietadle len ako cestujúci. Ale na to, čo bolo, nezabúda. Často spomína na celinu a na Duklu, lebo obidve miesta určili jeho životnú cestu.

Žena so statočným srdcom

Ženám nepatrí do rúk puška, ale vtedy, v tých ťažkých časoch sa hlásili aj naše ženy do boja. Jednou z nich bola aj Anička Fircáková. Zachránila veľa ranených vojakov prvej línie.

Vyrástla vo veľmi ťažkých pomeroch. Otca nepoznala, o štvorčlennú rodinu sa starala iba matka. Návšteva školy bola pre ňu vždy veľkým sviatkom. Už v detstve pracovala u bohatých sedliakov, poznala biedu a odriekanie. V roku 1939, keď sa Sovietska armáda približovala ku Karpatom, odišla ako osemnásťročná hľadať šťastie do krajiny Sovietov. Vtedy prvýkrát poznala, čo je rovnoprávnosť, sloboda, práca, úcta k človeku. V práci si ju dievčatá obľúbili, pozývali ju do svojich rodín, chodievala do klubu mládeže, na výlety.

Potom sa začala vojna. Mierový život vystriedal smútok a bolesť.

V meste bola vojenská nemocnica, v ktorej sa liečili ranení červenoarmejci. Anička Fircáková s dievčatami ich často navštevovala. Každá si zobrala nad niektorými „patronát“. Prinášali im potraviny, tabak aj správy. Snažili sa zmierniť ich bolesť. Jedného dňa sa „jej“ pacient cítil veľmi zle, stratil veľa krvi. Anička Fircáková vedela, že nemocnica zápasí s nedostatkom krvi, preto mu bez váhania ponúkla svoju krv.

V roku 1942, keď sa dozvedela, že sa na území Sovietskeho zväzu začína vytvárať československá vojenská jednotka, neváhala a vstúpila do jej radov. V lete 1943 už vo vojenskej rovnošate odchádza do Novochooperska. Po absolvovaní krátko kurzu ju zaradili k zdravotníckemu práporu. S ním je spojená vojnová cesta mladučkej Anny Fircákovej od Novochooperska až do Prahy.

Keď som sa opýtal na jej dojmy a zážitky z tohto obdobia, začala:

„Predovšetkým si s úctou spomínam na dobrosrdečných sovietskych ľudí, medzi ktorými som v tyle i na fronte prežila takmer päť rokov. Na ich konanie, priateľskosť, statočnosť. Nikdy neprestanem milovať a ctíť si tých, ktorí nás učili bojovať a víťaziť. A spomienky na boje o Duklu? Tie sú najstrašnejšie. Ešte dnes, po desaťročiach, sa mi úzkosťou zvierajú srdce. Z tých ťažkých chvíľ mi navždy zostávajú v pamäti na smrť unavení a doráňaní chlapci. Mnohí nás prosili: Keď prežijete túto vojnu, nedopusťte, aby sa také niečo opakovalo! S úctou si spomínam na sovietskych vojakov. Ich bez-

prostredná blízkosť nám dodávala sily. Spolu s nimi sme statočne znášali únavu námahavých a dlhých pochodov, ťažkého života. Často nám pomáhali aj pri odsune ranených. My tiež sme prirodzene pomáhali zachraňovať ranených sovietskych vojakov. Na čo si najradšej spomínam, pokračovala Anička Fircáková „je deň víťazstva a ukončenie vojny. Prežívali sme vtedy všetci neopísateľnú radosť a zároveň aj pocity hlbokého žiaľu. Spomínali sme na tých, ktorí sa tohto šťastného dňa nedožili a hľadeli na tých, ktorí ležali na lôžkach s bledými tvármi, poznamenaní blížiacou sa smrťou. Plakali sme nad nimi, ale pomôcť sme im nemohli. Vtedy som sa zaprisahala, že budem brániť mier a po celý svoj život sa starať o zdravie ľudí.“

Vojna sa skončila, nastali mierové dni. Už na jeseň preberá Anna Fircáková v Prahe členskú legitimáciu komunistickej strany. Vtedy ešte slúžila v armáde. Vstúpiť do komunistickej strany považovala za svoju prvoradú povinnosť.

„... keď sme stáli pred bojom pred veliteľom a on hovoril o nebezpečenstve nadchádzajúcej akcie,“ rozpráva teraz, spomínajúc na vojnové časy, „vždy bolo tak, že ako dobrovoľníci sa hlásili na nebezpečnú akciu hlavne komunisti. Často som počula rozprávať svojich sovietskych bojových druhov-komunistov o ich živote, o sovietskej krajine. Nikdy neváhali ani na sekundu, keď šlo o slobodu ich zeme. Stali sa pre mňa vzorom.“

Anička bola vždy cieľavedomá, energická. To, čo chcela, dosiahla. Predovšetkým usilovnou a obetavou prácou. Svoj voľný čas venovala vzdelávaniu: schôdze, prednášky, politická práca. Vysvetľovala význam Košického vládneho programu a dôležitosť jeho plnenia, rozprávala o socializme, o Sovietskom zväze, o význame nášho priateľstva s ním, o záruke bezpečnosti našej socialistickej spoločnosti. Za svoju prácu, úprimnosť a otvorenosť získala prirodzenú autoritu — všetci si ju obľúbili. Obvodný výbor sa mohol na ňu vždy plne spoľahnúť. Pripravuje sa na svoje budúce povolanie. Život jej však plynie inou cestou. Stáva sa manželkou svojho spolubojovníka, nadporučika Michala Fircáka. V roku 1946 obaja demobilizujú a odchádzajú pracovať do poľnohospodárstva v českom pohraničí. Pohraničie zápasilo v povojnovej dobe s mnohými problémami, najväčším však bol nedostatok pracovníkov. Vydrancované, opustené územie čakalo na prácu obetavých a vytrvalých ľudí. Prichádzali, ale nie všetci obstáli. Život sa tu s nikým nemaznal. Fircákovci sa však pustili do práce s elánom: Michal Fircák bol účtovníkom na štátnom majetku, jeho manželka vedúcou živočíšnej výroby.

Nastávajú slávne dni po februári 1948. Veľa ľudí je dezorientovaných, ale Anička pochopila skôr, ako mnoho ostatných, podstatu revolučnej premeny. Vystupuje na verejnosti, vysvetľuje program Gottwaldovej vlády, aktívne pracuje v jednotkách Ľudových milícií. Ľudia ju počúvajú, veria a dávajú jej svoju dôveru v Akčnom výbore Národného frontu.

Prišli roky naplnené prácou, funkciami, verejnou činnosťou, starostlivosťou o rodinu. Súdružka Fircáková neľutuje námahu ani čas. Uprostred najaktívnejšej práce sa začínajú ozývať následky vojnových útrap. Odchádza

spolu s rodinou do Františkových Lázní a tu nastupuje do práce vo vojenskom liečebnom ústave. Pracuje a zároveň sa lieči; odovzdáva svoje bohaté vojnové skúsenosti mladším, učí ich.

Súdružka Anna Fircáková, nositeľka dvanástich sovietskych a československých vyznamenaní, matka troch synov, vzorná pracovníčka Ministerstva národnej obrany, je dnes už na zaslúženom odpočinku. Žije stále v meste Františkovy Lázně.

Prežila tu mnoho pekného, bola svedkom dôležitých historických premien našej spoločnosti. Zúčastňovala sa združstevňovania dediny, zapájala sa do politickej a verejnej práce, pomáhala chorým vracat zdravie. Ani teraz nezaháľa. Aktívne pracuje vo Zväze protifašistických bojovníkov, Zväze českých žien, medzi mládežou.

Na besedách sa jej často pýtajú, aké to boli časy. A ona rozpráva o vojne, ale aj o mieri, o tom, ako sa rodila naša sloboda.

Súdružka Anna Fircáková bola príslušníčkou 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, prešla dlhú frontovú cestu od Novochoperska až do Prahy. Aj ona sa ako mnoho iných žien zaslúžila o víťazstvo a mier na celom svete.

MICHAL SABADOŠ

Príklad umelca — bojovníka

Dukelský cintorín padlých československých vojakov je pamätník z kameňa a ocele. Okolo sú vojenské hroby. Ležia v nich mladí vojaci, muži v rozkvetení síl i šedovlasí otcovia. Medzi nimi významný český skladateľ, poručík Vít Nejedlý, umelec-hudobník, bojovník, ktorý svoj talent, celú svoju tvorbu a životnú aktivitu postavil do služieb ľudu. Jeho dielo sa tiež stalo zbraňou v boji za oslobodenie našej vlasti i v zápase za jej socialistické perspektívy.

Živým prameňom progresívnych národných tradícií, socialistickej orientácie, ušľachtilých internacionalistických ideí bolo prostredie, v ktorom Vít Nejedlý vyrástol. Jeho otec, profesor Zdeněk Nejedlý, významný český historik, muzikológ, estetik, pedagóg a publicista, zasahujúci takmer do všetkých spoločenských oblastí, sa stal jednou z ústredných postáv českej marxisticko-leninsky orientovanej inteligencie.

Mladý Vít Nejedlý hlboko precítil význam sociálnej funkčnosti umeleckej tvorby, na čo tak výrazne upozorňoval vo svojich dielach i publicistických vystúpeniach jeho otec. Čoskoro našiel svoje miesto vo fronte tvorivých umelcov, ktorých dielo sa stalo zbraňou v boji za nový sociálne spravodlivý svet.

Rozsiahla je aj tvorivá aktivita Víta Nejedlého. Písal hudbu symfonickú, vokálnu i komornú, upravoval ľudové piesne. V roku 1938 dokončil tvorbu opery Tkáči, pôsobil aj ako organizátor hudobného života. Toho istého roku narukoval. Základnú vojenskú službu vykonával v Terezíne, ale len do nacistickej okupácie 15. marca 1939.

Po okupácii emigroval Vít Nejedlý s rodičmi do Sovietskeho zväzu. Po celý čas neúnavne bojoval proti fašistickým okupantom. Na jar 1943 sa stal príslušníkom 1. československej brigády v Novochopersku. Tu sa začína jeho frontová cesta domov, do vlasti. Vít Nejedlý bol skvelý človek, medzi vojakmi veľmi obľúbený: skromný, veselý, zapálený pre hudbu. A tú naši vojaci potrebovali práve tak ako zbrane a bojové odhodlanie.

V Buzuluku pôsobila čata pod velením rotného A. Kačerka, ktorej dychový orchester — aj keď nepočetný — bol veľmi obľúbený a často vystupoval pri rôznych príležitostiach: väčšina jeho príslušníkov potom odišla na front.

Po príchode Víta Nejedlého do Novochooperska však nastali vo vojenskej hudbe zmeny. Vít Nejedlý dal dokopy pomerne veľké hudobné teleso, ktoré malo 50 až 60 členov. Musel začínať od základov, pretože veľa ľudí sa z frontu do súboru nevrátilo. Vo „vojnovom“ každodennom živote sprádzali vojakov aj piesne. Našli sa medzi nimi niekoľkí, ktorí okrem samopalú ovládali aj hudobný nástroj. Pod vedením Víta Nejedlého boli v polovici mája 1943 už natoľko zohratí, že bolo možné hovoriť o súbore. „Vítazstvo bude naše“, znel symfonický pochod ich dirigenta.

Veliteľ 1. čs. armádneho zboru, generál Ludvík Svoboda, mal osobnú zásluhu na vzniku súboru a veľmi si na ňom zakladal. Súbor aj skutočne plnil to, čo od neho generál Svoboda očakával — združoval vojakov, stmeloval ich, upevňoval puto s domovom, posilňoval ich vlastenecké a internacionálne cítenie, pomohol im uvedomiť si za čo bojujú a dodával im v tomto boji sily. Vo vzťahu k sovietskym vojakom a občanom bol orchester Víta Nejedlého vyslancom generála Svobodu, a tí ho aj tak prijímali.

Sovietski občania mali veľmi radi české a slovenské národné piesne. Charakter a umelecká úroveň súboru si získavala veľkú obľubu a sympatie. Hlavný dôvod, prečo sa súbor stretával s takým vreľým prijatím u sovietskych ľudí, bol práve fakt, že šlo o „súbor generála Svobodu“. Ludvík Svoboda sa stal v Sovietskom zväze skutočne legendárnou postavou, a to pre svoje veliteľské umenie, ľudskosť a predovšetkým pre svoju statočnosť s akou sa vzoprel londýnskeму veleniu a dosiahol, že 1. čs. armádny zbor mohol bojovať priamo po boku Červenej armády proti nemeckým fašistom a ich pomáhačom. Netreba zdôrazňovať, aké riziko a zodpovednosť tým na seba vzal. Jeho čin bol však rozhodujúci pre existenciu našej vojenskej jednotky i pre osud všetkých jej príslušníkov. Stali sa členmi obrovského a družného mnohonárodnostného bojového kolektívu, v ktorom sa viac než kdekoľvek inde utvrdzovalo ozajstné priateľstvo. Súbor Víta Nejedlého k upevneniu tohto priateľstva veľkou mierou prispieval, bol to naozaj súbor generála Svobodu.

Z Novochooperska nastupuje Vít Nejedlý so svojim súborom cestu cez Tombov, Kursk, Kyjev, Bielu Cerkev, Šepetovku stále bližšie k hraniciam vlasti. V liste rodičom do Moskvy dňa 10. 4. 1944 píše:

„Pred niekoľkými dňami som vám písal, že čoskoro budeme zasa ďalej od vás, dnes už máme k vám poriadne ďaleko a veľká cesta domov nás už nečaká. Včera sme oslavovali veľké víťazstvo — dosiahnutie našich hraníc jednotkami Červenej armády. Myslím, že vy ste to oslavovali rovnako ako my. Dnes som počul, že sme už na našom území, ale svodku ešte presne nepoznáme. Dúfame a veríme, že už tam tiež čoskoro budeme. O svojej práci vám môžem povedať toto: Máme teraz veľký dychový orchester (60 ľudí), a okrem toho v tyle zostalo 35 muzikantov, ktorí čoskoro prídu za nami. Inými slovami pri prehliadke na Václavskom námestí bude hrať okolo 100 ľudí, takže to už bude celkom slušné. Muzikanti sú väčšinou dobrí, nie-

ktorí dokonca prvotriedni. Inak práce máme veľa, takže som sotva našiel chvíľku napísať týchto pár riadkov. Ale som spokojný.

Tak ešte trochu a my už budeme na našom území, a ešte trochu a budeme všetci doma.

Bozkávam vás, prajem zdravie a koniec do leta.

Váš Vitek.”

Nielen v tomto, ale i v ďalších frontových listoch Víta Nejedlého sa odráža jeho charakter, snaha dať všetky svoje sily spoločnej veci — boju proti fašizmu. Ale listy sú aj dôkazom jeho citového bohatstva, úprimnej lásky k rodičom, nežnej starostlivosti o matku a nesmiernej túžby po domove. Žiaľ, osud chcel inak.

Bol október 1944. Hranica bola prekročená, ale boje v Dukelskom priesmyku ešte neutíchli. Zima a ťažké podmienky oslabujú stále viac krehké zdravie veľkého a nadšeného bojovníka. Choroba sa ohlasuje už začiatkom decembra. Vít Nejedlý však nechce ísť do nemocnice. Svoje rozhodnutie zdôrazňuje žartovne tým, že nechce zaberat miesto raneným. Domnieva sa, že je len prechladnutý. Usilovne nacvičuje so svojim súborom v rozstrieľanom hostinci U Gajdoša v obci Lodomírová pri Svidníku. S vysokými teplotami ho však odvádzajú do nemocnice v Krosne, kde sa po krvnej skúške zistí, že má týfus. K tomu sa pripája prudký zápal pľúc. Lekári obdivujú jeho úžasnú vôľu, s akou zápasí so smrťou. Vít Nejedlý nemá silnú telesnú konštrukciu a sám o sebe tvrdí, že nie je žiadny vojak, ale bojovať musí. A ako ozajstný vojak sa zachová i v nemocnici. Okolo zomierajú ľudia a on sám ranených utešuje a s nadľudským vypätím vôle bojuje o svoj život.

Narodil sa 22. júna 1912 v Prahe a 2. januára 1945 pod Duklou zomiera. Tu na vojenskom cintoríne je spolu s ďalšími padlými hrdinami aj pochovaný. V tom čase mal už súbor pod jeho vedením za sebou vyše 300 koncertov pre vojakov v tyle i na fronte a aj pre civilné obyvateľstvo.

Rozsiahle boli tvorivé plány mladého umelca-bojovníka, ktoré sa chystal realizovať v oslobodenej vlasti. Žiaľ, ostali len plánmi. Odišiel, ale jeho piesne, pochody a suity zneli ďalej. Súbor, ktorý založil a viedol, slávnostne preberá jeho meno a až dodnes vystupuje pod názvom Armádny umelecký súbor Víta Nejedlého. Dnes je súčasťou súboru symfonický a tanečný orchester, spevácky mužský zbor, baletná, estrádna a zábavná skupina. Súbor má svojich hudobníkov a skladateľov. Pripravuje každoročne niekoľko premiér. Vystúpenia súboru poznajú vojaci i civilné obyvateľstvo nielen v našej vlasti, ale i v mnohých krajinách v zahraničí.

Vít Nejedlý prešiel dlhú frontovú cestu. Nebojoval v prvej línii, nechodieval na prieskum, ale jeho hudba a piesne pomáhali v boji proti nepriateľovi. V pomerne mladom veku vytvoril a zanechal za sebou dielo, ktoré žije dodnes. Žije v skladbách, v piesňach, ale žije aj v príklade angažovanosti socialistického umelca-bojovníka za socialistické a komunistické perspektívy ľudstva.

Život hrdinu

Je ťažké písať o niekom, koho sme mali radi, keď ho už niet medzi nami.

Poznal som ho od detstva. Spolu sme navštevovali základnú školu, hrali sa, vyrastali a prešli ohňom boja. Spolu sme snívajú o lepšej budúcnosti. A predsa mám vo svojich spomienkach na súdruha Valu akoby medzery, rád by som sa ho opýtal na to alebo ono, ale to už nie je možné.

Súduh Vasil Valo pochádzal z maloroľníckej rodiny. Narodil sa a vyrástol v obci Zadné (teraz Priboršavskej), v malebnej, ale chudobnej doline pri rieke Boržava na Zakarpatsku. Keďže veľa čítal a od mladosti bol v spojení s komunistami, až pridobre si uvedomoval, že bieda nie je „národným zvykom“ ľudu pod Karpatami. Vedel aj to, že zbaviť sa tohto „zvyku“ možno len bojom proti vykorisťovateľom a horthyovsko-fašistickým okupantom. Ešte ako žiak meštianskej školy aktívne prispieval do Zakarpatskej Pravdy, Pravdy chudoby a iných pokrokových novín. Písal o tých najbiednejších, o ich živote a práci. Písal pútavo a pravdivo. Poukazoval nielen na ťažký život pracujúcich, ale aj na príčiny ich biedy a východisko z nej. Noviny však čítali aj predstavitelia vládnucej buržoázie, preto mal často nepríjemnosti v škole. Pomohol si však aj tu, podpisoval sa skratkou V. V. V. Boli to začiatkové písmená jeho plného mena — Vasil Vasiljevič Valo.

Keď Zakarpatsko okupovali horthyovské vojská, už navštevoval gymnázium v Chuste. Založil antifašistický krúžok, ktorý vydával letáky, písal na budovy protifašistické a prosovietске heslá, rozširoval ilegálnu tlač. V Chuste však boli aj žandári, tajná polícia a nemecko-horthyovský agent — pop Vološin. A to, čo nebolo v silách okupantov, dokázal pop, ktorý zneužíval svoje postavenie a poslal na smrť alebo do koncentračných táborov tisíce vlastencov. V prípade Valu sa niečo dozvedel od nejakého študenta a začalo sa prísne vyšetrovanie.

Články a úvahy Vasila Valu z výrazne bojujúceho dobra a zla. Zlo pranieroval, proti nemu kládol dobro. Sloboda, slobodná vôľa, viera v budúcnosť — to boli hlavné kritériá a vnútorná náplň jeho práce.

V roku 1938 mu bola udelená za príspevok v celoštátnej súťaži II. cena.

Okrem diplomu získal aj 500 Kčs, ktoré mu pomohli dostať sa na gymnázium.

Vasil Valo sa už dávno pripravoval odísť tam, kde ho ťahalo srdce. Vyčkával však, lebo ich skupina pripravovala na útek celé gymnázium. Keď sa dozvedel, že skupina je prezradená, už nemohol čakať. V júni 1940 ako devätnásťročný odišiel so svojim spolužiakom Ivanom Kryšenikom a ďalšími chlapcami do Sovietskeho zväzu.

Chlapci pomaly kráčali k hraniciam. Vasil Valo ako najstarší a najskúsenejší šiel vpredu. Bol smutný, pri hraničnom kameni zastal. Ešte raz pohľadom objal okolité hory a doliny, svoju domovinu, kraj svojho detstva. Lúčil sa a bolo mu nevýslovne ťažko. V pazúroch okupantov mal zanechať svojich blízkych, priateľov. Odchádzal však práve preto, že ich mal rád a chcel im pomôcť. Vydal sa na dlhú, neznámu cestu do veľkej krajiny soviетov, aby sa cez Dukelský priesmyk ako vojak 1. čs. armádneho zboru znovu vrátil do oslobodenej vlasti.

Svoju frontovú cestu začínal v Buzulukú. Zúčastnil sa bojov pri oslobodení Kyjeva, Vasilkova, Rudy a mnohých iných miest. Počas bojov o Bielu Cerkev, začiatkom roku 1944, ešte ako desiatnik nastúpil do funkcie spravodajského dôstojníka pri 2. prápore 1. československej brigády namiesto práporčíka Moru, ktorý bol ťažko ranený. Na začiatku karpatsko-dukelskej operácie mal už hodnosť podporučíka. V jej priebehu bol povýšený na poručíka a ustanovený do funkcie spravodajského dôstojníka 3. československej brigády.

Práca spravodajského dôstojníka na fronte nie je najpokojsnejšia. Bojuje spolu s ostatnými a keď ostatní oddychujú — pracuje. A keď prieskumníci v ktorejkoľvek nočnej hodine privedú zajatca-jazyka, spravodajca ho musí ihneď vypočuť. Na druhej strane však práve to, že má široký prehľad o udalostiach a situácii, o nepriateľovi, umožňuje mu poznať aj veci, o ktorých tí, čo prežili vojnu v iných jednotkách, nevedeli.

Poručík Valo si veľmi dobre uvedomoval, čo sa od neho očakáva. Sám si na toto obdobie takto spomína:

„Útok sa začal v ranných hodinách 8. septembra mohutnou delostreleckou prípravou, údermi stoviek vojnových lietadiel. V napätom očakávaní nadchádzajúceho boja, ktorý nám mal otvoriť cestu k návratu do vytúženej vlasti, vydával mi spravodajský dôstojník 1. československej brigády poručík Vojtech Erban posledné pokyny. Dodnes si viem v pamäti vybaviť túto našu poradu v lese pred Krosnom a pamätám si i niektoré vety poručíka Erbana: „... za niekoľko dní budeme na našom území... skončujeme s tyranom, pomôžeme bratom Slovákom, boj bude ťažký, ale tou bránou musíme prejsť. Dočkali sme sa. Do videnia doma...“

Pôvodný plán operácie totiž predpokladal, že neočakávaný úder sovietskych a československých vojsk a vystúpenie povstaleckých jednotiek na Slovensku v týle hitlerovcov umožní rozhodný postup vpred. Po dobytí miest Krosna a Dukly sme mali ovládnuť Dukelský priesmyk a už na piaty deň operácie sa dostať do Prešova.

Osmeho septembra večer sa však ešte nevedelo, ako sa situácia skomplikovala. A práve vtedy som dostal prvú bojovú úlohu, s jazdeckou prieskumnou hliadkou urýchlene postúpiť po osi Machnówka — Dukla a zistiť sily a oporné body nepriateľa. Úloha bola doplnená informáciou, že pred nami pôsobí zmiešaný prieskumný oddiel zboru a že sovietske vojská bojujú už o priame prístupy k mestečku Dukla ...

Tu treba pripomenúť, že už prvý deň bojov poukázal na nedostatočnú činnosť zborového prieskumu, slabú súčinnosť veliteľa zboru s brigádami a sovietskym velením. Veď v tom čase nebolo ešte dobyté Krosno a útočiace jednotky museli mesto obchádzať poľnými a lesnými, ťažko schodnými cestami. Či o tom veliteľ zboru generál Kratochvíl, ktorý bol na druhý deň zbavený velenia vedel, to sa už nedozvieme. Skutočnosťou však ostáva, že keby tej noci nevyrazil prieskum k nepriateľským pozíciám, straty, ktoré potom naše jednotky utrpeli, by boli oveľa väčšie. Veď aj informácia, že vpredu už pôsobí zmiešaný prieskumný oddiel zboru a že sovietske jednotky sa priblížili k Dukle, sa napokon ukázala ako nepravdivá. Potvrdil to i Vasil Valo vo svojich spomienkach:

„Okolo polnoci sme prešli cez Machnówku a skutočne všetko nasvedčovalo tomu, že nepriateľská obrana je prelomená a že sovietske vojská prvého sledu začali prenasledovať porazeného nepriateľa. Bol to však omyl. Ani nie pol kilometra od okraja Machnówky sme spozorovali niekoľko postáv, ktoré sa bleskurýchle rozmiestnili po oboch stranách cesty a zaľahli. Dôvod tejto opatrnosti vyšiel zakrátko najavo. Boli sme v predriedenej zostave sovietskeho streleckého pluku, v tesnej blízkosti nepriateľa. Major Sovietskej armády, ktorý prevzal velenie na tomto úseku, odišiel so mnou späť do Machnówky, kde mi zakreslil situáciu do mapy a odporúčal mi, aby som sa okamžite vrátil k práporu a požiadal veliteľa, aby v priestore Machnówky rozmiestnil prápor do bojovej zostavy. O prieskumnom oddiele zboru, na ktorý sme sa spoliehali — a takmer na to doplatili — ani major ani nikto iný nič nevedel.

Vďaka týmto cenným informáciám nás nezastihol ráno nepriateľský protiútok celkom nepripravených, i keď prišiel znenazdania. Zastavili sme ho s pomerne malými stratami a v priebehu dňa sme nepriateľa vytlačili z jeho postavenia asi o dva kilometre. Ďalší postup sa však zmenil v urputné zápolenie o každú pozíciu, o každú terénnu čiaru a miestami o každý meter pôdy. Tento obrat v situácii pôsobil depresívne a ne jeden príslušník zboru musel vybojovať najprv ťažký boj sám so sebou, so svojím strachom a azda i malomyseľnosťou. Sám som si v jednej chvíli — bolo to v čase bojov o krvavú kótu 534 — povedal: — Teraz je so mnou koniec, — a prial som si, aby ma to zabilo radšej hneď, bez ďalšieho trápenia. Keď sme si potom predsa len vybojovali cestu na naše územie, cítili sme sa ako znovuzrodení. Hoci ťažké boje pokračovali a každý deň boli nové straty, hrialo nás vedomie, že sme v dohľade svojich blízkych. Vtedy nám už znovu velil generál Ludvík Svoboda, ktorému sme bezvýhradne dôverovali a obdivovali jeho statočnosť ...”

Takto skromne a úprimne spomínal súdruh Valo už po ukončení vojny na svoje prvé pocity v boji. Inak o svojich zásluhách nikdy nerozprával, preto sa o nich málo vie. Aj o tom, ako tej osudnej noci pri Machnówke významne prispel k úspechu bojovej akcie a súčasne zachránil veľa ľudských životov.

Boli to ťažké časy. Pamätám sa, že už niekoľko dní trval nepriemný jesenný dážď. Šmýkali sa tanky, samohybné delá, autá s pohonnými hmotami a muníciou. Boli sme strašne ustatí, mokří, zablatení a hladní, pretože stravu do prvej línie dovážali len v noci. Niekedy sa zdalo, že to všetko je horšie ako hitlerovské granáty. V takýchto chvíľach veľa záležalo na dobrom slove. A v tom bol Vasil Valo majster. Vedel pútavo rozprávať, bol veselý, odvážny. Svojím temperamentom dokázal ľudí povzbudiť, strhnúť.

Raz, keď bola hustá hmla a stále pršalo, rozložili sme si ohník, aby sme sa zohriali a usušili. Drevo však bolo mokré, nechcelo horieť, všade bolo plno dymu a celé okolie pôsobilo skľučujúcim dojmom. Ohorené borovice vyzerali ako kostry. Medzi nimi ležal mohutný buk, ktorý rozčesol ťažký delostrelecký granát. Zrazil ho a zlomil až tesne nad zemou, mohutný kmeň ležal uprostred spáleniska ako vrak. S očami plnými slz od dymu otáčali sme hlavy na všetky strany, kašľali a čakali, kým sa oheň rozhorí. Vtom sa medzi nami objavil Vasil Valo s náručím suchého raždia. Chvíľu na nás prisne hľadel, potom povedal:

„Kto vám dovolil plakať? Už aj prestaňte, lebo ...” potom hodil raždie do vetry a rozosmial sa veselo, ako to vedel iba on. Oheň sa zahryzol do suchých konárov, plameň vyšľahol a rozliat okolo seba príjemné teplo. Napokon sme sa smiali všetci, zabudli sme si aj slzy utrieť.

Vasil Valo mal nesmierne rád Sovietsky zväz, jeho ľud, bol naozajstným internacionalistom. V jednej zo svojich spomienok uvádza:

„A ešte o jednom zdroji hrdinstva príslušníkov 1. čs. armádneho zboru by som sa chcel zmieniť. Statočnosť sovietskeho ľudu s akou sa bil za oslobodenie svojej krajiny od hitlerovských votrelcov sme tvárou v tvár hrôzam, do ktorých fašisti uvrhli okupovanú časť Sovietskeho zväzu, dobre chápali. Hovorili sme si len, či naši sovietski bojovní druhovia nepovolí vo svojom úsilí, keď bude ich vlasť oslobodená a keď sa už bude bojovať na území iných krajín. Skoro sme však poznali, že ich vôľa poraziť hitlerovského netvora je rovnako silná a nezdolná ako v čase, keď hitlerovské vojská ešte stáli na území ich vlasti. Naša úcta a vďačnosť k sovietskym ľuďom tým pochopiteľne ešte vzrástla a prianie aspoň v niečom sa im vyrovnat nám bolo vzpruhou vo chvíľach, keď sme prestávali veriť, že dôjdeme k svojmu cieľu. Zvlášť sa to prejavovalo na Dukle, potom pri Liptovskom Mikuláši, Ostrave i iných miestach oslobodzovacích bojov.”

A jeho ďalšia bojová cesta?

Bola ako tisícov iných, ktorí oslobodzovali našu vlasť. Na toto obdobie si takto spomínal:

„Mal som radosť, keď sa skončila vojna a súčasne i smútok a žiaľ ... Môj brat a dvaja bratanci vojnu neprežili a otec veľmi trpel, bol po celý čas

pod policajným dozorom. Svoje si vytrpela i matka a ostatní súrodenci. Veril som však, že konečne nastal čas nového, spravodlivého života, že nastal mier.”

Z mnohých našich povojnových stretnutí však viem, že si mierový život nepredstavoval ideálne. Vedel, že treba bojovať ďalej: Proti reakcii a starému svetu, proti následkom, ktoré zapríčinila vojna — za presadenie a plnenie Košického vládneho programu. Preto nepoznal odpočinok, ale púšťal sa znovu do práce.

Najprv učil vo Vojenskej akadémii v Hraniciach, potom pracoval na Ministerstve národnej obrany; velil pluku, divízii a Západnému vojenskému okruhu. Napokon zastával funkciu prvého námestníka ministra národnej obrany Československej ľudovej armády. Po celý čas učil iných, odovzdával im svoje bohaté skúsenosti. Bol známy a veľmi vážený vo všetkých armádach Varšavskej zmluvy. Bol členom ÚV KSC, poslancom Federálneho zhromaždenia, aktívne pracoval vo Zväze protifašistických bojovníkov. Tejto práci venoval veľa času a úsilia. Svoje názory na otázky obrany socialistickej vlasti a bojových tradícií vyjadroval jednoznačne. Pre tých, ktorí pracujú s mladými ľuďmi sa stali odkazom jeho slov:

„Počet aktívnych účastníkov a očitých svedkov bojov za oslobodenie našej vlasti sa každým rokom znižuje. Začínajú prevládať počtom i svojou účasťou vo všetkých oblastiach spoločenského života príslušníci mladej generácie. Už z toho dôvodu sa musíme starať o to, aby tradície protifašistického boja našich národov ostali živé a aby mladšia generácia zostala verná odkazu svojich predchodcov, ktorí sa nedožili nášho šťastnejšieho dneška.”

Generálpukovník Ing. Vasil Valo bol skvelý človek, odvážny veliteľ — komunista, pedagóg, nositeľ vysokých štátnych a vojenských vyznamenaní — sovietskych a československých. Patrí dnes už k našim legendárnym ľudovým veliteľom.

Bol aj starostlivým otcom, vychoval dvoch synov — Michala a Ľudka. Tešil sa z výsledkov ich práce. Chcel vykonať ešte veľa, ale náhla smrť prerušila jeho ďalšiu činnosť. To, čo sa vtedy zrodilo v boji, v ktorom aj on nasadzoval svoj život, to, čo sa zrodilo v mierovom čase a k čomu prispel aj on — prosté hrdinstvo, obetavosť, nadšenie a vernosť komunizmu — žije a bude žiť večne.

MICHAL SABADOŠ

Príbeh z Dukly a Chebu

S Andrejom Šimkovičom som sa zoznámil v roku 1944 na Dukle. On bol zdravotník, ja prieskumník. Bol to vysoký, štíhly, veselý mládenec. Okrem veľkej sanitárskej tašky nosieval so sebou aj plecniak, v ktorom mal takmer celú lekárňu. Keď to situácia dovoľovala, chodieval s nami do prednej línie pozorovať nepriateľa. Ja som mu zase často pomáhal s ranenými.

Jedného dňa sme sedeli v dedine v ošetrovni a čakali na nákladné autá. Vedľa ošetrovne bol sklad vojenského materiálu. Všade bolo množstvo debien s granátmi a nábojmi. Do prvej línie vozili autá muníciu, naspäť ranených vojakov. Zrazu k nám dobehol udychčaný vojak so správou, že asi tristo metrov od dediny sa mu zlomili nosidlá s ranenými. Dlhو sme nerozmýšľali. Andrej schmatol svoju tašku, ja kus drôtu a už sme sa ponáhľali na pomoc. Urobili sme však osudnú chybu, zbrane sme nechali v ošetrovni. Front bol od nás vzdialený asi štyri kilometre, cítili sme sa v bezpečí. Keď sme dorazili k neveľkému lesu, kde ležal ranený, zistili sme, že krváca. Šimkovič začal preväzovať rany, ja som odbehol do lesa pohľadať nejaké drevo na opravu nosidiel. Odrazu Šimkovič vykrikol: „Nemci!”

Nevenoval som tomu pozornosť, myslel som si, že vedú zajatcov. Čoskoro som sa však presvedčil, že sa mýlim. Z neďalekého lesa postupovala smerom k nám nepriateľská rojnica. Lež nie od frontu, ale z tylu. Nemcov bolo asi tridsať. Obzrel som sa a tu ku mne uteká rozosmiatey Nemec. Bol to asi prieskumník. Uniformu na hrudi mal rozopnutú, samopal pri páse, namierený priamo na mňa. Strpo! som. Čo teraz? Okrem útočného noža ani Šimkovič ani ja sme nemali žiadnu zbraň. Rozbehol som sa k ošetrovni s úmyslom odlákať Nemca a zavolať posilu. Nemec nevedno prečo — nestrieľal. Hneď som však pochopil — chce ma dolapiť živého. Utekal som zo všetkých síl, ale Nemec bol rýchlejší. Bol som v nevýhode, lebo plášť sa mi plietol pod nohy. Vzdialenosť medzi nami sa rýchlo krátila. Kútikom oka som videl chlpatú ruku, zamieril som k násypu, kde predtým boli naše delostrelecké batérie. Na svahu ma Nemec zdrapil za plášť. Vytrhol som sa. Plášť mu zostal v ruke a ja som sa skotúľal na druhú stranu násypu. Zaľahol som. Srdce mi búši. Pozerám, v tráve pri násype sa hýbe asi pätnásť

našich vojakov: kuchári, ošetrovatelia, vodiči. Keď zbadali Nemcov, ponáhľali sa na pomoc.

„Zaútočme,” povedal som. „Pod lesom zostal Šimkovič s ťažko raneným, nemajú žiadnu zbraň.”

Zobral som od najbližšieho vojaka pušku, vyliezol na násyp, stisol spúšť, ale výstrel sa neozval. V nábojovej komore samá hlina. Než som odstránil poruchu, okolo mňa zahrmeli výstrely. To už chlapani spustili paľbu. O minútu-dve sa všetko skončilo. Traja Nemci padli, dvaja boli ranení, šiesti sa vzdali do zajatia. Niektorí sa skryli v lese. Vybehol som na násyp a vidím, že pri nohách mi leží práve ten Nemec, čo utekal za mnou. Bol asi tridsaťročný, mal veľké chlpaté ruky. V pravej zvieral rukoväť granátu. Nestihol ho však odistiť, guľka ho zasiahla do ľavej časti hrudníka.

Utekáme k lesu. Šimkovič leží opretý o svoju tašku, utiera si pot z čela a hrómží. Keď sa k nim priblížili Nemci, urobili zo seba „mŕtvých”. Nemci po nich šliapali, potom ich obrali o osobné veci. Keď počuli z našej strany streľbu, rozutekali sa po lese.

Vrátil som sa k násypu, pohľadal som si plášť. Zrazu všetko, čo sa odohralo pred niekoľkými minútami, na mňa mimoriadne silne zapôsobilo. Spamätal som sa až vtedy, keď prišli chlapani s raneným. V torbe mŕtveho sme našli rozličné drobnosti, železný kríž a dve medaily. V koženej náprsnej taške bolo niekoľko listov. Šimkovič vedel po nemecky. Začal nám ich prekladať. Z fotografie na vojenskom preukaze sa na nás usmievala vyholená tvár. Desiatnik Kurt Lipke, pred vojnou čašník v Chebe. Listy boli z domu. Hilda Lipkeová písala mužovi o novinkách v rodine. V jednom z listov ho prosila, aby jej poslal strieborný čajník, obrusy a dve-tri deky. Na listoch bola adresa z Chebu. Šimkoviča listy veľmi zaujali, zabalil ich do novín aj s náprsnou taškou a vyznamenaniami a skryl do plecniaka. Vtedy ma nezaujímalo, načo potrebuje Andrej takúto neobyčajnú trofej.

Prešli týždne a mesiace. Videl som veľa mŕtvých a ranených, prežil som veselé i smutné príhody. Na niektoré som zabudol, ale príbeh s Nemcom na Dukle som si zapamätal.

Vojna sa skončila, prišli sme do Prahy. Našu jednotku ubytovali v Žižkových kasárňach. Jedného dňa som navštívil v ošetrovni Šimkoviča. Spomínali sme na padlých druhov v boji, na dlhú frontovú cestu. A znenazdajky sme si spomenuli na Cheb.

„Čo, keby sme tam zašli?” povedal Šimkovič. „Manželka možno ani nevie, že padol...”

Vytiahol z plecniaka listy, pozreli sme do vojenskej knižky. Nemec sa z fotografie na nás akosi výsmešne díval. Vtom som si do najmenších podrobností spomenul, ako som utekal za násyp.

Je to zvláštne, ale mesto Cheb ma pre čosi už dávnejšie zaujímalo. Pamätal som sa na rôzne udalosti ešte z roku 1938. Veľa som o ňom čítal v tlači, keď henleinovci rozbíjali republiku, vyhánali našich občanov z ich domovov.

„Ideme,” hovorím. „Andrej, zajtra ideme do Chebu, ale načierno. Keby

sme o to požiadali veliteľa, nepustil by nás. V Chebe sú Američania. A vôbec, keď povieme príčinu, nebude súhlasiť. Určite odmietne.”

Mesto na nás pôsobilo skľučujúcim dojmom. Ulice boli pusté, domy zničené. Stretli sme starca v širokom klobúku a ten nám povedal lámanou češtinou, ako sa dostaneme na Požiarnickú ulicu. Dom sme čoskoro našli. Jednoduchá tehlová budova so škridľovou strechou. Vchádzame do dvora. Po zaklopaní nám príde otvoriť žena v čiernych šatách. Má vpadnuté líca a vyčerpanú tvár.

„Pani Lipkeová?”

„Áno, čo si želáte?”

Predstavili sme sa a povedali, že sa s ňou chceme rozprávať.

„Nech sa páči. Vojdite...”

Tak, to je teda dom „nášho” Nemca. V chodbe veľký kríž z čierneho dreva, v priestrannej izbe visí krásny luster. Čierny klavír. Na stene tikajú veľké hodiny. Z úzkeho pozláteného rámu sa díva známa tvár...

„Kde máte muža, pani Lipkeová?”

Nemka vyľakane pozrela najprv na mňa, potom na Šimkoviča. Mala tvár smrteľne ustatého človeka.

„Padol na fronte.”

Počas rozhovoru vyšiel z bočných dverí asi trinásťročný chlapec.

„Pani Lipkeová, poznali sme vášho muža...”

Nemka cez slzy pozerala na vojenskú knižku. Podal som jej aj listy, medaily a železný kríž.

„Ako sa to stalo?” spýtala sa skoro nečujne.

Stručne som rozprával, ako zahynul, aj to, ako chcel do nás hodiť granát.

„Vravíte, že sa usmieval? Ach, žili sme si spokojne, boli sme šťastní. Často som vravela, aby si nezačínal s nacistami, že sa to jedného dňa zle skončí. On sa však vždy iba usmieval.”

Rozprávala a slzy jej tiekli po tvári. Šimkovič sa tváril roztržite, i ja som bol v rozpakoch. Iba Kurt Lipke na nás bodro pozeral zo steny.

Do Prahy sme sa vrátili v noci. A ráno sme zašli za veliteľom a porozprávali sme mu o našom výlete.

Od toho času uplynuli desiatky rokov. Na mnohé udalosti som zabudol, ale na zážitok zo štyridsiateho štvrtého roku na Dukle a na cestu do Chebu nezabudnem.

Letecká havária

Keď mal malý Janko štyri roky, odišiel jeho otec do Kanady za prácou a už sa nevrátil. Janko sa pretíkal životom, ako sa dalo. Pracoval v lese, na cestách, v kameňolome. Popri tom sa mu podarilo nadobudnúť stredoškolské vzdelanie. Teraz už mal svoje ideály a predsavzatia. Ale jeho mladické sny prerušila vojna.

Hitlera a jeho služobníka Tisu Jankove starosti nezaujímali. Odoslali ho vlakom na východný front. Ďalej už kráčal pešo. A nie sám, ale na čele jednotky k svojim bratom — červenoarmejcom. Tu začal poznávať nových ľudí, nový život.

V Jefremove, kde sa formovala 2. československá paradesantná brigáda, stáva sa poručík Ján Kvarta zástupcom veliteľa spojovacej roty. Po nociach sa učí sám, vo dne pripravuje podriadených. Od januára do augusta 1944 vo dne v noci tvrdý výcvik. Pochody, poplachy, cvičenia. Teoretické i praktické, museli vedieť všetko. Nielen sa orientovať v neznámom teréne, zaobchádzať s mínami, skákať z balóna a lietadla, plávať, ale hlavne strieľať a ovládať spojársku techniku.

„Rýchlo, chlapci, rýchlo! Bez spojenia niet velenia!”

Už boli v Proskurove, vo frontovom pásme 1. ukrajinského frontu maršala I. S. Koneva. Tu ich zastihla správa o vypuknutí Slovenského národného povstania. Všetci sú netrpezliví, chcú bojovať. Posielajú telegram maršalovi Stalinovi, odpoveď prichádza na druhý deň. Rozkaz veliteľa brigády stavia všetko na nohy: pripraviť, zabaliť, naložiť.

Dlhá cesta vlakom, potom 120 km pešo a už sú pri Sanoku v predhori Karpát. Uvítala ich tmavá noc, zvuk guľometov a delostrelecká paľba nepriateľa. Ešte sa poriadne nerozhliadli a už striedajú sovietsku divíziu, ktorá odchádza na iný úsek. Karpatsko-dukelská operácia je už v plnom prúde.

Pôvodne mala 2. československá paradesantná brigáda zaujať obranu v pásme širokom 20 km. Ale výsadkári chcú útočiť — veď hranica vlasti je na dosah ruky! Ide sa teda do boja.

Uplynul deň, druhý, tretí... Útočiace jednotky postupujú stále vpred. Za nimi sa presúvajú aj štáby, veliteľské pozorovateľne a stanovištia. Nepriateľská delostrelecká a mínometná paľba neustále ničí spojovacie káble.

Veliteľ spojovacej roty nariaďuje odstrániť poruchy a súčasne zabezpečiť nové spojenie riadiacich štábov s jednotkami v prvej línii.

„Rýchlo, chlapci! Spojenie musíme vybudovať včas.”

Spojári sa činia, ale ktosi žartom poznamenáva:

„Vieme, pán poručík... Pre nás niet odpočinku.”

„Veru,” zamyslí sa na chvíľu poručík Kvarta. „Poľný poriadok nám akosi nedovoľuje zaútočiť na nepriateľa so zbraňou v ruke, iba ak výnimočne. Spojár však bije protivníka tým, že udržiava v nepretržitom chode spojenie.”

„Spojár to má najťažšie...”

„A to už prečo?”

„Pretože keď je zle, rojnice pechoty zaľahnú, guľomety presekávajú každú piad zeme a spojár do toho pekla musí...”

„Nuž,” odpovedá veliteľ už vážne, „keď sa bojuje, v stávke je mnoho životov, nielen tvoj, preto spojenie musí fungovať. Lebo bez neho sa nedá hlásiť, ani veliť, prijímať ani vysielat správy. Jasné?”

„Veď ja len tak...” povie vojak na ospravedlnenie, „Ale spojenie už máme!”

Zo zákopu počuť hlas:

„Potok — tu rieka! Potok — tu rieka! Ako ma počuješ? Prepínam.”

„Pán poručík! Potok hlási, že naši dobyli ďalšiu dedinu... Akúsi Wofu Sekowu!”

Kvarta hľadá do mapy, potom si zhlboka vydýchne. „Konečne! Zasa sme o niekoľko stoviek metrov bližšie k domovu... A teraz do toho chlapci! Spojovací uzol previesť do Woli Sekowej!”

Na druhý deň, keď naše jednotky dobyli ďalšiu dedinu, Pulawy, prichádza celkom neočakávaná správa, ktorá všetkých prekvapila. Podľa rozkazu maršala Koneva, jednotky 2. čs. paradesantnej brigády svoju úlohu v Karpatoch splnili a odlietajú na Slovensko. Výsadkári odovzdávajú svoj úsek sovietskym jednotkám, spojári sa tiež chystajú „domov”. Zanechávajú za sebou niekoľko oslobodených poľských dedín, široký pás oslobodeného územia, nemeckú obranu, ale i 154 padlých druhov v boji. Odnášajú si však veľké bojové skúsenosti, nezabudnuteľné spomienky a nesmrteľnú slávu a hoci teraz o tom ešte nevedia, vojdú do histórie a bojových tradícií Československej ľudovej armády.

Cesta brigády do vlasti — to boli zložité podmienky tvrdého a neúprosneho boja na fronte.

Po bojoch na prechodoch Karpát sa jednotky parabrigády sústredili v Kroskienku. Tu ich navštívila vládna delegácia, tu boli odovzdané vyznamenania tým, ktorí sa v boji najviac vyznamenali. Medzi nimi bol aj poručík Ján Kvarta a jeho spolubojovníci.

V druhej polovici septembra čaká 2144 výsadkárov na odlet na Slovensko. Prvý rozkaz na odlet prišiel 22. septembra, v ten deň mali odletieť prvé dve skupiny. Neodleteli, pretože Karpaty zahalili husté hmly, nastali jesenné dažde.

Ani tretí deň — 24. septembra — ani na štvrtý deň nemohli lietadlá odletieť. Málokto si pomyslel, že hneď začiatok bude nepriaznivý. Na prípravu sa počítalo s tromi dňami a prešli už štyri.

„Bol to dlhý týždeň očakávania, rozhovorov o počasí, zasa očakávania,“ spomína dnes na tie dni plukovník Kvarta.

26. septembra 1944 konečne zazvoní telefón a na druhom konci sa ozve dlho očakávané slovo:

„Letíme!“

Výsadkári nastupujú presne podľa plánu do lietadiel s červenými hviezdami na chvostoch. Skupine, v ktorej sa nachádza poručík Kvarta, prideliť lietadlo s číslom 23. Letún má 6-člennú posádku zostavenú z pilotov, navigátora, rádiotelegrafistu a vzdušného strelca. Na palube je 12 čl. výsadkárov: 11 mužov a jedno dievča, slobodníčka Vlasta Kadaňková, mladá, 18-ročná parašutistka. Okrem desantu je tu ešte rádiostanica, kábel, suché batérie a agregát na nabíjanie. Veliteľom vzdušného korábu je skúsený frontový letec, kapitán Šiškin. „Zdravstvujte, rebjata!“ sú jeho prvé slová, po nich nasleduje letný pohľad na pasažierov. „Zdravja želajem, tovarišč kapitan!“ odpovedajú zborovo výsadkári. Kapitán sa iba nenápadne usmeje, potom skontroluje stav posádky, prezrie celý trup a opatrne zatvára dvere lietadla. Čoskoro počuť zavrčanie motorov, nasleduje štart, lietadlo sa rozbeháva a o chvíľu je nad Krosnom. Krúži nad mestom, naberá výšku, lebo front je neďaleko a budú ho preletávať vo výške asi tri tisíc metrov. Veliteľ má radosť z toho, že vezie československých výsadkárov domov. A chlapci sú tiež nadšení. Akoby nie, tešia sa na domov, na stretnutie s blízkymi a priateľmi. Front preleteli bez nehody. Obloha je tmavá, na zemi ani svetielka, ale zrazu pretínajú dráhu letu svetelné pásy. Počuť šrapnel, ale kapitán Šiškin vie, že v takejto situácii treba zachovať rozvah. Veru, neraz aj on videl plamienky výstrelov protilietadlových batérií, neraz ostré lúče reflektorov obližovali trup jeho lietadla.

Nebezpečenstvo pominulo, letia ďalej.

Výsadkári sú bez padákov, ale nerobia si starosti. Letisko Tri duby pri Zvolene držia pevne v rukách vojaci a partizáni, skákať nebude treba. Padáky má iba stála posádka lietadla, ako to stanovujú letecké predpisy.

Letia nad Vysokými Tatrami, už sú doma a ešte nie sú doma. Kdesi za Popradom sa stretávajú s messerschmittom. Na palube je ticho, veď tu sedia nováčikovia, ktorí nikdy predtým nezažili takúto zložitú situáciu. Strelec páli po vzdušnom pirátovi a keď nepriateľský letec zmizne, vymieňa pás guľometu a nadáva na fašistov. K nemu sa pridávajú aj „pasažieri“. Z kabíny vychádza veliteľ, usmieva sa a povzbudzuje ich: „Vsjo v porjadke, rebjata! Sejčas budete doma!“

Tejto noci však doma nepristáli.

Na letisku Tri duby bola hmla, signálne svetlá na zemi pilot nevidí, pod lietadlom je tma. A čo je pod ňou? Les, lúka, vrchy? Lietadlo krúži, s letiskom sa nedarí nadviazať spojenie. Čo robiť? Posádka sa musí vrátiť späť

122

do Krosna. Nad Krosnom je však tiež už hmla, hľadali teda iné letisko. Skúšali v Przemysli, Jaslonke i vo Lvove, ale nenašli nič, hmla bola nepreniknuteľná.

Lietali celú noc. Veliteľ lietadla z času na čas prišiel medzi výsadkárov, vždy s úsmevom, pokojný, akoby sa nič mimoriadne neprihodilo. Letci robili, čo v danej situácii mohli. Pokúšali sa spustiť nízko nad zem, vystreľovali rakety, ale osvetľovali stále len nejaký lesný masív, pole, strechy domov v dedine. Vhodný terén pre núdzové pristátie najšť nemohli. Zostala ešte iskierka nádeje, že snáď v Tarnopole...

Pretože už boli príliš dlho vo vzduchu, motor odrazu vypovedal službu. 27. septembra 1944 o trištvrté na šesť sa lietadlo s červenou dvadsaťtrojkou zrútilo. Podvozok, chvost a pravé krídlo ostali visieť na konároch vysokých stromov. Vojna proti fašizmu si vyžiadala ďalšie obete. Kapitán Šiškin a celá posádka lietadla vedeli a videli, aká je situácia. Nevyskočili, hoci každý z nich mal padák. Sovietski letci sa mohli zachrániť, ale neopustili svojich bojových druhov — vytrvali pri nich do konca.

Veliteľ, kapitán Šiškin, zahynul a s ním ďalší štyria muži posádky. Pilotná kabína sa rozbila a smrti nebol ušetrený ani rádiotelegrafista. Zachránil sa iba vzdušný strelec, ktorého cez prasknutý trup vyhodil náraz von, otvorom popri guľomete. Z československých parašutistov zahynuli desiatnik Ján Herman z Fričkoviec a desiatnik Miloš Fabry z Turčianskej Blatnice. Ostatní, poručík Ján Kvarta, desiatnik Ján Rokita, slobodník Andrej Mrva, Mráz, Novotný, Vlasta Kadaňková a ďalší štyria (ich mená nie sú známe — pozn. autora) haváriu prežili s väčšími alebo menšími zraneniami.

Ján Kvarta, hoci bol ranený, nebol z tých, čo sa ľahko vzdávajú. Zakalila ho tvrdá práca v kameňolome, práca a výchova v strane. Bol si vedomý toho, že veliteľ musí v každej situácii najšť riešenie. Vysela preto Ondreja Mrvu a Mráza, ktorí boli najmenej postihnutí, na prieskum okolia. Bolo treba zistiť, kde sa vlastne nachádzajú a privolať pomoc. Ostatným, ktorí sa mohli ako-tak pohybovať, nariadil poskytnúť prvú pomoc ťažko raneným. Poslúžila im lekárnička z lietadla a obväzový materiál nahradili vlastné košele. Spustil sa lejak a ticho prerušovalo len šumenie dažďa a stonanie ranených.

Keď sa celkom rozvidnelo, vrátili sa prieskumníci, ktorí zo sebou priviedli miestneho občana. Od neho sa výsadkári dozvedeli, že sa nachádzajú pri ukrajinskej dedine Ivankivci, v rajóne Satanov (teraz Čortkov) Kamenec-Podolskej oblasti. Onedlho sa na miesto havárie dostavili ďalší občania z obce aj dvaja lekári. Občania priniesli konské povozy naložené senom, na ktoré uložili ranených.

Mŕtvych sovietskych letcov a československých výsadkárov pochovali so všetkými vojenskými poctami na námestí v Satanove. Pohrebu sa zúčastnila sovietska vojenská delegácia z belhorodského leteckého pluku vo Lvove, traja československí výsadkári, ktorí sa mohli pohybovať a niektoľko príbuzných, medzi nimi i manželka kapitána Šiškina s dvoma malými deťmi.

123

Ranených odviezli do vojenskej nemocnice vo Lvove. Keď sa vylicili, odišli znovu na front k bojujúcim jednotkám.

Vojna sa skončila a vojaci sa vracali domov, aby pokračovali v mierovej výstavbe. Súdrh Kvarta však zostal verný „vojenskému životu“ — stal sa dôstojníkom z povolania. Vykonaval službu pri rôznych útvaroch a vojenských správach. Zastával rôzne funkcie, naposledy bol náčelníkom Okresnej vojenskej správy Košice-vidiek. Bol poslancom ONV, členom pléna OV KSS a predsedom OV ZPB v Košiciach.

Teraz je plukovník v zálohe Ján Kvarta na zaslúženom odpočinku. Je stále plný optimizmu, revolučného elánu, aktívne pracuje vo Zväze protifašistických bojovníkov a medzi mládežou. Často spomína na dlhú frontovú cestu, rozpráva o bojoch na Dukle a v SNP, o tom, ako sa rodila naša sloboda. Často však spomína na sovietskych letcov, ktorí obetovali svoje životy za záchranu československých parašutistov.

MICHAL SABADOŠ

Náš veliteľ

Niektoré spomienky si človek uchová v pamäti po celý život. Pre mňa sú takéto nezabudnuteľné spomienky na skvelého človeka a odvážneho veliteľa, armádneho generála Ludvíka Svobodu.

Generál Svoboda mal vždy neformálny záujem o život vojakov, ich radosť, úspechy i ťažkosti. Na fronte často prichádzal medzi nás do prvej línie, zaujímal sa nielen o stav zbraní a techniky, ale i o zásobovanie, odpočinok, o naše dojmy a názory. Vždy vedel, čo nás trápi a z čoho máme úprimnú radosť. Preto mohol plným právom hovoriť aj v našom mene.

Pamätám sa na 6. október 1944, keď sme na Dukelskom priesmyku prekročili štátne hranice. Vtedy k nemu pristúpil spravodajca novín Krasnaja zvezda plukovník Šipov. Spýtal sa ho:

„Aké pocity prežívate súdrh generál?“

Nepamätám si presne, čo mu generál Svoboda odpovedal, ale spomenul, že prežíva pocity nevýslovnej radosťi a súčasne pocity hlbokoj vďačnosti za všetko, čo pre nás urobil Sovietsky zväz. Potom dodal: „Tak isto ako ja, cítia a zmýšľajú aj všetci vojaci zboru.“

Bola to pravda. Veď po celé roky sme všetci mali jedinou túžbu — dotknúť sa našej oslobodenej zeme. Bola to zem našich dedov a pradedov — bola to naša rodná zem. A veliteľ zboru to dobre vedel. Azda aj preto sme sa v jeho prítomnosti cítili pevní a mocní — verili sme, že zvíťazíme.

Súdrh Svoboda mal rád pravdu, bola jeho životným krédom. Poznal ju dôverne zo života, z bojiska, z okopov a zemľaniek.

Raz sa stalo, že sme nesplnili bojovú úlohu (mali sme chytiť zajatca — jazyka). Veľmi nás to mrzelo, boli sme pripravení prijať hocijakí trest. Neopotrestal nás, ale zaujímal sa o príčinu nesplnenia úlohy.

„Neopatrnosť,“ povedal som otvorene. „Narazili sme na nástrahu, prezradili sme sa. Ospravedlňujem sa . . .“

„Netreba,“ skočil mi do reči. „Viem oceniť úprimnosť, budem teda úprimný aj ja. Vaša úloha nebola jednoduchá, ale prieskumník musí vedieť i z neúspechu vyvodit správne závery. V noci pôjdete znovu. Zbytočne neriskujte, o mŕtvych hrdinov nestojím.“

Na druhý deň, keď sme priviedli nemeckého feldvébla, vlastnoručne nám pripäl na blúzy vyznamenania.

Tažko znášal stratu každého vojaka.

Keď sme ho raz sprevádzali na štáb 3. brigády a okolo zúril boj, znepokojili sme sa.

„Pán generál, delostrelecký prepád, musíme zaľahnúť!“

Iba kývol rukou a nenápadne sa usmial.

„Mám zakázané umrieť. Smrť nie je riešenie.“

Kráčame ďalej, strelba ustala. Už sme pri štábnej zemľanke, kde strážny pri vchode číta akýsi list. Vtom zbadá veliteľa, pozdraví, ale papier, ktorý už nestačil skryť, sa mu v ruke ľahko chveje.

„Od rodičov?“

„Od ženy, pán generál.“

„Kohože máš ešte doma?“

„Šesťročného syna a štvorročnú dcérku. Nevidel som ich už šesť mesiacov. Vlastne odvtedy, čo som vstúpil na Volyni do zboru.“

Generál počúva, ale zdá sa, že nepočuje. Vieme, že každý takýto rozhovor je preň zápas so sebou samým, oči má meravito upreté na zamračenú oblohu a rozmýšľa. Možno nad osudom svojho syna a dcéry, ktorých nevidel už šesť rokov. Odtiaľ, kde sa nachádzajú, listy nechodia. Napokon sa usmeje a odpovie:

„Pamätám sa, zo Zdobunova, však? Ale neboj sa, vojna sa čoskoro skončí, potom sa vrátiš domov.“

Strážny sa ani nestačí poďakovať a za generálom sa už zatvárajú dvere. Zaľahli sme obďaleč do zákopu, pozorujeme okolie. Strážny sa opäť zahľadel do listu... Vtom nastal prudký výbuch. Po chvíli zo seba striasame hlinu a prach, na zemľanke sa otvorila poškodená dvere.

„Čo je... čo sa stalo?“

„Ťažký delostrelecký granát, pán generál.“

„A strážny?“

Generál hľadá do prázdna, v tvári badať nesmierny bôľ. Chlapca akoby nikdy nebolo, nezostala po ňom ani stopa, iba list poletuje v miernom vetre.

„Prekliata vojna. Koľko z nás ešte zahynie, kým oslobodíme Prahu?“ vraví chvejúcim sa hlasom veliteľ. V tej chvíli nemyslí na to, že aj jeho delilo od istej smrti len niekoľko minút. Potom zdvihne list a odovzdá ho náčelníkovi štábu brigády.

„Oznámte to manželke... Videl som ju, keď ho vyprevádzala.“

Prežíval s nami všetky útrapy a nebezpečenstvá vojny. Zdalo sa však, že nepoznal strach (aspoň sme to nikdy nezbadali), hoci mu neraz život visel na vlásku.

Jedného dňa pri Nižnom Komárniku šiel lesnou cestičkou na veliteľskú pozorovateľňu. Kráčal ako vždy svižným krokom, tesne za ním postupoval mladý poručík — ženista (na meno sa už nepamätám), potom ostatní, ktorí sme ho sprevádzali. Odrazu ženista skriekne: „Stáť!“ Všetci ustrnuli, ženista prikročil k veliteľovi a opatrne mu odsunul pravú nohu nabok. Pod

opäťkom trčala zo zeme rozbuška, ktorú ženista zbadal doslova v poslednej sekunde. Stačilo došliapnuť o milimeter a...

Chvíľku sme sa nemohli spamätať, stáli sme v nemom úzase, iba veliteľ pokýval hlavou a usmial sa.

„Máš dobrý zrak a ešte lepší postreh,“ pochválil ženistu. Potom sa otočil a kráčal pokojne ďalej.

Generál Svoboda bol aj skvelý rečník. Pamätám sa, keď hovoril k občanom vo Vyšnom Komárniku.

„... Vojna sa ešte neskončila, občania a občianky! Nie je však ďaleko deň, keď nacisti budú porazení, a potom sa ako step široká a ako more hlboká rozleje rieka slobody...“

Po skončení tohto neoficiálneho mítingu sa mladí obyvatelia hlásili do armády, starší na dovoz munície, ženy piekli chlieb, pripravovali stravu, ošetrovali ranených.

Generál Ludvík Svoboda bol dobrý učiteľ a vychovávateľ. Osobne pripravoval a riadil bojové akcie, povzbudzoval k smelosti, vlieval nám nadšenie a odhodlanie. Vždy nás učil milovať svoj ľud, rodnú zem, ale aj sovietsky ľud a jeho armádu a nepodceňovať nenávideného nepriateľa. Viedol nás k uvedomelej disciplíne, súdržnosti a vzájomnej pomoci v boji, k presnosti, vytrvalosti a skromnosti. Pamätal si stovky mien, charakterové vlastnosti vojakov a veliteľov. V tom bola jeho prednosť i sila a nikto sa mu v tom nevedel vyrovnáť. Staral sa o nás ako vlastný otec a my sme mu to oplácali úprimnými prejavmi úcty, lásky a oddanosti. Tak to bolo počas celej vojny až do konečného víťazstva.

Vojna sa skončila, zbrane stíchli, vojaci sa rozišli domov. Ale v kraji pod Duklou ľudia trpeli ďalej. Skryté výbušniny boli často príčinou tragických udalostí. Len vo Svidníckom okrese zahynulo 166 ľudí už po oslobodení. Keď v jeseni 1945 prišiel generál Svoboda do Svidníka a na Duklu, aby sa poklonil pamiatke padlých hrdinov, MUDr. Pribula (jediný lekár pre celý okres) mu vyrozprával, koľko ľudí zahynulo. Kým ich dopravila na voze do Bardejova, ktorý je vzdialený vyše 30 km, kde je najbližšia nemocnica, vykrvácajú. Pritom mnohí z nich by pri rýchlom zákroku mohli ešte žiť.

„Naša ľudová armáda vyčistila tento kraj od fašistov a vyčistí ho aj od fašistických mín. A aby ľudia neumierali na následky zranení, naši vojaci vám postavia aj nemocnicu,“ povedal mu pri lúčení generál Svoboda.

O niekoľko dní vojaci odmiňovali terén, začalo sa so stavbou nemocnice. 3. februára 1947 bola nemocnica postavená. Ludvík Svoboda jej daroval dieselový agregát. A stovky zachránených s vďakou spomínajú na svojho generála.

Generál Svoboda splnil aj druhý sľub. V povojnových rokoch sa naše ženijné jednotky priam pretekali vo vyhľadávaní a zneškodňovaní mín, streliva a výbušnín. Tým naša armáda, práve jeho zásluhou, i v čase mieru prispela k záchrane ľudských životov.

V povojnovom období som ho mnohokrát sprevádzal na Duklu. A všade,

kde sa objavil, ho obstali ľudia, úsmevy a radostné gestá nenechávali nikoho na pochybách, akí sú šťastní, že je medzi nimi, ako si ho vážia, ako ho majú radi.

Odrazu prestal Duklu navštevovať. Nič sme o ňom nevedeli, nepočuli. Možno je chorý — dohadovali sme sa.

Asi v roku 1955 som dostal rozkaz (vtedy som slúžil v Prešove), že priletí vojenským lietadlom a ja ho mám sprevádzať na Duklu. V rozkaze sa okrem iného hovorilo, že netreba organizovať žiadne stretnutie, generál Svoboda ide ako súkromná osoba. Mám len zaobstarať kvety a to je všetko. Napriek tomu som o jeho príchode informoval funkcionárov vo Svidníku. Veľmi sa potešili, ale aby „podvod“ nevyšiel najavo, dohodli sme sa, že sa „náhodou“ stretneme pri pamätníku na Dukle.

Vtedy nám to vyšlo. Lenže keď sa pri ďalšej návšteve, o dva mesiace neskôr, takéto „náhodné“ stretnutie opakovalo a na tom istom mieste, súdruh Svoboda náš „podvod“ odhalil. Zmeral si ma „prísny“ otcovským pohľadom. Priznal som sa, že keby som jeho príchod utajil a vo Svidníku sa o tom dozvedeli, nemohol by som sa tam viac ukázať. Usmial sa srdečne, tak ako to vedel iba on, a žartom poznamenal:

„Prvý priestupok sa odpúšťa, ale pri jeho opakovaní bude vinník kľáčať.“

„Trest uložený vami, súdruh generál, rád vykonám.“

Bol veľmi skromný, vedel odpúšťať. O svojej minulosti z päťdesiatych rokov sa nikdy nezmieneš jediným trpkým slovom, ani raz nespomenul, že by mu niekto uškodil. A keď niekedy prišla aj na to reč, zvyčajne iba odpovedal:

„Som hlboko presvedčený, že socializmus je najlepší a najspravodlivejší spoločenský poriadok na svete. A za to, že sa niektorí ľudia pomýlia, socializmus nemôže.“

V ďalších rokoch prichádzal nielen na Duklu, ale aj do Vysokých Tatier a na východné Slovensko vôbec, čoraz častejšie. Bol návštevníkom mnohých miest i dedín. Bol neodbytný vo svojich otázkach, zaujímal sa o všetko. So zjavným záujmom a uznaním. Rád počúval, pochválil, vedel povzbudiť, dodať tvorivého optimizmu.

Niekoľkokrát som sa s ním zúčastnil aj na oficiálnych stretnutiach a zhromaždeniach, pri ktorých ho ľudia srdečne vítali. Odplácal im to úprimným úsmevom a vrelými slovami. Inokedy, keď jeho reč často prerušovali dlhotrvajúcim potleskom, ukazoval na hodinky: „Čas je drahý, musíme ho reálne využiť!“

Najčastejšie navštevoval Duklu a Svidník, každoročne sa prichádzal pokloniť pamiatke padlých hrdinov. Zaujímal sa aj o výstavbu, zásobovanie, zdravotníctvo, dopravu mesta, pomáhal nám riešiť otázky úpravy dukelského bojiska, múzea a prírodného areálu. Z týchto mnohoročných návštev sme pripravili album fotografií, ktorý sme mu spolu s Ing. Horákom odovzdali pri slávnostnom obede vo Svidníku, už ako prezidentovi našej republiky. Prijal ho s dojatím.

Všetci sme ho poznali ako čestného a úprimného internacionalistu a vlas-

tenca, ktorý vždy prejavoval hlbokú lásku a úctu k Sovietskemu zväzu, jeho ľudu a armáde — osloboditeľke. Tým väčší je náš žal, že už nie je medzi nami. Odišiel, ale naďalej žije v pamäti národa, jeho meno nesú mnohé inštitúcie a objekty.

Na svojho legendárneho hrdinu nezabudli ľudia ani v kraji pod Duklou. Vďační občania Svidníka po ňom pomenovali hlavné námestie, na ktorom bude čoskoro postavený aj jeho pamätník.

Syn „Údolia smrti“

Vojna sa skončila pred desiatkami rokov, ale spomienky na ťažké dni pod Dukelským priesmykom žijú dodnes. Jedna z takýchto nezaobhnutelných spomienok je príbeh desiatnika Michala Olenočina a malého chlapca spod Dukly.

Stalo sa to v októbri, v ťažkom štyridsiatomštvrtom roku. Raz v noci sa jednotka, ktorej príslušníkom bol aj Michal Olenočin, presúvala z jedného úseku frontu na druhý. Bola tmavá noc a pršalo. Vojaci padali od únavy. Na krátkych zastávkach nehľadali suché miesto, zastavili sa a vzápätí zaspať, hoci aj v blate. Na jednej takej zastávke Michal Olenočin zaspal a nezobudil ho. Úmyselne čakal pri potôčiku, aby naň narazili, keď pôjdu ďalej. No stalo sa, že ho v tme nikto nezbadal a nijaký povel nepočul. Všetci odišli, prebudil sa, keď tam už nikoho nebolo.

Všade bola tma a stále pršalo. Vyskočil a z plného hrdla zakričal do tmy. „He-e-e-ej!“

Stál a načúval. Čakal, že sa niekto ozve. No čakal zbytočne. Obrátil sa na druhú stranu. Všade bolo ticho, iba kdesi v diaľke bolo počuť kanonádu. Ďaleko v horách sa ozývala ozvena. Nevedel pochopiť, z ktorej strany sa ozýva streľba a z ktorej prichádza ozvena. Vtedy sa dal do behu. Potkýnal sa, padal do blata, vstával a znovu bežal. Srdce mu divo búchalo, ale nemal strach. Jednotka sa stratila v tme, spolubojovníci odišli a on ... Čo mu povie veliteľ? Mokrý, zablatený plášť bol čoraz ťažší, samopal a plátenná tanistra s nábojmi mu prekážali v behu, a predsa stále utekal po neznámom teréne v tme.

Odrazu pred ním z tmy vyrástla malá čierna postava. Chlapec.

„Čo tu robíš? Kto si?“

„Volám sa Grega ... Ján Grega ... Počul som niekoho volať, tak som myslel ...“

„Vojakov si nevidel?“

„Videl,“ odvetil chlapec, „ale šli opačným smerom. Keď chcete, ukážem vám.“

Potom pokračovali v ceste spolu.

Keď dostihli jednotku, začínalo sa brieždiť. Vojaci ležali za tankovými pásmi rozrytej lúky, medzi nimi sa černali veľké diery po vybuchnutých,

delostreleckých granátoch, naplnené vodou. Michal Olenočin sa poďakoval chlapcovi a povedal mu, aby sa vrátil domov. Ale malý Janko vyhlásil, že pôjde s ním. Márne ho Michal Olenočin presviedčal.

„Nebojím sa Nemcov, húdol si Janko svoje. „Už som tadiaľ vodieval ruských kozákov aj v noci. A nič sa mi nestalo! A u nás býval ich veliteľ!“

Michal vedel, že spomína sovietskych vojakov generála Baranova, ktorí sa už v septembri prebili na naše územie. Potom však museli ustúpiť späť do Poľska.

Medzitým sa prestávka skončila. Vojaci neochotne vstávali a poberali sa na ďalšiu cestu.

„Vtedy, Janko,“ povedal Michal, „bol front za Karpatami, ale teraz je tu. Nemôžeš ďalej!“

Janko však trval na svojom. Hovoril, že dobre pozná terén, len aby ho vzali so sebou, on vraj bude sprevádzať celú jednotku. Napokon mu Michal Olenočin prikázal, aby sa ihneď vrátil, lebo bude zle. Sám vykročil za jednotkou. Chlapec ho dlho pozoroval, kým sa nestratil v rannej hmle.

Michala Olenočina potom veľmi mrzelo, že sa takto rozišli. Prosil ma, aby som vyhľadal chlapca a vysvetlil mu, že inak to nebolo možné. Čoskoro podľahol následkom ťažkého zranenia.

Prešli roky, vrátil som sa do dediny, ktorú vtedy Michal Olenočin spomínal. Bola to Nižná Pisaná. Obzerám sa a spomínam. Tu v týchto miestach sa odohrala jedna z najťažších frontových bitiek v Karpatoch. Odvtedy volajú ten kraj „Údolie smrti“.

Ludia žili v bunkroch, ktoré si sami vykopali v okolitých lesoch. Zobrali so sebou len to, čo sami uniesli. Všetko ostatné im vyrabovali fašisti. Keď sa vrátili domov, stavali si domčeky z dosák, v ktorých sa niekedy tiesnilo aj vyše dvadsať ľudí. A okolo stále hrozila smrť. Ešte dlho po vojne zomierali ľudia, lesy boli plné mín a výbušnín, na poliach sa nedalo orať, siať. Počet mŕtvych vo Svidníckom okrese, ktorí zahynuli po výbuchoch mín, už presahoval poldruha stovky. A vtedy som sa dozvedel, že aj Janka Gregu dokaličila mína. Odtrhla mu prsty, zjazvila tvár, stratil zrak. Zostal však nažive a je kdesi v škole pre nevidiacich. Odkaz desiatnika Olenočina som nemal komu odovzdať.

K nášmu stretnutiu s Jankom Gregom došlo až po mnohých rokoch v Košiciach. Bolo radostné. Zapamätal si do najmenších podrobností všetky udalosti tohto strašného obdobia a najmä tej noci, keď počul hlas v poli. Myslel si, že ranený vojak volá o pomoc. A on, malý chlapec, nebál sa pustiť sám do tmavej noci.

Ťažká bola cesta Jána Gregu za poznaním. Stratil zrak, ale zostala mu pevná vôľa. Jeho bystrá pamäť rýchlo registrovala všetko, čo počul od prednášajúcich. So základným vzdelaním sa nechcel uspokojiť — chcel vedieť viac. Na strednej škole, kde sa požiadavky stávali čoraz náročnejšie, si výklad nahrával na magnetofónové pásky a večer si ich prehrával. Tak dlho, kým nezvládol látku.

Dnes ani jeden z jeho poslucháčov nemá štúdium také ťažké a zložité,

ako ho mal kedysi on. Pretože nešlo len o to, že v šesťdesiatom roku záker-
ná fašistická mína zabila jeho otca, zakladajúceho člena JRD, že študoval
v čase, keď boli starosti s materiálnou stránkou štúdia, keď musel žiť príliš
skromne, aby si našetril na magnetofón a nové pásky. Ale musel bojovať aj
s ľudskou nedôverou v nevidiaceho i sám so sebou. Práve v sebe musel ne-
ustále pestovať pevnú vôľu, statočnosť a odvahu, aby dosiahol svoj neľahký
cieľ. Napriek všetkým pochybnostiam potvrdil, že človek — ak chce —
dokáže aj zdanlivo nemožné.

Čo by z neho bolo bez týchto vlastností? V čase jeho detstva sa nevidiaci
najskôr utiekali k pleteniu košíkov alebo brezových metiel. A on, hoci mal
len deväť rokov, keď prestal vidieť, chcel byť ako všetci ostatní, chcel byť
užitočný. Detské prsty ohmatávali bodky Braillovo slepeckého písma,
v ktorom bol ten zázrak, čo mu vnukol vieru a nezlomnú vôľu učiť sa a čosi
v živote dokázať.

Vychodil základnú i strednú školu, úspešne ukončil i vysokoškolské štú-
dium a obhájil aj kandidátsku prácu. Potom nastal dlho očakávaný deň, keď
titul kandidáta vied šiel prevziať do Bratislavy aj JUDr. Ján Grega, pracov-
ník Ústavu marxizmu-leninizmu pri Lekárskej fakulte Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach.

V aule Komenského univerzity panuje napäté ticho. Z radu vystúpi statný,
vzpriamený muž, ale krok má neistý, ba aj pri úklone a podávaní rúk tro-
chu zrozpačité. Akoby sa chcel opýtať: A teraz čo? Ktorým smerom?
Všetci hľadia v napätom očakávaní. Odrazu aula pochopí: JUDr. Grega ne-
vidí. Vtom zabúraca potlesk, úprimný, dlhý. Ešte ani nie štyridsaťročný, od
detstva nevidiaci, dokázal takmer neuveriteľné.

„Nedokázal by som to,“ spomína dnes súdruh Grega „keby som v škole
nemal okolo seba takých kolegov, keby som nemal pri sebe ženu, ako je
Eva. Jedni mi svojou ochotou predčítavať a na pásky nahrávať odbornú
literatúru nahrádzujú stratený zrak, iní mi svojím priateľstvom a dôverou
dodávajú istotu a odvahu. A Eva? Vravieva, že je mojou *tajomníčkou*, ale
pre mňa je všetkým.“

Skutočne, je to vzdelaná žena, statočná manželka a matka. Darovala mu
dvoch zdravých synov: Jána a Matúša — je preň nenahraditeľnou v súkro-
mí aj v práci. Nemala to ľahké ani ona. Často sa stávalo, že vodievala man-
žela do práce a z práce, potom rýchlo po deti, nakúpiť, navariť. A navyše
zháňať mužovi literatúru, chodiť s ním po archívoch, čítať mu. Dnes je to
ľahšie, pretože katedra pridělila súdruhovi Gregovi pracovníčku s tretino-
vým úväzkom, ktorá ho vodieva, pomáha, informuje.

„Ako nevidiaci nemám život jednoduchý,“ vraví súdruh Grega, potom sa
usmeje a pokračuje: „Kolegovia mi však pomáhajú. Svojim poslucháčom
rozprávam nielen to, čo je v školských osnovách, ale aj o tom, čo sa stalo
v mojom rodisku — tam, kde je „Údolie smrti“, kde zem doslova presiakla
krvou našich a sovietskych vojakov. Rozprávam im, aké to boli časy pod
Duklou, keď ľudia zomierali na následky zranenia od mín a výbušnín len
preto, že im nemohla byť poskytnutá prvá pomoc. V celom okrese bol len

jeden lekár. Aj o tom, aký to bol hrozný obraz, ktorý som videl naposledy
a ktorý vo mne nikdy nevytmizne: mŕtvi, krv, horiace domy, dym, rozva-
liny a plač matiek, hľadajúcich na spálenisku svoje deti. A poslucháči —
budúci lekári — načúvajú, premýšľajú, vedia, že nehovorím do vetra. Preto
ak sa objaví čo len náznak niektorých jednotlivcov konať nečestne, elimi-
nujú to sami študenti.“

JUDr. Ján Grega, CSc., je pracovitý človek, dobrý pedagóg, obetavý
funkcionár. Vie, že žije v krajine, ktorá telesne postihnutým občanom posky-
tuje všestrannú pomoc a podporu, možnosť vzdelania, vytvára stále lepšie
podmienky pre život a prácu aj pre nevidiacich. Je aj čosi viac. Je komu-
nista, patrí medzi tých, čo všetky svoje sily venujú vytváraniu lepšieho,
krajšieho života. Tomu nasvedčuje aj niekoľko konkrétnych faktov.

Je aktívnym dopisovateľom časopisu *Nový život*, ktorý vychádza dvakrát
v mesiaci pre dospelých nevidiacich a v ktorom zovšeobecňuje svoje skúse-
nosti. Pričinil sa aj o zriadenie slepeckého múzea, tlačiarne a knižnice pre
nevidiacich v Levoči. Aktívne pracuje aj na svojom pracovisku — na Lekár-
skej fakulte UPJŠ v Košiciach. Už niekoľko rokov je vedúcim stránickej
skupiny, člen politickovýchovnej komisie pri Vedeckej rade, člen rozhod-
covskej komisie pri ZV ROH a úspešne pracuje aj v organizácii ZČSSP. Je
aktivistom KV KSS v Košiciach. Za svoju obetavú prácu dostal viackrát
čestné uznanie, diplomy a ďakovné listy. Je nositeľom strieborného a zla-
tého odznaku ÚV Zväzu invalidov, čestným členom a nositeľom odznaku
ÚV poľského Zväzu veteránov 2. svetovej vojny a v roku 1979 prevzal
z rúk ministra školstva SSR vyznamenanie Zaslúžilý pracovník rezortu Mini-
sterstva školstva.

Ján Grega, syn maloroľníka, s ktorým si život tak kruto v detstve zahral,
sa nepoddal.

Keď ide po meste, mnohým, ktorí ho nepoznajú, nenapadne, že tu chodí
človek — hrdina. Človek, ktorý zvíťazil nielen nad tmou, ale i nevedomos-
ťou, človek ktorý vie, čo je to vojna a čo znamená mier.

JIRÍ PAVLIČ

Vzpomínky tankisty

Vzhledem k tomu, že jsem se sám zúčastnil celé karpatsko-dukelské a západokarpatské operace ve velitelské funkci, líčím skutečnou historickou událost, na kterou si velmi dobře pamatuji.

Po těchto bojích poblíž našich hranic byly poškozené tanky vyproštěny a přemístěny do skrytého místa v části osady Zyndranowa obsazené našimi jednotkami, kde se odborně posoudil rozsah jejich poškození a ihned se přikročilo k jejich opravě. Opravu prováděly jak osádky tanků, tak i tankoví mechanici, a to za odborného řízení zodpovědných orgánů. Pracovalo se nepřetržitě a často i pod palbou nepřátelských zbraní. Jakmile byl tank opravený, ihned se posílal do boje. To znamená, že se všechny tanky postupně účastnily dalších bojů na našem území. Ku příkladu naše tanky bojovaly v Nižném Komárniku, Krajné Bystré, Medvedzím, Korejovcích, Hunkovcích, v prostoru Nižná Pisaná, Dobroslava, Krajná Poljana a také se zúčastnily v západokarpatské operaci u Jasla. Chtěl bych podotknout, že tanky byly vyhledávanou zbraní velitelů všech stupňů, jak pěších tak i speciálních jednotek našeho sboru. Toto bych chtěl potvrdit na jednom případě. Naše tanky byly v obranném postavení v Nižném Komárniku. V dopoledních hodinách se plížením a pod palbou nepřítele dostal k tanku člen osádky, který těsně u hranic ztratil tank (byl zničen palbou nepřítele). Dotyčný mi předal část rozkazu velitele brigády kpt. Janka, abych postupně opustil obranu a přemístil se na okraj lesa nedaleko hřbitova, kde mi řekne podrobně rozkaz velitele brigády. (Starý hřbitov z první světové války byl téměř na čs. hranici, po levé straně ve směru do Polska, nedaleko celnice.) Rychle jsem přistoupil k plnění rozkazů. Na domluveném místě mi soudruh Stanko předal celý rozkaz, který zněl: „Do 14.00 hodin se máš hlásit u generála Klapálka v osadě Medvedzie, kde dostaneš další bojový rozkaz.“ Tento rozkaz byl pro mne jasný, dal jsem rozkaz osádkám nasednout a vyrazili jsme lesní cestou vpřed. Po krátké jízdě se začaly tanky bořit do rozbahněného terénu. Proto jsem rychle vyhledal lesní cestu, která byla zpevněna kulatinou. Velitel ženijní sovětské jednotky tuto cestu upravil pro přesun automobilní a jiné lehké techniky, a proto nechtěl povolit průjezd tanků touto cestou. Po krátké výměně názorů jsem docílil toho, že tanky touto cestou projely. Tím, že byla vynucena zastávka, došlo k takovému zdržení přesunu tanků,

že jsem se hlásil u velitele 3. pěší brigády opožděně. Po krátkém hlášení dostal jsem rozkaz přemístit se lesní cestou na okraj lesa a vybudovat tam pro každý tank úkryt. Přidělená ženijní jednotka pomohla osádkám zakopat tanky do věžového postavení. Kopat v lese není jednoduché v míru, natož ve válce a navíc na předním okraji obrany vlastních vojsk, kde zuřily těžké boje. Tato činnost byla narušována svítícími raketami nepřítele. Mimo to musely být tanky v plné bojové pohotovosti. Přes veškeré těžkosti, únavu, hlad, déšť, zimu, byl úkol do stanoveného termínu splněn. Netrpělivě jsem čekal na další rozkaz. Byl jsem zvědavý, co to bude, obrana nebo útok? Počasí bylo velmi špatné. Mlhy snižovaly viditelnost a vedení bojové činnosti.

Bylo po osmé hodině ráno, když jsem spatřil dvě osoby jdoucí k tanku. Nevěděl jsem, kdo to je, naši nebo nepřítel? Stále jsem posuzoval úmysl těchto vojáků, proč jdou předním okrajem směrem k tankům? Bedlivě jsem sledoval jejich bojové chování. Když byli již několik málo kroků od prvního tanku, náhle jsem poznal v jednom z nich svého kamaráda z Buzuluky. Říkám si v duchu, kdo je ten druhý? Vtom mě napadlo, že by to mohl být generál Klapálek. Po příchodu se zastavil u mého tanku a ještě stále jsem nevěděl, kdo to je. Můj kamarád v momentě, kdy velitel podrobně prohlížel postavení tanků ve věžové pozici, se ke mne naklonil a potichu mi povídá: „To je generál Klapálek.“ Když mi to řekl, okamžitě jsem se mu hlásil. Podrobně se vyptával na stavy zbraní a množství munice. Potom si vyhlédl místo, odkud bylo vidět na menší kopec. Pozval mě k sobě a nařídil mi, abych přímou palbou z tankových kanónů zničil celý prostor, v němž Němci mají pozorovatelnou, ze které řídí bojovou činnost svých vojsk. Vše mi ukázal v terénu. Bojový úkol nepřevyšoval rámec mých možností. Osádky tanků byly zoceleny bojovými zkušenostmi s dobrou bojovou morálkou, takže nebylo žádné zábrany ke splnění bojového úkolu. Po ujasnění bojového úkolu a zhodnocení situace na straně nepřítele rozdělil jsem určený prostor na palebné úseky. Každý velitel tanku dostal konkrétní úkol. Po rozplynutí mlh a zlepšení počasí jsem nařídil zahájení palby. Od tříštivých granátů létalo do vzduchu vše, co se nacházelo v určeném prostoru. Nebylo sebemenšího místa, kde by nepadl granát, náboj z kanónů tanků. Nepřítel se během dalších bojů vzdal tohoto malého území. Po několika hodinách jsem hlásil veliteli 3. pěší brigády generálu Klapálkovi splnění bojového úkolu. Ve večerních hodinách jsem dostal další bojový úkol. Probojovat se do obce Krajná Bystrá. I tento úkol byl splněn. V Krajné Bystré jsme našli pouze dědečka, babičku a vnučku. Ostatní lidé byli vystěhováni, nebo odvezeni do Německa. Když jsem po válce navštívil tuto obec, setkal jsem se s touto vnučkou, která byla již vdaná. Rovněž jsem se setkal s ředitelem školy a jeho manželkou.

Jak již bylo vzpomenuto, tanková brigáda bojovala v rámci Ondavské obrany. Štáb a týl 1. tankového praporu byl v osadě Chotči. Hlavní úsek obrany tankového praporu tvořilo město Stropkov. Když se připravovala jaselská operace, tanky se koncem prosince přesunuly do polské osady Bóbr-

ka. Já jsem opouštěl obranu jako poslední z důvodu opravy tanku. Jaselská operace, jak je známo, byla zahájena 15. ledna 1945, zúčastnili se jí i naši tankisté. Po velkých ztrátách ukončil 1. tankový prapor svůj boj v Karpatech. Tanková brigáda se přemístila do Kežmarku, kde byla doplněna na předepsané počty jak tanků tak i živé síly. Nutno dodat, že doplnění vojáků se provádělo z okolních vesnic i měst z osvobozeného území Slovenska.

Na závěr bych chtěl doplnit, že od samého začátku karpatsko-dukelské operace až do 15. ledna 1945 1. tankový prapor bojoval a vždy po ztrátách byl doplňován příslušníky 2. a 3. praporu, kteří byli v záloze.

VASIL MOHORITA

Na Duklu stále spomínam

Keď si spomínam na príbehy a zážitky z aktívneho boja proti fašizmu, vraciam sa často k Dukle. S odstupom času musím priznať, že sa vtedy všetko dialo zákonite, tak ako to muselo byť.

Pevne sme verili vo víťazstvo našej veci — spravodlivého boja, ktorý vyvíral z najhlbších ideových presvedčení. Musela zvíťaziť spravodlivosť, musel zvíťaziť človek. Boli sme vtedy presvedčení, ako aj milióny iných, že je nevyhnutné pustiť sa do boja. Boli sme pripravení obetovať všetko pre slobodný život v oslobodenej vlasti.

V septembri 1944 sa vojaci 1. čs. armádného zboru v ZSSR po boku vojakov 38. sovietskej armády prebýjali z poľského územia ku hrebeňom Karpát, aby v priestore Dukelského priesmyku vstúpili na územie rodnej vlasti. V tom čase som ako mnoho iných vlastencov plnil zvláštne úlohy v tylu nepriateľa, úlohy karpatsko-dukelskej operácie a 4. ukrajinského frontu. Po splnení bojovej úlohy koncom novembra 1944 sme sa spolu s veliteľom partizánskeho oddielu Za svobodné Československo npor. Michalom Perečinským prebili cez front k Sovietskej armáde v priestore Ruský Hrabovec (severovýchodne od Morského oka). Cez nepriateľskú obranu sme sa prebili bez strát. Nasledoval príchod ku štábu 4. ukrajinského frontu a zabezpečenie odsunu príslušníkov oddielov na určené miesto. Sovietski vojaci a dôstojníci prešli k štábu frontu a ostatní boli presunutí k náhradnému telesu 1. čs. armádného zboru v ZSSR.

Po odovzdaní správy o splnení bojových úloh v tylu nepriateľa na vysunutom pracovisku štábu partizánskeho hnutia v Kyjeve v meste Rzeszov na území Poľska sme sa mali spolu s Michalom Perečinským rozhodnúť; buď súhlasíme s opätovným nasadením do tylu nepriateľa na území Československa, alebo sa vrátíme k čs. vojenskej jednotke. Vybrali sme si druhú alternatívu. Prišli sme k tylovým jednotkám čs. armádného zboru v Rymanowe — Rymanuv Zdruj. Tu sme dostali nové dôstojnícke rovnošaty a potom nasledoval presun ku štábu 1. čs. armádného zboru na Duklu. Vo Vyšnom Komárniku nám zástupca veliteľa zboru škpt. kapitán Engl prečítal rozkaz o ustanovení do funkcií. Perečinský bol zaradený do funkcie veliteľa práporu a ja do funkcie veliteľa roty v novoorganizovanom 6. poľnom prápore 3. čs. samostatnej brigády. Za splnenie úloh v tylu nepriateľa nám udelili vy-

znamenanie — druhý čs. vojnový kríž z roku 1939. Bol pre nás uznaním za bojové zásluhy, ale zároveň povzbudením pri plnení ďalších bojových úloh.

Nasledoval presun do priestoru obcí Suchá a Driečna. Cesta cez Nižný Komárnik, Krajnú Poľanu, Bodružal, Miroľu a Pstrinu bola stále pod nepriateľskou delostreleckou paľbou. Na miesto určenia sme prišli až v nočných hodinách. Príchod a nástup do funkcie sme hlásili veliteľovi práporu špkt. kapitánovi Moravcovi, ktorý spolu so svojim štábom prijal veľmi ochotne nelen nás, ale všetkých, ktorí prichádzali. Organizácia práporu bola vtedy ešte len v začiatkoch a veliteľské kádre boli vzácne. Základ novoorganizovaného poľného práporu tvorili čiastočne skúsení harcovníci od Sokolova, Kyjeva a Dukly, ale bol nedostatok veliteľov družstiev a čiat. Velenie armádneho zboru podnikalo všetky kroky, aby z oslobodeného územia ČSR a zo Sovietskej armády boli nahradené straty a aby boli jednotky 6. poľného práporu urýchlene doplnené.

Organizovanie práporu a doplňovanie jednotiek 1. čs. armádneho zboru však prebiehalo vo veľmi zložitých podmienkach. V radoch dobrovoľníkov, ktorí sa prihlásili do čs. armády, bolo mnoho nevojakov, vojaci v zálohe zase nezodpovedali požiadavkám a nárokom jednotlivých funkcií, nedosahovali primeranú odbornosť. Bolo treba, aby pomerne vo veľmi krátkom čase absolvovali potrebný výcvik, resp. precvičenie v požadovanom počte. Výcvik prebiehal v obciach, do ktorých sa vrátili občania z lesa, kde vo vykopaných zemľankách prežívali prechod frontu, až tesne pred našim príchodom. Všetko, čo zanechali živé a neživé vo svojich domoch, nepriateľ odvliekol. Blížila sa zima, bolo treba čo najskôr opraviť poškodené obydlia, ale ľudia nemali k dispozícii žiadny materiál. Pri ich práci im veľmi účinne pomáhali vojaci. Naša armáda im poskytovala všestrannú pomoc a podporu. Občania dostali múku, chlieb, soľ a iné potraviny na rozkaz veliteľa armádneho zboru generála Ludvíka Svobodu. Zo začiatku sa obyvatelia obcí stravovali vo vojenských kuchyniach. Občania obcí Suchá a Driečna a iných zase uvoľňovali priestory pre ubytovanie vojakov, pretože ich počet sa stále zvyšoval. Muži chodili do lesa na drevo, vojaci im ho pomáhali zväzať a spoločne pripravovali zásoby na prichádzajúcu zimu. Ženy a dievčatá pomáhali vo vojenských kuchyniach, starali sa o odev a bielizeň vojakov. Podmienky pre výcvik jednotiek práporu sa tak postupne zlepšovali.

Z radov obyvateľov obcí mnohí muži a chlapci vstupovali dobrovoľne do čs. vojenskej jednotky. K mojej jednotke prišiel z obce Suchá Mikuláš Dzama, ktorý vykonával funkciu spojky veliteľa roty. Bol to chudobný chlapec s chybným zrakom, bol však skromný, disciplinovaný a statočný vojak. Do radov našej jednotky vstúpil aj jeho brat Michal Dzama, ktorý bol zaradený k práporu npor. Michala Perečinského. V bojoch pri Liptovskom Mikuláši bol Michal Dzama ťažko ranený. Mikuláš a Michal Dzamovci vojnu prežili. Mikuláš žije v Galante a Michal sa vrátil do svojej rodnej obce Suchá, kde žije dodnes.

Pre prípravu veliteľských kádrov bola v obci Driečna zriadená časť poddôstojníckej školy 3. čs. samostatnej brigády a zvyšok bol v obci Pstrina. Po

absolvovaní skrátenej poddôstojníckej školy vykonávali najlepší frekventanti funkcie veliteľov družstiev a ich zástupcov.

Výcvik pokračoval vo dne v noci a za každého počasia. Vzorným príkladom pre ostatných pri výcviku bol veliteľ družstva desiatnik Hromádka, ktorý svojim osobným príkladom často vedel strhnúť všetkých svojich vojakov, aby splnili čo najlepšie stanovený cieľ. Tento vzorný vojak — veliteľ v bojoch o Liptovský Mikuláš — zahynul.

Mimoriadne úsilie a obetavosť prejavovali aj ostatní inštruktori a veliteľia všetkých stupňov, pri výcviku vojakov ochotne pomáhali aj sovietski inštruktori. Veľký dôraz sa kládol na prípravu prieskumníkov, tankoborníkov a ostatných špeciálnych jednotiek (mínometníkov, protitankových delostrelcov, strelcov ťažkých guľometov a pod.). Za každej situácie a počasia sa uskutočňovala ostrá strelba a hod ručným granátom na cieľ. Intenzívny výcvik prekonávala väčšina vojakov bez väčších problémov a ťažkostí, aj keď náročnosť veliteľov stúpala. S dosahovanými výsledkami boli spokojné aj nadriadené štáby.

Súčasne sa v jednotke uskutočňovala aj veľká politickovýchovná činnosť. Veľmi zodpovednú úlohu pri zabezpečovaní intenzívneho výcviku a života vojakov plnili osvetoví dôstojníci 3. čs. samostatnej brigády a vlastného práporu: V. Šalgovič, L. Kilian a ďalší. Osvetová práca bola vtedy nevyhnutná, pretože prápor už začiatkom roku 1945 mal byť nasadený do bojových akcií. Počas politickovýchovnej (osvetovej) práce sa vojaci zoznamovali s vojensko-politickou situáciou na frontoch s dôrazom na úlohy 1. čs. armádneho zboru v zostave Sovietskej armády. Osvetoví pracovníci uskutočňovali prednášky i medzi miestnym obyvateľstvom a tie boli zamerané na situáciu na jednotlivých frontoch, na aktívnu účasť obyvateľstva v národno-oslobodzovacom boji, na zakladanie nových orgánov štátnej moci a pod.

Koncom roku 1944 sa výcvik jednotiek 6. poľného práporu blížil k záveru.

Obrana 1. čs. armádneho zboru bola vtedy umiestnená na rieke Ondava od Stropkova až po Svidník. Jednotky zboru sa doplnili dobrovoľníkmi a zbor bol pripravený k ďalšiemu útoku na území našej republiky. Organizácie i odborne boli pripravené i špeciálne jednotky práporu, a to priezskumná čata pod velením ppor. Fuliera, mínometná rota pod velením ppor. Bielku a rota protitankových 45 mm kanónov pod velením ppor. Hujvana. Vytvorili sa tak podmienky pre definitívne utvorenie 6. poľného práporu v rámci 3. čs. samostatnej brigády 1. čs. armádneho zboru. Prápor sa v januári presunul a bol nasadený do bojov v priestore Liptovský Mikuláš (Smrečany a Žiar). Vo všetkých oslobodzovacích bojoch sa 6. poľný prápor svojej bojovej úlohy zhostil úspešne.

Historické chvíle doby, keď sa rodila naša sloboda by nemali nikdy vymiznúť z pamäti ľudí, lebo tam sú vlastne východiská a zdroje nášho dnešného života, života v mieri a pokroku.

Zrádný éter

Záhy po osvobození Volyně vítěznou Rudou armádou se 1. března 1944 hlásilo na okresní vojenské správě v Rovně na čtyřístadesmdesát volyňských Čechů, převážně z okolí Rovna. Spolu s nimi také několik chlapců z Borastína u Lucka, který byl dosud obsazen Němci. Chlapci přešli přes linii fronty a hlásili se na vojenské správě spolu s námi. Všichni jsme se jednohlasně dožadovali, aby nás poslali do Československé armády.

Velitel vojenské správy ze začátku nejevil pro naši snahu pražádné pochopení. Teprve po dlouhém jednání a zřejmě také po telefonní rozmluvě s nadřízenými vojenskými orgány naši žádosti konečně vyhověl. Zvláštním vlakovým transportem nás odeslal k 2. čs. paradesantní brigádě do Jefremova v Moskevské oblasti. Transport doprovázeli dva sověští důstojníci.

Cestou jsme viděli rozsah válečných hrůz a zpusťování, způsobené ustupujícími fašisty. Uvědomili jsme si, že i přes poslední velké úspěchy Rudé armády nás očekává tvrdý, nelitostný boj. Boj na život a na smrt.

Do Jefremova jsme přijeli 18. března 1944. Převzali nás českoslovenští důstojníci, ubytovali nás v rozbitých, opuštěných kasárnách. Napřed jsme si museli vyspravit okna, většinou jsme je zabeďnili prkny, museli jsme vyspravit i dveře, zřítidit palandy na spaní a udělat celkový úklid a pořádek.

Příštího dne se konaly odvodny. Byl jsem odveden a zařazen k ženijní rotě 2. čs. paradesantní brigády.

V březnu a dubnu jsme prodělávali tvrdý výcvik ženijní a zároveň paradesantní. Bylo mi osmnáct a musel jsem vynaložit veškeré fyzické úsilí, abych ve výcviku stačil starším kamarádům. Mnozí z nich, především Slováci, už prodělali celý vojenský výcvik v bývalé Československé nebo Slovenské armádě. Většina z nich už měla za sebou nějaké frontové zkušenosti. Snažil jsem se s nimi udržet krok, abych se nestal terčem posměchu. Vydržel jsem to až k cvičným seskokům s kladiny do písku, s výše asi pěti až šesti metrů. Při prvním seskoku jsem začal silně krváčet z nosu a úst, oči se mi podlily krví, v uších mi hučelo. Dopravili mě na ošetřovnu. Dr. Řehák po důkladné prohlídce prohlásil: „Nejste zdravotně schopen pro tak těžkou paradesantní službu.“

Odeslal mě k československému náhradnímu pluku, který se v té době rovněž nacházel v Jefremově. V červnu 1944 jsem se s náhradním plukem

přesunul na Bukovinu, kde se právě formovala 3. čs. brigáda a já jsem byl přidělen právě k formovanému 3. dělostřeleckému pluku této brigády. Pluk sestával z oddílu 122 mm houfnic a z oddílu těžkých 120 mm minometů. Prvním velitelem pluku byl poručík Rudolf Paneš, rodák z Mělníka. Po něm pak nastoupil nadporučík Václav Drnek, když poručík Paneš se stal náčelníkem štábu pluku. Později, v době bojů o Duklu, pluku velel štábní kapitán Jindřich Macháček, po něm pak nadporučík Šrank.

Záhy po příchodu k pluku jsem byl s ohledem na zdravotní stav vybrán a odvelen do kursu účetních. Po jeho absolvování jsem se stal spolu s rotmistrem Grossem účetním 3. dělostřeleckého pluku. Ve srovnání se službou u bojového útvaru to bylo neporovnatelně lehčí. Přesto jsem při ní zažil dost nebezpečí a vzruchu, počínaje 9. září Machnówkou a Wrócankou, zraněním v říjnu u Nižného Komárníku konče.

8. září 1944 se náš pluk spolu s ostatním československým dělostřelctvem zúčastnil velké sovětské dělostřelecké přípravy v Podzamczysku u Krosna. Přípravy, kterou započal nástup sovětských a československých vojsk do Karpat na pomoc Slovenskému národnímu povstání. Nepřítel odpovídal slabě, jen několika dělostřeleckými a minometnými přepady. Jediným raněným u našeho pluku byla spojařka Věra Průšková. Střepina miny ju doslova skalpovala.

První den nástupu proběhl celkem úspěšně. Postupující pěchota a motorizované jednotky téměř nenarazily na našem úseku na odpor. Byli jsme plni optimismu. Vždyť za pět dní budeme v Prešově!

Postup špatnými horskými cestami byl obtížný a pomalý. První jednotky našeho pluku dosáhly Wrócanku kolem 21.00 hodin. Tam také přenocovaly, Wrócanka byla vojskem doslova přečpaná. Příštího dne jsme tam brzy ráno přijeli s kuchyněmi. Dle obdržených rozkazů jsme měli pokračovat v postupu ještě dalších patnáct až dvacet kilometrů, než narazíme na nepřítel. V mlze jsme přejeli přes most, kde nás zastavili sověští vojáci:

„Vy kuda? Razvě něznajetě, što frici sovsem blizko? Zavěrtajtě obratno, poka vremja!“

Naše auta se začala na silnici otáčet. V té chvíli se ve vzduchu ozval zlověstný svist, na silnici dopadly první miny. Po nich další, byl to minometný přepad. První mrtví a ranění, vesměs zbytečně . . .

Ukryli jsme se pod mostem. Po ukončení přepadu jsme odjeli s auty do bezpečí. Autopark pluku, až na jeden nákladní automobil, se podařilo zachránit. Jeho řidič, Karel Kamínek z Jedvanin na východní Volyni, byl zabit.

Po minometném a dělostřeleckém přepadu Wrócanka stála v jednom ohni. Na blízkém obzoru se objevily rojnice německých pěšáků, nastupujících do útoku na Wrócanku. Kdyby se jim v tom zmatku podařilo proniknout do Wrócanky, špatně by to asi s 3. brigádou dopadlo, neboť několik vyšších velitelů bylo zabito, nebo zraněno.

Situaci vyřešili dělostřelci. Náčelník štábu pluku, nadporučík Paneš, obsadil s pátrači nouzové pozorovatelný v domcích kolem školy na pravém okraji vesnice směrem k sousední Machnówce. Odtud organizovali a řídili

odvětnou palbu našich děl a minometů. Tam také téměř všichni, včetně nadporučíka Paneše, padli. Přežil snad jediný z pátračů, Mikuláš Kratochvíl z Čechohradu u Melitopole, vyvázl jen se zraněním.

Dělostřelci byli nuceni zaujmout nechráněná postavení a zahájit z nich palbu. Většinou stříleli přímou palbou po dotírající nepřátelské pěchotě. Chvillemi byli nuceni bránit svá děla palbou z ručních zbraní. Nezklamali.

Nezklamala ani „smíšená“ protiletická baterie nadporučíka Jandy, u níž sloužilo mnoho žen. Prvním důstojníkem baterie byla podporučík Antónie Muchová. Ženy se zde plně vyrovnaly mužům.

Baterie narychlo zaujala nechráněná postavení na louce na jižním okraji vesnice a zahájila přímou palbu po postupujících rojnicích fašistické pěchoty. Svítící střelivo umožnilo velmi přesné zásahy, které spolu s rychlostí palby přibily fašistickou pěchotu k zemi. Její postup byl zastaven.

Bohužel, děla postavená na mokré louce se po prvních výstřelech začala bořit do země a palba musela být zastavena. Fašistická pěchota se znovu zvedla do útoku. Blížila se k Wrócance. Dělostřelci pohotově donesli několik vrat z blízkých stodol. Položili vrata na louku a postavili na ně děla. V kritické chvíli znovu zahájili palbu. Nehledíce na minometné případy nepřítelů, vytrvali u svých děl. Přímou palbou odrazili útok nepřátelské pěchoty. 3. brigáda toho dne ztratila 40 % svého početního stavu.

Druhý zážitek je z říjnu, z oblasti u Nižného Komárniku. Naše houfnicová baterie zaujala nová palebná postavení na louce u lesa, východně od silnice Dukla — Svidník. Dovezli jsme za ní proviant. Sotva jsme začali vykládat, když se do postavení baterie snesl minometný přepad. Jakmile jsem uslyšel zlověstný šelest letících min, zalehl jsem mezi zadní kola našeho studbaeckru. Ucítil jsem píchnutí a ostrou bolest v pravém stehně. Stačil jsem ještě zablédnout, jak se řidič Jozef Vik z Michalovky u Rovna snaží zalehnout mezi přední kola auta. Po výbuchu se chytil za hlavu, zastenal a klesl k zemi. Velitele oddílu, kapitána Formánka, výbuch odmrštil stranou, aniž by mu nějak ublížil. Přepad pomínul. Když jsem vstal, ve stehně jsem objevil povrchně zaseknutou střešinu miny. Měl jsem štěstí, že střešina napřed prorazila obě dvě zdvojené pneumatiky zadního kola a teprv pak mě zasáhla do nohy. Nebýt toho, v případě přímého zásahu bych patrně přišel o nohu.

Šel jsem k řidičovi Vikovi. Ležel v bezvědomí a veškerá pomoc byla marná, víc se neprobral.

Moje zranění nebylo vážné. Na ošetřovně mi střešinu vyndali a teprv zde jsem zjistil, že druhá, menší střešinka mi uvízla v náprsní kapse, v níž jsem měl koženou peněženku s balíčkem papírových třirublovek a kapesní vydání spisů J. V. Stalina. Střešinka uvízla mezi nimi.

Náš dělostřelecký pluk utrpěl v bojích značné ztráty na lidech a technice. Ze dvou baterií 120 mm minometů byla reorganizována jedna baterie 120 mm, druhá baterie 82 mm minometů. V takové sestavě jsme byli nasazeni do bojů o výšinu Obšar, jižně od Nižného Komárniku. Bylo to někdy kolem 20. listopadu.

Dovezli jsme proviant za 82 mm baterii, ale nenašli jsme ji na veřejším místě. Protože se v noci přemístila do nových palebných postavení, v mlze a dešti jsme ji našli až k ránu. Sotva jsme začali vykládat proviant, snesl se nenadálý minometný přepad. Zalehli jsme a šťastně přepad přečkali. Proviant jsme už pomalu neměli komu vydat. Přepad zasáhl přímo do palebného postavení baterie. Čtrnáct mrtvých a raněných, dva minometry rozbité.

Jak jen mohlo dojít k tak přesnému zamíření a zásahu? Baterie obsadila nová palebná postavení v noci, dosud z nich nevystřelila. Také nepřátelští pátrači ji nemohli dosud zjistit. Byla to jenom nešťastná náhoda? Pochybují, neboť takových „nešťastných náhod“ jsme, počínaje Wrócankou, zažili už příliš mnoho. Podařilo se nepříteli zachytit a dešifrovat rádiodepeši, odeslanou velitelství pluku, v níž byly uvedeny údaje o postavení baterie? Nebo snad nepřátelská odposlechová služba zachytila vysílání a zaměřila postavení vysílačky goniometricky?

Nevím. Víím, že etér je zrádný.

Takové trpké zážitky a zkušenosti si zaznamenal rotný Václav Záveský ve svých osmnácti letech. Prostý vesnický chlapec z Jasenič u Rovna, kde jeho rodiče hospodařili na zemědělské usedlosti. Chlapec obdařený nadprůměrnou přirozenou inteligencí. Válku a zranění šťastně přežil, po válce se usadil ve Vyškově na Žatecku, kde sedlačil. Od založení JZD úspěšně pracuje ve funkci agronoma a zároveň předsedy místního národního výboru.

Spojení fungovalo

Zabrání českého a slovenského pohraničí a rozbití Československa hitlerovským Německem silně povzbudilo národní a vlastenecké citění volyňských Cechů. Vypuknutí války v roce 1939 přineslo naději na porážku fašistického Německa a osvobodzení staré vlasti. Rychlý pád Polska, po něm vpád do Sovětského Svazu a okupace odsunuly tyto naděje na neurčito. Odsunuly, ale nepohrřbily. Řádění okupantů protifašistické citění jen posílilo.

Když se v dubnu 1944 u nás v Kupačově objevila československá odvodní komise, bylo nám oznámeno, že nejen muži, ale i ženy mohou být přijaty do československé armády. Mnoho z kupačovských děvčat neodolalo a přihlásilo se do armády. Přihlásila jsem se s nimi. Snad na to měla vliv okolnost, že Kupačov se dosud nacházel ve frontovém pásmu. Už jsme si zvykly na ostřelování z děl, letecké nálety, utrpení a strádání.

V Lucku jsem byla odvedena a zařazená jako telefonistka na telefonní ústřednu u 1. spojovacího praporu. Brzy jsem se zacvičila tak, že před zahájením bojů u Dukly jsem byla jmenována velitelem ústředny.

Spolu se mnou vstoupil do armády také můj šestnáctiletý bratr Slávek. U odvodní komise se hlásil jako osmnáctiletý. Jinak by jej nepřijali. Byl zařazen k průzkumnému oddílu (SPO) jako samopalník.

Prožila jsem na frontě mnoho, co si dnešní mladá děvčata dovedou sotva představit. Nejen fyzickou námahu vojenského výcviku a fronty, ale i déšť a bláto, snůh a mráz a někdy také hlad. Od začátku bojů u Krosna, po celé tři měsíce, prakticky až do příchodu na východní Slovensko jsme žili v zemljankách a horských lesích. Bez možnosti přespat v suchu a teple pod střechou, vysušit promáčený oděv, řádně se umýt, vyprat a vyžehlit prádlo.

První otřesný zážitek jsem prodělala v Machnówce. Přijeli jsme do Machnówky v noci. Ubytovali jsme se v jednom domku, kde jsme instalovali telefonní ústřednu a natáhli telefonní linky. 9. září 1944, kolem deváté hodiny nepřítel provedl řadu dělostřeleckých a minometných útoků. Machnówka stála v plamenech a dýmu. Kolem desítky mrtvých a raněných. Sténání a nářek raněných, kletby ustupujících. Zmatek. Měla jsem službu na ústředně. Jeden spěšný hovor střídal druhý. Přepojovala jsem, jak jsem jen

stačila. Výbuch miny rozbil střechu domku. Okna se s řinčením vysypala, se stropem se sypala omítka. Zkusila jsem ústřednu, dosud fungovala. Přepojovala jsem dál. Nevím, odkud se ve mně vzalo tolik klidu. Rozsah dosažitelných spojení ústředny se rychle omezoval podle toho, jak střepiny min přerušovaly linky telefonních vedení. Dvě podřízené spojačky, které jsem vyslala k odstranění poruch, se nevracely. Našly si úkryt, v němž palbu šťastně přečkaly. Další výbuch miny na dvorku před domkem. Střepina rozbila ústřednu postavenou na okně. Spojení bylo naprosto přerušeno. Co dál?

Vyhlédla jsem oknem. S hrůzou jsem zjistila, že se k domku blíží rojnice nepřátelské pěchoty.

Velitelé nám při výcviku vždycky kladli na vědomí, že velitel ústředny nebo radiostanice ručí za ni hlavou do té doby, dokud je provozu schopna. Rozkaz jsem splnila. Nyní, když byla ústředna rozbita, jsem mohla ustoupit. V čtyřech zdech polozbořeného domku jsem se cítila bezpečněji než venku, i když mě další zásah miny či granátu mohl každou chvíli pohrbit pod jeho troskami.

Nevím už, zda to byla zbabělost, nebo statečnost. Prostě do mne něco vjelo. Chopila jsem se samopalu připravena střílet. V nejhorším případě se zastřelit sama. Přiběhl velitel naší spojovací roty, podporučík Medencij ze Zakarpatské Ukrajiny. Křičel na mně:

„Utíkej! Což pak nevidíš Němce? Utíkej!“

„Kam?“

„Utíkej se mnou k lesu!“

Vyrazila jsem z domku a utíkala za ním. Les byl od nás asi tři sta metrů. Utíkali jsme spolu. Několikrát jsme museli zalehnout a krýt se před dalšími minometnými útoky. Palbě z ručních zbraní jsme unikali přískoky. Pot se ze mně lil. Srdce mi divoce bušilo, cítila jsem je až v krku. Doběhne, nebo nás dožene nějaká mina či zbloudilá kulka? Běheli jsme ze všech sil. Koněčně jsme doběhli k spásnému okraji lesa, kde se znovu formovala naše obrana. Vyvázli jsme se zdravou kůží.

Během dalších bojů jsem se ještě několikrát dostala do nebezpečných situací, nikdy to však nebylo tak zlé jako v Machnówce.

Velmi smutně jsem prožila Štedrý den a vánoce. Nejsmutnější v celém mém dosavadním životě. Plakala jsem a vzpomínala na domov, který jsem s tak lehkým srdcem opustila. Doma bych i přes válečnou zkázu byla v bezpečí a poměrném blahobytu. Smířila jsem se už s útrapami frontového života. Nejhuř jsem snášela skutečnost, že bratr Slávek už nežil. Padl při průzkumu. Byly jsme doma čtyři děvčata a Slávek. Byl z nás nejmladší, ještě skoro dítě. Měly jsme jej rády, trochu jsem ho zhýčkaly. Těžce pak snášel potíže vojenského a frontového života. Proč jsme ho jen do armády pustily? Kdyby zůstal doma, byl by dnes naživu. Jak by však dopadl výsledek války a vítězství nad fašismem, kdyby tak soudili všichni?

Obětoval svůj mladičký život pro porážku fašismu a osvobození vlasti,

podobně jako stovky jeho vrstevníků z Kupičova i ostatních osad na Volyni.

Áno, taková byla nejen Slávka Balounová, ale všechny ženy, dívky, které sloužily v armádě.

Tehdejší náčelník štábu 2. dělostřeleckého pluku, Jaroslav Perný, takto hodnotí činnost spojařek pluku:

„Ženy v československé armádě nebyly jen pro ozdobu, či reprezentaci. Plnily své vojenské povinnosti bez jakýchkoliv úlev, stejně jako muži. Plně nahradily muže na telefonních ústřednách, u radiostanic, ve vojenských nemocnicích a kancelářích. Uvolnily tím stovky mužů pro aktivní boj se zbraní v ruce. Vesměs měly vysoce vyvinutý pocit zodpovědnosti. Ženy-spojařky předčily muže v přesnosti plnění pověřených úkolů, bez ohledu na osobní nebezpečí. Mohli jsme se na ně vždy plně spolehnout.

Když v bojích u Dukly padlo několik žen a generál Ludvík Svoboda, otřesený smrtí svobodníka Aničky Zichové, spojařky ze štábu dělostřelectva, které byl očitým svědkem, dal rozkaz stáhnout ženy z bojových útvarů a odeslat je do týlu, spojařky 2. dělostřeleckého pluku se tomuto rozkazu vzepřely. Cítily se rozkazem uraženy a poníženy. Se slzami v očích si vynutily, aby byly ponechány u svých útvarů.”

VÁCLAV ŠIRC

Jak pomsty brozný val

(Z deníčku podporučíka v zálohe Josefa Larbocha)

Chmurný jarní den, či spíše jeho podvečer 7. dubna 1945 zastihl náš 2. tankový prapor nastoupený u hřbitova vedle kostelíku v Pogrzebině. Ve vyrovnaných řadách nastoupily tanky a tankoví samopalníci-výsadkáři. Na hřbitově, kolem čerstvě vykopaného hrobu stáli nastoupeni naši důstojníci. Prostým vojenským obřadem jsme se loučili s našimi padlými veliteli, poručíkem inženýrem Jiřím Lizálkem z Prahy a podporučíkem Štěpánem Vajdou ze Zakarpatské Ukrajiny, hrdinou Sovětského svazu in memoriam. Poručík Lizálek padl několik hodin poté, co obdržel telegram s radostnou zprávou, že se v nemocnici v Popradu narodil jeho manželce syn. Takový už je osud vojáka . . .

Z očí našich vojáků, denně zvyklých pohlížet smrti do tváře hledí hněv a touha po odplatě za padlé velitele a kamarády, za utrpení všeho našeho lidu. Po projevu osvětového důstojníka brigády, poručíka Čeňka Hrušky, a velitele brigády, majora Vladimíra Janka, se ujal slova podporučík Emil Cilc. V závěru svého projevu prohlásil:

„Lizálku a Vajdo! Jménem všech tankistů prohlašuji, že vaši smrt pomstíme!”

Skupina tankistů se chopila provazů a spustila prosté dřevěné rakve s tělesnými pozůstatky hrdinů do hrobu. Od kostela vzlétla zelená raketa. Z děl osmi seřazených tanků zahřměly tři dělostřelecké salvy do nepřátelských postavení. Salvy poslední pocty padlým.

Nebyl to první ani poslední podobný obřad. Podobným způsobem se podporučík Cilc před několika dny rozloučil se svým bratrem, rotmistrem Jiřím Cilcem a bratrancem Jindřichem Cilcem. Spolu s ním byli v osádce jednoho tanku. Spolu s ním bojovali, dokud je nepotkala smrt. Jen on sám vyvázl z hořícího tanku. Měl prostě více štěstí. Jak dlouho ještě?

15. dubna 1945 stojíme u Velkých Petrovic, připraveni k útoku, kterým máme přinést svobodu našemu slezskému lidu. Velitel rotě, podporučík Cilc, nám předčítá dopis, který dnes obdržel od své matky z Hulče na Volyni:

„Píšeš mi, synu, proč nás těšíš, když jsi sám napsal, že náš Jiřík už není mezi živými. Plakat jsem už nemohla. Zdálo se mi, že musím křičet, abych ulevila své bolesti. Na Volyni jsou stovky nešťastných matek, které ztratily

své syny. Vzkaž chlapcům z Volyně, ať nemilosrdně odplácejí za ztracené životy svých kamarádů. Spěchejte na pomoc našemu drahému českému lidu, aby byl co nejdříve zbaven jha novodobých křižáků . . . !”

Bez rozdílu, zda jsme z Volyně, ze Slovenska, nebo ze Zakarpatské Ukrajiny, chmurně nasloucháme dopisu nešťastné matky. Každý z nás má s fašisty nějaký svůj, dosud nevyrovnaný účet. Odhodlaně nastupujeme do svých strojů, i když víme, že možná pro někoho z nás to bude jeho útok poslední, poslední den jeho života.

V 11.00 hodin vyjíždíme z Velkých Petrovic do výchozích postavení ve Strahovicích k útoku směrem na Kobeřice. Ve 13.00 hodin jsme vyrazili do útoku. Byli jsme odrazeni silnou dělostřeleckou palbou z Prostředního Dvora. Stáhli jsme se a zaútočili jsme na Bolatice obchvatem ze severu. Ve 21.30 hodin čtvrtá rota podporučíka Ondíka dobyla po prudkém obchvatném boji Prostřední Dvůr. Na noc jsme zaujali obranu ve věžových postaveních poblíž dvora Albertovec, kde se nepřítel silně opevnil.

Příštího dne naše třetí rota zaútočila v 9.30 na Albertovec. Velitel roty podporučík Cilc útočil s jednou četou od jihovýchodu. Jeho zástupce rotný Bedřich Opočenský s druhou četou obchvátíl Albertovec od severozápadu. Jel jsem se svým tankem s druhou četou. Pod ochranou lesa jsme se přiblížili těsně ke dvoru a pak prudce zaútočili. Překvapení fašisté zmateně prchali po jediné volné cestě k jihu, k Bolaticím. Tanky i ostatní vozidla se bezhlavě řítí po silnici, pronásledovány palbou našich tankových děl a kulometů. A také s panickým strachem v zádech.

Podporučík Cilc zajel s tankem do boku prchající německé kolony. Tank pálí z děla i kulometů, drtí vozidla pásy. Nedávní „dobyvatelé světa” vyskakují ze svých vozidel, panicky prchají do polí. Mnozí z nich padají skoseni přesnou palbou desátníka Jardy Zámečnicka. V zápalu boje se velitelský tank příliš vzdálil od svých ostatních tanků. Vystavil se v otevřeném poli palbě německých tanků z Bolatic. První granáty ho naštěstí nezasáhly.

Cilcův řidič, Slovák Andrej Križkovský, dovedně manévruje, kryje se za terénní vlnou a šťastně uniká krupobití protitankových granátů. Na Cilcův rozkaz tank v příhodné chvíli zastaví. Střelec Zámečnick vypálil z děla po nejbližším nepřátelském tanku. Zásah, tank vzplanul.

Nepřítel záhy zjistil, že se jedná o jediný, osamělý tank, bez podpory ostatních tanků a pěchoty. Vidí v něm jistou kořist. Vyjíždí proti němu několik tanků, podporovaných baterií protitankových děl. Tank manévruje, uniká, kryje se za terénní vlnu. Opodál znovu vyjíždí do vhodného postavení. Výstřel, další nepřátelský tank vzplanul.

Cilc vidí nerovnost boje proti obklíčující jej přesile nepřátelských tanků. Nemůže se však z boje odpoutat, cestu k ústupu má odříznutou vysokým železničním náspem, za kterým uvízly ostatní tanky jeho roty. Násep je vysoký a strmý. Snad by jej tank na plný plyn překonal, ale ví také, že by byl rozstřílen na kusy, jakmile by se na náspu objevil zrakům protitankových děl. Je si toho vědom i nepřítel. Spustil těžkou přehradnou dělostřeleckou a minometnou palbu na trať na náspu. Na trati se rozbouřilo hotové

peklo. Výbuchy, sloupy dýmu, neprostupný val létajících kusů kolejnic, pražců a kamení. Zde nemůže proklouznout ani myš! Nepřítel pomalu, ale jistě stahuje smrtící kruh kolem Cilcova tanku, jehož osádka však nemíní levně prodat svoji kůži.

Máme za sebou týdny bojů a trpkých zkušeností. Nedáme se zastavit žádnou překážkou, ani náspem, ani ohněm, ani vodou. Tím spíše, když jde o záchranu oblíbeného velitele a kamaráda. Rotný Opočenský se rozhodl k husarskému kousku. Zaútočit přes násep. Dostal jsem rozkaz, abych se o to pokusil jako první. Věděl jsem, že je to vyložená sebevražda. Ale pro Cilce bych tam vyrazil i bez rozkazu. Takový je zákon války a tvrdého chlapeckého kamarádství. Vyrazil jsem na plný plyn. Buď, anebo!

Podářilo se, tank se vyhoupl na násep. Uviděl jsem ještě, jak několik nepřátelských tanků vyráží do rozhodného útoku proti Cilcovi. Prudký náraz otrásl mým tankem. Tank se zachvěl, ale pokračoval v jízdě. Zabrzdil jsem a sjel dolů s náspu. Zásah „bolvankou” (průbojná nevýbušná protitanková střela) prorazil pancíř. Dva členové osádky byli zabití. Tank naštěstí nevzplanul. Převzal jsem velení tanku a vyrazil k Cilcovi. Nepřátelské tanky se daly na ústup, neboť v patách za mnou se převálily přes násep ostatní tanky naší čety. Všechny přejely šťastně, neboť nepřítel se dal na útek, jakmile zjistil, že železniční násep jej nemůže před námi zachránit. Útek se proměnil v paniku. Dva prchající tanky Panther uvízly v jámách. Jejich posádky je opustily, aniž je stačily zničit.

Stali jsme se pány bojiště. Přijel jsem těsně k velitelskému Cilcovu tanku. Oba jsme vyskočili ze svých tanků. Se slzami dojetí v očích jsme si padli do náručí . . .

Krásné jarní odpoledne dne 25. dubna 1945. Nevnímali jsme však jeho krásy, krásu zeleně nedávno rozvitých stromů, krásu teplých slunečních paprsků zaplavujících zemi. Vzduchem zlostně bzučel „hmyz”. Hmyz z ocele a železa. Kde přisedl, následoval výbuch a detonace. Střepiny min a granátů bzučely vztekle vzduchem, jako rozzužené sršně. Za pancířemi našich tanků jsme se proti nim cítili bezpečni. Obávali jsme se jen přímého zásahu protitankového granátu, nebo panzerfaustu.

Kolem 16.00 hodiny se několik našich tanků soustředilo v lese poblíž Velké Polomi, kde jsme zaujali výchozí postavení k zítřejšímu útoku. Les nás bezpečně skrýl před pátravými zraky nepřítele, jehož přední okraj obrany byl od nás vzdálen asi jeden kilometr. Nestačili jsme se ještě najít, když za námi přiběhla spojka s rozkazem, že se máme dostavit na pozorovatelnu velitele tankové brigády, podplukovníka Vladimíra Janka. Vydali jsme se za ním na pozorovatelnu. Cestou jsme v chodu dojíždali chléb a maso z konzervy. Miny a granáty nám přelétávaly nad hlavami. Naštěstí dopadly do lesa, daleko za námi. Šťastně jsme došli na pozorovatelnu, umístěnou na výšině, z níž bylo vidět daleko do kraje, země mých předků.

Velitel brigády každému z nás určil přesný směr a cíl zítřejšího útoku a udělil poslední pokyny.

„Vše jasné?” otázal se nakonec.

„Jasně, pane podplukovníku!“ odpověděli jsme. Odpověď vyzněla jaksi unaveně. Podplukovník se rozhlédl po našich zubožených, nevyspalých, smutných tvářích:

„Co je s vámi, chlapci? Proč jste tak smutni? Co ty, Pepíku, jak vidím, nějak se ti do toho zítřka nechce?“ obrátil se ke mně.

„Jsme už unaveni,“ odpověděl jsem mu podle pravdy. Byli jsme v bojích už druhý měsíc.

„Ještě několik dní to musíte vydržet. Pak si po válce po zásluze odpočinete . . .“ odpověděl.

Ještě několik dní! Dobře jsme to věděli i my.

Noc uplynula klidně. Přenocovali jsme v lese, zakopáni vedle svých tanků. Co kdyby nás nepřítel náhodou vypátral a spustil minometný přepad do našich postavení? Čert nikdy nespí. Dnes jsme se zakopávali zvláště pečlivě a důkladně s vědomím, že do konce zbývá opravdu jen několik dní. Do konce války, kterého jsme se všichni chtěli dožít!

Příštího dne nás za ranního úsvitu probudila palba sovětských kašů, zahajujících dělostřeleckou přípravu k útoku. Bez snídaně, neboť kuchyň za námi dosud nepřijela, jsme nastartovali tanky a čekali na smluvené znamení. K obloze vzlétly červené rakety. Vyrázili jsme. Protitanková děla nepřítel se dosud neozvala. Nechtěli se nám předčasně prozradit. Čhtěli nás připustit na krátkou vzdálenost, na bezpečný zásah zblízka, nebo nás dosud nespatrili?

Teprv po chvíli se rozzuřilo peklo. Miny a granáty začaly vybuchovat kolem tanku. Šťastně jsme projeli přehradnou palbou nepřítel a vtrhli do jeho zákopu. Asi v dvaceti metrech před sebou jsem spatřil protitankový kanón, jehož obsluha se chystala k výstřelu. Dosavadní zkušenosti mě naučily bleskovému jednání. Vyrázil jsem s tankem přímo proti kanónu. Jeho obsluha selhaly nervy, rozběhla se pryč. Kanón jsem rozdrtil pásy. Kolem nás zmateně prchali nepřátelští pěšáci. V patách za nimi jsme vtrhli do Velké Polomi. Dorazili jsme na křižovatku silnic Ostrava — Opava. Zde velitel tanku, podporučík Ondík zjistil, že nás doprovázející sovětské pěšáci našemu tempu nestačili. Postupovat dál jsme bez podpory pěchoty nemohli. Snadno bychom se mohli stát kořistí panzerfaustníků ukrytých v domech a zahradách. Zamaskovali jsme tank a přešli do obrany.

Asi o půl hodiny nám spojka doručila rozkaz vyjet na pravé křídlo k lesu, odkud nám hrozilo nebezpečí odříznutí. Vyrázili jsme tam ještě s jedním tankem, který nás zatím dohonil. Dohonila nás také sovětská pěchota.

Ještě než jsme dorazili na určené místo, objevili nás nepřátelští letci. Zaútočilo na nás osm štuk. Řidič sousedního tanku Jiří Voloch vyskočil z tanku. Vydal se na průzkum nejbližšího okolí přesvědčit se o schůdnosti terénu, který po jarním tání byl dosud velmi obtížný. Zahlédl jsem jak klesl, zasažen střepinou do krku. Vyskočil jsem z tanku a spěchal mu na pomoc. Vtáhl jsem jej do příkopu, kde jsem jej ošetřil. Rána nebyla zlá.

Nálet jsme až na Volocha přestáli bez pohromy. Po odletu letadel jsme

v dalším útoku pokračovali už jen s jedním tankem. Po Volochově zranění zůstal jeho tank bez řidiče.

Nebezpečným úsekem podél lesa jsem projel na plný plyn, abych se zbytečně nevystavoval protitankovým zbráním, které mohly být v lese ukryty. Projeli jsme šťastně. Z lesa nepadla ani rána. Otočil jsem tank, velkým obchvatem jsme zaútočili na Velkou Polom z druhé strany. Terén byl velmi obtížný. Sjížděl jsem z kopce rozervaného četnými vysokými terasovitými mezemi a srázy. Náhle jsem pocítil, jak se s tankem někam propadám. Ucítil jsem cvaknutí víka příklopu, naráz jsem se octl v naprosté tmě, jako bych oslepl. Neviděl jsem ani metr před sebe, řítit jsem se s tankem do neznáma . . .

Zažil jsem už v bojích mnoho různých nebezpečí, dovedl jsem im hledět do očí a čelit jim, ale toto zde bylo nejhorší. Zachvátil mě pocit děsivé úzkosti, když jsem zjistil, že víko příklopu při pádu přirazilo mezi pancíř ruční západku, takže jsem je nemohl otevřít. Známe nebezpečí je jen poloviční nebezpečí. Z neznáma jsem cítil opravdový strach. Větší, než když jsem spěchal přes vysoký železničný násep na pomoc podporučíkovi Cilecovi. Zoufale jsem se ze všech sil opřel nohama o víko příklopu. Podařilo se mi jej otevřít. Sláva!

Zahlédl jsem před námi na silnici most vedoucí na Opavu. Pod ním se hemžili nepřátelští ženisté. Horečně podkládali výbušné nálože a natahovali zápalné šnůry. Překvapili jsme je nenadálým útokem a rozprášili palbou z kulometu. Rozprchli se, nestačili most zničit.

Vnikli jsme do Velké Polomi zprava. Couvnuv jsem s tankem do jedné záhrady. Odtud jsme ostřelovali z děla nepřátelské kolóny vozidel a tanky pohybující se po okraji lesa za Velkou Polomi.

Kolem desáté hodiny jsem pocítil hrozný hlad. Nejedli jsme od včera večera, kdy jsme dojedli poslední konzervu ze železné zásoby. Nestačila nasytit celou osádku, pět hladových žaludků. Rozhodl jsem se vstoupit do vilky, u které jsme stáli, a opatřit něco k snědku. Stiskl jsem kliku dveří. Byly zamčeny. Okna byla vytlučena předchozí kanonádou. Vlezl jsem dovnitř oknem a sháněl něco k jídlu. Nenašel jsem nic. Vilka byla úplně prázdná, nikdo zde nebyl. Zaslých jsem ze sklepa nějaký tlumený hovor, nerozeznával jsem, jakou řečí se ve sklepě mluví. S ručním granátem v jedné, s pistolí v druhé ruce jsem vstoupil do sklepa. Pomalu, opatrně jsem otvíral dveře, připraven na vše, neboť fašisté před námi s oblibou zalézali do sklepů. Vstoupil jsem do sklepa. Ve sklepě vše hrobově ztichlo, bylo slyšet jen pláč několika malých dětí. Bylo tam asi patnáct civilistů.

Trapné mlčení přerušil starší muž: „Što si želajete?“ pronesl lámanou ruštinou. Dle přízvuku jsem poznal, že to jsou Češi. Radost mi sevřela hrdlo. Slovensko jsem poznal na podzim 1944, když jsme překročili hranice na Dukle, v českých zemích jsem byl prvně v životě. Zde jsem se poprvé setkal s Čechy na půdě staré vlasti. Teprv po chvíli jsem byl schopen promluvit:

„Dobrý den! Prosím vás, nemáte tu něco k jídlu?“

Mezi civilisty zavládlo vzrušení. Čeština v ústech cizího, neznámého vojína na ně zapůsobila jako blesk z čistého nebe. Nečekali ji. Nemohli ve mně poznat československého vojáka. Jak také, když jsem měl na sobě špinavý, olejem promaštěný vojenský kabát, jehož původní barvu nebylo možno vůbec zjistit a ukořistěné černé esesácke kalhoty? Po chvíli úžasu mě všichni obklopili a vítali se slzami v očích. Po šesti letech prvního československého vojáka, přinášejícího jim příslib lepšího, nového života! Byl jsem rovněž nesmírně dojat a vzrušen. Jakou lepší odměnu než takové srdečné uvítání jsem si mohl přát?

Na tu chvíli snad nikdy nezapomenu . . .

Po opadnutí první vlny nadšení se muž, který mě první oslovil, otázal, kdo jsem a odkud přicházím. Stručně jsem jim vysvětlil, že do vsi vstoupili českoslovenští vojáci, tankisté bojující po boku Rudé armády. Nadšení přítomných dosáhlo vrcholu. Snegli mi ze svých skromných zásob potravin vše, co jen mohli. Nebyla to žádná luxusní jídla, ale po jednotvárné vojenské stravě jsem si připadal jako na posvícení. Našla se dokonce láhev vína. Trochu jsem se najedl, zbytek jsem vzal kamarádům do tanku. Zatím nás dohonily naše další čtyři tanky.

Po další půlhodince jsme zaútočili na druhý konec vesnice, kde se němečtí horší myslivci a maďarští honvédi zoufale bránili. Přivítali nás novým náletem, který jsme opět šťastně přestáli. V poledne jsme spolu s nás podporující sovětskou pěchotou osvobodili celou Velkou Polom. Pokračovali jsme v útoku na Dolní Lhotu. Postup byl velmi obtížný. Ustupující Němci zničili před námi most. Museli jsme útočit objíždkou v rozbahněné půdě, což nás velmi zdržovalo.

Na okraji Dolní Lhoty jsme narazili na protitankové zátarasy. Pokusil jsem se je objet. Ucítil jsem prudký náraz do pancíře, až se celý tank otrásl. Zásah granátu z protitankového kanónu. Náš střelec Jozef Gall dobře mířenou ranou kanón zničil. Tank však vzplanul.

Ihned jsem se pokusil vyskočit z tanku. Věděl jsem, že jsem ztracen, když se mi nepodaří využít k záchraně prvního okamžiku. Otevřel jsem příklop a chystal se vyskočit. Za rohem jsem zahlédl fašistického samopalníka. Chlap jako hora zvedal samopal proti mně. Rychle jsem se stáhl do hořícího tanku. Dávka ze samopalů zabubnovala o pancíř. Tank se otrásl novým nárazem. Další granát urazil kus pásu a napínací kolo. Uvědomil jsem si že nebýt samopalníka, stačil bych ještě vyskočit z tanku a tlak vzduchu vzniklý výbuchem, by mne přepůlil . . .

Co dělat?

Zůstat v ohnivé rakvi, v kterou se tank za chvíli promění, nebo vyskočit a zemřít s olovem v těle?

Raději to druhé!

Vyhlédl jsem příklopem ven.

Sláva! Dva sovětští pěšáci odváděli samopalníka. Kráčel před nimi s rukama nad hlavou.

Vyskočil jsem z tanku, odběhl od něho do bezpečné vzdálenosti a zalehl

do příkopu. Opatrně jsem pátral po kamarádech. V příkopě jsem spatřil ležícího nabíječe z naší osádky, Jožu Obšitníka z Adidovců u Humenného. Minometný přepad. Ucítil jsem bolest v noze. Naštěstí jen lehké škrábnutí střepeinou. Rozhodl jsem se odplazit se do bezpečí. Zatáhl jsem Obšitníka za nohu, aby šel se mnou. Už se nepohnul . . .

O kus dál jsem se setkal s velitelem tanku, podporučíkem Ondíkem, kterému se rovněž podařilo zachránit z hořícího tanku. Ostatní členové osádky patrně uhořeli.

Rána na noze nebyla zlá. Rychle jsme se s Ondíkem odplazili z palby. Pomohl mi ošetřit ránu. S jeho pomocí jsem se dobelhal do týlu, zpět k naší rotě.

Záviděli jsme šťastnějším osádkám tanků, které pokračovaly v útoku na Dolní Lhotu a dále na Čavisov. Nevěděli jsme ještě, že ztráta tanku byla vlastně naším štěstím, kterému jsme vděčili za své životy. Zbývající čtyři tanky s výsadkem sovětské pěchoty postoupily dále na jih, až k Čavisovu, kde překročily rozvodněný potok. Za potokem uvízly v bažině, odkud nemohly vpřed, ani zpět.

Fašisté toho využili. Odřízli jim cestu k ústupu a podnikli proti nim prudký útok. Tankisté spolu se sovětskými pěšáky statečně odraželi jeden útok za druhým. Podlehli teprve po mnohahodinovém boji, když jim došlo střelivo.

Pozdě večer jsme se vrátili k rotě. Povečeřeli jsme. Ještě v noci jsem byl přidělen jako řidič k dalšímu tanku, v pořadí už třetímu!

Jeho osádku tvořili vesměs zkušení, ostřílení tankisté, kteří se zachránili ze zničených tanků.

Vzpomínky frontového řidiče

Bylo mi šestnáct. Nepodléhal jsem ještě vojenské povinnosti. Když z naší osady Libanovky všichni starší kamarádi odešli do Československé armády, dlouho jsem to doma nevydržel. Ještě dnes se někdy v duchu vidím, jak jsem jednoho dubnového dne 1944 ze sovětského nákladního auta naposled zamával rodičům a sestřám na rozloučenou. Netušil jsem, že otce vidím naposled. Odjížděl jsem do československé armády v Rovně bojovat za svobodu nikdy nepoznané staré vlasti, za kterou v první válce v řadách České družiny, později československých legií bojoval můj otec. Ani on nikdy starou vlast nepoznal. V roce 1947 zemřel v reemigračním vlaku cestou do vlasti, kterou tolik miloval. Do Československa jej přivezli už mrtvého, aby jej aspoň pohřbili v rodné zemi předků. V Šumperku našel místo posledního odpočinku.

V Rovně jsem byl přidělen k náhradnímu pluku. Tam jsem zažil svůj první válečný křest. Německé letectvo téměř každou noc bombardovalo město, především kasárna a nádraží.

Z Rovna jsme odjeli do Sadagury na Bukovině. Tam jsme obdrželi československé uniformy a prodělávali první vojenský výcvik. Odtud nás vlakem přesunuli přes Lvov a Przemyszl blíž k frontě. Přidělili nás k různým vojenským útvarům.

Mě přidělili k 3. tankovému praporu, kterému velel hrdina SSSR, nadporučík Richard Tesařík, pozdější generál ČSLA. Vždycky mě lákaly motory a auta. Toužil jsem stát se řidičem nákladního auta. Ovšem touha a skutečnost bývají od sebe ve válce příliš vzdáleny. Jednoho dne se moje skrytá touha přece jen měla uskutečnit. Velitel praporu nechal nováčky nastoupit v plné polní. Oznámil nám, že z nás má vybrat dvaadvacet mužů do kursu řidičů nákladních aut. Chodil před nastoupeným dvojstupem a vybíral budoucí řidiče, především z řad starších tatíků.

Toužebně jsem očekával, kdy konečně ukáže na mne a vyvolá ven z řady. Ne a ne se však dočkat. Když už měl vybráno asi patnáct mužů, rozhodl jsem, že se přihlásím sám. Zvedl jsem ruku.

„Co si přejete?“ otázal se mě britce velitel praporu.

„Pane nadporučíku, taký bych rád k řidičům!“ řekl jsem nesměle, skoro prosebně.

„Kolik vám je roků?“

„Šestnáct pryč.“

„Vy chcete, aby tihle staří tátové skákali do tanků a z tanků? Sám se chcete vozit v autě? Že se nestydíte!“ setřel mě.

Zastyděl jsem se. Zůstal jsem stát jako opařený. Díval jsem se zahanbeně do země.

Nadporučík vybíral dál. Nakonec už neměl koho. Starší tatíci mu už žádní nezbyli.

„Hej vy tam, vystupte!“ uslyšel jsem jeho hlas. Vzhlédl jsem a poznal, že ukazuje na mne. S radostí jsem nastoupil do řad budoucích řidičů.

Řidičský výcvik jsme prodělávali blízko za frontou, v týlu tankové brigády v Króliku Polskim. Ve dne jsme se učili jezdit, v noci jsme často drželi stráž u skladů pohonných hmot a tankových dílen.

Náš jednotvárný život se náhle změnil. 22. října 1944 z nás vybrali pětáosmdesát mužů. Vyfasovali jsme polní dávku střeliva do samopalů, ruční granáty a železnou dávku suchých potravin. Na dvou nákladních studebaeckerech nás odváželi do neznáma. Někteří tvrdili, že jedeme na frontu. Jiní, že máme narychlo postavit nějaký most. Nikdo nevěděl nic určitého.

Přišel večer. Podle hluku palby, záblesků výstřelů z děl a světelných raket jsme poznali, že se blížíme k frontě. Dosud jsme ještě jeli s rozžatými světly. Náhle se ve mně zatajil dech. Rozechvěl jsem se dojetím. Do očí mi samovolně vstoupily slzy. Projížděli jsme slavobránou na hranici v Dukelském průsmyku. Na vrcholu slavobrány vlály československá a sovětská státní vlajka.

Zde tedy začíná země předků, země milovaná, naše stará vlast. Kolik kamarádů obětovalo své životy, než bylo možno vstoupit na území vlasti a vztyčit tuto slavobránu...

Současně jsem si uvědomil, že do Prahy je ještě daleko...

Řidiči zhasli světla. Potmě jsme přijeli do Vyšného Komárniku. Vystoupili jsme z aut. Převzala nás spojka a pokračovali jsme pěšky. Poznali jsme, že jdeme na frontu jako doplnění. Nebylo nám příliš do smíchu. V naší blízkosti se nečekaně ozvala silná rána, rázem jsme padli k zemi. Spojka se rozesmála:

„Hej vy, vy jste mi ale zajíci! Nepoznáte výstřel z našeho děla, střílí na vaši počest. K první linii jsou ještě dva až tři kilometry.“

Uklidnili jsme se a pokračovali dál. Měli jsme smůlu, začalo hustě pršet. Obtíženi plnou polní, kráčeli jsme za sebou husím pochodem. Tma jako v pytli. Přečázeli jsme po úzke lávce přes potok. Několik kamarádů ve tmě uklouzlo. vylezli mokří jako hastrmani. Po dvou hodinách namáhavého pochodu jsme na tom byli stejně jako oni, promokli jsme až na kůži.

Konečně jsme přišli na nějaký štáb, kde nás rozdělili k jednotlivým útvarům. Trvalo jim to velmi dlouho. Promoklí a prokřehlí zimou jsme čekali, až se nás ujme další spojka. Konečně si pro nás přišla. Odvážela

nás do první linie obrany. Měli jsme vystřídat dosavadní vojenskou jednotku stahovanou z obrany za účelem přesunu na jiný úsek. Bylo nás v čtě pětadvacet, velel nám rotný Kulja. Šlo se nám velmi obtížně, stoupali jsme do strmého vrchu. Přes cestu leželo plno stromů poražených dělostřeleckou palbou. Nakonec i spojka-voják, který znal zdejší terén, ve tmě zabloudil. Sešli jsme s cesty. Zřejmě jsme chodili v bludném kruhu. Nakonec jsme museli v lese vyčkat do rána. Ohně jsme rozdělávat nesměli, abychom se neprozradili nepřátelským dělostřeleckým pozorovatelům. Velitel určil dva muže do stráže, po hodině je měli vystřídat další dva. Ostatní jsme padli na holou zem, nebo do chvojí. Únavou jsme okamžitě usínali. Když mě za hodinu strážný vzbudil, abych ho vystřídal, byl jsem tak promrzlý a ztuhlý, že jsem se nemohl postavit na nohy. Hezkou chvíli mi trvalo, než jsem se přemohl, abych ustál na nohou. Zuby mi drkotaly zimou, proto jsem se rozehřál rozcevičkou.

Taková byla moje první noc ve vlasti. Nic ale netrvá věčně. Zlá noc skončila, nastal den.

Spojka nás odvedla do zákopů. Zvědavě jsme se rozhlíželi. Před námi, v zemi nikoho, byl Nižný Komárník. Nad ním, na kopci v lese, Němci. Klid byl často narušen kulometnou a minometnou palbou. Byl jsem přidělen jako spojka mezi pozorovatelnu minometné baterie a bunkr velitele našeho úseku, vzdáleného od pozorovatelny asi stopadesát metrů.

Jedné noci mě probudila v mém krytu u pozorovatelny palba pěších zbraní u velitelského bunkru. Třesky výbuchy ručních granátů, oblohu osvětlily rakety. Než jsem doběhl k velitelskému bunkru, abych zjistil, co se deje, palba ztichla. Německý průzkum si přišel pro „jazyka“. Stráže se nenechaly překvapit, došlo k přestřelce a Němci se stáhli s nepořízenou. Naše minometry zahájily přehradnou palbu, aby ztížili návrat průzkumu. Ráno jsme na stráni před lesem a na okraji lesa za Nižným Komárníkem spatřili černé krátery po výbuších našich min.

Koncem listopadu jsme byli svědky většího sovětského nástupu. Šli jsme ke kuchyni, vzdálené asi půldruhého kilometru v týlu, pro večeři. Poznali jsme, že se připravuje něco většího. V lese se všude hemžilo množství sovětských pěšáků. Na lesních pasekách se zakopávaly minometné baterie.

Příštího dne ráno začala dělostřelecká a minometná příprava. Trvala přes hodinu. Německá postavení za Nižným Komárníkem byla zahalena sloupy černého dýmu a země z výbuchů min a granátů. Kolem našich postavení postupovaly rojnice sovětských pěšáků, kryjících se za stromy a nerovnostmi terénu. Valili se jako lavina a dobyli německá postavení na výšině.

Přesunuli jsme se za Nižný Komárník pod další výšinu. Snad to byl Obšar. V jednom dnu jsme sedmkrát šli do útoku. Většina z nás šla do útoku poprvé. Měli jsme dosud málo bojových zkušeností. Věděli jsme už, že čím rychleji proběhneme přehradnou palbou nepřítele, tím menší budou naše ztráty.

Vzpomínám si na poslední útok na výšinu. Po půlhodinové dělostřelecké přípravě jsme vyrazili. Drželi jsme se ve skupině čtyři kamarádi: Koblasa

odněkud z Besarábie, Sršeň, Březinský a já. Kryjíce se stromy, přískoky jsme se dostali na třicet metrů k německým zákopům. Sotva jsme stačili hodit ruční granáty, octli jsme se v krupobití palby ručních zbraní a kulometů. Koblasu zasáhla do pravého boku střepina ručního granátu. Sršeň byl při pokusu obrátit se do krytu za stromy střelen mezi lopatky. Březinský utrpěl průstřel nohy. Jen já jsem vyvázl bez zranění. Němci nevydrželi útok ručními granáty. Ustoupili z výšiny.

Po dobytí výšiny nás vystřídala jiná pěší jednotka.

Sršeň jsme odnesli do našich zákopů. Ošetřili jsme jej. Dosud se neprobral z bezvědomí. Dostal jsem rozkaz odnést jej dál, k našemu štábu, vzdálenému asi pětset metrů. Byla to hrozná cesta, Sršeň byl dlouhán. Musel jsem si pokleknout, vzít jej za ruce, natáhnout si jej na záda. Pak jsem jej spíše vlékl než nesl. Jeho dlouhé nohy se vláčely po zemi, velké boty se mu často vyzouvaly. Několikrát jsem s ním odpočíval. Třel jsem mu obličej sněhem, abych jej přivedl k vědomí. Pro osvěžení mu vkládal sních i do úst. Marně. Jeho tělo se vůbec nepohnulo, zůstalo naprosto bezvládné. Po těžké námaze jsem jej dopravil do bunkru velitele našeho úseku. Ujali se jej zdravotníci, ošetřili mu ránu.

Viděl jsem vstupní otvor po kulce v zádech, kolem něho proužek zaschlé krve. Na prsou nebylo nic. Kulka zřejmě uvízla v těle. Musela být ze samopalů. Kulka z pušky, nebo z kulometu by jím proletěla naskrz.

Rozloučil jsem se s ním posledním pohledem. Vrátil jsem se do pekla zákopů. Víc jsem pro něho udělat nemohl. Nikdy víc jsem jej nespatriil, ani o něm neslyšel.

Brzy nato jsme se vrátili k tankovému praporu. Z pětaosmdesáti mužů se nás vrátilo zdravých jen devět...

Služba řidiče nákladního auta není na frontě tak lehká, jak by se nezasvěcenému na první pohled mohlo zdát. Za všech bojových okolností jsme museli zásobit tanky pohonnými hmotami, municí a potravinami. Nejtěžší snad bylo dostat se s kanistry pohonných hmot a dělostřeleckými granáty k tankům, zakopaným ve věžových postaveních v první obranné linii na předmostí na západním břehu Odry. Kolikrát můj závozník šel za noci před mým autem s orientačním bodem, bílou plachtou na zádech. Řídil jsem za ním auto, pomalu krok za krokem. Rozsvítit světla znamenalo ihned dostat minometný přepad, což znamenalo sebevraždu, v nejlepším případě vojenský soud.

Zažili jsme ve Slezsku střemhlavé útoky štuk i dělostřeleckou palbu. Nejhorší to bylo, když jsme se jednou dostali do přímé kulometné palby. Závozník byl zabit, kuchař raněn do krku. Sud se sádlem, který jsme vozili v autě, byl prostřelen.

Do Ostravy jsme vjeli takřka v patách za našimi tanky. Z jednoho obchodu s vyraženými dveřmi vojáci vynášeli láhve s nápoji. Neodolal jsem, také jsem si jednu vzal. Po ochutnaní jsem zjistil, že je to ovocný sirup. Nevadilo mi to, po jednotvárné vojenské stravě mi výborně chutnal.

Konečně jsme se dočkali německé kapitulace. Nesmírnou radost z vítěz-

ného konce války nelze ani popsat. Oslavili jsme jej raketami a střelbami do vzduchu.

Na tuto oslavu se váže jedna tragikomická příhoda. Jeden z vojáků, snad se jmenoval Heňuk, přišel ze stráže. Jeho kamarád, proviantní, jej nechal přespat v proviantním skladišti. Sám se musel vzdálit, skladiště pro jistotu uzamkl. Spáče večer probudila divoká palba. Domníval se, že Němci zaútočili a postupují. Zoufale se snažil dostat ze skladiště ven. Dveře a zámek však nepovolily. Ani mříže v oknech. Heňuk zoufale mlátil pažbou do dveří a křičel, aby jej pustili ven, do boje. Konečně se proviantní vrátil a kamaráda vypustil. Ten dlouho nemohl pochopit, proč se mu tolik smějeme.

Kapitulací Němci pro nás válka ještě neskončila. Cestou ku Praze jsme na silnicích potkávali tisícové zástupy odzbrojených německých vojáků, postupujících k východu nikoliv jako slávou ověnění dobyvatelé, ale jako zajatci. Domnívali jsme se, že stejně jako my jsou povděční konci války, jejich útrap a strádání. Že mají na mysli, jak se co nejdříve vrátit domů, k rodinám. Záhy jsme poznali, že mnozí z nich se dosud nesmířili s porážkou a koncem svého panství. S třemi nákladními auty jsme se dostali daleko kupředu. Naše tanky a hlavní síly zůstaly daleko vzadu. Jen zřídka nás předjížděly džipy se sovětskými vojáky. Byl krásný teplý den. Jeden z kamarádů si lehl na přední blatník Studebaeckeru, vyhříval se na sluníčku. Pomalu jsme se prodírali masou Němci pochoduujících do zajetí. Silnice byla nimi doslova ucpaná. I když jsme byli vítězi, cítili jsme se mezi touto masou jaksi stísněně. Mohli nás utlouci čepicemi. Některý z nich si toho byl zřejmě vědom. Z pistole zastřelil kamaráda vyhřívajících se na blatníku. Zastavili jsme a začali hledat vraha. Hledej však jehlu v kupě sena... Vůči tisícíhlavým zástupcům jsme nemohli uplatnit žádnou odvetu. Stísněně jsme pokračovali v další jízdě:

Byli jsme asi padesát kilometrů od Prahy. Silnice před námi už byla volná. V jedné obci nás občané zastavili a připravili nám milé přivítání. Měli nesmírnou radost z konce války, radost ze znovu nabyté svobody. V nás, československých vojácích, viděli potvrzení této skutečnosti. Rozdělili by se s námi o poslední. I my jsme byli šťastni, že naše oběti a strádání nebyli zbytečné.

Dlouho jsme se s nimi neradovali. Na kole přijel udýchaný chlapec se zprávou, že se k obci blíží oddíl SS. V lidech se znovu projevil strach. Co teď? Ustoupit, nebo se postavit na odpor? Komu by se ještě chtělo umřít, když už je po válce?

Bylo nás asi třicet. Zaujali jsme obranné postavení před obcí. Vesničané se rozprchli. Jen několik nejodvážnějších se nám nabídlo, že budou sledovat pohyb oddílu SS a informovat nás o něm. Zalehli jsme s připravenými samopaly a ručními granáty. Hlavou mi bloudili chmurné myšlenky: „Snad padnu, když už je konec války?“ Myslím, že stejně smýšleli i ostatní kamarádi. Přesto jsme byli odhodláni obec bránit. Bylo nás málo proti přesile. Stačí nám střelivo? Přijdou za námi včas posily?

Asi po dvou hodinách vzrušujícího vyčkávání nám občané ohlásili, že oddíl SS uhnul se silnice do lesů. Oddechli jsme si úlevou.

Nejkrásnější zážitky mi zůstaly z osvobozené Prahy. 17. května jsme na Staroměstském náměstí defilovali před prezidentem republiky a naší prozatimní vládou Národní fronty.

Jako naschvál mě začalo zlobit zapalování motoru. Dohodl jsem se s řidičem, který jel za mnou, aby mě v případě vynechání mého motoru svým autem zatlačil. Studebaeckery měly silné nárazníky. Díky nim a pomalé jízdě se mi přes veškeré obavy podařilo defilé šťastně dokončit.

Tohle všechno jsem se dozvěděl z písemných poznámek Václava Hajného, obyčejného venkovského chlapce z osady Libanovky.

S trubkou i puškou

(Z deníčku Josefa Mejnka)

10. dubna 1944 jsme po dlouhém očekávání konečně nastoupili do československé armády. Všichni muži a chlapci z naší osady České Sklíně. Od sedmnáctiletých chlapců s prvním chmýřím na bradě až po šedovlasé padesátileté tatíky, účastníky první světové války.

Jen z naší rodiny jsme nastoupili tři: já, mladší bratr Václav a náš otec. Z domova jsme šli pěšky. S bratrancem Kelnerem jsem šel v čele průvodu, v řadách naší dechové kapely. Vyhrávali jsme ostatním do kroku, abychom přehlušili stesk rozloučení s domovem.

Třetího dne jsme dorazili do Lucka a hlásili se na tamním sovětském vojenkomátu (vojenské správě). Žádali jsme odesláni do československé armády.

Vojenkomát si kapelu na nějaký čas vyžádal pro sebe. Ostatní odeslal k našim. Odešel s nimi otec a bratr Václav. V kapele nás zůstalo třináct. Chodili jsme koncertovat sovětským vojákům do městského divadla. Sovětští důstojníci a vojáci byli našimi výkony nadšeni, i když jsme prakticky byli kapelou bez kapelníka. Naše vystoupení vždy odměnili bouřlivým potleskem.

Koncem dubna lúcký vojenkomát ukončil odvozy ve svém obvodu a odeslal nás za našimi do Rovna. Přišli jsme v pravý čas, naši se chystali k přesunu na Bukovinu. Otce jsem v Rovně už nezastihl, lékaři jej propustili pro stáří a nemoc domů.

Nějaký podplukovník si nechal od nás zahrát několik pochodů. Byl s našim výkonem spokojen, převzali naši hudební skupinu jako celek. Za kapelníka nám byl přidělen Jan Kolbaba. Byl to absolvent konservatoře, výborný houslista.

Počátkem května nás nákladním studebaeckerem odvezli do Sadagury na Bukovině, odtud pak do Černovic. Tam už byly dvě kapely, jedna o pětatřiceti mužích, druhá o dvaatřiceti a naše nejmenší, o dvanácti mužích. První měla být hudbou brigádní, druhá náhradního pluku a dvě hudby praporeční.

Spolu s kamarády ze Sklíně, Toníkem Holasem, Jardou Kelnerem, Jardou Hyblerem a Antonínem Šobkem, jsme se dostali do velké kapely, která se pak stala kapelou 3. brigády. Naším prvním velkým vystoupením byla

slavnost předání bojového praporu 3. brigádě. Nedopadla zrovna nejlíp, nebyli jsme dosud sehráni.

Jednoho dne přijela za námi do Sadagury kapela 1. brigády. Kolbabu si vzali k sobě zpět, místo něho k nám přišel Jaroslav Židlický z Kupičova, který se ukázal jako schopný a výborný kapelník. V krátké době vytvořil z různorodých hudebníků prvotřídně sebranou kapelu.

Dostali jsme co proto. Denně ve 03.00 budíček. Hráli jsme pak do 12.00 hodin. Po obědě, od 15.00 znovu až do večere, ve 22.00 večerka. Spalili jsme na prýčnách, na holých prknech.

Několikrát jsme účinkovali na koncertech v Černovicích a u 2. paradesantní brigády v Proskurově, kde jsme hostovali celé dva týdny. Vykonali jsme pro naši armádu kus dobré propagační práce.

Po návratu na Bukovinu jsme tam naše jednotky už nezastihli. Odešly přes Lvov a Przemysl k Dukle. Autem jsme je dohnali ještě před cílem, během pochodu. Několikrát jsme našim vojákům hráli při odpočinku.

První den bojů nás zastihl v Domaradzi. Byl konec koncertů a hraní. Zadrželi nás do strážní služby u skladů střeliva, kde jsme nakládali střelivo a potraviny pro frontu. Pomáhali jsme také na blízké ošetřovně při přepravě a ošetřování raněných. Setkal jsem se s raněnými kamarády ze Sklíně: Václavem Vašutou, Pepíkem Holasem a Pepíkem Svatuškou. Dověděl jsem se od nich, že ze sklínských padli: Saša Hulč, po kterém zůstali čtyři sirotci, a oba dva chlapci Zárybnických, Josef i Václav.

Přesunuli nás k brigádní ošetřovně ve Swierzovej Polskiej. Toník Holas a několik dalších kamarádů bylo odveleto do pohřební čety. Byla to věru neradostná, těžká poslední služba našim padlým vojákům a kamarádům. Často je pohřbívali až po několika dnech, když se našim útočícím jednotkám podařilo postoupit a bylo možno posbírat a pohřbít padlé.

Toník Holas se brzy z pohřební čety vrátil. Nemohl snést pohled na mrtvé a jejich pohřbívání. Mezi ostatními padlými poznal oba dva chlapce Zárybnických.

Po jedenácti dnech jsme kamarády v pohřební četě vystřídali. Bylo nás celkem sedm, mezi námi také Jaroslav Kelner. Procházeli jsme místy nedávných bojů u Teodorówky a pátrali po padlých. V jednom opuštěném zákopu jsem našel hliníkovou polní láhev s vyrytým jménem mého bratra Václava. Zoufale jsem prohlížel jména na náhrobních křížích našich vojáků. Nikde jsem jméno nenašel. Ptal jsem se kamarádů. Marně, nikdo o něm nevěděl. Teprv později jsem se dověděl, že byl raněn do ruky a odsunut do vojenské nemocnice. Válku šťastně přežil.

Po dobytí města Dukly jsme pátrali po našich padlých v lesích. Jednoho dne jsme našli v lese sovětského poručíka a vojína, oba dva těžce zraněné výbuchem nástražných min, kterými byly lesy přímo zamořeny. Poručík měl jednu nohu utrženou, druhou vykroucenou. Ošetřili jsme je a odsunuli na ošetřovnu.

Asi deset metrů od nich ležela mrtvá srna, zabitá výbuchem nástražné miny.

Opatrně jsme postupovali lesem. Ráno jsme v lese objevili opuštěné německé bunkry. Němci je zřejmě opustili těsně před naším příchodem. Provizorní lůžka v bunkrech byla ještě teplá. Dokonce zde zanechali příkrývky a potraviny. Při ranním útoku našich kvapně ustoupili.

Postupovali jsme dále lesem, pak přes pole až k dalšímu lesu. Prošli jsme lesem a znovu vyšli na volné pole. V tu chvíli se na nás snesla kulometná palba. Beze ztrát se nám podařilo vrátit do lesa. Vraceli jsme se zpět k dříve objeveným bunkrům. Cestou jsme potkali naši průzkumnou hlídku. Průzkumníci byli velmi udiveni a překvapeni, když jsme jim sdělili výsledky naší pochůzky, totiž že Němci ustoupili. Jak se ukázalo, prošli jsme, aniž bychom o tom věděli, přes naši první obrannou linii. Měli jsme, jak už to někdy ve válce bývá, více štěstí než rozumu. Jak snadno jsme mohli vlézt Němcům přímo do rukou!

Němci ráno ustoupili a zasyпали naše postupující jednotky minometnou palbou. Naši se stáhli do výchozích postavení. Německé bunkry se tak octly v zemi nikoho. Na základě našich poznatků je pak naši rychle obsadili a už se v nich udrželi. Na místě jsme pohřbili několik našich i polských civilistů.

Náš velitel, rotný Eliáš Kudzej, mě poslal s dvěma civilisty vykopat a přenést na společný vojenský hřbitůvek dva naše padlé průzkumníky. Pět průzkumníků šlo na hloubkový průzkum do nepřátelského týlu. Mezi nimi rotného syn, Michal Kudzej. Jeho otec se obával, že při průzkumu zahynul. Vykopali jsme mrtvé a přivezli je na hřbitůvek, mladý Kudzej mezi nimi nebyl. K velké otcově radosti se právě vrátil. Vyprávěl, že byli při průzkumu zaskočeni. Jeden z průzkumníků padl, dva ranění se dostali Němcům do rukou. Dvěma se podařilo uniknout, mezi nimi Michalu Kudzejovi. Vrátili se právě ve chvíli, kdy jsme přivezli mrtvolu jejich kamarádů.

Kamarád Vladimír Anděl z Omelanštiny našel mezi padlými mrtvolu svého otce Vladimíra. Byl tím úplně otřesen. Pomohl jsem mu jej důstojně pohřbit. Celkem jsme jich toho dne pohřbili do společného hrobu dvanáct.

Jednoho říjnového dne jsme byli vystřídáni staršími tatíky z kapely. Po několik dní jsme drželi stráž u skladiště střeliva. Mezi tím jsme chodili hrát do domu odpočinku našim vojákům v Jasliskách, těsně u našich státních hranic. Dopravovali jsme také chléb na frontu. Pod minometnou palbou to nebylo zrovna nic příjemného. Ve srovnání se službou u pěchoty však pořád ještě „ulejvka“.

V listopadu nám bylo souzeno poznat i službu u pěchoty. Sedm hudebníků bylo zařazeno k doplnění prořídle čtyř podporučíka Kadavého z Kněhynek u Lucka. Obsadili jsme přidělený úsek obrany v lese. Pro nedostatek vojáků nebyla obrana souvislá. Naše družstvo o šesti mužích si vykopalo vedle sebe zákopy, přizpůsobené pro kruhovou obranu. Dalších šest se podobným způsobem zakopalo asi třista metrů vlevo od nás. Třetích šest asi dvěšest metrů vpravo tak, abychom se v případě potřeby mohli navzájem chránit palbou. Německé zákopy byly od nás vzdáleny asi osmdesát až sto

162

163

metrů. Nevím určitě, snad to bylo u výšiny Obšar, jižně od Nižného Komárníku.

Přes den jsme se nesměli nepříteli prozradit sebemenším pohybem. Nevypadalo to zde pro nás nikterak nadějně. Leželi jsme v rozmoklých zákopech a mrzli. Pokud se výzbroje týče, měli jsme lehký kulomet a pět poloautomatických desetiranových pušek. Neměli jsme, bohužel, téměř žádný bojový výcvik ani zkušenosti. Noc, kdy jsme přišli, den a příští noc to ještě ušlo, prožili jsme je v klidu. Druhého dne odpoledne jsme byli překvapeni skupinou dvanácti německých samopalníků. Napřed odlákali naši pozornost palbou vpředu. Zatím co jsme palbu opětovali, druhá skupina pronikla lesem do našeho týlu a začala nás obkličovat.

„Hände hoch! Hände hoch!“ ozývalo se ze stran i z lesa za námi. Za stromem jsem spatřil německého samopalníka, střelícího ze samopalu. Vypálil jsme po něm dávku z desetiranovky.

Zjistili jsme, že nás obkličují. Začali jsme ustupovat, kryli jsme se od stromu ke stromu. Silně jsme se ostřelovali. Nevím, jak by to s námi asi dopadlo, kdyby nám kamarádi ze sousedních družstev nepřispěchali na pomoc. Zaútočili na Němce palbou z boků. Němci nevydrželi, začali ustupovat. Pronásledovali jsme je, jednoho jsme zastřelili, druhého zranili, jak nám to prozradila krvavá stopa. Raněného odnesli s sebou.

Nedovedu pochopit, jak jsme přes tak hustou palbu vyvázli beze ztrát na životech a bez zranění. Vždyť mnoho nechybělo, aby nás vzali do zajetí, nebo vybili ručními granáty.

Příštího dne k ránu jsme byli posláni na průzkum. Zjistili jsme šest bunkrů, obsazených asi pětaticeti muži. Hodili jsme mezi ně několik ručních granátů. Vznikl nepopsatelný zmatek a divoká palba pánubohu do oken. V nastalém zmatku jsme rychle ustoupili.

Když jsme příštího dne na tyto bunkry zaútočili, našli jsme je prázdné. Nepřítel se prozřetelně stáhl, snad ještě před naší dělostřeleckou přípravou.

Dalšího dne jsme šli s poručíkem Rajmundem Prchalou a nějakým rotmistrem na průzkum do sedla mezi dvěma výšinami. Nepozorovaně se nám podařilo připlazit těsně k německým zákopům. Před zákopy pral jeden Němec v potoce prádlo. Chtěli jsme jej potichu zajmout. Než jsem se k němu připlížili na dosah, dokončil praní a klidně odešel, aniž nás zpozoroval.

Zjistili jsme důkladně vybudované obranné postavení, minové pole a mohutné drátěné záatarasy. Útok bez podpory dělostřelectva a bez pomoci ženistů při odminování by byl předem odsouzen k nezdaru.

Leželi jsme v úkrytu před nepřátelskými pozicemi až do večera. Večer jsme se stáhli. Naši dělostřelci pak podle našich informací tyto bunkry rozstříleli.

Celkem jsme v zákopech strávili dalších čtrnáct dnů. Neustále pod rušivou palbou nepřátelských děl a minometů. Neobešlo se to beze ztrát. Z řad hudebníků padli: František Bača z Karabliště (zůstali po něm čtyři sirotci), Jaroslav Vokalov z Oděsy, František Hibler ze Sklíně, Vincent Málek a starý táta Václav Kadlec z Kurdybáně Zornovského (na pomníku je jeho jmé-

no zkomoleno na Kele). Břetislav Kučera ze Zdobunova byl u Komárníku těžce raněn. Přišel o obě nohy, zůstal však na živu. Jeden z hudebníků byl raněn lehce.

Konečně jsme z fronty odveleni. Vykoupali jsme se v „báni“, oholili, dali se ostříhat. Znovu jsme se cítili být lidmi. Po dvou dnech odpočinku jsme znovu hráli vojákům v Domě odpočinku v Jasliskách. Vojáci z fronty se zde pravidelně střídali. Často jsme zde potkávali svoje spoluobčany a známé. Při tom jsme ještě vykonávali strážní služby a pomáhali při zásobování fronty. Po přesunu do Staškovic jsme byli na přímý rozkaz generála Ludvíka Svobody zproštěni ostatních povinností a služeb, abychom se znovu mohli plně věnovat svému původnímu poslání — hudbě a propagaci naší armády na osvobozeném území Slovenska. Znovu jsme hráli po celé dny, tak jako na začátku vzniku naší kapely. Hráli jsme v domě odpočinku i ve výcvikovém středisku.

Asi po čtrnácti dnech následoval přesun do Stropkova, po dalším týdnu do Giraltovic.

V lednu 1945 jsme v patách za našimi postupujícími jednotkami vstoupili do Prešova jako pomocní zásobovací skupiny, přidělené k různým útvarům. Teprve v Popradu se naše kapela opět sešla dohromady. Hráli jsme v náhradním pluku i občanstvu na náměstí. V náhradním pluku jsem se ke své nesmírné radosti shledal se svým bratrem Václavem. Po zranění u Teodorovky se vrátil z nemocnice jako rekonvalescent.

Naši v té době bojovali u Liptovského Mikuláše.

25. února 1945 jsme na hřbitově v Liptovském Petru hráli při pohřbu padlého poručíka 4. brigády a dalším padlým vojákům. Setkal jsem se s bratrancem, rotmistrem Jozefem Kelnerem od 3. praporu.

Náš poklidný život vojenských hudebníků neměl dlouhého trvání. Byl přerušován vánicemi, sníh zasypal přisunové cesty k frontě. Byli jsme nasazeni na prohazování cest a do strážní služby.

20. března jsme kopali spojovací zákopy ve vzdálenosti asi čtyřicet metrů od nepřítele. Setkal jsem se zde s mnoha kamarády od pěchoty: Pepíkem Herinkem, Pepíkem Bryksou, Pepíkem Kněžáčkem, Pepíkem Pichrtem, Václavem Tomíčkem a Vladimírem Dufkem z Černého Lesa. Pobyl jsem u něho v kulometném hnízdě. Sledoval jsem odtud pohyb v německých zákopech. Viděl jsem, jak Němci vystrkují hlavy ze zákopů. Zasvědčily mě prsty, dostal jsem chuť našít to do nich z kulometu, ale Dufek mi to nedovolil. Směl střílet jen v případě nepřátelského útoku nebo na rozkaz velitele čety. Jinak nesměl své dobře maskované postavení v žádném případě prozradit, aby se zbytečně nestal terčem minometné palby, proti níž by byl prakticky bezmocný.

Po dalších pěti dnech jsme byli staženi z fronty a odveleni do Košic, abychom hráli při uvítání vlády a prezidenta republiky. Naši samopalníci stáli stráž po pravé, sovětští samopalníci po levé straně. Při příjezdu prezidenta jsme zahráli čestné fanfáry. Sovětská kapela stojící po pravé straně

vedle našich samopalníků zahrála československou státní hymnu. My jsme pak zahráli sovětskou hymnu.

Poté prezident vykonal přehlídku naší a sovětské čestné roty. Během přehlídky se obě kapely střídaly v hraní pochodů. Na závěr přehlídky jsme zahráli naši státní hymnu. Sovětská kapela pak hymnu sovětskou.

Byly to pro nás nezapomenutelné chvíle, plné optimismu a morálního zadostiučinění, že oběti a strádání našich vojáků nebyly zbytečné.

V příštích dnech jsme vítali naše i sovětské státní a politické činitele, přijíždějící za prezidentem a vládou Národní fronty do Košic.

9. dubna jsme dostali rozkaz vrátit se zpět k našim bojujícím jednotkám, které zatím značně postoupily kupředu. Vlákem, auty a nakonec pěšky jsme se dostali do lázni Lučivná, kde jsme přenocovali v tavném sanatoriu.

Do Ružomberku jsme dorazili 12. dubna. Příštího dne jsme dohonili naše jednotky v Sučanech u Vrútek. Znovu jsme byli zařazeni do strážné služby a k různým pomocným službám. Při tom jsme také hráli. 30. dubna jsme hráli na koncertě v Žilině. 7. května jsme dohonili naše bojující jednotky ve Vsetíně. Hráli jsme při pohřbu místních občanů, kteří padli při povstání proti okupantům. Zde nás také zastihla zpráva o bezpodmínečné kapitulaci fašistického Německa a konci války.

Naše radost neznala mezí. Konec prolévání krve! Konec utrpení a strádání!

V dalších dnech jsme postupovali ke Praze. Cestou jsme potkávali desetitisíce německých zajatců. Odzbrojeni šli tupě na východ, do zajetí. Viděli jsme rozsah katastrofy fašistických armád. Jestlipak si z toho vezmou poučení pro budoucnost?

17. května 1945 jsme defilovali a hráli před prezidentem a vládou Československé republiky na Staroměstském náměstí v Praze. Přehlídku vedl velitel 1. československého armádního sboru, generál Karel Klapálek.

Pochodovali jsme v bezvadně vyřízených řadách, za námi pěšáci, motorizované jednotky, děla, tanky. Nad hlavami nám hřměly naše a sovětské stíhačky. Nezapomenutelný zážitek.

Pestrý dav nespočetných Pražanů zaplnil Staroměstské náměstí, přilehlá okna a střechy domů. Nad náměstím rozkvetl les našich státních a rudých vlajek. Nadšené provolávání slávy. Slzy radosti se nám, mimoděk tlačí do očí...

Škoda jen, že s námi dnes nehrají: Hybler, Málek, Kadlec, Bača, Vokalov a další kamarádi hudebníci, kteří zůstali na Dukle, nebo byli raněni. Škoda, že se dnešního dne nedožilo a nedefiluje s námi přes půldruhého tisíce mých krajanů z Volyně, kteří bojovali a padli pro svou starou vlast — Československo, aniž by ji ve svém životě kdy spatřili.

Škoda všech těch kamarádů, kteří s námi nedošli.

Za řídicími pákami tanku

(Z deníčku rotného v záloze Teofila Vegricha)

K tankistům jsem přijel záhy po osvobození Kyjeva. Byl jsem zařazen jako řidič tanku T-34. Po prodělání náročného výcviku jsme byli nasazení do bojů o Duklu.

28. září 1944 jsme spolu s tankem desátníka Jardy Sochory podporovali útok našich samopalníků na bezejmennou výšinu nad Zyndranowou. V těžké dělostřelecké a minometné palbě jsme se pomalu blížili k vrcholu výšiny. Stroje se zařazenou první rychlostí na plný plyn těžce zdolávaly příkrý zalesněný svah. Mohutné stromy praskaly pod náparem tanků jako sirky. Pomalu, ale jistě jsme se blížili k nepřátelským postavením na hřebeni výšiny. Před námi se rozevřela lesní mýtina. Za ní, na hřebenu kopce, jsme spatřili zákopy nepřítele. Uvítal jsem v duchu volnějším terén, zařadil dvojku a vyrazil na plný plyn, abychom co nejdříve dosáhli nepřátelských zákopů a smetli z nich nepřítele dolů, k československé státní hranici.

Naše delo vypálilo z chodu první granát na nepřátelské zákopy. Už nás spatřili, nečekají, začínají zdrhávat!

„Přidej! Přidej!“ uslyšel jsem ve sluchátkách hlas velitele tanku, podporučíka Jardy Kohouta, pocházejícího z Okolku u Žitomíru.

Ještě jsem přidal, motor se rozeřval na plné obrátky. Vjeli jsme do středu mýtiny. S hrůzou jsem zjistil, že pásy tanku kloužou na místě. Začali jsme se propadat do mokřiny. Přeradil jsem na jedničku a snažil se vyjet ven z bažiny. Pozdě, tank uvízl v bažině. Stejný osud potkal i tank Jardy Sochory. Útok samopalníků se tím zpomalil, až úplně uvízl.

Nepřítel se vzpamatoval. Využil uvíznutí našich tanků a podnikl prudký protiútok. Nepřátelští samopalníci s panzerfausty a svazky ručních granátů se snažili tanky zničit. Družstva samopalníků četaře Michala Bogoše a svobodníka Sáši Kačera se urychleně zakopala před tanky. Po těžkém dvouhodinovém boji zblízka, palbou ze samopalů a ručními granáty, odrazila několik prudkých protiútoků.

Během boje jsme v tancích ponechali jen střelce, aby palbou podporovali naše samopalníky. Ostatní členové osádek vystoupily. Snažili jsme se odkopat z bahna a položit pod pásy povalovou vozovku, z kmenů stromů. V minometné palbě to věru nebyl snadný úkol. Konečně jsme se dočkali příjezdu těžkého vyprošťovacího pásového traktoru Hyster.

Samopalníci odrazili nepřátelské protiútoky a pomáhali nám při vyprošťování. Minometný přepad na mýtinu. Střepina miny těžce zranila Jardu Sochoru pod pravou lopatkou. Zdravotníci jej provizorně ošetřili a dopravili na ošetřovnu. Ostatní tankisté pokračovali ve vyprošťovacích pracích. Po těžké nelidské dřině se nám podařilo tanky vyprostit. Pot z nás lil, byli jsme přímo obaleni blátem. Čistil jsem napínací kladky pásu, abychom mohli co nejrychleji znovu vyrazit do útoku. Nový minometný přepad. Střepina miny mě zranila do levé nohy.

Naši zdravotníci, kteří odnesli zraněného Jardu Sochoru, se dosud nevrátili. Kamarádi přivolali sovětské zdravotníky ze sousedního úseku. Ti mě ošetřili a dopravili do sovětské vojenské nemocnice. Tak se stalo, že jsem byl prohlášen za nezvěstného.

Po vyléčení jsem se 23. prosince 1944 vrátil k svému útvaru. Zastihl jsem jej v Nižnej Woli, ještě na polské straně Karpat.

Kamarádi na mne zprvu pohlíželi jako na nějaký přízrak ze záhrobí, jako kdyby vstal z mrtvých. Mysleli, že zranění nepřezijí, nebo že v nejlepším případě přijdu o nohu. Uvítali mně pořádným „hoblem“. Vánoce, smutné válečné vánoce jsem strávil v kruhu kamarádů-tankistů.

Celý leden 1945 jsme prodělávali nejrůznější výcvik. O Hromnicích jsme v polském Jedlicze převzali šedesát nových tanků T-34. Byl jsem přidelen jako řidič k tanku č. 725. Velitelem tanku byl rotný Václav Umlauf z Lidavy. Dalšími členy osádky byli: střelec Mílek Krejbich z Nových Ivanič a dva Slováci Jano Hrib a Jano Čupka. Rychle jsme se sžili. Vytvořili jsme jediný organický celek, pevně stmelenou, plně bojeschopnou osádku. Mohli jsme se v každé situaci na sebe vzájemně spolehnout. Prodělali jsme společně řadu bojů a zažili různé příhody, většinou vážné až tragické, někdy i tragikomické. Náš tank byl několikrát poškozen. Měli jsme vždy štěstí, že nikdy neshořel. Dostali jsme se s ním až do Prahy. Bohužel, ne všichni . . .

Za bojů ve Slezsku byl tank podporučíka Timši zasažen a uvízl na okraji lesa. Neshořel. Dostali jsme proto rozkaz vyprostit Timšův tank a odtáhnout jej ve vleku do našich týlových dílen. Boj dosud pokračoval. Kolem dokola vybuchovaly miny. Mílek Krejbich se k práci jaksi příliš neměl. Stál vedle nás a s otevřenými ústy sledoval průběh útoku ostatních tanků a společně s nimi operující sovětskou pěchotu. Náhle sebou praštil na zem a nadával:

„Hrom do nich!“ uslyšel jsem jeho šišlavý, k nepoznání změněný hlas.

„Co je s tebou?“

„Snajper! Hrom do nej! Proletěla mi otevřenými ústy,“ mumlal sotva srozumitelně. Plival krev a spolu s ní vyplivl dva vyražené zuby. Ani s tím nešel na ošetřovnu. Od té doby jsme mu říkali „plivač kuliček.“ Toto pojmenování mu u nás už zůstalo . . .

Po nelidské dřině jsme Timšův tank vyprostili. Vzali jsme jej za náš tank do vleku a táhli do dílen.

Jeli jsme po silnici lesem, územím osvobozeným už asi před týdnem, nyní už dost hluboko v našem frontovém týlu. Cítili jsme se naprosto bezpečni,

vyjma možnosti náletu. Ten už byl málo pravděpodobný. Německá Luftwaffe pod ranami sovětského letectva pomalu zmizela z oblohy. Ostatní členové osádky jeli na pancíři tanku. Zpola vysvětlili se vyhřívali v hřejivých paprscích jarního slunce. Těšili se pohledem na svěží jarní zeleň mladých rozvíjejících se listků stromů a keřů. Mohli slyšet jarní zpěv milostně roztoužených ptáků, kdyby jej nepřehlušoval lomoz tankového motoru. Jen já, jako řidič, jsem se mořil v tanku. Tentokrát jsem kamarádům jejich nečinnost a lenošení tak trochu záviděl. Nad tankem jsem zaslechl nějaké podivné zašumění, něco jako zašustění křídel nějakého velkého ptáka. Ještě jsem si nestačil uvědomit, co se vlastně stalo, když se na svahu silničního zářezu ozval silný výbuch. Tlaková vlna otřásla tankem.

„Panzerfaust,“ blesklo mi v hlavě.

Zastavil jsem a vyhlédl z tanku. Kamarádi se pomalu hrabali z bláta silničního příkopu, kam je smetla tlaková vlna výbuchu. Všichni k nepoznání umazaní. Voda a řídké bláto z nich přímo kapaly. Až na nějaké oděrky a pohmožděniny se nikomu z nich nic nestalo. Na zátaž a pronásledování v hustém lese nás bylo málo. Zdržení se zátažem mohlo znamenat další ohrožení tanku. Nazdařbůh jsme vypálili do lesa dvě rány z děla a několik dávek z kulometu. Pokračovali jsme pak v další cestě.

Nevím, kdo vypálil panzerfaust, zda nějaký fanatic, který uvízl v našem týlu a snažil se probít přes frontu zpět ke svým, nebo nepřátelský paratista vysazený v našem týlu.

Přišla nešťastná Polom. Ranní čelní útok našich tanků na Polom nepřítel odrazil krupobitím mohutné dělostřelecké palby. Stáhli jsme se do východních postavení v lese, kde jsme přenocovali. Večer se velitel tanku, rotný Umlauf cítil nějak sklíčen, nebyl prostě ve své kůži.

„Sakra kluci, mám takové nějaké podivné tušení, že svobodnou Prahu neuvidím. Zítřejší útok bude můj poslední“.

„Nemaluj čerta na zeď! Vždyť to už co nevidět musí skončit!“

„Skončí, ale pro mne pozdě!“ prohlásil resignovaně a ulehkl ke spánku.

Příštího dne jsme útočili obchvatem přes Dolní Lehotu. Objeli jsme železniční trať a rozbahněný potok. Po naší levé straně útočil tank desátáka Černotky, rodilého Ostraváka. Zaútočili jsme na zadním okraji Polomi. Po pravé straně byl srázný zalesněný svah. Les zakrýval výhled. Ihned po zahájení útoku jsme dostali dělostřeleckou palbu zprava. Z lesa po nás pálily nepřátelské tanky. Zastavili jsme u budov a palbu opětovali. Po každém výstřelu z děla jsem rychle změnil postavení tanku, abychom se zbytečně nevystavovali palbě nepřítele. Po jedné takové změně postavení jsem ve sluchátkách uslyšel hlas střelce Krejbicha:

„K sakru, tak dokonale chráněné postavení, ale pro větve stromu nemohu otočit hlavní doprava!“

„Počkej couvnu,“ odpověděl jsem mu.

„Stůj! Já ty větve osekám,“ uslyšel jsem hlas velitele tanku.

Vzal sekeru, vystoupil z tanku a začal osekávat větve stromu. Kolem zuřila bitva. Výbuchy min a granátů přehlušovaly hluk palby z kulometů

a ručních zbraní. Rány sekery úplně zanikly. Minulo několik minut. Umlauf se nevracel.

„K čertu, co si s tím tolik hraje?“ ozval se Krejbich. Pootevřel příklop a vykoukl ven z tanku.

„On je mrtev! Snajper!“ vykřikl zoufale Krejbich.

Opatrně jsem vyhlédl spodním příklopem. Opravdu, Umlauf ležel vedle pásu, v ruce ještě držel topůrko sekery. Kulka snajpera jej zasáhla do hlavy. Ani jsme nevěděli kdy...

Nikdo z nás víc nepromluvil. Umlaufova smrt nás tížila jako balvan, tím více, že vlastně zahynul zbytečně. Všechny tížila myšlenka: „Budem kdy ještě mít to štěstí mít takového velitele?“

V dalších bojích nám věru chyběl.

Dostali jsme rozkaz ustoupit přes Polom zpět. Vyjeli jsme. Na rozcestí za hřebenem kopce jsme zaujali obranu proti čtyřem nepřátelským samochodkám, Ferdinandům. Vedle nás zaujaly obranu tanky Karla Šeráka z Boratína, Jozefa Carbocha z Moštěnice a Fridricha.

Hřeben strmého kopce nám do značné míry zakrýval výhled. Krejbich vyčkával s dělem připraveným k výstřelu, až se na hřebeni kopce objeví nepřátelská samochodka. Samochodky na tom nebyly s výhledem o nic lépe. Hřeben kopce tvořil mezi námi přirozený předěl a vyrovnával tak naše šance. Nečekali jsme dlouho. Na hřebeni kopce se objevila samochodka. Krejbich pohotově vypálil z děla. Téměř současně jsme ucítili náraz na pás tanku. Tank znehybněl. Ze samochodky na kopci se vyvalil oblak černého dýmu. Krejbich mířil lícem.

„Tu máte za Umlafa!“ uslyšel jsem jeho radostný výkřik ve sluchátkách.

Se znehybnělým tankem jsme pokračovali v boji. Štěstí, že jsme zde nebyli sami, jinak by nás zbývající samochodky tak jako tak „dostaly“. Ostatní naše tanky nás kryly. Odvážně vyjžděly na hřeben kopce i když tankisté věděli, že je tam může potkat stejný osud, jaký před chvílí potkal samochodka.

Fridrichův tank se při takovém výjezdu střetl se samochodkou téměř na dosah hlavní děl. Fridrichův střelec byl pohotovější. Vypálil „podkaliberný“ granát o zlomek vteřiny dřív.

Opožděný výstřel děla samochodky minul svůj cíl. Získali jsme převahu. Naše tanky vyrazili do útoku. Šerákův a Garbochův tank přesnou palbou zničily zbývající dvě samochodky. Na nějaký čas jsme se stali pány bojiště. Opravili jsme přeražený pás a začali opatrně postupovat kupředu. Zastavily jsme vedle samochodky zničené Fridrichovým tankem. Podkaliberný granát zasáhl samochodka do věže, těsně vedle hlavní děla. Síla nárazu přímo promáčkla a zatlačila mohutný ocelový pancíř dovnitř. Střelec samochodky byl promáčklým pancířem rozdrčen.

Po řadě bojů jsme se přiblížili k Odře, proti Vítkovicím. Ženisté vytýčili brod, kterým jsme měli přejet jarním táním rozvodněnou řeku. Byli jsme ujištěni, že brodem bezpečně projedeme. Jel jsem první. Nechal jsem si

otevřený příklop, abych lépe viděl na cestu. Ale běda, řeka byla mnohem hlubší, než jsem očekával. Voda vnikla do tanku, motor začal vnechávat. Přidal jsem na plný plyn. Šťastně jsem projel střed řeky a blížil se k protějšímu břehu. Předek tanku se vztýčil nad vodou. Cítil jsem, jak se voda v tanku přelévá do jeho zádi. Přidržel jsem chvíli tank přibrzděním řídicích pák, aby voda vytekla. Pak jsem znovu vyrazil a dosáhl protějšího břehu.

Spolu s ostatními tanky, které následovaly za námi, jsme byli mokří jako hastrmani. Nitka na nás nebyla suchá. Teprve příštího dne jsme se mohli obléci do suchého oděvu.

Dověděli jsme se, že výtčky brodu prý nebyly na svém původním místě. Nevím. Snad je v noci přemístil německý průzkum.

Osvobodili jsme Slezskou Ostravu. Nejtěžší boje byly za námi. Konec války na dosah ruky. Nepřítel kapituloval. Nemínil však složit zbraně na východě, prchal na západ. Pronásledovali jsme jej. Nesetkávali jsme se s vážnějším odporem. Vjeli jsme do jedné obce u Fulneku. Před námi se rozlétla vrata jedné stodoly. Zahlédl jsem skupinu Němců kolem děla. Šlehl výstřel. Granát narazil na pancíř tanku pod značně kosým úhlem. Odrazil se, aniž způsobil vážnější škodu. Ucítil jsem silný náraz do brady. Málem jsem pozbyl vědomí. Jako ve snu jsem uslyšel Krejbichův výstřel z děla, kterým nepřátelské dělo umlčel. Vzpamatoval jsem se a tank zastavil.

Dopravili mě do nemocnice v Olomouci. Záviděl jsem kamarádům, že s nimi nedojedu do Prahy a nezúčastním se slavnostní vítězné přehlídky, na kterou jsme se všichni tolik těšili. Dobře to dopadlo. Slavnostní přehlídku v Praze jsem ještě stihnul. Řídil jsem při ní svůj tank č. 725.

JÚLIA ZUMMEROVÁ

Príbeh Jevgenija Ivanoviča Archipova

Jedným zo sovietskych hrdinov, ktorého obyvateľa Starej Ľubovne a Kežmarku prijali za svojho je Jevgenij Ivanovič Archipov. Narodil sa v Belove neďaleko Novosibirska. Od malička sa zaujímal o lietadlá. Bol členom miestneho aeroklubu, ako pätnásťročný odišiel do leteckej školy. Po jej absolvovaní sa stal leteckým inštruktorom v aeroklube. Odtiaľ odišiel do vojenskej školy v Novosibirsku a po jej ukončení študoval na vyššej leteckej škole. Roku 1943 odišiel na front, kde sa stal veliteľom lietadla. Bojoval na diaľkových nočných bombardéroch, lietal z Moskvy do rôzne vzdialených miest. Za statočnosť v boji bol vyznamenaný.

Nemal ešte 22 rokov, keď 14. septembra 1944 letel do Budapešti bombardovať fašistické vojenské závody. V lietadle boli spolu s ním ešte traja členovia posádky: radista Boris Kuprianov, navigátor Leonid Ševčuk a strelec Ivan Ivanov. Pri prelete ponad Poľsko sa dostal do nepriateľskej paľby, ktorá lietadlo zasiahla. Pilot zistil, že ho nemôže ovládať, preto rozkázal posádke vyskočiť a potom sa rozhodol skákať sám. Bolo okolo jednej hodiny po polnoci, pod nimi sa rozprestierali lesy okresu Stará Ľubovňa.

Kuprianov a Ševčuk zoskočili neďaleko seba, stretli sa, no ostatných druhov sa im nepodarilo nájsť. V nasledujúcich dňoch im pomohli slovenskí občania pripojiť sa k partizánskej skupine, v ktorej radoch bojovali až do oslobodenia. Tretí člen posádky Ivanov blúdil po zoskoku sám v lese, nešťastnou náhodou sa dostal do rúk Nemcov, jeho stopa sa skončila v Starej Ľubovni, kde ho odvádzali na železničnú stanicu. Do vlasti sa už po vojne nevrátil.

Jevgenija Archipova od začiatku sprevádzala smola. Nešťastnou náhodou mu pri výskoku z lietadla odtrhlo ľavú ruku. Pri dopade sa mu padák zachytil o vrcholec stromu a on ostal na ňom visieť. Nakoniec sa mu predsa podarilo zbaviť sa padáka, ale spadol dolu hlavou na zem. Utrpel pri tom ťažké zlomeniny ľavej nohy a bedrovej kosti a ostal ležať v bezvedomí.

Tu ho na svitaní našiel horár Dudžák. Videl, že sám mu pomôcť nemôže, ale na koho sa obrátiť, keď Spiš bol plný fašistov! Nakoniec sa rozhodol požiadať o pomoc učiteľa zo Starej Ľubovne Ladislava Schneidra, ktorý bol funkcionárom Červeného kríža. Z poľovačiek ho poznal ako spoľahlivého človeka, ktorý sa vyzná v poskytovaní prvej pomoci a iste bude vedieť, čo s raneným ďalej.

Schneider skutočne dlho neváhal, zobral svoju zdravotnícku tašku, vybral si spoľahlivých chlapov a všetci sa rozbehli do lesa. Aj keď museli prekonať dobrých 8 km v horskom teréne, cesta im netrvala dlho, pretože tu poznali všetky chodníčky a skratky. Až tu zbadali, že sa k nim pridali dvaja štrnásť-pätnásťroční chlapci, a hoci ich márne posielali späť, nechceli sa vrátiť.

Medzi tým sa sovietsky pilot prebral. Uvedomil si, že na neho svieti slnko a že neďaleko tečie potok. Smäd ho donútil priplaziť sa k nemu a napiť sa. Bol však veľmi zoslabnutý od značnej straty krvi a jeho zranenia mu nedávali nádej, aby sa sám zachránil. V takomto zlom stave ho našli jeho záchrancovia. Najprv ho uistili, že sú jeho priatelia a že mu chcú pomôcť. Horár mu ponúkol vodku, Schneider si zatiaľ prezrel zranenia a v rámci možností mu ich ošetril. Bolo však jasné, že ranený potrebuje bezpodmienečne lekársku pomoc. Dohodli sa, že ho odnesú do horárne a tam k nemu zavolajú doktora Štepkina, ukrajinského emigranta, ktorý tu žil dlhé roky. Naložili ho na nosidlá a keď zistili, že pilotove čižmy ostali ležať na zemi, dali ich niesť chlapcom. Chlapci išli po ceste, aby skôr došli, a muži s nosidlami zatiaľ po tých najpustších chodníčkoch, aby nikoho nestretli. Cesta sa Archipovovi videla nekonečná, pri prudkých pohyboch v horskom teréne mal veľké bolesti a neraz ich prosil, aby šli pomalšie.

Do horárne sa dostali v poriadku, ale chlapcov nebolo. Poslali po lekára a zatiaľ sa snažili raneného povzbudiť, ponúkli mu čaj. Keď ho doktor Štepkin ošetril, rozhodol, že ranený musí okamžite na operáciu. Divil sa, že ho po takých zraneniach a dlhom krvácaní doniesli ešte živého. Za svoj život mohol vďačiť len pevnej telesnej konštrukcii a rýchlej pomoci záchrancov. No úplne vyliečiť ho mali možnosť len odborníci, preto ho lekárovým autom odviezli do nemocnice v Kežmarku.

V bezpečí však nebol. Večer prišli do nemocnice Nemci hľadať ruského pilota a keďže išli naisto a boli by prezreli nemocnicu, primár jeho prítomnosť nemohol zatajiť. K jeho vypátraniu fašistom pomohla náhoda. Chlapci, ktorí niesli čižmy, stretli na ceste nemeckú hliadku a nestihli sa už ukryť. Vojaci si hneď všimli v ich rukách neobvyklú obuv a začali sa zaujímať, odkiaľ ju majú. Išli na chlapcov zostra a tí tvrdili, že čižmy našli v lese. Museli tam Nemcov zaviesť a potom už nebolo ťažké si domyslieť, čo sa tu stalo. Po obhliadke okolia sa našlo aj havarované lietadlo a fašisti začali pátrať po posádke. Urobili rozsiahle opatrenia v okolí, prezreli všetky ambulancie a nemocnice. Tak sa stalo, že už večer toho dňa bol pobyt Jevgenija Ivanoviča Archipova v kežmarskej nemocnici známy.

Nemci ho chceli hneď odvieť, ale jeho stav to nedovoľoval. Amputovaná ruka a zlomeniny potrebovali dlhšie liečenie. Fašisti odišli čiastočne uspokojení, že budú jeho stav sledovať a po zlepšení ho odvezú. Keď neskôr prišli na kontrolu, lekári im hovorili, že ešte nie je schopný opustiť nemocnicu, liečenie neprebíha dobre a ukazovali im staré snímky.

Tak strávil sovietsky pilot viac ako tri mesiace v izbe na druhom pos-

172

chodí kežmarskej nemocnice. Spočiatku tu s ním ležali piati zajatí ranení partizáni. Spriatelil sa s nimi, no po týždni ich Nemci odvliekli a zastrelili v lese neďaleko horárne pri Kežmarku. Bola to odplata za jednu z akcií povstalcov, keď rozkaz znel: „Zastreliť všetkých zajatých partizánov!“ Táto udalosť mu optimizmu nedodala, vedel, že ho asi čaká podobný osud a na zasnežené Tatry hľadel plný neistoty a obáv o svoju budúcnosť.

Morálnu oporu a priateľstvo však cítil zo strany personálu nemocnice, ktorý si ho obľúbil pre úprimnú dobrosrdečnú povahu, ale hlavne mu želel zachrániť sa pred fašistami. Mával časté návštevy, návštevníci mu pomáhali krátiť čas a povzbudzovali ho v nádeji na záchranu. Jednou z nich bola aj Helena Kuková, švagriná Jozefa Krajňáka, starého komunistu a aktívneho bojovníka proti fašizmu. Prostredníctvom nej sa o ňom dozvedeli aj miestni komunisti, pracujúci v ilegalite. Pochopili, že pre neho nebezpečenstvo v nemocnici zo dňa na deň vzrastá a že treba pripraviť plán na jeho záchranu. Útek z nemocnice by nebol ani taký nemožný, no problémom bolo nájsť preň vhodný úkryt v meste. Nakoniec sa rozhodli ubytovať ho u mladých manželov Búrikovcov, ktorí bývali neďaleko Okresného úradu a mali v byte vhodnú skrýš. Ján Búrik pracoval na Okresnom úrade ako šofér okresného náčelníka, manželka v kancelárii a sami sa ponúkli na túto nebezpečnú službu bez ohľadu na to, že ohrozili život sebe aj svojej dvojročnej dcérke.

Front sa približoval a Nemci boli nútení stále ustupovať na západ. Istý čas bol Archipov v nemocnici relatívne v bezpečí a jeho zdravotný stav si pobyt vyžadoval. No situácia sa pre neho výrazne zhoršila, keď do nemocnice priviezli nemeckého plukovníka na operáciu slepého čreva. Nepáčilo sa mu ležať pod jednou strechou so sovietskym letcom a snažil sa zariadiť, aby ho odtiaľ čo najrýchlejšie odviezli. 27. decembra kázal primár sestrám pripraviť pre Archipova šaty, že na druhý deň časť fašistov z Kežmarku odchádza a jeho zoberú so sebou. Prostredníctvom Helenky Kukovej sa to miestni komunisti hneď dozvedeli a jeho záchranu už nemohli odkladať.

Ešte v ten večer prišli mladé ženy Katka Búriková a Júlia Krajňáková do nemocnice za sestrou Helenou. Ukryla ich v suteréne, v márnici a šla po Archipova. Nastali chvíle napätia. Archipov chcel zísť dolu sám, no na chodbe stretol primára a musel sa vrátiť. Po chvíli, keď sa znova odhodlal zísť, zbadal o poschodie nižšie skupinu Nemcov so stromčekom a balíčkami, išli navštíviť plukovníka. Rýchlo sa zasa vrátil do izby, pritom bez barlí sa pohyboval veľmi zle.

Nakoniec sa v poriadku dostal do suterénu, kde na neho už netrpezlivo čakali. Rýchlo si natiahol kabát a lyžiarske nohavice, ktoré mu doniesli a tu zistili, že na topánky a čiapku sa zabudlo. Musel ísť v papučiach a bez čiapky, ale decembrový mráz sa dal vydržať. Horšie bolo, že len nedávno mu dali z nohy dolu sadru a nebol ešte fyzicky pripravený na takúto cestu. Kráčať len s veľkým sebazaprením, hoci ho podopierali z oboch strán. Napredovali iba veľmi pomaly, plní obáv, či nie sú podozriví fašistickým hliadkám, ktoré boli v blízkosti okresného úradu časté. Vtedy sa sprievod-

173

kyne veselo rozprávali po nemecky, smiali sa a viedli Archipova ako opitého. Keď prechádzala hliadka okolo, zastavili sa pri najbližšej bráne, vybrali kľúče a začali odmykať, akoby tu bývali. Zrejme to zahráli vierohodne, pretože sa im podarilo dôjsť bez prekážky k Búrikovcom, ale na prežitie napätie tejto cesty nezabudnú do konca života.

V nemocnici až o jedenástej hlásil personál riaditeľovi, že im chýba pacient a riaditeľ to bol nútený oznámiť Nemcom. Fašisti okamžite vyhlásili poplach a pátranie po utečencovi. Obkľúčili nemocnicu a dôkladne ju prezreli, mysleli si, že sa snáď Rus ukrýva ešte niekde v budove. Bez dôkladov a v zlom zdravotnom stave aj tak nemal nádej dostať sa ďaleko. Keď ho nenašli, zatkli takmer 40 Kežmarčanov — pracovníkov nemocnice a každého, kto s ním prišiel do styku. Začali s prísnyim vyšetrovaním, na ktoré dokonca pozvali špecialistu — psychológa. No nikto nič nevedel, od nikoho sa nič nedozvedeli a tak po troch-štyroch dňoch boli nútení všetkých prepustiť. O niekoľko dní sa v nemocnici rozchýrilo, že Archipov ušiel na aute a že ho chytili neďaleko Podolínce. Všetci jeho priatelia boli presvedčení, že už nežije.

Ukázalo sa, že úkryt komunisti vybrali správne. Nikomu nenapadlo hľadať ho v bezprostrednej blízkosti okresného úradu u „spohľavných ľudí“. No práve pre svoje zamestnanie Búrikovcov občas navštevovali fašisticky zmýšľajúci občania, niekedy i Nemci a okresný náčelník, a preto museli počítať so všetkým. Archipovovi pripravili úkryt v komore vedľa izby tak, aby sa pred dvere do nej dala zasunúť skriňa. No hlavná skrýša bola pod zemou. Búrikovci ju objavili náhodou pred časom, keď sa pri kopaní pod dlážkou ozýval dutý zvuk. Prekopali sa do chodby, ktorú pravdepodobne v stredoveku vybudovali pod mestom a na ktorú sa už dávno zabudlo. Teraz sa im tento objav veľmi zišiel, mokré dno vyložili doskami, k stenám postavili lavice a s úkrytom počítali pre najhoršie časy.

Tak strávil sovietsky pilot u Búrikovcov mesiac v neustálom napätí, ale s reálnou nádejou na záchranu. Spočiatku strávil väčšinu času v spoločnosti rodiny, spriatelil sa s malou Olinkou a hrával sa s ňou. Neraz sa stalo, že do bytu prišli nečakaní hostia a on nemal už čas zaujať miesto vo svojej skrýši. V týchto prípadoch ho zatvorili do skrine, kde musel bez pohybu vydržať aj niekoľko hodín. Po prvýkrát sa skoro zadusil, a tak nabudúce domáca pani skriňu občas nenápadne otvorila. Aby sa mu tam pohodlnejšie sedelo, mal v nej pripravenú stoličku. Museli myslieť aj na to, aby ho nechtiac nevyzradila Olinka a nespomenula si na uja v skrini. Raz sa u Búrikovcov ohlásili hostia aj na noc a vtedy dva dni mrzol v nevykúrenej komore. No všetky tieto ťažkosti znášal trpezlivo, lebo správy z frontu boli stále povzbudivejšie. Červená armáda už nebola ďaleko. Fašisti ustupovali a pred odchodom si ešte v poslednej zúrivosti vylievali zlosť na domácom obyvateľstve. Súdruhovia v Kežmarku rozhodli, že najlepšie bude už nič neriskovať, a tak posledné dva týždne strávil Jevgenij Ivanovič Archipov v podzemí. Príbudoľ k nemu aj ďalší prenasledovaný komunista Jozef Krajňák a dva dni pred oslobodením sa do podzemia uchýlili tri rodiny prenasledo-

vaných ilegálnych pracovníkov aj s deťmi. 27. januára 1945 v noci zaklopala babička Búriková a oznámila, že osloboditeľská armáda už prišla.

Po oslobodení sa Archipov prihlásil na vojenskej komandatúre a ostal tu ešte nejaký čas pôsobiť. Poznal miestne pomery, dosť dobre hovoril po slovensky, a tak pracoval v prijímacej kancelárii komandanta mesta. Jedna z jeho prvých ciest na slobode viedla do nemocnice, chcel sa poďakovať personálu za všetko, čo pre neho urobili. Bolo to veľmi srdečné zvitanie, keď sa sestričky presvedčili, že správy o jeho smrti boli falošné. A tunajší obyvatelia na svojho hrdinu nezabudli doteraz. Staroľubovniansky a Popradský okres už navštívil niekoľkokrát. Vracia sa sem ako domov, pretože sa tu vlastne druhýkrát narodil.

DOKUMENTY

Československé listy — október 1944

Československý armádní sbor překročil naše hranice

Po několik týdnů sváděly jednotky 1. čs. armádního sboru v SSSR těžké a urputné boje na jednom z nejdůležitějších karpatských průsmyků. Rozvědčíci, automatčící a jiné jednotky 1. čs. brigády v SSSR, vyznamenané řády Suvorova a Bohdana Chmelnického několikrát dorazily v bojích k samotným hranicím. Německé velení v zoufalé snaze zachránit a udržet průsmyk ve svých rukou, hnalo do protiútoků i malé skupiny vojáků, dovažných až k úpětí hor a narychlo promísené poddůstojníky a vojáky, zbylé z rozbitých německých jednotek. Ještě 1. října zaútočily proti československým vojákům, držícím bezejmennou výšinu téměř na samých hranicích, nepřátelské skupiny, zformované přímo na pochodu z maršbatalionu o 800 mužích, které Němci dovezli z dalekého německého zázemí přímo až do východiště k útoku. Většinu tohoto maršbatalionu tvořili zahraniční dělníci, pracující v Drážďanech. Němci tyto dělníky, příslušníky nejrůznějších národů, vyzvali k registraci a pak je násilím „zaregistrovali“ do německé armády.

Německému velení se těmito zoufalými akcemi podařilo ztrátu průsmyku oddálit jen o několik dní. Šestého října ráno vyrazily průzkumné jednotky 1. čs. brigády za nepřítelem, který se dal na ústup a v 6.30 hod. překročily československou státní hranici. Celá 1. brigáda dala se pronásledovat ustupující Němce. Krátce za ní vyrazily proti nepříteli na křídlech i ostatní jednotky 1. čs. armádního sboru. V 8. hodin vstupovaly již na československé území. V této chvíli dosáhla průzkumná hlídka praporu škpt. Knoppa pod vedením četaře Nebiljaka v sestavě desátníka Tyreka, desátníka Páčila, vojáků Koubely, Kučeravého, Peháně, Nemricha, Hajdy, Mezura z roty automatčících ppor. Bileje první obce, ležící na československém území, horské dědinky Vyšný Komárnik. Němci vesnici opustili dříve než tam naši dorazili. Hrůza obyvatel, která se ve vesnici zachránila, přivítala československé vojáky velice dojatě. Osvětový důstojník praporu, rotmistr Ivanič, vztyčil v obci československou státní vlajku a předal ji do ochrany místnímu občanovi Michalovi Chandogovi.

Na místě, kde hranice protíná hlavní silnici vedoucí průsmykem, vztyčil státní vlajku velitel 1. čs. brigády.

Jednotky sboru pokračovaly ve svém postupu na československém území.

A k hranicím zatím přibyl velitel 1. čs. sboru v SSSR, gen. Svoboda, provázen důstojníky svého štábu. Nad silnicí zavlála standarta s ruským a slovenským nápisem: „Čechoslovakija privětstvujet i blagodarit svojich osvoboditelěj. Da zdravstvujet věčnaja družba narodov SSSR i Česchoslovakii!“, „Československo víta a ďakuje svojim osloboditeľom. Nech večne žije priateľstvo ZSSR a ČSR!“. Na místě německého pohraničního sloupu zatknul generál Svoboda československou vlajku, políbil ji a pak vzdal čest vojákům, kteří položili své životy v bojích o československé hranice.

Pracovníci oddělení osvěty zatím na hranicích vztyčili nový, československý pohraniční sloup, na jehož vrcholu je připnut československý státní znak.

Průsmykem projíždějí a procházejí nové a nové kolóny československých a sovětských pěšáků, dělostřelců, minometčích. Rudoarmějce vítá pozdravná standarta s nápisem: „Rudé armádě — osvoboditelce — nazdar!“ Průsmykem procházející si vzájemně blahopřejí, tisknou si ruce a objímají se. Fotografové zvětšují první okamžiky návratu na osvobozenou půdu vlasti. Průsmykem projíždějí tanky a obrněné vozy naší tankové brigády. Zdaleka, z hloubi československého území, sa ozývají výbuchy výstřelů. Osvobozování Československa od Němců, Maďarů a zrádců začalo. Rudá armáda osvoboditelka vtáhla na široké frontě do naší vlasti. Po jejím boku si vybojoval návrat i 1. čs. armádní sbor v SSSR.

Londýn

Vrchnímu veliteli, prezidentu Československé republiky,
dr. EDUARDU BENEŠOVI.

Pane presidente,

po mnohadenních a úporných bojích proti německým vetřelcům přešel dnes 1. čs. sbor v SSSR společně s vojsky hrdinné Rudé armády hranice našeho státu, vstoupil na rodnou půdu vlasti a vztyčil na ní státní vlajku Československé republiky.

Přijměte, pane presidente, v této historické chvíli, výraz naší hluboké oddanosti a blahopřání všech důstojníků, poddůstojníků a vojinů sboru. Přátelství národů SSSR a Československa, znovu spečetěné krví, prolitou našimi a sovětskými vojáky v bojích o Karpaty, zajistilo začátek osvobozování naší rodné země. Toto přátelství bude i v budoucnosti nejlepší zárukou naší svobody a nezávislosti.

Náš lid nadšeně vítá vojiny Rudé armády jako své osvoboditele od německého a maďarského jha.

Jsmo si vědomi toho, že náš boj ještě neskončil. Přechod hranic znamená jen začátek osvobozovacího tažení, které provedeme společně s hrdinnou Rudou armádou a povstávajícími slovenskými bratry, za úplné očištění našich zemí od německo-maďarských dobytých, od všech zaprodanců a zrádců.

Slibujeme Vám, pane presidente, že nesložíme zbraně, dokud nebude vybojována silná, nezávislá, demokratická Československá republika, pokroko-

vý lidový stát rovnoprávných národů — Čechů, Slováků a Karpatských Ukrajinců.

Velitel 1. čs. sboru v SSSR
brig. gen. LUDVÍK SVOBODA

Moskva, Kreml

Nejvyššímu veliteli, maršálu Sovětského svazu, J. V. STALINOVÍ

V historické chvíli, kdy 1. čs. sbor v SSSR po úporných bojích proti německým vetřelcům bok po boku se slavnou Rudou armádou přešel hranice Československé republiky, přijměte pane maršále, plamenný bojový pozdrav a výraz nejhlubšího vděku od všech našich důstojníků, poddůstojníků a vojáků.

Nikdy nezapomeneme Vaši otcovské péče a pozornosti. Nikdy nezapomeneme bratrské pomoci a podpory sovětské vlády a všeho sovětského lidu, sebeobětavého boje hrdinné Rudé armády. Vše to nám umožnilo, abychom se zbrani v rukou obnovovali svobodu a nezávislost naší vlasti a šli na pomoc svým bojujícím slovenským bratřím.

Národy Československa pozdravují bratrskou Rudou armádu na své půdě jako osvoboditelku z šestileté fašistické poroby.

Ujišťujeme Vás, že i nadále, v jednom šiku se sovětskými vojiny, pod Vaším vrchním velením půjdeme vpřed, budeme potírat nepřitele a nesložíme zbrani dotud, pokud nebude očistěno od německých a maďarských vetřelců celé Československo, dokud raněné německé zvíře nebude doraženo ve svém vlastním brlohu.

At věčně žije spojenectví a bratrství národů SSSR a Československa!

At žije hrdinná Rudá armáda — osvoboditelka národů Československa!

At žije veliký, mocný Sovětský svaz!

At žije silná, nezávislá, demokratická Československá republika!

Velitel 1. čs. sboru v SSSR
brig. gen. LUDVÍK SVOBODA

President Beneš gen. Svobodovi

Veliteli 1. čs. sboru v SSSR

Děkuji Vám a všem důstojníkům, poddůstojníkům a mužstvu 1. čs. sboru za projev oddannosti a za pozdravy, které mi zasiláte v dějinné chvíli, kdy československé vojsko postupuje na území vlasti. Po letech dosud nevidaného utrpení nadchází znovu den obnovení naší svobody a také zúčtování s odvěkými našimi nepřáteli vnějšími i vnitřními.

Vám, příslušníkům 1. čs. sboru v SSSR, dostalo se té velké cti, býti prvními po boku vítězné a spojenecké Rudé armády a podat pomocnou ruku našim vojenským jednotkám a partyzánům, kteří odvážně povstali v srdci

Slovenska a v rozhodném boji za svobodu Republiky se již druhý měsíc brání proti nepřátelské přesile. Veškeren československý lid přijal se vzrušením tuto radostnou zvěst v dychtivém očekávání, sleduje Vaše bojové činy a žehná dalším úspěchům Vašich zbraní.

Skláním se v této chvíli v dojetí před rovy československých vojáků, kteří oddaně položili své životy ve zlášť krvavých bojích o přechody přes Karpaty do Československa. Jejich oběti nebyli nadarmo. Vděčný národ vždy bude vzpomínat s úctou těchto věrných svých synů a jejich světlý příklad bude příštím generacím nevyčerpatelným zdrojem branných sil a podnětů.

Věrní duchu a odkazu padlých synů a spojení nyní na půdě vlasti v jeden mohutný vojenský celek, bojujte statečně dál, neochabujte v tomto zápase, nikdy a za žádných okolností až do chvíle, kdy v ukázněné jednotě se svými druhy ze západu vztyčíme znovu svobodný československý prapor na svobodném pražském hradě tak, jak jste jej vztyčovali v Pohroní, na Váhu a na štitech Karpat.

Kupředu, den svobody a vykoupení se blíží.

Londýn, 12. říjen 1944.

Dr. E. BENEŠ, v. r.

Interview s gen. SVOBODOU

Ihned poté, co československý sbor společně s Rudou armádou překročil hranice Československa, vyhledal náš zpravodaj velitele 1. čs. armádního sboru v SSSR generála Svobodu a předložil mu tuto otázku:

„Jaké pocity přezíváte, pane generále, v tento tak památný den?“

Generál Svoboda odpověděl:

„Je těžko najít slova, abych vyjádřil to, co se dnes odehrává v mém nitru. Je to především nevýslovná radost. Vždyť jsme prožili den, po kterém jsme pět let toužili, pro který jsme neúnavně pracovali a bojovali a který jsme si po celou tu dobu stále líčili ve svých představách. Ale žádná fantasmie nám tento den nemohla vykreslit tak krásný, jaká je dnešní skutečnost. Jen naši vojáci, a hlavně ti nejstarší, kteří před pěti lety opouštěli vlast a tajně, v noci, přecházeli hranice, mohou pochopit, jaké to bylo štěstí, když jsme včera a dnes, mnozí dokonce po týchž místech, vraceli do Československa, razíce si cestu skvělými zbraněmi, které nám svěřila sovětská vláda, trestající na každém kroku ty, kteří nás a náš národ oloupili o pět let pokojné, tvůrčí práce. Jsme neskonale šťastni, že jsme nepřihlíželi nečinně, až nás osvobodí jiní, ale sami přiložili ruce k dílu. Teď, když se nám dostalo možnosti návrat domů si vybojovat, budeme plněji vychutnávat dar svobody.

Myslím, že mezi tím, co dnes cítím já a každý voják jednotky, které ve-
lím, není nejmenšího rozdílu. Nikdy jsme si nebyli tak blízcí jako dnes.

Druhý pocit, který nás všechny ovládá, je vděčnost za vše, co pro nás udělal náš nejvěrnější a nejmocnější spojenec, Sovětský svaz. Po prvních

krocích na půdě vlasti, po prvních doušcích vzduchu naší otčiny, po prvních polibcích, kterými naši vojáci pocelovali rodnou půdu, otáčeli se všichni mimoděk zpět, tam, do bratrské země, z níž jsme se vydali na svou dlouhou, těžkou, ale neskonale vítěznou cestu. A já, jako jejich velitel, bych chtěl, vyjádřiti, co cítili, co tím chtěli říci: Odcházíme, ale neloučíme se navždy. Tyto hranice, které byly očištěny od nepřítele ve společném boji, které byly skropeny společně prolitou krví nejlepších synů sovětského a československého lidu, nás nerozdělují, ale navždy spojují! Viděli jsme naše bratry z Rudé armády hrdinně bojovat ve společných bojích u Charkova, u Kyjeva, u Bíle Cerkve, na řece Horní Tikič, na českém Volyňsku. Vždy jsme chápali, že nebojují jen za svou, sovětskou vlast, ale i za nás, za všechny utiskované národy Evropy, i za Československo. Teď, kdy je již Sovětský svaz očištěn od barbarských vetřelců a rudoarmějci prolévají svou krev za naši rodnou zem, je naše láska k nim ještě hlubší a vroucnější. Rudoarmějci bojovali a bojují za Československo tak, jako bojovali za Moskvu, Stalingrad a za svá sovětská města. Na to, co jsme viděli v uplynulých dnech, nikdy nezapomeneme a náš národ jim bude navždy zavázán.

Z prvních částí osvobozené československé půdy se s hlubokou vděčností obracíme do Sovětského svazu, ke všem sovětským městům a obcím, které nás s tak příslověčnou slovanskou pohostinností přijaly, obracíme se ke slovanské matičce Moskvě a k sovětské vládě s nejvřelejšími díky za všechnu bratrskou pomoc a podporu, kterou nám tak nezištně poskytovala. Odnášíme si ze Sovětského svazu ve svých srdcích nesmazatelný, jasný obraz jeho geniálního vůdce, maršála Stalina. Jsme hrdí, že jsme mohli bojovat pod jeho vrchním velením. Jsme šťastní, že tento muž je nejlepším přítelem našeho národa a z tohoto vědomí čerpáme svou hlubokou víru v trvalou bezpečnost naší státní a národní svobody a nezávislosti. Buďte ujištěni, že naše přátelství se sovětskými národy bude žít věčně. Tak cítí a smýšlejí všichni vojáci mé jednotky. Srdečně vítáme naše bratry, generály, důstojníky, seržanty a vojíny Rudé armády, vstupující na půdu naší vlasti. Naš lid s nadšením a láskou přijímá Rudou armádu osvoboditelku, která jde na pomoc bojujícím slovenským vlastencům, pomůže nám vyhnat německé a maďarské vetřelce ze všech území naší vlasti a zřídit novou, demokratickou, pokrokovou, Československou republiku."

Edičná poznámka:

Znížená kvalita reprodukcie niektorých fotografií je spôsobená použitím neupraviteľných archívnych záberov. Editor sa po starostlivej úvahe rozhodol zaradiť ich v záujme čitateľa.

Obsah

Úvod	5
Otto Dufek: ZDROJ HODNOT (Vyznání armádního generále Ludvíka Svobody)	7
Jaroslav Perný: JASLO	10
Pavol Komanický: NA POSVÄTNÝCH MIESTACH	13
Ivana a Milan Morávkovi: BRÁNOU K DOMOVU	15
Dušan Konček: CESTAMI ŽIVOTA	20
Ivan Mindoš: PRVÉ VZTYČENIE VLAJKY NA ČESKOSLOVENSKEJ ŠTÁTNEJ HRANICI	22
PÁTRANIE PO HRDINOVI	26
JEDEN Z VETERÁNOV VEĽKEJ VLASTENECKEJ VOJNY	28
Jiří Horský: NÁVRAT DO VLASTI	30
Vladislav Hybler: SMĚR — PRAHA	35
Anton Fillo: ĽUDIA, KTORÍ PRINÁŠALI SLOBODU	54
TRI LISTY ZO ŽIVOTOPISU	58
Jan Ivanco: VZPOMÍNKY ODBOJÁŘE	61
Štefan Chovanec: OD PARTIZÁNSKEHO BOJA V SOVIETSKOM ZVÁZE PO OSLOBODENIE	68
Jaroslav Škvařil: DOMA V ČESKOSLOVENSKEJ ROKU 1945	77
Naďa Schneiderová: HISTÓRIA JEDNEJ FOTOGRAFIE	89
Michal Sabadoš: CESTA K BUDÚCNOSTI	93
TRI OSUDY	99
OD PECHOTY K LETECTVU	103
ŽENA SO STATOČNÝM SRDCOM	106
PRÍKLAD UMEĽCA — BOJOVNÍKA	109
ŽIVOT HRDINU	112
PRÍBEH Z DUKLY A CHEBU	117
LETECKÁ HAVÁRIA	120
NÁŠ VELITEL	125
SYN „ÚDOLIA SMRTI“	130

Jiří Pavlíč: VZPOMÍNKY TANKISTY	134
Vasil Mohorita: NA DUKLU STÁLE SPOMÍNAM	137
Václav Širc: ZRÁDNÝ ÉTER	140
SPOJENÍ FUNGOVALO	144
JAK POMSTY HROZNÝ VAL	147
VZPOMÍNKY FRONTOVÉHO ŘIDIČE	154
S TRUBKOU I PUŠKOU	160
ZA ŘIDÍCÍMI PÁKAMI TANKU	166
Júlia Zummerová: PRÍBEH JEVGENIJA IVANOVIČA ARCHIPOVA	171
Dokumenty	176
Obrazová příloha	181

Obrazová příloha

Postup čs. pechoty

Doprava munície do predných líní
Čs. delostrelectvo

Drevozemný kryt
Čs. delostrelci v Dukelskom priesmyku

Zakopávanie čs. hraničného stĺpa

Desiatnik Porochnavec ako čestná stráž pri čs. hraničnom stĺpe

Generál Ludvík Svoboda vzdáva úctu čs. štátnej vlajke na čs. – poľskej hranici

Generál L. Svoboda sleduje presun čs. vojsk

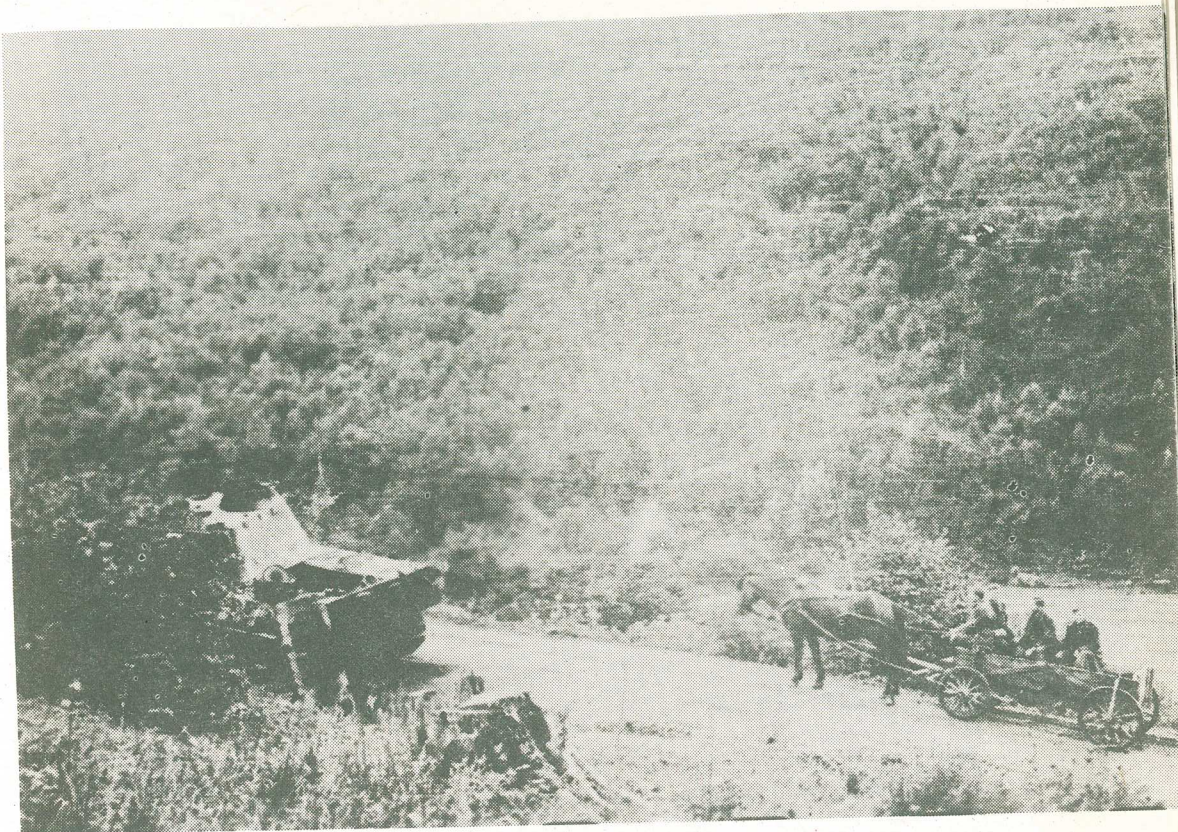
Čs. vojak bozkáva rodnú zem po prechode čs. – poľskej hranici

Čs. vojaci preberajú vyznamenanie z rúk generála L. Svobodu

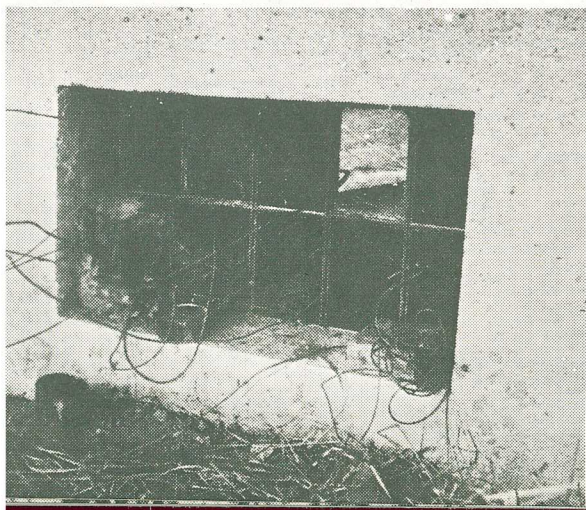
Zničený sovietsky tank severne od Svidníka

Transparent na čs. – poľskej hranici – symbol vďaky sovietskym vojakom

Zničená škola vo Vyšnom Komárniku

Príslušníci 1. čs. armádneho zboru vo chvíľach odpočinku

Hygienická očista vojakov 1. čs. armádneho zboru

Časť horiacej obce Nižný
Komárnik

Lekár ošetruje príslušníčku
1. čs. armádneho zboru

Ošetrovanie ranených vojakov

Zdravotníčky 1. čs. armádného zboru

V poľnej nemocnici 1. čs. armádného zboru v Sovietskom zväze

Vít Nejedlý

Malá dychovka 1. čs. brigády

Časť súboru 1. čs. armádneho zboru 5. decembra 1942 v Buzuluku

Pohreb Víta Nejedlého 4. januára 1945

Dukla večne živá

5

Zborník spomienok účastníkov karpatsko-dukelskej operácie

Zostavili a na vydanie pripravili Ivan Mindoš a Jozef Rodák.
Fotografie: Archív Dukelského múzea vo Svidníku
Fotografie na obálke: Dionýz Dugas

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Košice pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1983. Zodpovedná redaktorka Mária Gondová. Technická redaktorka Anna Murtinová. Náklad 3500 výtlačkov. Vydanie prvé.
184 strán + 16 strán obrazovej prílohy. AH 15,26 (z toho fotografie 2,20). VH 15,48.
Vytlačili Duklianske tlačiarne, n. p., Prešov. Povolenie SÚKK č. 1866/I-82.

83—00—83
02 Kčs 18,—